

ଦୈତ୍ୟବ
୩

ଲୀଳାମୃତ
୬

ମୁଗ୍ଧକବି ମାଧବ ଘଟନାୟକ
୫

ବୈଷ୍ଣବ ଲୀଳାମୃତ

କବି ମାଧବ ପଟ୍ଟନାୟକ ଦ୍ଵାରା
(ପ୍ରାଚୀନ ତାଳପତ୍ର ପୋଥିରୁ ସଂପାଦିତ)

ସଂଗ୍ରହ ଓ ସଂପାଦନା :

~~ଡକ୍ଟର ବଳରାମ ରଥ~~

ଡକ୍ଟର ବୃନ୍ଦାବନ ଚନ୍ଦ୍ର ଆର୍ତ୍ତସ୍ୟ

ପ୍ରଫେସର, ସମ୍ବଲପୁର ବିଶ୍ଵବିଦ୍ୟାଳୟ

ପ୍ରତୀପ ପବ୍ଲିକେଶନ

ଆନନ୍ଦ, ବ୍ରହ୍ମପୁର

ସମ୍ବଲପୁର

ବୈଷ୍ଣବ ଲୀଳାମୃତ

କବି ମାଧବ ପଟ୍ଟନାୟକ ବରବର

ପ୍ରାଚୀନ ତାଳପତ୍ର ପୋଥିରୁ ସଂଗୃହୀତ ଓ ପ୍ରକାଶିତ

ସଂଗ୍ରହ ର ସଂପାଦନା —
~~ଡକ୍ଟର ଗୁଣାଧର ରଥ~~
ଡକ୍ଟର ବଦାବନ ଚନ୍ଦ୍ର ଆର୍ତ୍ତସାରୀ

ପ୍ରକାଶକ —

ପ୍ରଦୀପ ପବ୍ଲିକେଶନ

ଆନନ୍ଦ, ବ୍ରୁକ୍ସ ହିଲ୍

ସମ୍ବଲପୁର

ମୁଦ୍ରଣ —

ପୂର୍ଣ୍ଣିମା ପ୍ରିଣ୍ଟର୍ସ, ସମ୍ବଲପୁର

ମୂଲ୍ୟ — ଟ ୨୦-୦୦ (କୋଡ଼ିଏ ଟଙ୍କା ମାତ୍ର)

Vaishnava Leelamrta

Madhab Pattnayak

Collected and edited from
the old palm-leaf manuscripts

Edited and Compiled by —
~~Dr. Gunachyam Rath~~
Dr. B. C. Acharya

Publishers —

Pradeep Publications

Anand, Brooks Hill

Sambalpur

Printed at —

Purnima Printers

Sambalpur

Price — Rs. 20-00

‘ବୈଷ୍ଣବ ଲୀଳାମୃତ’ ପୋଥି ଡିବରଣୀ

ଓଡ଼ିଆ ଓ ସଂସ୍କୃତ ଭାଷାରେ ରଚିତ ବହୁ ପ୍ରାଚୀନ କବିଙ୍କ ଅନେକ ଲେଖା ଅଦ୍ୟାପି ତାଳପତ୍ର ପୋଥି ପ୍ରଭରେ ରହିଛି, ପ୍ରକାଶର ସୁଯୋଗ ପାଇନାହିଁ । ପୋଥି ଯାହାଙ୍କ ପାଖରେ ଅଛି, ହସ୍ତାନ୍ତର କରିବାକୁ ସେମାନେ ଆଦୌ ରାଜି ନୁହନ୍ତି—ନାନା କୁସଂସ୍କାର, ଅନ୍ଧବିଶ୍ୱାସ ଏହାର କାରଣ । ଗୁପ୍ତା ବହୁର ପ୍ରଚଳନ ଯୁଗରେ ପୋଥିର ଯନ୍ତ୍ରନେତା ସମ୍ଭବ ହେଉନାହିଁ—ଲେକେ ଅନେକ ସମୟରେ ପୋଥି ଗୁଡ଼ିକୁ ଅଦରକାରୀ ମନେକରି ନଷ୍ଟବୃତ୍ତିରେ ଭସାଇ ଦେଉଛନ୍ତି; ସରପୋଡ଼ି ଭଳି ପ୍ରାକୃତିକ ବିପଦରେ ଅନେକ ପୋଥି କାଳକ୍ରମେ ଧୂସ ହୋଇଯାଉଛି । ପୋଥିସବୁ ଖଣ୍ଡିତ ଅବସ୍ଥାକୁ ଆସିଗଲେ ତାକୁ ପାଣିରେ ଭସାଇଦେବା ବା ଗାତଖୋଳି ପୋତିଦେବା ବିଧି । ଏହାକୁ “ଗ୍ରନ୍ଥ ସମାଧି” କୁହାଯାଉଥିଲା । ମାତ୍ର ତା ପୂର୍ବରୁ ସେ ସବୁ ଲେଖନକାରଙ୍କ ସାହାଯ୍ୟରେ ନକଲ କରାଇ ରଖାଯାଉଥିଲା । ମାତ୍ର ମୁଦ୍ରାଯନ୍ତ୍ରର ପ୍ରଚଳନ ପରେ ପୋଥି ନକଲର ପରମ୍ପରା ଶୁଦ୍ଧିଗର୍ଭ ଓ ଲେଖନକାର-ଗୋଷ୍ଠୀ ହଜିଗଲେ । ପୁଣି ସରର କେହି ବୟୋବୃଦ୍ଧ ଲେକ ମଲେ, ତା’ ଚିତାଗିରିରେ ଅନେକ ସମୟରେ ସରର ତାଳପତ୍ର ପୋଥିସବୁ ପକାଇ ଦିଆଯାଉଥିଲା—କେତେକ କ୍ଷେତ୍ରରେ ଏହାକୁ ଚୂର୍ଣ୍ଣିତ୍ୱାଦିର ଚନ୍ଦ୍ର ମନେକରାଯାଉଥିଲା, ଏବେ ମଧ୍ୟ କେଉଁଠି କେଉଁଠି ଏହା ଅଛି । ଅସଂଖ୍ୟ ପୋଥି ଯନ୍ତ୍ର ଅଗ୍ରବରୁ ଖାଟଦଂଷ୍ଟ ଅବସ୍ଥାକୁ ଆସିଗଲାଣି । ଅନେକ ସର ଶାଳଗ୍ରାମ ଓ ଠାକୁରଙ୍କ ସ୍ୱତ୍ୱକ ପୋଥି ବି ପ୍ରତ୍ୟହ ପୂଜିତ; ପ୍ରତିଦିନ ପାଣି, ଡୁଲ ପୋଥିରାଗା ଉପରେ ଛୁସ୍ତକାରୁ ସେ ସବୁ ଆଉ ଫିଟାଇ ଖୋଲି ଦେଖିବା ଅବସ୍ଥାରେ ନାହିଁ, ଧରୁ ଧରୁ ପଡ଼ିଯିବୁ ବୋଲି ପଡ଼ିଛି । କେଉଁଠି ବା ପୋଥିରାଗା ଉପ-ହୁଙ୍କାରେ ପରିଣତ ହେଲାଣି । ପୋଥି ସାଇତି ରଖିବାରେ ଅଯତ୍ନ ଅଥଚ ପୋଥି ହସ୍ତାନ୍ତର କରିବାରେ ଅନିଚ୍ଛା—ଆମର ପ୍ରାଚୀନ ପୋଥି ସମୟକୁ ନଷ୍ଟ କଲାଣି । ଏସବୁ ସେ ଆମ ଜାତିର ଅସଂଖ୍ୟ ସମୟ ଏବଂ ଜାତିର ଲୁପ୍ତ ଅଙ୍ଗକୁ ଓ ବିଶାଳ ଐତିହ୍ୟକୁ ଉଦ୍ଧାର ଦେଖିବାର ଅନ୍ୟତମ ପ୍ରଧାନ ମାର୍ଗ—ଏହା କେହି ବିଚାରକୁ ନେଉନାହାନ୍ତି । ଏହିପରି ଭାବରେ ଆମର ପ୍ରାଚୀନ ସାହିତ୍ୟରୁ ଅନେକ ଅଂଶ କାଳକ୍ରମେ ଲୁପ୍ତହୋଇଛି । ଏହା ଅତ୍ୟନ୍ତ ଖୋରବ ବିଷୟ ବୋଲିବାକୁ ହେବ ।

‘ବୈଷ୍ଣବ ଲୀଳାମୃତ’ ପୋଥି ଦୁଇ ଭାଗ ଓ ମୂଳବାନ ପୋଥିମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରୁ ଅନ୍ୟତମ । ଷୋଡ଼ଶ ଶତାବ୍ଦୀର ଆଦ୍ୟ ଭାଗରେ ଲୀଳାଚଳଧାମରେ ଉତ୍ପଦେବ

- ବୈଷ୍ଣବମାନଙ୍କର କାର୍ଯ୍ୟକଳାପ ଉପରେ ଏହା ଉତ୍କଳ ଆଲୋଚନା କରେ । ଏହି ପୋଥିର ତିନୋଟି ନକଲ ମିଳିଛି । ଶ୍ରୀଷ୍ଠ ଓ ପୁରୀ ଅବକାଶ ବ୍ୟଞ୍ଜକ ବର୍ଷର ଅନ୍ୟ ସମୟରେ ଗାଁ ଗହଳରେ ବୁଲି ଲୋକଙ୍କ ସହିତ ମିଳାମିଶା କରିବା ସମ୍ଭବ ନୁହେଁ । ଖ୍ରୀ: ୧୧୭୪ର ଶ୍ରୀଷ୍ଠାବକାଶରେ ମୋର ଚଢ଼େଷଣା କାମ ପାଇଁ ଭେଦନ ସ୍ଥାନକୁ ଯିବାବେଳେ ପୁରୀଜଳନ୍ତରୀକ ଶ୍ରେଣୀକାରକରୁ ଯୋଥଟିଏ ମିଳିଲା । ଶରଣକୁଳ ନବାସୀ ବସୋବୁଦ୍ଧ ଶ୍ରୀ ପ୍ରଫୁଲ୍ଲ ଚନ୍ଦ୍ର ପଟ୍ଟନାୟକଙ୍କ ସହାୟତାରୁ ଏହା ସମ୍ଭବ ହେଲା । ଶ୍ରେଣୀପଢ଼ାରୁ ପ୍ରାୟ ଏହି ପୋଥିଟି ହିଁ ‘ବୈଷ୍ଣବ ଲଳାମୃତ’ର ପ୍ରଥମ ପୋଥି । ସପାଦନାରେ ଏହାକୁ ‘କ’ ପୋଥି ଆଖ୍ୟା ଦିଆଗଲା । ଏଥିରେ ୫୧ଟି ପଞ୍ଚ; ପ୍ରତ୍ୟେକ ପଞ୍ଚର ଉତ୍ତରପଞ୍ଚ ପାଞ୍ଚଧାଡ଼ି ଲେଖାଏ ଲେଖା । ପୋଥିର ଅଧିକାଂଶ ସ୍ଥାନ କାଟିଦଣ୍ଡ; ତେଣୁ ଅସ୍ପଷ୍ଟ । ଏଥିରେ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ନଅଟିପାଦ ଅଧ୍ୟାୟ ଅଛି । ଲେଖନକାଳେ ନାମ ଏଥିରେ ନାହିଁ ।

ଏହାର ପ୍ରତିଲିପି ଅଛି କି ନାହିଁ ତାହା ଆଖପାଖ ଅଞ୍ଚଳ ଯଥା - ନୟାଗଡ଼, ପୁରୀ, ବାଣପୁର, ରଣପୁର, ଦଶପଲ ଅଞ୍ଚଳରେ ବହୁ ଅନୁସନ୍ଧାନ କରାଗଲା । ପ୍ରାୟ ବୁଦ୍ଧବର୍ଷ ୨ରେ ଦ୍ଵିତୀୟ ନକଲଟି ମିଳିଲା ଯେଉଁଥିରେ ସବୁଜଙ୍ଗନ ଅନ୍ତର୍ଗତ ବେଲଗୁଣ୍ଡା ଶ୍ରୀ ରାଧାକାନ୍ତ ମଠରୁ ଷଡ଼ଙ୍ଗୀପଣ୍ଡା ନବାସୀ ଅବସରପ୍ରାପ୍ତ ସ୍କୁଲ ପରିଚାଳନାପେଲ୍ଲର ଶ୍ରୀ ମଧୁସୂଦନ ମିଶ୍ରଙ୍କ ସହାୟତାରୁ । ଏହାକୁ ଏଥିରେ ‘ଖ’ ପୋଥି ରୂପେ ଅଭିହିତ କରାଯାଇଛି । ଏହାର ପଞ୍ଚ ସଂଖ୍ୟା ୨୭ । ପ୍ରତ୍ୟେକ ପଞ୍ଚ ଉତ୍ତରପଞ୍ଚ ଲେଖା, କେଉଁଠି ୭ ଧାଡ଼ି ଲେଖାଏ, ଅଳ୍ପ କେତେକ ପଞ୍ଚରେ ୭ ଧାଡ଼ି । ଏଥିରେ ମଧ୍ୟ ଲେଖନକାରଙ୍କ ନାମ ବା ଲେଖନକାଳ ସମ୍ପର୍କୀୟ କୌଣସି ଉଲ୍ଲେଖ ନାହିଁ ।

ଯେ କୌଣସି ପ୍ରାଚୀନ ପୋଥିର ସମ୍ପାଦନା ଓ ଆଲୋଚନା ବେଳେ ପୋଥିର ତେବଳ ଗୋଟିଏ ମାତ୍ର ନକଲ ଉପରେ ଆଦୌ ନିର୍ଭର କରାଯାଇ ନ ପାରେ । ଆଲୋଚ୍ୟ ପୋଥିର ଦ୍ଵିତୀୟ ନକଲଟି ମିଳିଲା ପରେ ଏହା ଉପରେ ଆଲୋଚନା କରିବା ପ୍ରାମାଣିକ ଓ ନିରାପଦ ମନେହୋଇଛି । ପୋଥିର ତୃତୀୟ ନକଲ ୧୯୭୯-୮୦ର ଶ୍ରୀଷ୍ଠାବକାଶରେ ମିଳିଲା ନୟାଗଡ଼ ନିକଟବର୍ତ୍ତୀ ମାଲିଧାନ୍ତ ମୃତ୍ୟୁଞ୍ଜୟପୁର ଶାସନ ନବାସୀ ଶ୍ରୀ ଶ୍ରୀରାମଚନ୍ଦ୍ର ମିଶ୍ରଙ୍କଠାରୁ । ଏହା ‘ଗ’ ପୋଥି ରୂପେ ନାମିତ । ଏହାର ପଞ୍ଚ ସଂଖ୍ୟା ୨୭ । ପ୍ରତ୍ୟେକ ପଞ୍ଚ ଉତ୍ତରପଞ୍ଚ ୪ ଧାଡ଼ି ଲେଖାଏ ଲେଖା । ଏହି ‘ଗ’ ପୋଥିର ନକଲକାର କଣ୍ଠ ଦାସ (“କୌଣସି ଗୋଟିଏଭାବ କଣ୍ଠ ଦାସ ଦ୍ଵିଜବଢ଼େଇ କିଣିତମିଦଂ ପୁସ୍ତକଂ”) । ଲେଖନର ସମୟ ସ୍ପଷ୍ଟ ହୋଇନାହିଁ । ‘ଶ୍ରୀମତ୍ୟାମି ରଢ଼େଇଜଞ୍ଜୋ’ ଇତ୍ୟାଦି ସହଚର ‘କ’ ଓ ‘ଖ’ ପୋଥି ଏଥିରେ ମଧ୍ୟ ଅଛି—“ଏହେ ନାରଜୀ ଅଛୁକ ବଶେଷ । ଲେଖନକାରର ନ ଧରିବ ଦୋଷ ।” ବାରତାର ଅର୍ଥ ମଲ୍ଲ ଖବର ।

ବହୁ ଅଞ୍ଚଳରେ ମୃତ୍ୟୁ ସଂବାଦ ଅର୍ଥରେ ଏବେ ମଧ୍ୟ 'ବାଜି' ଶବ୍ଦ ପ୍ରସୂତ । ଉପେନ୍ଦ୍ର ଗଞ୍ଜି ତାଙ୍କ 'ବୈଦେଶିକ କଳାସି' କାବ୍ୟରେ 'ବାଜି' ଦେବୁ ଛକ୍ର ଅର୍ଥରେ ଶି ବ୍ୟବହାର କରିଥିବା ଦେଖାଯାଏ ("ବାଜିରତ୍ନ ହୋଇ ନ ଦେଲୁ କପାଳ ଶବ୍ଦର ହେବାକୁ"—ମାଗକ ପ୍ରତି ରବଣର ଛକ୍ର) । ଆଲୋଚ୍ୟ ପୋଥିରେ ବହୁ ବୈଷ୍ଣବ ସମ୍ପ୍ରଦାୟର ମୃତ୍ୟୁ ସମ୍ବାଦ ଉତ୍ସିଷ୍ଟିତ ଅବାହୁ ଲେଖନକାରମାନେ ପୋଥି ଫପକରେ ଛକ୍ର ମନ୍ତ୍ର ବ୍ୟବହାର ମନେହୁଏ ଏବଂ 'କ' ଓ 'ଶ' ପୋଥିର ନକଲକାର ନିଜ ନାମ ପ୍ରକାଶ କରିବାକୁ କୁଣ୍ଡାବୋଧ କରିଥିବା ଅନୁମିତ ହୁଏ । 'ଶ' ପୋଥିର ନକଲକାର କୌଣସି ଗୋଟିଏ କଣ୍ଠ ଦାସ ନିଜ ନାମ ପ୍ରକାଶ କରିଥିଲେ ମଧ୍ୟ ନିଜ ନିନ୍ଦାସ୍ଥାନ ଓ ଲେଖନର ସମସ୍ତ ଉତ୍ତେଜ କରିବାକୁ ଏହି କାରଣରୁ ବ୍ୟବହୃତ କୁଣ୍ଡିତ ହୋଇଛନ୍ତି ।

'ବୈଷ୍ଣବ ଲଳାମୃତ'ର ଛକ୍ର ତିନୋଟି ନକଲ ମିଳିବାରୁ ସମ୍ଭାବନା କାର୍ଯ୍ୟରେ ବିଶେଷ ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟ ରହିନାହିଁ । ଅବଶ୍ୟ ତିନୋଟି ପୋଥି ମଧ୍ୟରେ ଠାଏ ଠାଏ ଛକ୍ର ଛକ୍ର ପାର୍ଥକ୍ୟ ଅଛି । ସେ ସବୁ ଗ୍ରନ୍ଥ ସମ୍ଭାବନା କାଳରେ ସମାପ୍ତ ଭାବରେ ପ୍ରକାଶିତ ହୋଇଛି । ମାତ୍ର ତିନୋଟିଯାକ ପୋଥି ମଧ୍ୟରେ କୌଣସି ଗୁରୁତର ପାର୍ଥକ୍ୟ ଲକ୍ଷ୍ୟ କରାଯାଇନାହିଁ । ଅତଏବ ଏହା ପ୍ରାମାଣିକ ଓ ଏହାର ନିର୍ଭରଯୋଗ୍ୟ ନବେକଟ ହୋଇଅଛି । ଆମର ପୁରୀ ଗୁରୁଦେବ ଅବସରପ୍ରାପ୍ତ ପ୍ରଫେସର ଡଃ କାଞ୍ଚୁରରାଜ ମିଶ୍ର, ଡଃ କୁଞ୍ଜବିହାରୀ ଯିପାଠୀ ଓ ଡଃ କୁଞ୍ଜବିହାରୀ ଦାଶ ଛକ୍ର ପୋଥିର ଆଶୁ ଫପାଦନା କରି ଆମକୁ କାରମ୍ଭାର ଉତ୍ସାହୀତ କରିଥିବା ବେଳୁ ଆମେ ସେମାନଙ୍କ ନିକଟରେ କୃତଜ୍ଞ । ସମ୍ବଲପୁର ବିଶ୍ୱବିଦ୍ୟାଳୟ କବିହାସ ଶ୍ରେଣୀ ମୁଖ୍ୟ ସ୍ୱର୍ଗତ ପ୍ରଫେସର ଡଃ ଶରତଚନ୍ଦ୍ର ବେହେରା ଓ କୁଳପତି ଡଃ ନରାଜ କୁମାର ସାହୁ ଛକ୍ର ପୋଥି ଓ ସେଥିରେ ଉତ୍ସିଷ୍ଟିତ ବହୁ ପ୍ରସଙ୍ଗରେ ସେମାନଙ୍କ ସହକ ଅଲପ ଆଲୋଚନା କରିବାର ଅବଶ୍ୟକ ସୁଯୋଗ ଆମକୁ ଦେଇଥିଲେ । ଛକ୍ର ପୋଥିର ପ୍ରାମାଣିକତା ଓ ବହୁ ଐତିହାସିକ ବେପୁର ଅବତାରଣା ଫପକରେ ସେ ଦୁଇଜଣ ପ୍ରଖ୍ୟାତ ଐତିହାସିକଙ୍କ ସମ୍ବେଦ ପରାମର୍ଶ ଓ ଏହାର ଆଶୁ ପ୍ରକାଶନ କରି ନିର୍ଦ୍ଦେଶ ଆମକୁ ଏ ଦିଗରେ କମ ଉତ୍ତେଜିତ କଲେ । ଉତ୍ତର ଏ ଦୁଇ ବିଶିଷ୍ଟ ଐତିହାସିକଙ୍କୁ ଆମଠାରୁ ଅକାଳରେ ଛାଡ଼ାଇ ନେଲେ । ଆଜି ଏ ପୋଥି ଫପାଦିତ ହୋଇ ପ୍ରକାଶ ପାଇଥିବାର ଜାଣି ସେମାନେ ସମସ୍ତେ ଆନନ୍ଦିତ ହୋଇଥାନ୍ତେ ।

ପୋଥିର ତିନୋଟିଯାକ ନକଲରେ ନଅଟି ଅଧ୍ୟାୟ ପୃଷ୍ଠିତା ରହିଅଛି । ଏଥିରେ ମାଳାତୀରେ ଗଜପତି ପ୍ରତାପରୁଦ୍ରଦେବଙ୍କ ରାଜତ୍ୱ କାଳରେ (ଖ୍ରୀ: ୧୫୧୭-୧୫୩୮) ସମ୍ଭବତ ବୈଷ୍ଣବମାନଙ୍କର କାର୍ଯ୍ୟକଳାପ ବର୍ଣ୍ଣିତ । ଏହା ସୁରାଷ୍ଟ୍ର ଶାଳରେ ନବୀନାସ୍ତ୍ର ରାଗବତ ବୃତ୍ତରେ ଲେଖା । ଅଳ୍ପ କେତେକ ସ୍ଥାନରେ

ନଅ ଅକ୍ଷର ସ୍ଥଳେ ଦଶ ବା ଆଠ ଅକ୍ଷର ଥିବା ଦେଖାଯାଇଛି । ମାତ୍ର ଏହା ଲେଖନ-
କାରଙ୍କ ପ୍ରମାଦ ହୋଇପାରେ । ଏ ସବୁ ସ୍ଥଳରେ ପୋଥିର ପାଠ ଅବିକଳ ପ୍ରଦତ୍ତ ।

ଆମର ଦୃଢ଼ ବିଶ୍ୱାସ ଯେ ‘ବୈଷ୍ଣବ ଲୀଳାମୃତ’ ପ୍ରକାଶିତ ହେବା ଫଳରେ
ଅନେକ ନୂତନ ତଥା ଆଲୋଚକ ଆସିପାରିବ ଏବଂ ଅନେକ ଭ୍ରାନ୍ତ ଦୂର ହୋଇ-
ପାରିବ । ଓଡ଼ିଶାରେ ବୈଷ୍ଣବ ଧର୍ମର ପ୍ରସାର ଓ ପରିଣାମ ସମ୍ପର୍କରେ ବହୁ ବିଶିଷ୍ଟ
ଜଣେ ଆମେ ଏଥିରୁ ପାଇ । ଅନ୍ତତଃ କିଛି ଶାଳୀ ପୁରୁଷମାନଙ୍କର ଓ ସାଧୁସନ୍ଥମାନଙ୍କର
ଗୁଣଗୁଣ ଅନୁଶୀଳନ କରିବାର ଯଥାର୍ଥ ମାର୍ଗ ଏଥିରୁ ଦେଖାଇ ଦିଆଯାଇପାରିବ
ବୋଲି ଆମର ବିଶ୍ୱାସ ।

ବିଜୟାଦଶମୀ
ତା ୧୨-୧୦-୮୭

ଡଃ: ଘନଶ୍ୟାମ ରଥ
ଏମ୍. ଏ. ଏଲ୍. ଏଲ୍. ବି., ପିଏଚ୍. ଡି.
ଆଡ଼ଭେକେଟ
ସମ୍ବଲପୁର

ମୁଖବନ୍ଧ

କୃଷି ମାଧବ ପଟ୍ଟନାୟକଙ୍କ ପରିଚୟ :

‘ବୈଷ୍ଣବ ଲୀଳାମୃତ’ର ରଚୟିତା ମାଧବ ପଟ୍ଟନାୟକ ତାଙ୍କ ନିଜ ସଂପର୍କରେ ଏଥିରେ କେତେକ ଶିଷ୍ୟପୁର ଉଲ୍ଲେଖ କରିଛନ୍ତି । ତାଙ୍କ ଜନ୍ମସ୍ଥାନ ଏବର ପୁର-ଜିଲ୍ଲାନ୍ତର୍ଗତ ଖଣ୍ଡପଡ଼ା । ତାଙ୍କ ପିତାଙ୍କ ନାମ ଭଗବାନ ଓ ମାତାଙ୍କ ନାମ ସ୍ୱରାଦେବୀ । କରଣ ବର୍ଣ୍ଣରେ ତାଙ୍କର ଜନ୍ମ ଏବଂ ବର୍ଣ୍ଣର ଉପାଧି ପଟ୍ଟନାୟକ । ସେ ଲେଖିଛନ୍ତି—

ମୁଁ ଶ୍ରୀମ ମାଧବ ପାମର	॥ ଶତ୍ରୁ କୁଳରେ ଜନ୍ମ ମୋର ।
ମୋ ପିତା ନାମ ଭଗବାନ	॥ ମାତା ମୋ ସ୍ୱରାଦେବୀ ଜାଣ ।
କରଣବର୍ଣ୍ଣେ ଜନ୍ମ ହୋଇ	॥ ପଟ୍ଟନାୟକ ହେଉ ବହୁ ।
ଖଣ୍ଡପଡ଼ା ମୋ ଜନ୍ମସ୍ଥାନ	॥ ଶ୍ରୀକ୍ଷେତ୍ର ବାସେ ଦେଲି ମନ ।

(ପ୍ରଥମ ଅଧ୍ୟାୟ)

ତାଙ୍କୁ ଯେତେବେଳେ ମାତ୍ର ଏକୋଇଶ ବର୍ଷ ବୟସ, ସେତେବେଳେ ସେ ପିତୃମାତୃଶ୍ରୀମ ହୋଇପଡ଼ିଲେ ଏବଂ ନିଜ ସ୍ଥାନରେ ଜୀବନଧାରଣର କୌଣସି ଅବଲମ୍ବନ ପାଇ ନ ଥିଲେ । ତେଣୁ ସେ ଶ୍ରୀକ୍ଷେତ୍ରକୁ ଯିବାପାଇଁ ସ୍ଥିରକରି ଦିନେ ପୁରୀରୁ ଖଣ୍ଡପଡ଼ା ତ୍ୟାଗକଲେ ଏବଂ ଏକାକୀ ପୁରୀ ଅଭିମୁଖେ ଯାତ୍ରା କଲେ । ପୁରୀ ଯିବା-ବାଟରେ ଯିଏ ଯାହାଦେଲ ତାହା ସେ ଗ୍ରହଣ କଲେ । କିନ୍ତୁଦିନ ପରେ ଏହିପରି ଖୁଲି ଖୁଲି ବେଶ୍‌ପୁର ଗ୍ରାମରେ ଏକ ସାୟଂକାଳରେ ଏହି ପଥଶ୍ରାନ୍ତ ଯୁବକ ଉପସ୍ଥିତ ହେଲେ । ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ—ରାତିକ ସେହି ଗ୍ରାମରେ ରହି ତହିଁ ଆଗରୁନ ସକାଳୁ ପୁରୀ ଯାତ୍ରା କରିବା । ସେତେବେଳେ ଏହି ବେଶ୍‌ପୁର ଗ୍ରାମର ବଣେଷ ପ୍ରତିପତ୍ତି ଥିଲା; କାରଣ ଏହି ଗ୍ରାମ ଥିଲା ଭବାନୀ ପଟ୍ଟନାୟକଙ୍କ ଅଧିଷ୍ଠିତ ସ୍ଥାନ । ସଂକୀର୍ତ୍ତମେ ସେହି ଗ୍ରାମରେ ବିଖ୍ୟାତ ବୈଷ୍ଣବ ସାଧକ ଶ୍ରୀରାମେଶ୍ୱର-ଗୋପୀନାଥ-ଭକ୍ତ ମାଧବେନ୍ଦ୍ରପୁର ଓ ତାଙ୍କର ଦୁଇ ଶିଷ୍ୟ ଉତ୍ତରପୁରୀ ଓ ରାସବପୁରୀ ଅର୍ଜୁନ । ଏ ତିନିହେଁ ପୁରୀ ଯିବା ମାର୍ଗରେ ଭବାନୀ ପଟ୍ଟନାୟକ ନିମନ୍ତ୍ରଣ ରକ୍ଷାକରି ସେହି ଗ୍ରାମରେ ଅତିଥ୍ୟରୂପେ

ହରିନାମ ଗୀର୍ତ୍ତନ ଭଗବାନ ଉପସ୍ଥିତ । ସେହି ବର୍ଷର ଅକଟାରରେ ଶେଷର ଗ୍ରାମରେ ମୁଦକ ମାଧବ ପଟ୍ଟନାୟକ, ଭକ୍ତ ଭକ୍ତଙ୍କ ବୈଷ୍ଣବ ପାଧ୍ୟାୟ ଉପାସନା ଗୀର୍ତ୍ତନ ରସ ଆସ୍ବାଦନ କରି ଆସନ୍ତା ଅଳ୍ପବୟସ୍କ ଭକ୍ତ ଭବ୍ୟାଲୋକ ଲଭିଲେ । ତହିଁ ଆରମ୍ଭ ପ୍ରସଙ୍ଗରେ ମାଧବେନ୍ଦ୍ର ପୁରୁଷର ଶରଣାପନ୍ନ ହୋଇ ପ୍ରାଣ ଆଦେଶରେ ତାଙ୍କ ଗୀର୍ତ୍ତନ ନାମରେ ଯୋଗଦେବାର ଅନୁରୋଧ କରାଇଲେ । ମାଧବେନ୍ଦ୍ର ପୁରୁଷ କିନ୍ତୁ ଏହି ଅଜ୍ଞାନ ବୁଦ୍ଧିଶୀଳ ମୁଦକକୁ ତାହାର ବୟସ ଦୃଷ୍ଟିରୁ ସହସା ଗ୍ରହଣ ନ କରି ଭଗବାନଙ୍କ ରାସକୁ ସାକ୍ଷାତ କରିବା ପାଇଁ ନିର୍ଦ୍ଦେଶ ଦେଲେ । ବୃଦ୍ଧ ଭଗବାନଙ୍କ ରାସକୁ ମାଧବ ପଟ୍ଟନାୟକ ସାକ୍ଷାତ କଲେ ସତ; କିନ୍ତୁ ନିର୍ଦ୍ଦେଶ ମିଳିଲା ନ୍ୟେଷପୁରୀ ରାମାନନ୍ଦଙ୍କ ନିକଟକୁ ଯାଇ ଦେଖାକରିବାକୁ । ରାମାନନ୍ଦ ଏହି ନିର୍ଦ୍ଦେଶ ମୁଦକର ପରିଚୟ ନେଲାପରେ ନିଜ ପାଖରେ ରଖିଲେ ଏବଂ କିଛି କିଛି ସାଧାରଣ ଶିକ୍ଷା ପ୍ରଦାନ କଲେ । ମାଧବ ପଟ୍ଟନାୟକଙ୍କ ପରବର୍ତ୍ତୀ ଜୀବନ ରାସ ରାମାନନ୍ଦଙ୍କ ଆଶ୍ରୟରେ ହିଁ କଟିଥିଲା । ବୋଧହୁଏ ପରବର୍ତ୍ତୀ ସମୟରେ ରାସ ରାମାନନ୍ଦଙ୍କ ରାଜକାର୍ଯ୍ୟ ସମାପନ କଲେବେଳେ ଭକ୍ତ ମାଧବ ପଟ୍ଟନାୟକ ତାଙ୍କର ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ଫଳକାରୀ ରୂପେ (ଆଜିର ଦୃଷ୍ଟିରେ ପରସନାଲ ଆସିଷ୍ଟାଣ୍ଟ) ତାଙ୍କ ପାଖେ ପାଖେ ରହୁଥିଲେ ।

ଏହି ସମୟ ଥିଲା ବିଖ୍ୟାତ “କରନ୍ତାଧି ବେଲ୍ଲି ନାଟକ”ର ରଚନାକାଳ । ରାମାନନ୍ଦ ଏହି ନାଟକକୁ ରାଜାଙ୍କ ଅଠଅଙ୍କ ସମ୍ମୁଖେ ମାସ (= ଖ୍ରୀ: ୧୫୦୨, ମାର୍ଚ୍ଚ ମାସ)ରେ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ କଲା ଉପର ପ୍ରକାଶପତ୍ରଦେବଙ୍କୁ ଉପହାସନା ସ୍ବରୂପ ଅର୍ପଣ କଲେ । ରାଜା ଏଥିରେ ମୁଗ୍ଧ ହୋଇ ରାମାନନ୍ଦଙ୍କୁ “ରାସ” ଉପାଧି ସହିତ ଏକ ସୁନା ବେଲ୍ଲି ଉପହାର ଦେଲେ ଏବଂ ଶ୍ରୀମନ୍ଦିରରେ ଏହାର ଅଭିନୟ ଲାଗି ଆଦେଶ ଦେଲେ । ଶ୍ରୀମନ୍ଦିରରେ ଏହି ନାଟକ ସେତେବେଳେ ବହୁବାର ଅଭିନୀତ ହୋଇଥିବା ମାଧବ ପଟ୍ଟନାୟକ ଲେଖିଛନ୍ତି । ତା’ପର ବର୍ଷ ଖ୍ରୀ: ୧୫୦୩—ରାଜାଙ୍କ ନଅ ଅଙ୍କ) ଗଜପତି, ରାସ ରାମାନନ୍ଦଙ୍କୁ ରାଜମହେନ୍ଦ୍ରୀର ଶାସକ ରୂପେ ଅବସ୍ଥାପିତ କଲେ । ଏଠାରେ ଶ୍ରୀଚୈତନ୍ୟଙ୍କ ସହିତ ତାଙ୍କର ସାକ୍ଷାତ ଓ ନ୍ୟେଷପୁରୀର ରାସକୁ ସମ୍ପର୍କରେ କଥୋପକଥନ—ମାଧବ ପଟ୍ଟନାୟକ ଆପଣାର ଅଗ୍ରସ୍ଥତାତା ରାସ ରାମାନନ୍ଦଙ୍କ ସହିତ ଶ୍ରୀଚୈତନ୍ୟଙ୍କ ଆଲାପ ଆଲୋଚନାର ଜଣେ ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷଦର୍ଶୀ ଭଳି ବବରଣୀମାନ ଦେଇଛନ୍ତି ।

ଖ୍ରୀ: ୧୫୦୨ର ପୁରବର୍ତ୍ତୀ ସମୟରେ ଭଜସୁନରର ସାମ୍ରାଜ୍ୟର ଜୋ କୃଷ୍ଣଦେବ ରାସଙ୍କର ଓଡ଼ିଶା ଆକ୍ରମଣର ଅବ୍ୟବହୃତ ପୁରୁ ରାଜମହେନ୍ଦ୍ରୀର ଶାସକ ରାସ ରାମାନନ୍ଦଙ୍କର ରାଜକାର୍ଯ୍ୟରେ ଓ ସୈନ୍ୟ ସରଦାରରେ ଉଦାସୀନତା ଲକ୍ଷ୍ୟ କଲାପରେ ଗଜପତି ତାଙ୍କୁ ଅଗତ୍ୟ ବାଧାହୋଇ ଶାସନ କାର୍ଯ୍ୟରୁ ଅବ୍ୟାହତ ଦେଲେ

ଏବଂ ପୁଣି ଶ୍ରୀମଦ୍ଭଗବତ୍ ସ୍ତୋତ୍ର ଗାୟନ କାର୍ଯ୍ୟରେ ବା ଚତୁର୍ଥାଦିପାଠ ପଢ଼ିବାରେ ଅନୁଗ୍ରହ ଦେଇ ପୁଣି ଶେଷରେ ଅବସ୍ଥାପିତ କଲେ । ଆଲୋଚ୍ୟ ମାଧବ ପଟ୍ଟନାୟକ ମଧ୍ୟ ଆପଣାର ଆଶ୍ରୟଦାତାଙ୍କ ସହଚର ପ୍ରତ୍ୟାଗ୍ଭୀତ କରି ଅବଶିଷ୍ଟ ଜୀବନ ପୁଣ୍ୟରେ ସାଧୁ ବୈଷ୍ଣବମାନଙ୍କ ଗୃହରେ ଯାପନ କଲେ । ଏହି ସମୟରେ ପୁଣ୍ୟରେ ସଙ୍ଗର୍ଥ ଥିବା ଶ୍ରୀଚୈତନ୍ୟ ଓ ପଞ୍ଚସଖା ସମେତ ଅନେକ ଝୁଲୁଲୀୟ ଓ ଗୌଡ଼ୀୟ ବୈଷ୍ଣବମାନଙ୍କର କାର୍ଯ୍ୟକଳାପ, ଗନ୍ତବ୍ୟ, ସାଧନ ଭଜନାଦି ସମ୍ପର୍କରେ ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷଦର୍ଶୀ ରୂପେ ଏହି ବଡ଼ ବସ୍ତ୍ରପୁର ବସରଣୀ ଦେଇଛନ୍ତି । ତେଣୁ ସେ ଏହି ଗ୍ରନ୍ଥର ନାମ “ବୈଷ୍ଣବ ଲୀଳାମୃତ” ଦେଇଥିବା ଯଥାର୍ଥ ଅନୁମିତ ହୁଏ ।

କିନ୍ତୁ ଥିଲେ କଣେ ସଙ୍ଗୀତର ପ୍ରେମୀ । ଶ୍ରୀଚୈତନ୍ୟ ଗୋଷ୍ଠୀରେ ଯୋଗଦେଇ ନାମ ଶ୍ରୀଚୈତନ୍ୟ ଭଗବାନ ତାଙ୍କର ଥିଲେ ଦୈନନ୍ଦିନ ଅଭ୍ୟାସ । ଗଜପତି ପ୍ରତାପରୁଦ୍ରଦେବଙ୍କ ରାଜତ୍ବକାଳରେ ପୁଣ୍ୟରେ ସମସ୍ତେ ବୈଷ୍ଣବ ଗୋଷ୍ଠୀରେ ଆଲୋଚ୍ୟ କରି ଓ ସାଧକ ମାଧବ ପଟ୍ଟନାୟକଙ୍କର ଆପେକ୍ଷିକ ମହତ୍ତ୍ବ ସ୍ୱୀକୃତି ହୋଇଥିଲା । ଶ୍ରୀ ରୂପ ଗୋଷ୍ଠୀ, ଶ୍ରୀ ଧନାତନ ଗୋଷ୍ଠୀ ଓ ଶ୍ରୀ ରାଧାନାଥ ଦାସ ଗୋଷ୍ଠୀ ପ୍ରଭୃତି କିଛି ଏଥିରେ ବର୍ଣ୍ଣନା କରିଛନ୍ତି । ବୃନ୍ଦାବନର ଷଡ଼ଗୋଷ୍ଠୀଙ୍କ ମଧ୍ୟରୁ ଶ୍ରୀ ଜୀବ ଗୋଷ୍ଠୀ ଥିଲେ କଳିଷ୍ଠ ଏବଂ ସେ ଶ୍ରୀଚୈତନ୍ୟଙ୍କ ଜୀବଦଶାରେ ପୁଣ୍ୟ ଆସି ନ ଥିଲେ । ତଥାପି ଶ୍ରୀ ଜୀବ ବୃନ୍ଦାବନରେ ରଚନା କରିଥିବା ତାଙ୍କର “ବୈଷ୍ଣବ ବନ୍ଦନା”ରେ ବୈଷ୍ଣବ ସାଧକ ଓକ୍ତିଆ ମାଧବ ପଟ୍ଟନାୟକଙ୍କ ଉକ୍ତିପୁର୍ଣ୍ଣ ଧ୍ୟେୟ କରିଛନ୍ତି— “ବନ୍ଦେ ପରମ ଭାବେନ ମାଧବଂ ପଟ୍ଟନାୟକମ୍” । ତାହା ବ୍ୟତୀତ ସମସ୍ତଙ୍କର ସପାଦନାରେ ପ୍ରକାଶିତ ଶ୍ରୀ ଜୀବ ଗୋଷ୍ଠୀକୃତ “ବୈଷ୍ଣବ ବନ୍ଦନା” “ଶ୍ରୀଚୈତନ୍ୟ ଚରିତରେ ଉପାଦାନ” ଗ୍ରନ୍ଥର ୭୩ ପୃଷ୍ଠାରେ ଉଦ୍ଧୃତ ହୋଇଅଛି ।

ମାଧବ ପୁଣ୍ୟରେ ଚୈତନ୍ୟଙ୍କର ଅନୁରାଗୀ ଗଦାଧର ପଣ୍ଡିତଙ୍କଠାରୁ ଗୋପାଳ ମନ୍ତ୍ର ଘାନ୍ତାନେଇ ସାଧନ ଭଜନରେ କାଳଯାପନ କରୁଥିଲେ । ଆପଣାର ଗୁରୁ ଠାକୁର ଗଦାଧରଙ୍କ ସମ୍ପର୍କରେ ଆସି ସେ ଭଜନ-କଷ୍ଟ ଜୀବନଯାପନ କରୁଥିବାବେଳୁ ନିଜକୁ ଧନ୍ୟ ମନେକରିଅଛନ୍ତି । ଠାକୁର ଗଦାଧର ଚୈତନ୍ୟଙ୍କ ସହଚର ପୁଣ୍ୟକୁ ଆସିଥିଲେ । ସେ ଥିଲେ ପୁଣ୍ୟରେ ଶ୍ରୀ ତୋଟା ଗୋପୀନାଥଙ୍କର ସେବକ । ମାଧବ ପଟ୍ଟନାୟକଙ୍କର ଘାନ୍ତାଗୁରୁ ଥିଲେ ଏହି ଗଦାଧର ପଣ୍ଡିତ । ସେ ମାଧବଙ୍କୁ ଗୋପାଳ ମନ୍ତ୍ର ଘାନ୍ତା ଦେଇଥିଲେ । ସେହି ସମୟରେ ପୁଣ୍ୟକୁ ଆସୁଥିବା ସାଧୁ ବୈଷ୍ଣବ ସନ୍ଥମାନଙ୍କର ଚର୍ଚ୍ଚା କରିବା ଓ ସେମାନଙ୍କର ସୁଖାବସ୍ଥାନର ବ୍ୟବସ୍ଥା କରିବା ବୋଧହୁଏ କଟକର ଥିଲା ନିଜ୍ୟ ନୈମିତ୍ତିକ କର୍ତ୍ତବ୍ୟ । ଏ ବିଷୟରେ କିଛି ଆଲୋଚ୍ୟ କାବ୍ୟରେ କେତେକ ସୂଚନା ଦେଇଛନ୍ତି ।

ଗନପତି ପଦାପରୁଦ୍ରଦେବଙ୍କ ୨୪ ଅଙ୍କରେ କବି “ଚୈତନ୍ୟ ବିଳାସ” ନାମକ ଏକ ଗ୍ରନ୍ଥ ରଚନା କରିଥିଲେ । ଏଥିରେ ଶ୍ରୀଚୈତନ୍ୟଙ୍କ “ସନ୍ନ୍ୟାସ ରହସ୍ୟବିଳାସ” (ଆଦ୍ୟ ଲୀଳାର ଘଟଣାବଳୀ) ଏବଂ ପୁରୀରେ ପଦାର୍ପଣ କରିବା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଘଟଣାମାନ ବର୍ଣ୍ଣିତ । ରାଜାଙ୍କ ଚକ୍ଷୁ ଥିଲା ଶୁଣି ଶ୍ରୀ: ୧୫୭ ସହସ୍ର ପଞ୍ଚମ । ଏହା ହିଁ “ଚୈତନ୍ୟ ବିଳାସ” ଗ୍ରନ୍ଥର ରଚନାକାଳ । ଏହି ପୋଥିର ଏକ ନକଲ ଓଡ଼ିଶା ରାଜ୍ୟ ସରକାରଙ୍କ ପୋଥି ଭଣ୍ଡାରରେ ସୁରକ୍ଷିତ । ମୁଖ୍ୟମନ୍ତ୍ରୀ କୁଞ୍ଜବିହାରୀ ପଣ୍ଡିତ ଶ୍ରୀ ଜଳମଣି ମିଶ୍ରଙ୍କ ଅନୁଗ୍ରହରୁ ଆମେ ଉକ୍ତ “ଚୈତନ୍ୟ ବିଳାସ” ପୋଥି ପଢ଼ିବାର ସୁଯୋଗ ପାଇଥିଲୁ । ଏଥିରେ କବି ନିଜ ସପକ୍ଷରେ କିଛି ଲେଖିନାହାନ୍ତି । ନିଜ ନାମକୁ ଦେବଳ ମାଧବ, ମାଧବ ଦାସ ବୋଲି ଅଭିହିତ କରିଅଛନ୍ତି । ଗୋଟିଏ ସ୍ଥାନରେ ଏଥିରେ ମାଧବ ରଥ ବୋଲି ଲେଖାଅଛି । କିନ୍ତୁ ଏହା ଲେଖନକାରର ପ୍ରମାଦ ବୋଲି କୁହାଯାଇପାରେ । ଆଲୋଚ୍ୟ “ବୈଷ୍ଣବ ଲୀଳାମୃତ”ରେ କବି ନିଜ ବୀଣ ଓ ପଟ୍ଟନାୟକ ଉପାଧିର ଉଲ୍ଲେଖ କରିବା ପରେ ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ସେ ରାଜାଙ୍କ ଚକ୍ଷୁ ଥିଲା ଅଙ୍କରେ ‘ଚୈତନ୍ୟ ବିଳାସ’ ରଚନା କରିଥିଲେ ବୋଲି ସ୍ପଷ୍ଟ ଉଲ୍ଲେଖ କରିଥିବା ହେତୁ ତାଙ୍କର ବୀଣପତି ‘ପଟ୍ଟନାୟକ’ ଉପାଧି ସପକ୍ଷରେ କୌଣସି ସନ୍ଦେହ ରହି ନ ପାରେ । ଉଭୟ ଗ୍ରନ୍ଥରେ କବି ଆପଣାର ଗୁରୁ ଠାକୁର ଗଦାଧରଙ୍କ ସପକ୍ଷରେ ଉଲ୍ଲେଖ କରିଥିବା ହେତୁ ଉଭୟ ଗ୍ରନ୍ଥର ଲେଖକ ସେ ମାଧବ ପଟ୍ଟନାୟକ—ଏ ବିଷୟରେ ଆଉ କୌଣସି ଦ୍ୱନ୍ଦ୍ୱ ରହିନାହିଁ । କବି ‘ଚୈତନ୍ୟ ବିଳାସ’କୁ ଶ୍ରୀ: ୧୫୭ରେ (ରାଜାଙ୍କ ୨୪ ଅଙ୍କରେ) ଗୋଟିଏ କବିଧରା ବିଷୟ ‘ବୈଷ୍ଣବ ଲୀଳାମୃତ’ରେ ଉଲ୍ଲେଖ କରିଛନ୍ତି । (ରାଜାର ଅଂକ ଚଉବିଂଶେ । ରଚିଲି ଚୈତନ୍ୟ ବିଳାସେ’ । ଏବଂ ଅଂକ ଅଠାଳିଶ । ଲିଖିବି ବୈଷ୍ଣବ ଲୀଳାସ୍ୟ ।) ଚୈତନ୍ୟ ବିଳାସର ରଚନା ପୁରୁ କବି ବୋଧହୁଏ ଗଦାଧର ପଣ୍ଡିତଙ୍କଠାରୁ ମନ୍ତ୍ରଣା ନେଇଥିଲେ ଏବଂ ସେଥିରେ ‘ଚୈତନ୍ୟ ବିଳାସ’ରେ ନିଜ ଗୁରୁଙ୍କ ସପକ୍ଷରେ ଉଲ୍ଲେଖ କରିଛନ୍ତି । ବୈଷ୍ଣବ ଲୀଳାମୃତରେ ମଧ୍ୟ ଗୁରୁ ଠାକୁର ଗଦାଧରଙ୍କ ସପକ୍ଷରେ ସୁନାମରହି କରାଯାଇଛି । ଠାକୁର ଗଦାଧରଙ୍କ ମୂଖରୁ ଶ୍ରୀଚୈତନ୍ୟଙ୍କ ଆଦ୍ୟ ଲୀଳାର (ନବଦ୍ୱୀପ ଲୀଳା) ଘଟଣାବଳୀ ଯାହା ସେପରି ଶୁଣିଥିଲେ ସେ ସହକୁ ‘ଚୈତନ୍ୟ ବିଳାସ’ରେ ଲିଖିତ କରିଛନ୍ତି । ଆଲୋଚ୍ୟ ‘ବୈଷ୍ଣବ ଲୀଳାମୃତ’ର ରଚନାକାଳ ଶ୍ରୀ: ୧୫୫ [ରାଜାଙ୍କ ୨୮ ଅଂକ] । ଏ ଦୁଇଟି ଗ୍ରନ୍ଥ ବ୍ୟତୀତ ‘ମୋକ୍ଷ ପୁରାଣ’ ନାମରେ ଏକ ରଚନା ଥିବା ଦେଖାଯାଏ । ‘ମୋକ୍ଷ ପୁରାଣ’ର ଏକ ପୋଥି ଆମ ନିକଟରେ ଅଛି । ଏହା ଲବ୍ଧାରୁ ପ୍ରାପ୍ତ । ଏଥିରେ କବି ନିଜକୁ ମାଧବ ବୈଷ୍ଣବ ବୋଲି ଉଲ୍ଲେଖ କରିଛନ୍ତି । ଏହି ମାଧବ ବୈଷ୍ଣବ ଉପବେଳେ ଦୁଇଟି ଜାଦୀର ଲେଖକ ମାଧବ ଦାସ ଓ ମାଧବ ପଟ୍ଟନାୟକ ଏକ ଓ ଅଭିନ୍ନ ବ୍ୟକ୍ତି ବୋଲି ମନେହୁଅନ୍ତି । କାରଣ ମୋକ୍ଷ ପୁରାଣରେ ନାମ ସଙ୍ଗଠନ ଓ ଭଜନ ଉପରେ ଏବଂ ରାଗ ମାର୍ଗର ଅନେକ ବିଷୟରେ ସୁରାଣ ବର୍ଣ୍ଣନା ଦେଖି

ଉପଦେଶପୁର୍ଣ୍ଣ ନୀତିଗର୍ଭକ କାହାଣୀମାନ ଲିପିବଦ୍ଧ ହୋଇଅଛି । ଶୁଣା ଶୁଣି ଓ ଲିଖନ ଶୈଳୀ ଦୃଷ୍ଟିରୁ ଏହି ତିନୋଟି ଗ୍ରନ୍ଥର ଲେଖକ ଅମର ଅଲୋଚ୍ୟ କବି ମାଧବ ପଟ୍ଟନାୟକ ବୋଲି ନିର୍ଭର ଭାବରେ ବୁଝାଯାଇପାରେ ।

ଡଃ: ଚମାନ ବିହାରୀ ମଳ୍ଲିକଙ୍କର ପୁରୁଷ ଉକ୍ତ “ଚୈତନ୍ୟ ବିଳାସ” ପୋଥି ଫଗୁଆ କରି କଲିକତା ନେଇଥିଲେ ଏବଂ ବଙ୍ଗୀୟ ସାହିତ୍ୟ ପରିଷଦ ପକ୍ଷରୁ ଏହା ଉପରେ ଏକ ଅଲୋଚନା ଲେଖି ପ୍ରକାଶ କରିଥିଲେ । ପରେ ସେ ତାଙ୍କ ରଚିତ ନିବନ୍ଧ “ଶ୍ରୀଚୈତନ୍ୟ ଚରିତରେ ଉପାଦାନ”ରେ ଏହି ପୋଥି ଓ ଏହାର ରଚୟିତାଙ୍କ ସମ୍ପର୍କରେ ଅଲୋଚନା ପ୍ରକାଶ କରିଥିଲେ । ତା’ପରେ କଟକ ରେଭେନ୍ସା କଲେଜର ତତ୍କାଳୀନ ପ୍ରଫେସର ଆର୍ତ୍ତବିହାରୀ ମହାନ୍ତି, ଡଃ: ମଳ୍ଲିକଙ୍କଠାରୁ ‘ଚୈତନ୍ୟ ବିଳାସ’ ପୋଥିଟି ନିଜେ ସମ୍ପାଦନା କରି ପ୍ରକାଶ କରିବାକୁ ଚଳିବି ବୋଲି କଟକ ଆଣିଥିଲେ । କିନ୍ତୁ ପ୍ରଫେସର ସ୍ୱର୍ଗତ ମହାନ୍ତି ନିଜ ଜୀବଦ୍ଦଶାରେ ଉକ୍ତ ପୋଥି ସମ୍ପାଦନା କରି ପ୍ରକାଶ କରିନାହାନ୍ତି । ତେବେ ବର୍ତ୍ତମାନ ମ୍ୟୁଜିୟମ୍‌ରେ ଥିବା ‘ଚୈତନ୍ୟ ବିଳାସ’ ପୋଥିଟି ପ୍ରଫେସର ଧର୍ମ ମହାନ୍ତିଙ୍କ ସମ୍ପତ୍ତିରୁ ପୋଥି କି ନୁହେଁ, କାହା ଆମେ କହି ନ ପାରୁ । ମାତ୍ର ଏପରି ନିଶ୍ଚୟାଉଅଛୁ ଯେ କବି ମାଧବ ପଟ୍ଟନାୟକ ଖ୍ରୀ: ୧୫୧୭ରେ ଏହି ଗ୍ରନ୍ଥ ରଚନା କରିଥିଲେ ଏବଂ ଅଲୋଚ୍ୟ ‘ବୈଷ୍ଣବ ଲିଳାମୃତ’ ଗ୍ରନ୍ଥ ଖ୍ରୀ: ୧୫୩୫ରେ ଲେଖିଥିଲେ । ଏ ଦୁଇଟି ଗ୍ରନ୍ଥ ରଚନାକାଳର ମଧ୍ୟବର୍ତ୍ତୀ ସମୟରେ ବୋଧହୁଏ ‘ମୋକ୍ଷ ପୁରାଣ’ ଲେଖିଥିଲେ । ‘ବୈଷ୍ଣବ ଲିଳାମୃତ’ ରଚନା ବେଳକୁ (ଖ୍ରୀ: ୧୫୩୫) ଶ୍ରୀଚୈତନ୍ୟ, ବଳରାମ ଦାସ, ସ୍ୱରୂପ ଦାମୋଦର ଓ ରାୟ ରାମାନନ୍ଦଙ୍କର ଦେହାନ୍ତ ହୋଇସାରିଥିଲା । ପୁରୀ କ୍ଷେତ୍ରରେ ବୈଷ୍ଣବମାନଙ୍କର ଲିଳାଖେଳା ସରିଅଥିଲା । ଓଡ଼ିଶା ସାମାନ୍ୟ ଧୀରେ ଧୀରେ ପଡ଼ନ ଆଡ଼କୁ ଟାଣି ହୋଇଯାଉଥିଲା । ତଳପଡ଼ ପ୍ରତାପରୁଦ୍ର ସୋର ବପର୍ଯ୍ୟୟର ସମ୍ପର୍କ ନ ହୋଇସାରିଥିଲେ । ‘ବୈଷ୍ଣବ ଲିଳାମୃତ’ରେ କବି ମାଧବ ପଟ୍ଟନାୟକ ଏପରି ବିଷୟର ମଧ୍ୟ ସୂଚନା ଦେଇଛନ୍ତି ।

ଖ୍ରୀ: ୧୫୩୩ରେ ନିଜ ଆଶ୍ରୟଦାତା ରାୟ ରାମାନନ୍ଦଙ୍କ ତିରୋଧାନ ପରେ ମାଧବ ପଟ୍ଟନାୟକ ବୋଧହୁଏ ପୁରୀ ତ୍ୟାଗକରି ନିଜ ପୁରସ୍କାନ୍ତ ଶତ୍ରୁପଡ଼ାକୁ ଫେରି ଆସିଥିଲେ । ଶ୍ରୀଚୈତନ୍ୟ, ରାୟ ରାମାନନ୍ଦ, ଲେରାମ ଦାସ, ସ୍ୱରୂପ ଦାମୋଦର ଆଦି ପ୍ରଖ୍ୟାତ ବୈଷ୍ଣବମାନଙ୍କର ତିରୋଧାନ ପରେ ପୁରୀର ବୈଷ୍ଣବ ଇଷ୍ଟଗୋଷ୍ଠୀ ସ୍ଥିତିଯାଇଥିବା ସମ୍ଭବ । “ଛନ୍ଦୋ ମୂଳେ ନୈବଗାଣୀ ନ ପଢ଼ମ” ନ୍ୟାୟରେ ସ୍ୱାମୀ ଜଗନ୍ନାଥ ଦାସ, ଅନନ୍ତ, ଅରୁଣ, ଯଶୋବନ୍ତ ଆଦି ଘେଝାବାଟରେ ରଲେ । ପଞ୍ଚସଖା ଓ ଅନ୍ୟ ବୈଷ୍ଣବମାନଙ୍କର ଆଉ ପୁଅ ପରି ମେଲ ରହୁଲନାହିଁ । ମାଧବ ପଟ୍ଟନାୟକ ମଧ୍ୟ ଏହି ଦୁର୍ଦ୍ଦିନୀଗୁଣ୍ଡି ମୁହୂର୍ତ୍ତରେ ପୁରୀକ୍ଷେତ୍ର ତ୍ୟାଗକରି ତାଙ୍କ ଜନ୍ମସ୍ଥାନ ଶତ୍ରୁପଡ଼ାକୁ

ଫେରିଆସିଥିବା ଅନୁମିତ ହୁଏ । ଚୈତନ୍ୟଙ୍କ ମୃତ୍ୟୁ ସମ୍ଭାବନା ଗୋପନୀୟ ଥିଲା । ରାୟ ରାମାନନ୍ଦ, ଗଜପତିଙ୍କ ସହୃଦ ଗୋପନରେ ପରାମର୍ଶ କରି ଚୈତନ୍ୟଙ୍କ ମୃତ୍ୟୁ ଶରୀରକୁ ତୋଳି ବୈକୁଣ୍ଠରେ ଯୋଡ଼ାଇ ଦେଇଥିଲେ । ମାତ୍ର ଚୈତନ୍ୟଙ୍କୁ ଆଗରୁ ପ୍ରଭୁ ବୋଲି ରାଜା ସ୍ୱୀକାର କରିଥିବାରୁ ସେ ସ୍ୱଦେହରେ ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କ ଅଙ୍ଗରେ ଲୁଚି ହେଲେ ବୋଲି ଲୋକଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଘୋଷଣା କରାଗଲା । ମାଧବ ପଟ୍ଟନାୟକ, ରାୟ ରାମାନନ୍ଦଙ୍କ ଅତି ପାଠକେତ ହୋଇଥିବାରୁ ଚୈତନ୍ୟଙ୍କ ଦିରୋଧାନ ସମ୍ପର୍କରେ ପ୍ରକୃତ ତଥ୍ୟ ଜାଣିବାର ସୁବିଧା ପାଇଥିଲେ । ‘ବୈଷ୍ଣବ ଲୀଳାମୃତ’ରେ ଏହି ଗୋପନ ତଥ୍ୟ ସେ ପ୍ରକାଶ କରିଥିବା ଦେଖାଯାଏ । ଏହା କିନ୍ତୁ ପ୍ରକାଶ ଲାଗି ନଷ୍ଟ ହୋଇ ଥିଲା । ସେତେବେଳେ ବୋଧହୁଏ ରାଜଦଣ୍ଡ ବ୍ୟୟରେ କିଛି ପୁଣ୍ୟ ଗୁଡ଼ି ସଦ୍ୟାଲେଖା “ବୈଷ୍ଣବ ଲୀଳାମୃତ” ଯୋଗ୍ୟ ସହୃଦ ଶତ୍ରୁପତ୍ନୀ ପଳାଇ ଆସିଥିବେ । ଏପରି ଅନୁମାନ କରିବାର କାରଣ ହେଉଛି— “ଚୈତନ୍ୟ ଚଳାଃ” ଯୋଗ୍ୟ ପୃଷ୍ଠରୁ ତ: ଶମାନ ହୋଇ ମଜୁମଦାର ପାଢ଼ିଥିଲେ; ମାତ୍ର “ବୈଷ୍ଣବ ଲୀଳାମୃତ” ଯୋଗ୍ୟ ଶତ୍ରୁପତ୍ନୀ ମିଳିଲା । ନୟାଗଡ଼ ଓ ସମୁଦ୍ରରୁ ଏହାର ଅନ୍ୟ ଦୁଇଟି ନକଲ ମିଳିଲା ସିନା, ପୁଣ୍ୟରୁ ବା ତାହାର ଆଶପାଶ ଅସ୍ଥଳରୁ ଆଲୋଚ୍ୟ ଯୋଗ୍ୟ ମିଳିନାହିଁ । “ଚୈତନ୍ୟ ଚଳାଃ”ର ରଚନା-କାଳ ୧୫୭୭ ଓ ‘ବୈଷ୍ଣବ ଲୀଳାମୃତ’ର ରଚନା ୧୫୩୫ରେ । ଅତଏବ ୧୫୩୩ରେ ରାୟ ରାମାନନ୍ଦ ଓ ଚୈତନ୍ୟଙ୍କ ମୃତ୍ୟୁପରେ ଓ ‘ବୈଷ୍ଣବ ଲୀଳାମୃତ’ର ରଚନା ୧୫୩୫ ପୃଷ୍ଠରୁ ବୋଧହୁଏ ମାଧବ ପଟ୍ଟନାୟକ ପୁର ଗୁଡ଼ି ଶତ୍ରୁପତ୍ନୀ ଆସିଥିବେ । ଏହା ଆମର କେବଳ ଅନୁମାନ ମାତ୍ର ।

କବିଙ୍କୁ ୨୧ ବର୍ଷ ବୟସ ବେଳେ ସେ ଶତ୍ରୁପତ୍ନୀ ଗୁଡ଼ି ପୁଣ୍ୟ ଆସିଥିଲେ । ବେଣୁପୁର ଗ୍ରାମରେ ମାଧବେନ୍ଦ୍ରପୁଣ୍ୟଙ୍କ ହରିନାମ ଲାଭ ନର ସେ ଥିଲେ ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷଦର୍ଶୀ । ମାଧବେନ୍ଦ୍ର ପୁଣ୍ୟଙ୍କ ଦେହାନ୍ତ ଖ୍ରୀ: ୧୫୦୦ର ଘଟଣା ବୋଲି ଐତିହାସିକମାନଙ୍କ ମତ । ଗଜପତି ପ୍ରତାପରୁଦ୍ରଙ୍କ ସିଂହାସନ ଆରୋହଣ ଖ୍ରୀ: ୧୫୧୭ର ଘଟଣା । ଅତଏବ ୧୫୧୭ରୁ ୧୫୦୦ ମଧ୍ୟରେ କବି ମାଧବ ପଟ୍ଟନାୟକ ଶତ୍ରୁପତ୍ନୀ ଗୁଡ଼ି ପୁଣ୍ୟ ଆସିଥିବେ । ଜୟବଳୟ ଶିଳାଲିପିର ରଚନାକାଳ ୧୫୧୧ । ଏହି ଶିଳାଲେଖରେ ବିଷୟବସ୍ତୁ ସମ୍ପର୍କରେ “ବୈଷ୍ଣବ ଲୀଳାମୃତ”ରେ କବି ଶତ୍ରୁପତ୍ନୀ ବିବରଣୀ ଦେଇଥିବା ହେତୁ ୧୫୧୧ ବେଳକୁ କବି ପୁଣ୍ୟକୁ ଆସିଥିଲେ ବୋଲି କହିବା ସମ୍ଭବ ହେବ । ସେତେବେଳେ ତାଙ୍କୁ ୨୧ ବର୍ଷ ବୟସ ହୋଇଥିଲା । ତେଣୁ କବି ମାଧବଙ୍କ ଜନ୍ମ ଖ୍ରୀ: ୧୪୭୮ (୧୫୧୧-୨୧) ଏବଂ ‘ବୈଷ୍ଣବ ଲୀଳାମୃତ’ର ରଚନାକାଳ ଖ୍ରୀ: ୧୫୩୫ ପରେ ତାଙ୍କର ଦେହାନ୍ତ ହୋଇଥିବା ଅନୁମିତ ହୁଏ । ‘ବୈଷ୍ଣବ ଲୀଳାମୃତ’ର ରଚନା ବେଳକୁ କବିଙ୍କୁ ୫୭ ବର୍ଷ ବୟସ ହୋଇଥିଲା ବୋଲି ଉକ୍ତ ହିସାବରୁ ଜଣାଯାଏ । ଏହା ସେ କବିଙ୍କ ପ୍ରୌଢ଼ ବୟସର ରଚନା, ତାହା କବିଙ୍କ ଶେଷ ଉପସ୍ଥାପନ ଶାବ୍ଦରୁ ହିଁ ଅନୁମିତ ହୁଏ ।

ମାଧବ ପଟ୍ଟନାୟକଙ୍କ କବିତ୍ବ :

‘ବୈଷ୍ଣବ ଲଳାମୃତ’ର ସାହିତ୍ୟିକ ମୂଲ୍ୟ ଅତ୍ୟନ୍ତ ମାନ୍ୟ । ଶ୍ରୀମତୀ ପ୍ରୟୋଗରେ ସେପରି କିଛି ମାଧୁର୍ୟ ବା ଚମତ୍କାରତା ପରିଲକ୍ଷିତ ହୁଏନାହିଁ । ତତ୍ତ୍ୱ ମୁଖ୍ୟତଃ ପଞ୍ଚସଖା ଯୁଗର ସାହିତ୍ୟିକ ଦାକ୍ଷିଣ୍ୟ ଓ ଶୃଙ୍ଖଳାରେ ତାଙ୍କ ରଚନା ଲିପିବଦ୍ଧ କରିଅଛନ୍ତି । ଏହି ଗ୍ରନ୍ଥ ପ୍ରଧାନତଃ ଷୋଡ଼ଶ ଶତାବ୍ଦୀର ଆଦ୍ୟ ଭାଗରେ ଜଳାତଳରେ ସମବେତ ହୋଇଥିବା ବୈଷ୍ଣବମାନଙ୍କର ଭାର୍ତ୍ତବିଳାସର ବହୁଗୁଣୀ ପ୍ରଦାନ କରିବା ଲାଗି ରଚିତ ହୋଇଥିବା ଜଣାଯାଏ । ସଂସ୍କୃତରେ ଶ୍ରେଷ୍ଠଗୀତାଦେବଙ୍କ ମନ୍ଦର ନିର୍ମାଣ, ଜୟଦେବଙ୍କ ଗୀତ-ଗୋବିନ୍ଦ ରଚନା, ଶ୍ରୀଧର ସ୍ୱାମୀଙ୍କର ଭଗବତ ବ୍ୟାଖ୍ୟା, ମାଧବେନ୍ଦ୍ର ପୁର ଓ ଶ୍ରୀରଞ୍ଜେଶ ଗୋପୀନାଥ ପ୍ରସଙ୍ଗ, ପୁରୀ ମନ୍ଦିରରେ ଶୀତଗୋବିନ୍ଦ ଗାନ ସମ୍ପର୍କରେ ବଳାଦେଶର ସୋଷଣା, ରାୟ ବ୍ରାହ୍ମଣଙ୍କର ପତ୍ନୀଙ୍କ ନାଟକ ରଚନା, ମନ୍ଦିରରେ ଏହାର ଗୀତ ଓ ଅଭିନୟ, ଗାଳି ଶାସ୍ତ୍ରମାଳାର ପୁରୀ ମନ୍ଦିର ଆଡ଼ମଣି ଆଶଙ୍କାରେ ସେବକମାନେ ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କର ଚନ୍ଦ୍ର ମୂର୍ତ୍ତିକୁ ନେଇ ଚଳିବା ହୃଦୟ ମଧୁର ଗଡ଼ଜେଲରେ ଲୁହାରିବା ପ୍ରସଙ୍ଗ, ବିଜୟନଗର ସାମ୍ରାଜ୍ୟର ରାଜା କୃଷ୍ଣଦେବ ରାୟଙ୍କ ସହୃଦ ଗଜପତି ପ୍ରତାପରୁଦ୍ରଦେବଙ୍କ ମୂଳ ପ୍ରଭୃତି ବସୟ ଏଥିରେ ଶ୍ରେଷ୍ଠ ହୋଇଅଛି । ନବାକ୍ଷର ଭଗବତ ବୃତ୍ତରେ ଏହାର ଗୀତର ସମ୍ପନ୍ନ ହୋଇଥିବାରୁ ଭଗବତର ତାତ୍ପର୍ଯ୍ୟାଳୀନ ଜନପ୍ରିୟତା ସମ୍ପର୍କରେ ଏକ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ଧାରଣା ଏଥିରୁ ମିଳିଥାଏ । ‘ବୈଷ୍ଣବ ଲଳାମୃତ’ର ରଚନା-କାଳରେ କବିତ୍ବର ପରିସ୍ରାବଣ ଅତି କୃତ୍ରିମ ପରିହୃଷ୍ଟ । ଅଧ୍ୟାତ୍ମିକ ସ୍ଥଳରେ ଭବପ୍ରକାଶ ବହରଣୀମୂଳକ ଓ ସମସାମୟିକ ଐତିହାସିକ ସଂଜ୍ଞାବଳୀର ବିଶୁଦ୍ଧ ଚିତ୍ର ବୋଲି ମନେହୋଇଥାଏ । ଭବପ୍ରକାଶରେ ବସୟ ବିନ୍ୟାସରେ ବା ବର୍ଣ୍ଣନା ଭଙ୍ଗୀରେ କୌଣସି ଶୂନ୍ୟତା ନ ଥିବା ଲକ୍ଷ୍ୟ କରାଯାଏ । ସାଧାରଣ ସହଜ ସରଳ ଅଥଚ ଶୁଦ୍ଧ, ମାନିତ, ଶିଷ୍ଟଜନ ପ୍ରସ୍ତୁତ ଭାବବିଶୟ ଶ୍ରୀମତୀରେ ଏହା ରଚିତ । ଧର୍ମ ମତର ଜଟିଳ ତତ୍ତ୍ୱ ଆଡ଼କୁ କବି ବେଶି ଯାଇନାହାନ୍ତି । ଜ୍ଞାନମିଶ୍ରା ଭକ୍ତି ବା ରାଗାନୁରା ପ୍ରେମଭୁକ୍ତିର ଚିତ୍ର ପ୍ରଦାନ କରିବାକୁ ଯାଇ କବି ଏଥିରେ କୌଣସି ସ୍ଥଳରେ ଦାର୍ଶନିକ ତତ୍ତ୍ୱ ବା ଧର୍ମ ମତର କୌଣସି ଜଟିଳ ସିଦ୍ଧାନ୍ତ ପ୍ରଦାନ କରିବା ପାଇଁ ବିଶେଷ ଯତ୍ନ କରିନାହାନ୍ତି । ଧର୍ମତତ୍ତ୍ୱ ଅପେକ୍ଷା ଐତିହାସିକ ବହରଣୀ ପ୍ରଦାନ କରିବା ଏହି ଗ୍ରନ୍ଥର ମୂଳ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ଥିବା ମନେହୁଏ ।

ଆଲୋଚ୍ୟା କାବ୍ୟ ବୈଷ୍ଣବ ଲଳାମୃତରେ କବିତ୍ବର ବିଶ୍ୱର ଏକ ଦୂରତ୍ୱ-ବ୍ୟାପାର । କବି ଅବଶ୍ୟ କେତେକ ସ୍ଥଳରେ ଉପମା ଓ ରୂପକାଦିର ବ୍ୟବହାର କରି ଅପୂର୍ବ ଭାବର ସୃଷ୍ଟି କରିବାକୁ ଯେ ଆହୁତ ଦେଖାଇନାହାନ୍ତି, ତାହା ନୁହେଁ, କିନ୍ତୁ ଏଥିଲଗି ଆୟାସ ବା ପ୍ରସନ୍ନ ଦୂର୍ଲ୍ଲକ୍ଷ । ସରଳ ସାବଲ୍ଲଭ ଭାବରେ ଉପମା, ରୂପକର

ପ୍ରୟୋଗାବଳୀ ଦେଖି ଅବାଣତ ଭାବରେ ଉଚ୍ଚାରିତ ହୋଇପଡ଼ିବ, ସେ ସବୁ ସ୍ଥଳରେ ଯଦୁକହ୍ନିତ ହେଲେ ମଧ୍ୟ କାହାଙ୍କ ଦୈନିକ ସ୍ୱଚ୍ଛନ୍ଦ ଉପରେ ପ୍ରକଟିତ ହୋଇଥିବାର ଲକ୍ଷ୍ୟ କରାଯାଏ । ଏଠାରେ ବୈଷ୍ଣବ ଲୀଳାମୃତ କାହାର ସେହିପରି କେତେକ ବର୍ଣ୍ଣନା ଆମର ଉପଲବ୍ଧ ।

କବି ଯୌବନ କାଳରେ ରାମ ରାମାନନ୍ଦ ଓ ତାଙ୍କ ପରିବାରରେ ଆଶ୍ରୟ ଲାଭ କରିଥିଲେ । ସେ ରାମ ରାମାନନ୍ଦଙ୍କର ଥିଲେ ଅତି ନିକଟବର୍ତ୍ତୀ । କବିଙ୍କ ପ୍ରତ୍ୟେକ ବରଷା ଅନୁସାରେ ରାମ ରାମାନନ୍ଦଙ୍କର ଦେହାନ୍ତ ହେଲେ ଶ୍ରୀ: ୧୫୩୩ ଭାବେ କୃଷ୍ଣାବଳୀ: ଚୈତନ୍ୟଙ୍କର ତିରୋଧାନ ଶ୍ରୀ: ୧୫୩୩ ବୈରାଗ୍ୟ ଶୁକ୍ଳ ତୃତୀୟାରେ ୧୭-୪-୩୩ରେ ଘଟିଥିଲା ବୋଲି କବି ଲେଖିଛନ୍ତି । ଏଥିରୁ ଜଣାଯାଏ ରାମ ରାମାନନ୍ଦ ଚୈତନ୍ୟଙ୍କ ମୃତ୍ୟୁର ତିନିମାସ ଗୋଟିଏ ଦିନ ପରେ ମୃତ୍ୟୁବରଣ କରିଥିଲେ । ସେ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ କବି ମାଧବ ପଟ୍ଟନାୟକ ରାମ ରାମାନନ୍ଦଙ୍କୁ ଆଶ୍ରୟ କରି ପୁରୀରେ ଅବସ୍ଥାନ କରୁଥିବା ଜଣାଯାଏ । କବି ତାଙ୍କର ଆଶ୍ରୟଦାତାଙ୍କୁ ଅନୁସରଣ କରି ବୃଷସ୍ପରେ ଲେଖିଛନ୍ତି—“ରହୁଲ ତାକୁ ଅନୁସରି କାହାକୁ ଏକ ଗୁପ୍ତାପର ।” (୩୩) ଏହି ସୂଚକ ଉପମାଟି କବିଙ୍କର ଇଷ୍ଟ ନିଷ୍ଠାର ମଧୁର ପରିଚୟ ବହନ କରେ ।

ଶ୍ରୀ: ୧୫୧୦ରେ ଶ୍ରୀଚୈତନ୍ୟ ଶ୍ରୀକ୍ଷେତ୍ରରେ ପଦାର୍ପଣ କଲେ । ପୁରୀ ମନ୍ଦିର ବେଢ଼ା ଭିତରେ ଜଗନ୍ନାଥ ଦାସ ବଟଗଣେ ମୂଳେ ଏକ ରାସ ମଣ୍ଡପ ନିର୍ମାଣ କରି ତାହାର ସମ୍ମୁଖରେ ଏକାଗ୍ର ଚିତ୍ତରେ ଭାଗବତ ଉଚ୍ଚାରଣ କରିଥିଲେ ଓ ଭକ୍ତି ଚକ୍ରର ଉପରେ ଭାଗବତ ବାଣୀକୁ ବ୍ୟାଖ୍ୟା କରି ଭକ୍ତମାନଙ୍କୁ ଶୁଣାଉଥିଲେ । ଚୈତନ୍ୟ ମଧ୍ୟ ଏହି ଭାଗବତ ବ୍ୟାଖ୍ୟା ଶୁଣିଲେ । ଜଗନ୍ନାଥ ଦାସଙ୍କ ସହଚର ଚୈତନ୍ୟଙ୍କର ପ୍ରଥମ ସାକ୍ଷାତ ସଂପର୍କ ଏହିଠାରେ ଘଟିଥିଲା । କବି ମାଧବ ପଟ୍ଟନାୟକ ଏହାର ବର୍ଣ୍ଣନା ଦେଇଛନ୍ତି । ଜଗନ୍ନାଥ ଦାସଙ୍କ ସହଚର ଚୈତନ୍ୟଙ୍କର ପ୍ରଥମ ସାକ୍ଷାତରେ ଉଭୟେ ଉଭୟଙ୍କର ଆତ୍ମମର୍ଯ୍ୟାଦା ସାଧନ ନିଷ୍ଠା ଓ ଦୃଢ଼ଭାବକୁ ଚିହ୍ନିପାରିଲେ ଏବଂ ଉଭୟେ ଉଭୟଙ୍କୁ ଆଲିଙ୍ଗନ କଲେ । ଏହି ମହାମିଳନକୁ ବର୍ଣ୍ଣନା କରି କବି ଲେଖିଛନ୍ତି—

“ସମୁଦ୍ରେ ନଦୀ ସେ ମିଶିଲ
ଭାବ ଭରଣ, ଭାବଗଳ ।” (୫ମ ଅ:)

ପୁରୀରେ ପଦାର୍ପଣ କରିବାରେ ଦୁଇମାସ ପରେ ଚୈତନ୍ୟ ଖର୍ଯ୍ୟାଟନ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ଦକ୍ଷିଣ ଯାତ୍ରା କଲେ । ଏହି ଯାତ୍ରା କାଳରେ ରାମ ରାମାନନ୍ଦଙ୍କ ସହଚର ଚୈତନ୍ୟଙ୍କର ମିଳନ ଓ ଭାବିକ ଆଲୋଚନା ନବ୍ୟ ବୈଷ୍ଣବ ଧର୍ମ ଇତିହାସରେ

ଏକ ବିଶେଷ ଉଲ୍ଲେଖଯୋଗ୍ୟ ଘଟଣା । ଗୋଦାବରୀ ନଦୀ କୂଳରେ ପଦ୍ମସ୍ଥ ଚୈତନ୍ୟ
ସ୍ନାନ ଓ ନିତ୍ୟତର୍ପମାନ ସାର ବୃକ୍ଷ ମୂଳରେ ବସିଛନ୍ତି—କିନ୍ତୁ ଏହି ପ୍ରସଙ୍ଗରେ
ଶ୍ରୀଚୈତନ୍ୟଙ୍କର ଅପୂର୍ବ ଅଜାତାନ୍ତର ବର୍ଣ୍ଣନା ଦେଇ ଲେଖିଛନ୍ତି —

“ସ୍ବସ୍ତବେ ଗଉର ତା କାନ୍ତ ।
ବାଳସୂର୍ତ୍ତକୁ ଆଶେ ଛାନ୍ତି ॥
ସୁବର୍ଣ୍ଣେ ନିର୍ମାଣିକ ପର ।
ଦଶଇ ଅଙ୍ଗ ତାର ତୋର ॥
ବ୍ରହ୍ମ ଲେନ ଯେ ଝଟକଇ ।
ଅଧରୁ ମଧୁ ହାସ ଝରଇ ।” (୪ର୍ଥ ଅ:)

ରାଜମହେନ୍ଦ୍ରୀରେ ଶାସକ ରାମ ରାୟଙ୍କ ପହୁଡ଼ା ଚୈତନ୍ୟଙ୍କର ରାଗମାର୍ଗର
ତତ୍ତ୍ଵାଲୋଚନାର ଐତିହାସିକତା ସ୍ୱୀକାର କରିବାଲାଗି ଏକ ଚୈତନ୍ୟଙ୍କର ସ୍ବରୁ ରୂପେ
ରାୟ ରାମାନନ୍ଦକୁ ଦେଖିବା ପାଇଁ ଅନେକ ବୁଣ୍ଡାବୋଧ କରିଥାନ୍ତି । କୃଷ୍ଣ ଦାସ
କବିରାଜ ଓ କବି କର୍ଣ୍ଣସୂର ଏ ସମ୍ପର୍କରେ ଯଥାର୍ଥ ଏବଂ ପ୍ରାମାଣିକ ବିବରଣୀମାନ
ଉପସ୍ଥାପିତ କରିଥିଲେ ମଧ୍ୟ ସେ ସବୁ କବି ବିଶେଷର ତଥୋକ ବର୍ଣ୍ଣନା, ପଛବନ ଓ
ବିପ୍ରାର ବୋଲି କେହି କେହି ସନ୍ଦେହ ପ୍ରକାଶ କରିଥାନ୍ତି । ତ: ବିମାନ ବିହାସ
ମଜୁମଦାରଙ୍କ ମତରେ କୃଷ୍ଣ ଦାସ କବିରାଜଙ୍କ ଉକ୍ତ କଥୋପକଥନର ବର୍ଣ୍ଣନା “ତୋନୋ
ରାପୋର୍ଟ ଥେକେ ଗୁଣ୍ଡାକ ନୟ ।” ଏହାଦ୍ୱାରା ତ: ମଜୁମଦାର ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ସଞ୍ଜନ ଭାବରେ
ନବ୍ୟ ବୈଷ୍ଣବ ଧର୍ମ ଇତିହାସରେ ରାୟ ରାମାନନ୍ଦ ଶ୍ରୀଚୈତନ୍ୟ ମିଳନର ସ୍ବରୂପକୁ
ନୁହେଁ ପ୍ରତିପାଦନ କରିବା ପାଇଁ ଯତ୍ନ କରୁଥିବା ଅନୁମିତ ହୁଏ । ମାତ୍ର ‘ଉକ୍ତ’ ମହା-
ମିଳନର ଜଣେ ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷଦର୍ଶୀ ରାୟ ରାମାନନ୍ଦଙ୍କର ଅନୁଗାମୀ ଅଲୋଚ୍ୟ କବି ମାଧବ
ପଟ୍ଟନାୟକଙ୍କର ଏତଦ୍ ବିଷୟକ ବର୍ଣ୍ଣନା ଛାଡ଼ି ଘଟଣା ଉପରେ ଯଥାଯଥ ଓ ପ୍ରାମାଣିକ
ବର୍ଣ୍ଣନାର ସମ୍ବୁଦ୍ଧି ଆଲୋଚନା ନିଷେଧ କରିଥାନ୍ତି । • ଉକ୍ତସ୍ତେ ଯେତେବେଳେ, ତରମ
ତତ୍ତ୍ଵରେ ପଦ୍ମସ୍ଥଲେ ଯେତେବେଳେ ଦିବ୍ୟ ଉନ୍ମାଦଗ୍ରସ୍ତ ଶ୍ରୀଚୈତନ୍ୟ ସ୍ବାଧା ଭାବର
ମହାନତା ସମ୍ପର୍କରେ ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷ ଜ୍ଞାନଲଭ କରିବାକୁ ଲଜିଷ୍ଠା କଲେ —

“ପ୍ରଭୁ ବୋଲଇ କହ କହ ।
ସ୍ବାଧାର ଭାବ ଯେ ଦୁଃସହ ॥
ଶୁଣିବ ତୋର ମୁଖୁ ମୁହିଁ ।
ସଶୟ ଶୁଣିବ ଚିତ୍ତେଇ ॥

ରାମ ରାୟ ସେ ଶ୍ଳୋକ ପଢ଼େ ।
 ପଢ଼ିଲେ ରାମ ନୟନ ଭଜା ଭେଲେ ॥
 କମଳ ପ୍ରଭୁର ସଦାଜୀ !
 ଲେଖକେ ତନ୍ମୁକାଣ୍ଡ ସେ ।” (୫ମ ଅଃ)

କବି କର୍ଣ୍ଣପୁର ବା କୃଷ୍ଣ ଦାସ କବିରାଜ ପରବର୍ତ୍ତୀ ସମୟରେ ଉକ୍ତ ଆଳାପ ଆଲୋଚନାରେ ଆପଣା ଅପଣାର ପାଣ୍ଡିତ୍ୟକୁ ପ୍ରୟୋଗିତ କରିବାର କବିତ୍ବପୁର୍ଣ୍ଣ ପ୍ରୟତ୍ନ କରିଥିଲେ ମଧ୍ୟ ମାଧବ ପଟ୍ଟନାୟକଙ୍କ ବର୍ଣ୍ଣନାର ସାରାଳ୍ୟ ଏକାନ୍ତ ସତ୍ୟର ଆଲୋକରେ ସମ୍ବୁଦ୍ଧ ଥିବା ଜଣାଯାଏ ।

ମାଳାଚଳରେ ଶ୍ରୀଚୈତନ୍ୟଙ୍କର ପ୍ରଥମ ଚେତେ ବର୍ଷର ଅବସ୍ଥାନ ଓ କାର୍ଯ୍ୟ-କଳାପ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଶାନ୍ତ ଓ ସୁରମ୍ଭୀର ଥିଲା । ଗଜପତିଙ୍କ ନିର୍ଦ୍ଦେଶରେ ମନ୍ଦିର ନିକଟବର୍ତ୍ତୀ କାଶୀ ମିଶ୍ରଙ୍କର ବାସଗୃହର ଗୋଟିଏ ଅଂଶ ଚୈତନ୍ୟଙ୍କର ସୁଖାବସ୍ଥାନ ଲାଗି ଦିଆଯାଇଥିଲା । ପୁରୀରେ ଶ୍ରୀଚୈତନ୍ୟ କାଶୀ ମିଶ୍ରଙ୍କର ଏହି ଗମ୍ଭୀରୀରେ ହିଁ ଶେଷ ମୁହୂର୍ତ୍ତ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଦୀର୍ଘ ୨୦ ବର୍ଷ ଏକାଦିତମେ ବାସ କରିଥିଲେ । ତାଙ୍କର ପୁରୀ ଅବସ୍ଥାନର ପ୍ରଥମାର୍ଦ୍ଧ ଥିଲା ତାଙ୍କ ଅନ୍ତଃଲୀଳାର ଅତ୍ୟନ୍ତ ତାପ୍ତତ୍ବପୁର୍ଣ୍ଣ ସମୟ । ଧୀର ଗମ୍ଭୀର ଓ ସ୍ଥିର ଭାବରେ ସେ ପ୍ରତ୍ୟହ ଲକ୍ଷେ ନାମ ଜପ କରୁଥିଲେ ଏବଂ ଅପୂର୍ବ ଆନନ୍ଦ ଉତ୍ସାହରେ କୃଷ୍ଣଲୀଳା, ଖଣ୍ଡିନ କବି ଓ ରାଧାଭାବ ଆସ୍ବାଦନ ସୁଦ୍ଧା ସେ ସମୟ ଅତିବାହିତ କରୁଥିଲେ । ତାଙ୍କର ଶୁଦ୍ଧପୁତ୍ର ମାତମୟ ଖବନ ଦର୍ଶକଙ୍କ ମନରେ ଗଭୀର ପ୍ରଭାବ ସୃଷ୍ଟି କରୁଥିଲା । ଏବଂ ଏହି କାରଣରୁ ଲେଖକ ତାଙ୍କୁ ସାଧାରଣ ମନୁଷ୍ୟ ଦୃଷ୍ଟିରେ ନ ଦେଖି ଦେବତା ରୂପେ ଗ୍ରହଣ କରୁଥିଲେ । ଏ ସଂପର୍କରେ କବି ଲେଖିଛନ୍ତି —

“ରାଧାର ଭାବ ଆଶ୍ରୟନେ ।
 କନ୍ଦୁ ହୋଇଲେ ମର୍ତ୍ତ୍ୟ ଭୂମେ ॥
 ତଟିରେ ମେଖିଲା ଏ ବାନ୍ଧେ ।
 ସୁଖକୁ ଗଣି ଆଲେ ଛନ୍ଦେ ॥
 ଜପ ଲକ୍ଷେ ନାମ ଜପଇ ।
 ପ୍ରଭୁକୁ ଖର୍ଚ୍ଚ ନ କରଇ ॥
 ସୁଖେ ବସଇ କୃଷ୍ଣ ରସେ ।
 ଉତ୍ତର ପାରୁଣ ମଣ୍ଡପେ ॥

ଥରେ ପଞ୍ଚସଖା ଅନ୍ତର୍ଗତ ବଳରାମ ଦାସ ଯାତ୍ରା କେଳେ ବଡ଼ ଦାଣ୍ଡରେ ରଥ ଉପରକୁ ଉଠି ଠାକୁରଙ୍କୁ ଫୁଲମାଳ ପିନ୍ଧାଇ ଦେଇ ଚନ୍ଦନ ଲେପିବାକୁ ଚାଲିଲେ । ରଥ ଉପରେ ସେବକମାନେ ବଳରାମଙ୍କୁ ଏଥିପାଇଁ କେବଳ ବାରଣ କଲେନାହିଁ, ଧକ୍କାର ମଧ୍ୟ କଲେ । “ଏଥିରେ ତୋର ଅଧିକାର ନାହିଁ” ବୋଲି କହି ତାଙ୍କୁ ରଥ ଉପରୁ ତଳକୁ ଚାଲିଯିବା ପାଇଁ କୋର୍ କଲେ । ବଳରାମ ନିନ୍ଦିତ ଅପମାନିତ ହୋଇ ରଥ ଉପରୁ ଓହ୍ଲାଇ ଆସି ସିଧା ସମୁଦ୍ର ତଳକୁ ଚାଲିଗଲେ । ସମୁଦ୍ର ତଟର ବାଲିରେ ଏକ ରଥ ଚିଆର ଭଳି ଠାକୁରଙ୍କୁ ବାଲି ରଥରେ ବଳେ ଭରବା ପାଇଁ ପ୍ରାଣର ବ୍ୟାକୁଳତାରେ ନିବେଦନ କଲେ । ସତକୁ ସତ ବାଲି ରଥରେ ଠାକୁର ବୈନବର ବଳରାମଙ୍କର ଭକ୍ତିସ୍ବର ଗ୍ରହଣ କଲେ; ମାତ୍ର ବଡ଼ଦାଣ୍ଡରେ ରଥମାନ ଚାଲିଲାନାହିଁ । ଯାତ୍ରୀମାନଙ୍କ ଭିତରେ ବଡ଼ଦାଣ୍ଡରେ ଚହଲ ପଡ଼ିଗଲା । କିଏ ଏ ପ୍ରସଙ୍ଗରେ ଲେଖିଛନ୍ତି —

“ବାଲିରେ ଏକ ରଥ କଲ ।

ତାଳଲ ଆସ ନନ୍ଦ ବଳା ॥

ଆସ ହୋ ବଳରାମ ଭାବ ।

ସୁଭଦ୍ରା ଭାବଣୀକୁ ନେଇ ॥

ବନ ପ୍ରତିମା ବନେ ହେଲେ ।

ବାଲିରଥେ ପୁଜା ପାଇଲେ ॥

କିଏ ବଳରାମ ଦାସ ନିଜେ ଏ ଘଟଣା ତାଙ୍କ “ସ୍ବର ସମୁଦ୍ର”ରେ ଚର୍ଚ୍ଚିତ କରିଛନ୍ତି । ମାଧବ ପଟ୍ଟନାୟକ ମଧ୍ୟ ଏହାର ଯଥାର୍ଥ ଚିତ୍ତରଣୀ ପ୍ରଦାନ କରିଛନ୍ତି । ଗୁଣ୍ଡିଚା ଦିନ ସାରା ଧଳଳ ଯନ୍ତ୍ର ସତ୍ତ୍ୱେ ବଡ଼ଦାଣ୍ଡରେ ଯାତ୍ରୀମାନଙ୍କ ଦ୍ବାରା ରଥ ଟଣାଯାଇ ପାରିଲାନାହିଁ । ଗୁଣ୍ଡିରେ ସ୍ବପ୍ନରେ ଗୁମାସ୍ତ ଠାକୁର କହିଲେ—ସମୁଦ୍ରତଟକୁ ଯାଇ ଭକ୍ତ ବଳରାମଙ୍କୁ ସମ୍ବେଦିତ କରିବା ପାଇଁ । କାହା ହେଲେ ବଡ଼ଦାଣ୍ଡରେ ରଥ ଚାଲିପାରେ । ଗୁମାସ୍ତ ସ୍ବପ୍ନ ବଞ୍ଚିବୁ ଭକ୍ତ ପଣ୍ଡା ସେବକ ପ୍ରମୁଖଙ୍କୁ ନେଇ ଘଣ୍ଟା, ମୁଦଙ୍ଗ, ପୈକାଳୀ, ଲେଙ୍କା ଗୁମ୍ବାର ନାଦ ମଧ୍ୟରେ ସମୁଦ୍ରତଟରେ ଉପସ୍ଥିତ ହୋଇ ବଳରାମଙ୍କର ଯଥୋଚିତ ସମ୍ବେଦନା କଲେ ଏବଂ ତାଙ୍କ ପାଦତଳେ ପଡ଼ି ବଡ଼ଦାଣ୍ଡକୁ ବନେକରିବା ପାଇଁ ନିବେଦନ କଲେ । ବଳରାମ ଗୁମାସ୍ତ ଗହଣରେ ବଡ଼ଦାଣ୍ଡକୁ ଆସି ରଥ ଉପରକୁ ଉଠିଲେ । ଠାକୁରଙ୍କୁ ମାଳା ପିନ୍ଧାଇ ଦେଇ ସଂକୀର୍ତ୍ତରେ ଚନ୍ଦନ ଲେପନ କଲେ । ତାପରେ ରଥ ସ୍ବାସ୍ବବଳ ସ୍ବରରେ ଗତି କରିବାରେ ଆଉ କୌଣସି ବାଧା ରହୁଲାନାହିଁ । ଏହି ଲେଖକପରିଚାୟ ଗଣ୍ଡାସ ଭକ୍ତି ସ୍ବର ମହାତ୍ମ୍ୟ ଅଜର ଭୌତିକ ଦୃଷ୍ଟିରେ

ହୁଏତ ଅସ୍ପଷ୍ଟକ ମନେହୋଇପାରେ, କିନ୍ତୁ ସେ ସମୟର ବର୍ଣ୍ଣନାରୁ ଏହାର ସ୍ପଷ୍ଟତା ଅନୁଭୂତ ହୁଏ । କବି ଏ ସପକ୍ଷରେ ଲେଖିଛନ୍ତି —

“ସ୍ମରୁକୁ ମାଳା ସେ ଅର୍ପିଲ ।
 ତରନେ ତନୁ ନଢ଼ାଲଇ ॥
 ଘଣ୍ଟ ମୃଦଙ୍ଗ କଲ ରୋଲେ ।
 ବଡ଼ଦାଣ୍ଡ ସେହୁ ଉଡ଼ୁଲେ ॥
 ରଥ ଚାଲଇ ଘିଡ଼ି ଘିଡ଼ି ।
 ମାଧବ କହେ ପାଦେ ପଡ଼ି ॥”

ଛୋଟ ହରି ଦାସ ଓ ମାଧବ ଦାସୀ ପ୍ରସଙ୍ଗରେ ଅନୁଚିତ ପ୍ରଣୟ କାହାଣୀ କୃଷ୍ଣ ଦାସ ଚିତ୍ରଣ କରି ଲେଖିଛନ୍ତି । ମାଧବ ପଟ୍ଟନାୟକ ମଧ୍ୟ ଏହାର ବବରଣୀ ପ୍ରଦାନ କରିଛନ୍ତି । ଏହି ଘଟଣାରେ ଛୋଟ ହରି ଦାସ ଶିଖି ମହାନ୍ତି ଦ୍ଵାରା ମାଡ଼ ଖାଇଲେ । ଚୈତନ୍ୟଙ୍କ କାନକୁ ଏ ଦଥ ଯିବାରୁ ସେ ଛୋଟ ହରି ଦାସର ମୁହଁ ଗୁଡ଼ିନ ନାହିଁ ବୋଲି କହିଲେ । ଛୋଟ ହରି ଦାସ ନିଜା ଓ ଅଧ୍ୟମାନରେ ପୁଣି ପୁଣି ଗୁଲିଗଲେ ଓ ପରେ ଗଙ୍ଗାରେ ଝାସ ଦେଲେ ବୋଲି ପୁଣି ପୁଣି ଶୁଣାଇଲେ । ମାଧବ ଦାସୀଙ୍କର ଆଗମନକୁ ମଧ୍ୟ ଚୈତନ୍ୟ ବାରଣ କଲେ । ଏହି ଘଟଣାରେ ଉତ୍ତମପୁର ହୋଇ ଚୈତନ୍ୟଙ୍କର ଗଙ୍ଗାସ୍ନାନ ଅନୁଗାମୀ କେତେଜଣ ଚୈତନ୍ୟଙ୍କୁ ଛୁଡ଼ି ପୁଣି ଗୁଲିଗଲେ । ଶିବାନନ୍ଦ ସେନ ଚୈତନ୍ୟଙ୍କୁ କହିଲେ, “ତୁମ୍ଭ ପକ୍ଷରେ ଏହା ଭଲକଥା ହେଲନାହିଁ । ତୁମ ଅବଲମ୍ବନରେ ସେମାନେ ଏଠାରେ ରହୁଥିଲେ । ସେମାନେ ଚାଲିଯିବା ତୁମ ପାଇଁ ସୁଦୂର ହେଲନାହିଁ । ତେଣୁ ସେମାନଙ୍କୁ ପୁଣି ଫେରିଆଣିବାକୁ ହେବ ।” ଚୈତନ୍ୟ ସାନପୁରକୁ ଯିବାପାଇଁ ଜଗନ୍ନାଥ ଦାସଙ୍କୁ ଡାକିଲେ । ଦାସେ ଏଥିକୁ ସ୍ପଷ୍ଟ ମନା କରିଦେଲେ । ତେଣୁ ଚୈତନ୍ୟଙ୍କର ଯିବାର ନୋହୁଲା । ମାତ୍ର ଏହାର ବଦଳି ରୂପେ ଚଟାଇ ଫେରଣ କରିବା ପାଇଁ ସ୍ଥିର ହେଲା । ଚୈତନ୍ୟ ଜଗନ୍ନାଥ ଦାସଙ୍କୁ କହିଲେ ଚଟାଇଟିଏ ଲେଖିଦେବା ପାଇଁ । ଦାସେ ସାହା ଲେଖିଲେ ତାହା ମାତ୍ର ଆଠଗୋଟି ଶ୍ଳୋକ । ଶିବାନନ୍ଦ ସେନ ଏହି ଆଠଟି ଶ୍ଳୋକ ସମ୍ବଳିତ ଚଟାଇ ନେଇ ସାନପୁର ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଗଲେ । ସେଠାରେ ବଙ୍ଗୀୟ ଅନୁଗାମୀମାନଙ୍କୁ ତାହା ଦେଲେ ଏବଂ ପୁଣି ଫେରିଯିବା ପାଇଁ ଚୈତନ୍ୟଙ୍କର ଇଚ୍ଛା ନିବେଦନ କଲେ । ସାନପୁରରୁ କେହିତ ଫେରିଆସିଲେ ନାହିଁ ବରଂ ଜଙ୍ଗ ଓ ନିକଟୀପର ସେମାନେ ଗୁଲିଗଲେ ଏବଂ ସେଠାରେ ଚୈତନ୍ୟଙ୍କ ଲିଖିତ ଏହି ତଥାକଥିତ ଆଠଗୋଟି ଶ୍ଳୋକକୁ ଦେଖାଇଲେ ଏବଂ ଏ ସବୁ ଚୈତନ୍ୟଙ୍କ ରଚିତ ଅଷ୍ଟଶ୍ଳୋକ ବୋଲି ପରସ୍ପର କହିଗଲେ । ଅଦ୍ୟାପି ଏହି ଆଠଗୋଟି ଶ୍ଳୋକ ଶ୍ରୀଚୈତନ୍ୟ ରଚିତ ଶିକ୍ଷାସ୍ତକ ରୂପେ ପ୍ରସ୍ତୁତ ।

ମାଧ୍ୟ ଏହାର ପ୍ରକୃତ ଲେଖକ ସେ ଜଗନ୍ନାଥ ଦାସ—ଏ ବିଷୟ ଘଡ଼ିତାସର ଅନିବାର୍ଯ୍ୟ ମଧ୍ୟରେ ଲୁଚିଗଲା । ମାଧ୍ୟକ ପଟ୍ଟନାୟକ କିନ୍ତୁ ସ୍ତ୍ରୀର ଅସ୍ପୃଶ୍ୟତା ନାମରେ ଏହି ଆଠଗୋଟି ଶ୍ଳୋକର ଉଲ୍ଲେଖ କରିଛନ୍ତି ଏବଂ ପ୍ରତ୍ୟେକର ଓଡ଼ିଆ ଅନୁବାଦ ମଧ୍ୟ ଦେଇଛନ୍ତି । ଏହି ତଥାତ୍ପତ ଚୈତନ୍ୟ ରଚନା ସିଦ୍ଧାନ୍ତକର ଭୃଗୁଶ୍ୟ ଶ୍ଳୋକ ଓ ତାହାର ମାଧ୍ୟକ ପଟ୍ଟନାୟକ ରଚନା ଅନୁବାଦ ତଳେ ଦିଆଗଲା —

“ଭୃଷ୍ଣ ଦପି ସୁନାଚେନ ତସ୍ମେନିବ ସହସ୍ତୁନ ।
ଅମାନନୀ ମାନଦେନ ଶାନ୍ତିମାୟା ଦଦାହୁରିଃ ।” । ୩ ।

“ଭୃଷ୍ଣ ବନମୁ ବୋଲଅ ॥ ବୃଷ୍ଣ ତହୁଁ ସହସ୍ତୁ ହୁଅ ।
ଆପଣା ସୁଖ ଦୁଃଖ ଗ୍ରହ ॥ ଅପରେ ପ୍ରେମ ଦଅ ଢାଳ ।
ସବଦା ବୋଲ ଦୁଇନାମ ॥ ଏତହୁଁ ନାହିଁ ଅନ୍ୟ ଧାମ ।”

ଅଷ୍ଟମ ଶ୍ଳୋକ ଓ ତାହାର ମାଧ୍ୟକ ପଟ୍ଟନାୟକଙ୍କୁତ ଅନୁବାଦଟି ଏହିପରି—

“ଆଶିଷ୍ୟ ବା ପାଦରତାଂ ପିନଷ୍ଟୁ ମା
ମଦଶନା ନୁର୍ମହତାଂ କରେରୁ ବା ।
ଯଥା ତଥା ବା ଚିଦଧାରୁ ଲମ୍ପିଟୋ ।
ମତ୍ତ ପ୍ରାଣନାଥସ୍ତୁ ସଏବ ନାପରିଃ ॥ ୮ ॥

“ହେ ନୃଷ୍ଣ ! ମୋତେ ଭଣ୍ଡଦଅ ॥ ଅଥବା ତୋ ପାଦେ ଶଟାଅ
କରତୁ ମୋରେ ଆଲିଙ୍ଗନ ॥ ଅଥବା ନ ଦଅ ଦର୍ଶନ ।
ପ୍ରେମରେ ରତି ମତି ଲେଳ ॥ ଯାପନ ଶୁଣି ଭଲ ଥଳ । -
ତଥାପି ତୁ ମୋର ପରାଣ ॥ ତୋ ତହୁଁ ଗତିନାହିଁ ଅନ ।
ରାଧାର ଭାବ ଏ ସରବ ॥ ବର୍ଣ୍ଣନା ସ୍ତ୍ରୀ ଆଠଶ୍ଳୋକ ।

ମାଧ୍ୟକ ଦାସୀ—ଛୋଟ ହରି ଦାସ ସଟଣାର ପରବର୍ତ୍ତୀ ଜମିଦାରରେ ଶାସନା ବ୍ରାହ୍ମଣ ଜଗନ୍ନାଥ ଦାସ ଶତ୍ରୁ ବଳରାମ ଦାସଙ୍କ ଠାରୁ ମତ୍ତ ଦାଶୀ ନେବା ପ୍ରସଙ୍ଗରେ ଯେଉଁ ଗୀତ ପ୍ରତିଷ୍ଠିତା ପ୍ରକାଶ ପାଇଲା, ତାହାର ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ଜଗନ୍ନାଥ ଦାସ ଯୋଗଦାନ କଲେ —

“ସ୍ତ୍ରୀ ବୋଲଇ ବଇଷ୍ଣବେ ॥ ଦୋଷ ନ ବାଧଇଟି ଲବେ ।
କବା ଶତ୍ରୁ କବା ବ୍ରାହ୍ମଣ ॥ ବୈଷ୍ଣବ ସମସ୍ତ ସମାନ ।

ମାତ ସ୍ଥାନରେ ଥିଲେ ରହୁ ॥ ଗୁହ୍ୟ କରିବାଟି ଧର୍ମ ।
 ଏହୁ ମୋହର ମନ ଦୃଢ଼େ ॥ ଶୁରୁ କରି ବଳରାମରେ ।
 ଏଥକୁ ରୁ କର୍ପା ତରଳୁ ॥ ରାଗ ମାର୍ଦ୍ଦେଶ ଅନ୍ତେ ଭଜ ।”

(୨ମ ଅଧ୍ୟାୟ)

ଶ୍ରେଷ୍ଠ ହରି ଦାସ ଓ ମାଧବୀ ଦାସୀ ପ୍ରସଙ୍ଗରେ ଯେଉଁ ଅନୈତିକତା ଓ ସାମାଜିକ ପ୍ରଭାବେ ବ୍ରହ୍ମାବୁଦ୍ଧ ଓ ସ୍ଥଳନର ଯେଉଁ ଜାତି ତ ଫୁଟିଉଠିଲା, ତାହା ନୂତନ ଅଭ୍ୟୁଦ୍ଧିତ ରାଗ ମାର୍ଦ୍ଦେଶ ଭଜନ ସାଧନ ପାଇଁ ଗୋର ପ୍ରତ୍ୟାଗାତ୍ ସ୍ବରୂପ ମନେହେଲା । ତେଣୁ ଶ୍ରୀଚୈତନ୍ୟ ଓ କରନ୍ନାଥ ଦାସ ସମ୍ମିଳିତ ଭାବରେ ଏଥିପାଇଁ କଥୋର ପାଞ୍ଚ ଦାୟିକ ବ୍ୟବସ୍ଥାମାନ ପ୍ରବର୍ତ୍ତନ କରିବାକୁ ବାଧ୍ୟ ହୋଇଥିବାର ମାଧବ ପଟ୍ଟନାୟକଙ୍କ ବର୍ଣ୍ଣନାରୁ ଜଣାଯାଏ । ସେମାନେ କେବଳ ଇଷ୍ଟଗୋଷ୍ଠୀକୁ ମାଧବୀ ଦାସୀଙ୍କର ଆଗମନକୁ ବାରଣ କଲେନାହିଁ, ବରଂ ବଳୁକଠୋର ବାଣୀ ଉକ୍ରମାନଙ୍କ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ପ୍ରସ୍ତୁତ କଲେ । କରନ୍ନାଥ ଦାସ କହୁଲେ —

“ବୈଷ୍ଣବ ଭାବେ ଭୋଜ ହୋଇ ॥ ନାଶ ସନ୍ନିଧେ ସବୁ ଯାଇ ।
 ତାହୁ ପାଷାଣ ନାଶ ମୂର୍ତ୍ତି ॥ ବୈଷ୍ଣବେ ଅଦୃଶ ଅଟନ୍ତି ।
 ରଚକ ମାଉଁସର ଅଙ୍ଗ ॥ ମାଧବୀ ସତ ପରସଙ୍ଗ ।
 ଏ କଥା ସତ ପଶିମାଣ ॥ ତା ଆଗମନକୁ ବାରଣ ।
 ମାଧବୀ ଆଜି ନ ଅଇଲ ॥ ଇଷ୍ଟଗୋଷ୍ଠୀ ସଙ୍ଗ ଗୁଡ଼ିଲ ।”

ଏହି ପ୍ରସଙ୍ଗର ବର୍ଣ୍ଣନାରେ ମାଧବ ପଟ୍ଟନାୟକ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ କେତେକ ବିଷୟର ଅବତାରଣା କରିଅଛନ୍ତି । ସେତେବେଳେ ଶ୍ରେଷ୍ଠ ହରି ଦାସ ସଙ୍ଗକୁ ନେଇ ପୁରୀର ଶିଷ୍ଟ ଗୋଷ୍ଠୀରେ ଯେଉଁ ସାଧାରଣସମ୍ମିଳିତ ଭାବେ ପ୍ରକାଶ ପାଇଲା, କିନ୍ତୁ ବୋଧହୁଏ ତାହାର ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ କହୁବାକୁ ଯାଇ ଲେଖିଛନ୍ତି, ଶ୍ରୀଚୈତନ୍ୟଙ୍କ ସଙ୍ଗୀ ସହଚର ସମସ୍ତେ ଚୈତନ୍ୟ ନ ଥିଲେ —

“ପ୍ରଭୁ ସଙ୍ଗତ ଗୋଡ଼ୀୟାଏ ॥ ସକଳ ଚଳଚନ୍ୟ ନୋହେ ।
 ସକଳ ମୃଗର ନାଭିରେ ॥ କସ୍ତୁରୀ ନ ଆଇଟି ଭଲେ ।
 ସକଳ ଅରଣ୍ୟେ ଚନ୍ଦନ ॥ ନ ଆଇ ଜାଣ କଦାଚନ ।
 ସକଳ ଗୋଡ଼ୀୟା ବୈଷ୍ଣବ ॥ ନୋହନ୍ତି ପ୍ରଭୁର ସ୍ବରୂପ ।

ଗୋଟିଏ ପ୍ରସିଦ୍ଧ ସଂସ୍କୃତ ଶ୍ଳୋକର ଗ୍ରନ୍ଥାପାତ ହୋଇଥିଲେ ମଧ୍ୟ ଏଠାରେ କେବଳ ଆଲୋଚନା କରା ଓ ବର୍ଣ୍ଣନା ଭଳି ଅଭ୍ୟନ୍ତ୍ର ମନୋମୁଖ୍ୟତର ଏକ ଦୃଷ୍ଟାନ୍ତ ସାହାଯ୍ୟରେ ପ୍ରତିପାଦ୍ୟ ବିଷୟକୁ ସରସ ଭାବରେ ଭାବ ଏକାନ୍ତ ଆହୂତ୍ୟ ।

କୃଷ୍ଣଦେବ ରାୟ ସହୃଦ ଓଢ଼ିଆ ସେନାବାହୁନର ଖର୍ଚ୍ଚ ସାତ ବର୍ଷକାଳ ଯୁଦ୍ଧ ରାଜ୍ୟଧନ (ଖ୍ରୀ: ୧୫୧୨-୧୫୧୬) । ଏହି ଯୁଦ୍ଧ କାଳରେ ଚୋଣ୍ଡାଡ଼େ ଦୁର୍ଗରୁ ରାଜପୁତ୍ର ବୀରଭଦ୍ରଦେବଙ୍କୁ ବନ୍ଦକରି ନିଆଯାଇଥିଲା । ଏବଂ ବିଜୟନଗର ସାମ୍ରାଜ୍ୟର ସୁଦୂର ଦକ୍ଷିଣ ସୀମାବର୍ତ୍ତୀ ବେଲୁରରେ ତାଙ୍କୁ ବନ୍ଦୀ ଅବସ୍ଥାରେ ରଖାଯାଇଥିଲା । ଚୌରୁହନବଣତଃ ଜଣେ ସାଧାରଣ ସୈନିକ ସହୃଦ ଶ୍ରୀ ଖେଳିବା ଲାଗି କୃଷ୍ଣଦେବ-ରାୟ ଯେତେବେଳେ ବୀରଭଦ୍ରଙ୍କୁ ବାନ୍ଧ କଲେ ଏବଂ ଆଦେଶ ଅମାନ୍ୟ କଲେ ଦଣ୍ଡ ଭେରିବୁ ବୋଲି କହିଲେ, ସେତେବେଳେ ମନସ୍ତୀ ବୀର ଗଜପତି ପୁତ୍ର ବୀରଭଦ୍ରଦେବ ନିଜା ଓ ଅପମାନ ବୋଧକଲେ । ନିଜ ଗ୍ରୁପରେ ନିଜେ ଶ୍ରୀ ଭୂଷି ହୋଇ ପ୍ରାଣ-ତ୍ୟାଗକଲେ । ଏହି ଘଟଣାରେ କୃଷ୍ଣଦେବ-ରାୟ ଅତ୍ୟନ୍ତ ବିଚଳିତ ହୋଇପଡ଼ିଲେ । ଏହି ଲେମହର୍ଷିକାବ୍ୟ ଦୁଇୟ ବିଦାରକ ଦୃଶ୍ୟ ମାଧବ ପଟ୍ଟନାୟକ ଶ୍ରେୟା କରିବାକୁ-ଯାଇ ଲେଖିଛନ୍ତି —

“ବୋଷରୁ ଖଜିଗ ମୁକୁଳାଇ	॥ ଅପଣା ବନ୍ଧରେ ମାରଇ ।
ପଡ଼ିଲ ତଳେ ଗଲଗାଳ	॥ କୃଷ୍ଣରାୟ ଚକ୍ଷୁ ମୁରୁଡ଼ି ।
ବୋଇଲ ଦେହେ ଚର୍ମ କଲ	॥ ରଜାର ସନ୍ତତି ଏ ଭଲ ।
ଭଦ୍ରଦେବକୁ ଟେକଧରି	॥ ରାଜା ସନମାନେ ଉତ୍ତରି ।
ବୋଇଲ ଧନ୍ୟ ବୀରଭଦ୍ର	॥ ଧନ୍ୟ ତୋହର ତାତ ମାତ ।
ସାମାନ୍ୟ ତଥା ନ ସହୁଲୁ	॥ ଗଜପତି ପଣ ରଖିଲୁ ।
ବୋଲି ବହୁଳ ଦୁଃଖ କଲ	॥ ଗଜପତିକୁ ବାର୍ତ୍ତା ଦେଲ ।
ଚମ୍ପାଦେବୀ ଯେ ପାଟଗଣୀ	॥ ରାୟର ଅଟକ ବନ୍ଦିନୀ ।
ଗଜପତି ଯେ ଚିନ୍ତାକଲେ	॥ ମନରେ ପ୍ରଭୁଙ୍କୁ ଧାଇଲେ ।
ରଖ ହୋ ପ୍ରଭୁ ଜଗନ୍ନାଥ	॥ ରୁ ଅଟୁ ସବୁ ମୁରୁଷାର୍ଥ ।
ରାୟ ଯେ ବାର୍ତ୍ତା ପଠାଇଲ	॥ ବୀରଭଦ୍ରର ମୃତ୍ୟୁ ହେଲ ।

ଖ୍ରୀ: ୧୫୧୧ରେ କୃଷ୍ଣଦେବ ରାୟଙ୍କ ସହୃଦ ଗଜପତିଙ୍କର ସନ୍ଧିହେବା ବେଳକୁ ଗଜପତି ଯେଉଁ ସମସ୍ତ ବିପର୍ଯ୍ୟୟର ସମ୍ମୁଖୀନ ହୋଇଥିଲେ, ତାହାର ସାକ୍ଷ୍ୟ ସେ ସମୟର ଇତିହାସ ବହନ କରିଅଛି । ଏହି ସନ୍ଧି ପରେ ରାଜ୍ୟ ଓ ପୁତ୍ର ସନ୍ତାନହୀନ ଗଜପତି ଅତ୍ୟନ୍ତ ଗ୍ରାସି ଓ ଦୁଃଖରେ ଭାଙ୍ଗିପଡ଼ିଲେ । ମନର ଶାନ୍ତି ସଂପାଦନା ଲାଗି ସେ ମାଳାତଲରେ ସମବେତ ବୈଷ୍ଣବମାନଙ୍କର ଶରଣାପନ୍ନ ହେଲେ । କିନ୍ତୁ ଏହି ଘଟଣାରେ ଗଜପତିଙ୍କର ମନୋବେଦନା ଓ ଗ୍ରାସର ଶ୍ରେୟ ଫଳେଇ ସ୍ବେଦ ଲେଖିଛନ୍ତି —

“କ୍ଷେପକୁ ଲେଉଟି ଅଇଲେ ॥ କେତେକ ଦର୍ଶନ ସେ କଲେ ।
 ହୁମୀ ସେ ବଳରାମ ଦାସ ॥ ହୃଦାୟ ଆଣିଲେ ପାରୁଣ ।
 ବୋଇଲେ ଭକ୍ତ ତଥା କହୁ ॥ ପ୍ରଭୁକୁ ଏ ଆନେ ଡକାଅ ।
 ଖର୍ଚ୍ଚ ନ କରନ୍ତୋ ମୋ ପାଶେ ॥ ମୋହର ଭଜନ ବଣାସେ ।
 କୃଷ୍ଣର ନାମଟି ଶୁଣାଅ ॥ ଦୃଢ଼ରୁ ଅଜପ ରୁଟାଅ ।
 ତୋର ଖର୍ଚ୍ଚ ନ ନୃତ୍ୟ ଭସ ॥ ଦେଖିତେ ମୋହର ମୁହାଁସ ।
 ଭଗବତ ଚରଣ ସେ ଶୁଣିଲେ ॥ ମନକୁ କେତେ ପ୍ରବୋଧଲେ ।

ଏହାର ପରବର୍ତ୍ତୀକାଳରେ ଗଜପତିଙ୍କର ବୈଷ୍ଣବ ଭାଗ୍ୟୁପରଣ ଓ ଭଜନ ଖର୍ଚ୍ଚ ନରେ ମନସ୍ତୁର କରିବାର ପତ୍ନୀ ଅବାନତ ହୋଇପଡ଼ିଲ । ରଥ ଆଗରେ ଚୈତନ୍ୟ ସମେତ ପଞ୍ଚସଖାଙ୍କର ଖର୍ଚ୍ଚ ନ ନୃତ୍ୟ ରାଜାଙ୍କର ଦୃଢ଼ତା ଝୁଣି କଲ ଏବଂ ୧୫୧୧ର ପରବର୍ତ୍ତୀ ସମୟର ରଥଯାତ୍ରା ଅବକାଶରେ ରଥ ଆଗରେ ଚୈତନ୍ୟଙ୍କର ଖର୍ଚ୍ଚ ନ ନୃତ୍ୟ ଦେଖି ଗଜପତିଙ୍କର ଦୃଢ଼ତା ବିରଳିତ ହେଲା । ଚୈତନ୍ୟ ସେ ସାଧାରଣ ମନୁଷ୍ୟ ନୁହେଁ, ଏ କଥା ସେ ଅନୁଭବ କଲେ । ଲକ୍ଷ ଲକ୍ଷ ଯାତ୍ରୀ ମେଳରେ ଏହି ରଥଯାତ୍ରା ଅବକାଶରେ ସେ ଚୈତନ୍ୟଙ୍କୁ ସାକ୍ଷାତ ପ୍ରଭୁ ବୋଲି ଗୁଳୁକ୍ଷୟ ପୋଷଣା ପ୍ରକାଶ କଲେ । ଏ ବସ୍ତୁରେ ମାଧବ ପଟ୍ଟନାୟକଙ୍କର ବର୍ଣ୍ଣନାଟି ଏହିପରି —

“ବଳରାମ ଅରୁଚି ଅନନ୍ତ ॥ ସଖୋବନ୍ତ ସେ ଜଗନ୍ନାଥ ।
 ମଧ୍ୟେ ଚୈତନ୍ୟ ରଦଇ ॥ ଖର୍ଚ୍ଚ ନ ନୃତ୍ୟ ସେ କରଇ ।
 ରଥର ବେଳ ଅସିହେଲ ॥ ନୃତ୍ୟ ସେ ରଥ ଆଗେ ବଲ ।
 ତେ କହୁ ପ୍ରଭୁର ସେ ନୃତ୍ୟ ॥ ରସରାଜ ସେ ମହାଭବ ।
 ଶବ୍ଦକେ ବଢ଼ଇ ହୃଦଇ ॥ ଶବ୍ଦକେ କାହିଁ ସେ ଲୁଚଇ ।
 ରାଧାର ହସ୍ତବଟି ସେତେ ॥ ଶବ୍ଦକେ ନୟନୁ ଲେଟକେ ।
 ଉଦାମ ଭବ ନୃତ୍ୟ ଦେଖି, ॥ ନୃପମଣି ସେ ଅନୁରାଗୀ ।
 ବୋଲଇ ଏ ନୋହେ ମାନବ ॥ ସାକ୍ଷାତ ଅଟେ ରାଧାଭବ ।
 ରାମ ରାୟ ସେ ଜଣାଇଲେ ॥ ଏ ନୋହେ ମନୁଷ୍ୟଟି ଭଲେ ।
 ଦେବତା ଭବ ଆବେଶଇ ॥ ନୃତ୍ୟ ରଙ୍ଗରେ ପ୍ରତଟାଇ ।
 ପ୍ରଭୁ ଏ ବୋଲି ବସୋଷିଲେ ॥ ରଥଯାତ୍ରାର ଲେଟ ମେଲେ ।

ରାଜା-ରାଜୁଡ଼ା ଶାସନକାଳରେ ରାଜଗାୟ ପୋଷଣା ବା ଅଦେଶବନୀ ଲେକରେ କୌଣସି ବସ୍ତୁ ଗୃହୀତ ହେବା ସମ୍ଭବ ନ ଥିଲା । କେତେ ପ୍ରତିଭାଶାଳୀ ବ୍ୟକ୍ତି ରାଜାନୁଗ୍ରହ ବା ରାଜ-ସ୍ୱୀକୃତି ବନା ଇତିହାସର ଅନ୍ଧକାର ମଧ୍ୟରେ ଲୁଚି ଯାଇଛନ୍ତି

ତାହାର କଳନା ସମ୍ଭବ ନୁହେଁ । ଭଜପତି ପ୍ରତାପରୁଦ୍ରଦେବ ଚୈତନ୍ୟକୁ 'ପ୍ରଭୁ' ବୋଲି ନିଜେ ଦେବଳ ସ୍ତ୍ରୀତାର ଚରିତ୍ର ଥିଲେ ବା ଚୈତନ୍ୟଙ୍କ ଉଗ୍ରବିଶ୍ୱ ଦେବଳ ସ୍ତ୍ରୀକୁ ଥିଲେ ନ ଥିଲେ, ବରଂ ଲକ୍ଷ୍ମୀ ଲକ୍ଷ୍ମୀ ଯାହା ସମାବେଶରେ ରଥଯାତ୍ରା ଅବକାଶରେ ରଥ ଉପରୁ ଚୈତନ୍ୟକୁ 'ପ୍ରଭୁ' ବୋଲି ଘୋଷଣା କରିଥିଲେ । ଏହି ଉଦ୍‌ଘୋଷଣା ସେ ସୁନ୍ଦର କହୁ କମ୍ ସୁବୁଦ୍ଧପୁଣ୍ୟ ବିଷୟ ନ ଥିଲା । ଏହାର ପରବର୍ତ୍ତୀକାଳରେ ଶ୍ରୀଚୈତନ୍ୟ ବଳ ଓ ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ ଶରୀରେ ମହାପ୍ରଭୁ ରୂପେ ପରିଚିତ ହେଲେ ଏବଂ ନିଜସ୍ୱା—ନବଦ୍ୱୀପରେ ମଧ୍ୟ ମହାପ୍ରଭୁ ଶ୍ରୀଚୈତନ୍ୟଙ୍କୁ ଦେବତା ଜ୍ଞାନରେ ପୂଜା କରୁଥିବା ଗୋଟିଏ ଗୋଷ୍ଠୀର ଆଦର୍ଶାଦି ଘଟିଲା । ଏହି 'ନୌର-ପାଗମ'ବାଦ'ର ମୂଳ ସୂତ୍ର କିନ୍ତୁ ଶ୍ରୀକ୍ଷେତ୍ର ମାଳାଚଳ ଧାମରୁ ଉଦ୍ଭବ । ଏହାକୁ ବସ୍ତ୍ରାବ ହେବା ଅର୍ଥ ପତ୍ରର ଅପଲାପ କରିବା । ମାଧବ ପଟ୍ଟନାୟକ ଏହାର ବର୍ଣ୍ଣନା କରିଛନ୍ତି । ଏହାପରେ ଓଡ଼ିଶାରେ ମଧ୍ୟ ଚୈତନ୍ୟ ହେଲେ 'ମହାପ୍ରଭୁ' ।

ଶ୍ରୀଚୈତନ୍ୟଙ୍କୁ 'ମହାପ୍ରଭୁ' ବୋଲି ବଳା ଘୋଷଣା କଲପରେ ଅନୁମାନନ ଶ୍ରୀ: ୧୫)° ପରେ ଶ୍ରୀଚୈତନ୍ୟଙ୍କ ଠାରେ ମହାଶ୍ୱରମାନ ପ୍ରକଟିତ ହେଲା । କଟିରେ ସୂତ୍ର ବାନ୍ଧି ରଣି ସୁଦ୍ଧା ଗଣି ଗଣି ପ୍ରତ୍ୟହ ଲକ୍ଷେନାମ ନପ କରିବା ଯେ ଏହାପରେ ଗ୍ରହଣେ । ସେ ପ୍ରତ୍ୟହ ପୂଜା କରୁଥିବା ଗୋବର୍ଦ୍ଧନ ଶିଳା ଶୁଦ୍ର ରଘୁନାଥ ଦାସ ଗୋପାଳୀଙ୍କୁ ଅର୍ପଣ କଲେ । ତାଙ୍କର ଶାନ୍ତ୍ୟପେସ୍ତ ଶୟନ ଭ୍ରମଣରେ ଆଉ କିଛି ଯତ୍ନ ରହୁନାହିଁ । ସେ କେତେବେଳେ ଧୂଳିରେ ଶିଶୁ ପରି ଚାଲୁଥିଲେ ତ ଆଉ କେତେବେଳେ ସମୁଦ୍ରକେଳୀରେ ସାଗରର ମାଳିମାକୁ କୃଷ୍ଣଜ୍ଞାନ କରି ଦୌଡ଼ୁଥିଲେ । ଫଳାନ୍ତନ ନିତ୍ୟ ବେଳେ ସେ ଷଷ୍ଠ ଷଷ୍ଠରେ ଅଦୃଶ୍ୟ ହୋଇଯାଉଥିଲେ; ସୂକ୍ଷ୍ମ କେତେବେଳେ ଯେ ବଢ଼ୁଥିଲେ ତ କେତେବେଳେ ହ୍ରାସୁଥିଲେ । ଶ୍ରୀଚୈତନ୍ୟଙ୍କ ବିବେକାନାଦର ଯେପରି ଦୁର୍ବସ୍ତୁଷ୍ଟି ବିବରଣୀ ଦିଏ ମାଧବ ପଟ୍ଟନାୟକ ଦେଇଛନ୍ତି, ତାହାର ଆଜି ପଢ଼ାନ୍ତର ଥିଲା ଭଲ ମନେହୁଏନାହିଁ । ଶ୍ରୀଚୈତନ୍ୟ ଯେ ଯଥାର୍ଥରେ ମହାପ୍ରଭୁ ଏବଂ ତାଙ୍କର 'ରସରାଜ ମହାଶ୍ୱର' ଉପାଧି ବ୍ୟବହାର ମାନ ଯେ ପ୍ରକୃତରେ ଭକ୍ତ ଗୋଷ୍ଠୀରେ ଆଲୋଚନା ସୂକ୍ଷ୍ମ କରୁଥିଲେ—କିନ୍ତୁ ମାଧବ ପଟ୍ଟନାୟକ ଏହି ବିବେକାନାଦମୟ ଅବସ୍ଥାର ଚିତ୍ର ବଡ଼ ଦୃଢ଼ ଭାବରେ ଅଙ୍କନ କରିଛନ୍ତି, —

“ଦେବତା ଭାବ ଆବେଶକୁ	ନିତ୍ୟ ଚାଟିରେ ପ୍ରକଟିତ ।
ପ୍ରଭୁ ଏ ବୋଲି ବିଘୋଷିଲେ	ରଥଯାତ୍ରାର ଲେକମେଲେ ।
ସକଳେ ଶୁଣି ହେଲେ ତୋଷ	ଚୈତନ୍ୟ ପ୍ରଭୁ ଏ ଉଦ୍‌ଘୋଷ ।
ପ୍ରଭୁର ଯେତେ ମହାଶ୍ୱର	ତେ ତାହା ବର୍ଣ୍ଣିତ ପାରିବ ।
କେବେ ଉଦ୍ଭବ ମହାଶ୍ୱର	ଗମ୍ଭୀର ଭାବରେ ସେ ଲବେ ।

ଉଠଇ ବସଇ ଗଡ଼ଇ	॥	ହା-କୃଷ୍ଣ ବୋଲି ଉଚାରଇ ।
ନୟନୁ ଲେଉଟି ବରଇ	॥	କୃଷ୍ଣରେ ଅନୁରାଗୀ ହୋଇ ।
କୃଷ୍ଣ ବରହ ବାଧ ଏଟି	॥	ପ୍ରଭୁର ଶରଣେ ପକଟି ।
କଟି ସୁନ୍ଦର ନାମ ଜପ	॥	ପ୍ରଭୁର ଶରଣେ ପ୍ରଭାବ ।
ମତି ଶ୍ରେଣେ ସେ ତନ ନଏ	॥	ଶିଶୁ ପରାୟ ଶବ ବନ୍ଦେ ।
କେବେ ଧାଏଁ ସେ ଦେଉଳକୁ	॥	କୃଷ୍ଣ ମୋ କାନ୍ଦି ଦେଖିବକୁ ।
ହା-କୃଷ୍ଣ ବୋଲି ଉଚେ କାନ୍ଦେ	॥	କେବେ ବା ନଜ ରୂପ ନନ୍ଦେ ।

×

×

×

×

କ୍ଷଣ କ୍ଷଣକେ ମୁହଁ ହୋଏ	॥	କେବେ ବା ଶ୍ରେୟାସ୍ତତ କାପ୍ପେ ।
କେବେ ବା ଧୂଳିରେ ଗଡ଼ଇ	॥	ସଙ୍ଗେ ଧୂଳି ବୋଲି ହୋଇ ।
ନରେନ୍ଦ୍ର ପୋଷଣକୁ ଧାଏଁ	॥	କେବେ ମାର୍କଣ୍ଡେ ଅବଗାଡ଼େ ।
ଜାଣିନ ରସେ ମତି ଶ୍ରେଣ	॥	ନୃତ୍ୟ କରିଇ ପ୍ରବରଇ ।
ଆଗକୁ ପଛକୁ ଝଲଇ	॥	ହୁଙ୍କାରେ ସେହୁ ଲମ୍ପି ଦେଇ ।
କେବେ ବାରିହେ ପ୍ରକୃତରେ	॥	ସୁଖରେ ଆଲାପ ସେ କରେ ।
ଏକା ତା ମତି ନୃତ୍ୟ ରଙ୍ଗେ	॥	ଜାଣିନ ରସ ଅନୁରାଗେ ।

ଅନ୍ୟ ଲୀଳାର ଏ ଅରୁଣ ଦୃଶ୍ୟ ବଡ଼ ଦୁଃସ୍ୱପ୍ନାସଦାଶ । ଚୈତନ୍ୟଙ୍କ ପୂଜା
ଜଣେ ମହାପୁରୁଷଙ୍କ ପକ୍ଷରେ ହିଁ ଏହା ପ୍ରସବକ । କବି ଅନ୍ୟତ୍ର ଲେଖିଛନ୍ତି —

“ପ୍ରଭୁ ଚନକ ଗୌରକାନ୍ତି ॥ ଦୁଃଖ ପାଶୋର ଅଟକଟି ।

ଶ୍ରୀଚୈତନ୍ୟଙ୍କ ମଧୁର ଅଙ୍ଗକାନ୍ତି ଦର୍ଶନରେ ଦର୍ଶକର ସମସ୍ତ ଦୁଃଖ ଓ
ମନୋବେଦନା ଦୃଢ଼ଭୂତ ହେଉଥିଲା । ଏହା ଯେପରି ଅଲୌକିକ ସେହୁପରି ଏକ
ଐତିହାସିକ ସତ୍ୟ ।

କବି ମାଧବ, ପଞ୍ଚସଖାଙ୍କ ନାମ ବହୁବାର ଉଲ୍ଲେଖ କରିଛନ୍ତି । ‘ପଞ୍ଚସଖା’
ଏହି ଧାରଣାଟି ମଧ୍ୟ ସେତେବେଳେ ସ୍ପଷ୍ଟ ରୂପେ ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ ଥିଲା । ପଞ୍ଚସଖାଗୁଣିତ
ବଳରାମ ଦାସଙ୍କ ସପକ୍ଷରେ କବି କେତେକ ମାର୍ମିକ ବସ୍ତୁ ଉଲ୍ଲେଖ କରିଛନ୍ତି । ସେ
ଥିଲେ ପ୍ରକୃତରେ ସେ କାଳରେ ଜାଲାଇଲରେ ସମ୍ପର୍କ ଥିବା ବୈଷ୍ଣବମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ
ଏକ ମହାତ୍ମ୍ୟ ଉଲ୍ଲ । କବି ମାଧବ, ବଳରାମଙ୍କୁ ‘ସୋଗ-ପୁରୁଷ’ ବୋଲି ଅଭିହିତ

କରିଛନ୍ତି । “ଶୁବରେ ଉନମତ ହୋଇ । ମତ୍ତ ବଳରାମ ବୋଲଇ ।” ତାଙ୍କର ସାଧନ-ନିଷ୍ଠା ଓ ଭଜନ ଜୀର୍ଣ୍ଣରେ ଐକାଗ୍ରକତା ଥିଲା ଅତ୍ୟୁତ । ସେ ଭଜନ ଜୀର୍ଣ୍ଣ କରୁ କରୁ ତାଙ୍କର ପ୍ରାଣିଆୟୁ ଉଡ଼ିଗଲା । ସେ ବସିଥିବା ସ୍ଥାନରୁ ତଳ-ପଡ଼ିଲେ । ତାଙ୍କ ମୃତ୍ୟୁ ଘଟିଲା ଖ୍ରୀ: ୧୫୩୩ ଫାଲ୍‌ଗୁନ ଶୁକ୍ଳ ଦଶମୀରେ । ଶ୍ରୀଚୈତନ୍ୟଙ୍କ ଚିରୋପାନିତ ପ୍ରାୟ ୫୩ ଦିନ ପୂର୍ବରୁ ବଳରାମ ସ୍ୱର୍ଗଯାତ୍ରା କଲେ ବୋଲି ମାଧବ ପଟ୍ଟନାୟକଙ୍କ ବର୍ଣ୍ଣନାରୁ ଜଣାଯାଏ । ତାଙ୍କ ମୃତ୍ୟୁ ଆଲୋଚ୍ୟ କବିଙ୍କ ଦୃଷ୍ଟିରେ ପ୍ରକୃତରେ ଥିଲା ଏକ ବିଶାଳ ଦ୍ରୁମ ପ୍ରବଳ ପବନରେ ଉତ୍ତଳି ପଡ଼ିଲା ଭଳି— “ବୃକ୍ଷେତ ଉତ୍ତଳି ପଡ଼ଇ ।” ସେ ଥିଲେ “ଜୀର୍ଣ୍ଣ ନ ରସ ମହାମେରୁ ।” ନୀଳାଚଳର ବୈଷ୍ଣବଗୋଷ୍ଠୀର ତାଙ୍କର ଦେହାବସାନ ଥିଲା ଯଥାର୍ଥରେ ଏକ ବିଶାଳ ବୃକ୍ଷର ଉନ୍ମୁଳନ ଯଦୃଶ । କବିଙ୍କର ଏ ଉପମାଟି ଅତି ଚମତ୍କାର ମନେହୁଏ ।

କବି ମାଧବ ପଟ୍ଟନାୟକ ଜଣେ ବର୍ଣ୍ଣନାକାଶୀ ମାତ୍ର । ସାହୁର୍ୟକ ଛଟା ତାଙ୍କ ବୈଷ୍ଣବ ଲୀଳାମୃତରୁ ବେଶି ମିଳେନାହିଁ । ତଥାପି ଏ ଗ୍ରନ୍ଥ ସେ ସମୟର ଇତିହାସ ଓ ନୀଳାଚଳରେ ସମବେତ ବୈଷ୍ଣବ ଗୋଷ୍ଠୀର କାର୍ତ୍ତିକଳାପ ଫର୍ପକରେ ଏକ ବିଶୁଦ୍ଧ ଚିତ୍ର ପ୍ରଦାନ କରେ ।

‘ବୈଷ୍ଣବ ଲୀଳାନୃତ’ର ପ୍ରଯୁକ୍ତ ଭାଷାର ସ୍ୱରୂପ

ଷୋଡଶ ଶତାବ୍ଦୀର ଅନ୍ୟ ଭାଗରେ ଓଡ଼ିଆ ଭାଷା ଏକ ସୁହିର ଓ ସୁଦୈର୍ଘ୍ୟ ଭୂପରେଖ ଲଭି କରିପାରିଥିଲା । ପୁରୀର ମହାନଦୀ ଯାହା ତାହାଙ୍କ ଲେଖନରେ ଓଡ଼ିଆ ଭାଷାର ପ୍ରକାଶ ଏବଂ ଶକ୍ତିଶାଳୀତା ପ୍ରଦର୍ଶିତ ହୋଇଯାଇଥିଲା । ଲେଖନଙ୍କର ଭାଷାରେ ଏକ ଲୌକିକତାରେ ଯେ ଏକ ବଶାଳ ଓ ବଳିଷ୍ଠ ସାହିତ୍ୟ ସୃଷ୍ଟି ହେଇପାରେ ସାରଳା ଦାସ ତାଙ୍କ ରଚନାବଳୀରେ ତାହାର ପର୍ଯ୍ୟାପ୍ତ ପ୍ରମାଣ ଦେଇଥିଲେ । ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟର ପ୍ରବାହକୁ ବେଗଗାମୀ କରିବାରେ ସାରଳାଙ୍କ ଭାଷାସ୍ଥ ଓଡ଼ିଆ କାବିର ଭାଷା ଓ ସଂସ୍କୃତିର ଲବିତାପରେ ଏକ ଅନ୍ତର୍ଭୁକ୍ତି । ସାରଳାଙ୍କ ଭାଷାସ୍ଥ ପରବର୍ତ୍ତୀ ସମୟରେ ଓଡ଼ିଆ ଭାଷା ଓ ସାହିତ୍ୟର ଦ୍ରବପ୍ରାୟ ଗତିମାର୍ଗ ସ୍ୱରୂପ ଗୃହୀତ ହୋଇଗଲା ଏବଂ ତାହାହିଁ ହେଲା ଓଡ଼ିଆ ଭାଷା ଭାଷା’ ଲେଖକର ସଫଳତାପୂର୍ଣ୍ଣ ଭାଷା । ଏ ଭାଷା ଥିଲା ଲେଖକର ଅତି ନିକଟବର୍ତ୍ତୀ । ଲେଖକ ଯେଉଁ ଭାଷାରେ ନିଜ ଅନ୍ତରକୁ ପ୍ରକାଶ କରିବାକୁ ଲେଖନୀ ସାରଳାଙ୍କ ଭାଷା ସେହି ପ୍ରକାର । ତେଣୁ ସମୟ ଯେତେ ଆଗକୁ ଗତିକରିଛି, ସାରଳାଙ୍କ ଭାଷା ଯେତେ ଅନ୍ତରାଳତା ଓଡ଼ିଶାର ଲେଖକଙ୍କର ସେତେବେଳେ ସ୍ପଷ୍ଟ କରିପାରିଅଛି । ଗୋଟିଏ ତଥାରେ ବହୁଲେ ସାରଳା ଦାସଙ୍କର ଓଡ଼ିଆ ଭାଷା ସ୍ୱତନ୍ତ୍ରତା ଓ ଲିଙ୍ଗାତ୍ମକ ଅନ୍ତରାଳତାଯୁକ୍ତ । ତେଣୁ ଏକପ୍ରକାରର ସ୍ୱଭାବ ପ୍ରାକୃତ ବା ପ୍ରାକୃତିକ ପ୍ରାକୃତ ନାମରେ ଅଭିହିତ ହେବାର ଯୋଗ୍ୟ ।

ସାରଳା ଦାସ ରଚିତବା ଓଡ଼ିଆ ଭାଷାର ସୁଦୃଢ଼ ଭିତ୍ତି ନିମ୍ନରେ ପଞ୍ଚସଖା ମୁଖ୍ୟ ଚରମାନଙ୍କର ବଶାଳ ଦୂର୍ମ୍ୟ ନିର୍ମାଣର ଉଦ୍ୟମ ଭାଷାତାତ୍ତ୍ୱିକମାନଙ୍କର ଦୃଷ୍ଟି ଆକର୍ଷଣ କରିଥାଏ । ଷୋଡଶ ଶତାବ୍ଦୀର ଅନ୍ୟ ଭାଗରେ ଓଡ଼ିଆଭାଷା କ୍ଷେତ୍ରରେ ଏକ ନୂତନ ଗତି ପରିବର୍ତ୍ତନର ଲଙ୍ଘନ ସୃଷ୍ଟି ହୋଇଉଠିଲା । ସାରଳାଙ୍କର ପ୍ରାକୃତିକ-ପ୍ରାକୃତିକ ଏକ ସାହିତ୍ୟିକ ପ୍ରାକୃତିକରେ ପରିଣତ କରିବା ପଞ୍ଚସଖା ମୁଖର ଚରମାନଙ୍କର ଅନ୍ୟତମ ବୈଶିଷ୍ଟ୍ୟ ରୂପେ ଅଭିହିତ କରିଥାଏ । ନଗନ୍ଧା ଦାସ ଓ ବଳରାମ ଦାସଙ୍କ ରଚନାବଳୀରେ ଏକ ଲକ୍ଷଣୀୟ ବୈଶିଷ୍ଟ୍ୟ—ଏଥିରେ ପ୍ରାକୃତିକ ସ୍ୱଭାବ ଏକାନ୍ତ

ଦୁର୍ବୋଧ ପ୍ରାଚୀନ ଶବ୍ଦର ପ୍ରୟୋଗ ଦ୍ଵାରା ହୋଇପଡ଼ିବ ଏବଂ ଚକ୍ରମ ଶବ୍ଦାଳୋଚନାରେ କେବଳ ପ୍ରୟୋଗ ଏତାବେଳେ ଶିଖିଲେ ହୋଇପାରିବ । ଫଳରେ ଭାଷାର ସ୍ଵରୂପ ଓ ସମ୍ଭବତା ଏକ ନୂତନ ଭୂମିରେ ପଦାର୍ପଣ କରିପାରିବ । ଏହି କାରଣରୁ ପଞ୍ଚସଖାର ଜଗନ୍ନାଥ, ବଳରାମ, ଅରୁଣ ପ୍ରମୁଖ ବୈଷ୍ଣବସାଧନ କବଳେ ଭାଷା ଏପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଓଡ଼ିଆର ଶ୍ରୀଶୀର୍ଷ ରୂପେ ଗୃହୀତ ହୋଇଆସିଅଛି ।

ଏହି ପରିପ୍ରେକ୍ଷୀରେ ବୈଷ୍ଣବ ଲୀଳାମୃତରେ ପ୍ରୟୁକ୍ତ ଭାଷାର ଚାହିଦା ଅନୁଶୀଳନ କରିବାରେ ଚିନ୍ତାଶୀଳ ଅବୁଦ୍ଧଧା ନ ଥିବା ଭଳି ମନେହୁଏ । ପଞ୍ଚସଖାର ସମସାମୟିକ କବି ମାଧବ ପଟ୍ଟନାୟକ ଏହି ଧରଣରେ ଏକ ସହଜ ସରଳ ସ୍ଵାଭାବ ଓ ସ୍ଵଚ୍ଛନ୍ଦ ଭାଷା-ସ୍ଵାଦର ଶୁଣ୍ଠି ଖା ବଳରେ ଓଡ଼ିଆ ଭାଷାର ଚାହିଦାଳୀନ ଆଦର୍ଶ ମୂର୍ତ୍ତିର ହିଁ ଅର୍ଚ୍ଚନା କରିଥିବା ଲକ୍ଷ୍ୟ କରାଯାଏ । ଭାଗବତୀୟ ନିତ୍ୟାନ୍ତର ବୃତ୍ତିରେ ଲେଖା ‘ବୈଷ୍ଣବ ଲୀଳାମୃତ’ର ଛଦ୍ମଭୂତି ଅନୁକରଣରେ କପରି ପ୍ରଥମେ ପ୍ରଥମେ ଦୁଃସାଧ୍ୟ ମନେହୋଇଥିଲା, ତାହାର ନମୁନା ଏଥିରୁ ସ୍ପଷ୍ଟ ମନେହୁଏ । ଭାଷାସ୍ଵରୂପ ଦୃଷ୍ଟିରୁ ‘ସେ’ ଓ ‘ସେ’ର ବହୁଳ ବ୍ୟବହାର କବି କରିଛନ୍ତି ।

କ) ଚିନ୍ତାଶୀଳ ଶବ୍ଦାଳୋଚନା ପ୍ରୟୋଗ :

ଚକ୍ରି (= ଚକ୍ର, ଚକ୍ର ଜଗତେ ଚକ୍ରବାହା), ସାହା (= ସହାୟ), ପଥକ (= ପଥକ), ଜଳଗାଳ (= ଗଳାରେ ଭର୍ତ୍ତିକରି, ସାଗଳାରେ ମଧ୍ୟ ଏହାର ପ୍ରୟୋଗ ଅଛି), ମୁହାଁସ, ପରିମାଣି (ରୁରୁ ଅଣିଷ ପରିମାଣି), ଚକ୍ରେଇ, ଶୟଳ (ସଃ ସକଳ = ସହାର), ଉତ୍ତରଲେ (= ଠିଆ ଚକ୍ରେଇଲେ), ଶଙ୍ଖାଶିଳ (= ସହାର ଚକ୍ର, ଶଙ୍ଖାଶିଳ ଶର୍ପ୍ତ ଦେଇଲେ), ରୁମୁଟି (= ମନ୍ଦିରର ତମାନ ଅଂଶ), ଇଆଣ (= ଆୟୋଜନ), ରବତ, ବ୍ୟବହାର, ପାଚେଇ, ପକ୍ଷରୁ, ପାତଳ, ନିବାଡ଼େ, ନିରେଷ, ଦୃଢ଼ିଷ (- ଦୃଢ଼ିଷ), ଯିବୁଡ଼ି (= ଚୁପ୍), ବେଗର (= ବ୍ୟବହାର) ସାହାୟ (= ସାହା), ରୁପିଲେ (= ଚୋପକଲେ), ଲହର (= ଲେଖିବ), ନୃତ୍ୟତ (= ଗୀତର ତାଳେ ସେ ନୃତ୍ୟତ), ଜାଣିବାନା, ଦେଖିବାନା ହାତୋଲ, ଦୁଆ, ହାଦେ, ବାଳୁକ, ବହଣୀ, ଆଣିଲର, ଖାଇଲର, ପାତଳ (= ସରରେ ପାତଳ ଅସନ), ସାଷ୍ଟାମ, ନିକଟି (= ରୁଧିର ଶରୀର ନିକଟି), ଉରୁଲ (= ବୃକ୍ଷେକ ଉରୁଲ ପଡ଼ିଲା), ଉଗାଳ (= ଉଦ୍‌ଗାର ବଳ), ଆପିଲର, ପତିଲର, ନିବାଡ଼ୁ (= ଚଳନା-ଚରୁ), ଅପ୍ରାଧ (= ଅପରାଧ) ।

ଗ) ଉତ୍ତର ଓଡ଼ିଆ ଆଞ୍ଚଳିକ ଭାଷାରେ ବ୍ୟବହୃତ କେତେକ ଶବ୍ଦ ମାଧବ ପଟ୍ଟନାୟକ ବ୍ୟବହାର କରିଛନ୍ତି, ଯଥା — ଚନ୍ଦ୍ରତେ, ଧରିତେ, ଲେଖିତେ । ଏଭଳି ପ୍ରୟୋଗ ଜଗନ୍ନାଥ ଦାସଙ୍କ ଭାଗବତରେ ମଧ୍ୟ ଦେଖାଯାଏ ।

ଘ) ଯେ, ବା, ହେଁ, ଯେସନ, ଯେନ୍ନେ, ଯାଏଁ, କପାଁ, କବା, ଅର ପ୍ରଭୃତି ଅବ୍ୟୟ ପଦ ରୂପେ ମାଧବ ପଟ୍ଟନାୟକ ବହୁସ୍ଥଳରେ ବ୍ୟବହାର କରିଛନ୍ତି । ମାତ୍ର 'ଏବ' ଅବ୍ୟୟର ବ୍ୟବହାର ହୋଇଥିବା ଦେଖାଯାଏନାହିଁ । ଭାଗବତରେ ଜଗନ୍ନାଥ ଦାସ ମଧ୍ୟ 'ଓ', 'ଏବ' ଅବ୍ୟୟ ବ୍ୟବହାର କରି ନ ଥିଲେ । ଓ, ଏବ ସ୍ଥାନରେ ଭାଗବତରେ 'ଆର' ବ୍ୟବହୃତ । 'ଟି' ମାଧବ ପଟ୍ଟନାୟକ ବ୍ୟବହାର କରିଛନ୍ତି — ନୋହୁଇଟି, ଅଟଇଟି, ଇହୁଁଟି, ଏଥେଟି, ବୋଲଇଟି, ଆଇଟି, ଏହୁଟି । 'ବିନେ' ଓ 'ଚହଁ' ଅବ୍ୟୟ ପଦ ରୂପେ ବ୍ୟବହୃତ ହୋଇଥିବା ଦେଖାଯାଏ ।

ଘ) ଆଉ କେତେକ ପ୍ରାଚୀନ ଓଡ଼ିଆ ଶବ୍ଦ ମାଧବ ପଟ୍ଟନାୟକ ବ୍ୟବହାର କରିଛନ୍ତି : ହୁକାରି, ଉଷାରି, ପରିମାଣିବା ନା, ଜାଣିମା ନା, ଦେଖିବା ନା, ଆଶନ୍ତା, ବଦୟନ୍ତି, ବଖାଣିବା, ଅନେକାଇ (ନୃତ୍ୟକରେ ସେ ଅନେକାଇ, ଉର୍ଣ୍ଣ ନା କଲ ଅନେକାଇ ଇତ୍ୟାଦି ।

ଙ) ଧାରୁରେ 'ଇ' ପ୍ରତ୍ୟୟ ଚିହ୍ନ ଅର୍ଥରେ ବ୍ୟବହୃତ ହୋଇଥିବା ଦେଖାଯାଏ । ଚଲ, ଉଠି, ଲେଖି, ନପାଇ, ବସି, ପ୍ରବେଶି, ଧରି ଇତ୍ୟାଦି । ମାଧବ ପଟ୍ଟନାୟକ 'କୁ' ଓ 'ଭୁ' ଧାରୁର ବ୍ୟବହାର ଅତି କ୍ଷୁଦ୍ର କରିଥିବା ଦେଖାଯାଏ ।

ଚ) ବିଭିନ୍ନ ପ୍ରତ୍ୟୟ :

ବିଭକ୍ତି	ଏକବଚନ	ବହୁବଚନ
ମା — (ଏ)	ମାଳାଏ, ହାତେ, ବୃକ୍ଷେ	ଏ (ଦେବତାଏ, ମେଳାଏ, ଭଗବେ)
		ନ୍ତି (ମାନନ୍ତି, ଦେବନ୍ତି, ଭକନ୍ତି)
		ବୈଷ୍ଣବଗାଆଣ ମାନନ୍ତି

ବିଭକ୍ତି	ଏକବଚନ	ବହୁବଚନ
୧ୟା — ଏ ରେ	(ରାମରାୟେ, ପରାକୟେ, ରାୟେ) (ବଳରାମରେ, ରାଜାରେ, ହାତେ)	ନ୍ତୁ (ମିଳଇ କାହୁଁ ସେ ସବୁନ୍ତୁ, ସବୁନ୍ତୁ ସଙ୍ଗେଣ ନେଲେଇ)
କଇ	(କାଣୀ ମିଶ୍ର କଇ ହୁକାର ପ୍ରଭୁ ହୁମୀକଇ ପରାଣ, ପ୍ରଭୁ ହୁମୀକଇ ସମ୍ଭାଣ, ଭଦ୍ରଦେବକଇ ଶବ୍ଦଦେବକଇ, କାହାକଇ)	
୩ୟା ଏ ଏ	(ନନ୍ଦେ, ଶୁଧାଏ, ହେଲାଏ (ଭାବଏ)	
ଏଣ	(ନାମେଣ, ରୂପେଣ, ରସେଣ)	
୪ର୍ଥୀ ଏ	(ଭାଗତେ, ଚଳତନ୍ତେ, ରାମରାୟେ ଦାସେ)	
ବୁ	(କରନ୍ତାଥବୁ)	
୫ମୀ ଉ ଉ ହୁଁ	(ସବୁ, ସ୍ଥାନବୁ, ହାସୁ, ନିବାହୁ) (ମରଣୁଁ, ମରୁଁ) ଏକହୁଁ, କୃଷ୍ଣହୁଁ, ହୁମୀହୁଁ ଭାବବ ଶୁଣିଲ)	
ତହୁଁ	(ହୁମୀକହୁଁ ଭଗବତ ତହୁଁ) ତା ତହୁଁ, ସେତହୁଁ	
୬ଷ୍ଠୀ ର	(ହୁମୀର, ପ୍ରଭୁର, ରାୟର)	ମାନନ୍ତୁ (ଗୋପୀମାନନ୍ତୁ * କଲ ନୃତ୍ୟ, ମୁକୁନ୍ଦମାନନ୍ତୁ = ମୁକୁନ୍ଦମାନଙ୍କର ମାତା- ମାନନ୍ତୁ)
୭ମୀ ଏଣ	କଟକେଣ, କୁଲେଣ, ମାର୍ଗେଣ, ଅନ୍ତରେଣ, କୋପେଣ, ଭାବେଣ, ପାଦେଣ, ମୁଖେଣ, ତୋପେଣ, ସଙ୍ଗେଣ	
ଏ	(ଦେଉଲେ, ବାଟେ, ମାର୍ଗେ, ହାତେ ମୁଖେ, ରଥେ)	ଏ (ଲେକେ ବେଦେ ମେଦେ)

ଛ) 'ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ' ଅର୍ଥରେ ଏଥିରେ 'ବୋଲି' ବ୍ୟବହୃତ, ଯଥା —

ଚତୁର୍ଥ ଅଇଲ ଶେଷ ବୋଲି
ଦାଣ୍ଡ ଦୁଆର ବୋଲିଗଲେ
ମାବଣ୍ଡ ବୋଲି ଚଳିଗଲେ
ଚଢ଼େଇ ଗୁଡ଼ା ବୋଲି ଅଣି

'ମାଦଳାପାଞ୍ଜି'ରେ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଅର୍ଥରେ ବୋଲିର ପ୍ରୟୋଗ ଦେଖାଯାଏ ।
ଯଥା — ପୁରସ୍କୃତ ବୋଲି ଅଇଲେ ।

ଉକ୍ତ ଆଲୋଚନାରୁ ଜଣାଯାଏ, ଷୋଡ଼ଶ ଶତାବ୍ଦୀର ଅନ୍ୟ ଭାଗରେ ଚଳଗମ, ଜଗନ୍ନାଥ, ଅରୁଣ, ଅନନ୍ତ, ଯଶୋବନ୍ତ ଆଦିଙ୍କ ପ୍ରକଳ ଉଦ୍ୟମ ଫଳରେ ଭାଷା ପ୍ରୟୋଗରେ ଅବଶିଷ୍ଟ ପ୍ରୟାସ ଦ୍ଵାରା ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟର ପ୍ରାକୃତିକ ଯେଉଁ ସ୍ଵରୂପ ଗଠିଥିଲା, ମାଧବ ପଟ୍ଟନାୟକ ନିଜ ରଚିତ “ବୈଷ୍ଣବ ଲୀଳାମୃତ”ରେ ତାହାର ନିଦର୍ଶନ ଦେଇଛନ୍ତି ଏବଂ ସେହି ସାହିତ୍ୟର ପ୍ରାକୃତିକ ଓଡ଼ିଆ ଭାଷାରେ ହିଁ ଏହା ରଚନା କରିଛନ୍ତି । ଏଥିରେ ସପ୍ତସଖା ଯୁଗୀୟ ଭାଷାଭାବ ନିଦର୍ଶିତ ଭାବରେ ଲକ୍ଷ୍ୟ କରାଯାଏ ।

ଅଧ୍ୟାୟ ଦ୍ଵୟରେ ବିଷୟବସ୍ତୁର ଆଲୋଚନା

କବି ଭାବ୍ୟାବମ୍ଭରେ ମଙ୍ଗଳାଚରଣ କରିବାକୁ ଯାଇ ଶ୍ରୀଜଗନ୍ନାଥଙ୍କର ସ୍ଵରୂପ ପ୍ରକାଶ କରିଅଛନ୍ତି । ଏଥିରେ ମାଳାଚଳର ବୈଷ୍ଣବ ମତବାଦ ସୁଲଭ ଚେଷ୍ଟା ଓ କଥ୍ୟମାନ ବର୍ଣ୍ଣିତ ହୋଇଛି । ଯଥା— ‘ହରେ ରାମ କୃଷ୍ଣ’ ମହାମନ୍ତ୍ରର ଉତ୍ତ୍ରେଷ ଏବଂ ଶ୍ରୀଅଙ୍ଗରେ ପ୍ରବଚ ବା ଓଁ କାରର ସ୍ଵରୂପ ପ୍ରକଟନ; ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କ ନାମ ଠ୍ଵାନ୍‌ଶ୍ଵରମୟ; ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କ ନାମରୁ ପ୍ରଣବର ସୃଷ୍ଟି ଏବଂ ଏଥିରୁ ଶୁଣିବେଦ କାଳ-ବୋଲି କବି ପ୍ରକାଶ କରିଅଛନ୍ତି । ଏହି ସହିତ କବି ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କ ଶ୍ରୀବିଷ୍ଣୁକୁ ‘ରସସନ୍ତମୟ’ ଆଖ୍ୟା ପ୍ରଦାନ କରିଅଛନ୍ତି । ଶ୍ରୀଜଗନ୍ନାଥଙ୍କ ଅଙ୍ଗରେ ନିତ୍ୟରାଧା ଓ ନିତ୍ୟ କୃଷ୍ଣଙ୍କର ଲୀଳାଖେଳା ସଂଘଟିତ ହେଉଥିବା ମଧ୍ୟ କବି ବର୍ଣ୍ଣନା କରିଅଛନ୍ତି । ମାଳାଚଳକୁ ନିତ୍ୟଧାମ ରୂପେ କବି ଗଣନା କରିଅଛନ୍ତି ଏବଂ ମାଳାଚଳ ଯେ ନିତ୍ୟ-ଗୋଲକ ଏବଂ ଏଠାରେ ଯେ ନିତ୍ୟ କୃଷ୍ଣଙ୍କର ଲୀଳା-ଖେଳ ପ୍ରକଟିତ, ଏଥିରେ କବି ଦ୍ଵିଧାନ୍ତନ ମତପୋଷଣ କରିଅଛନ୍ତି । ଏହିସବୁ କାରଣରୁ ଯୁଗେ ଯୁଗେ ଯାଧୁସନ୍ତ ବୈଷ୍ଣବମାନେ ମାଳାଚଳକୁ ଆଶ୍ରୟ କରିଥିବା ପ୍ରକାଶ କରିଅଛନ୍ତି । କିନ୍ତୁ ଏଥିରେ ମୁକ୍ତି ଅପେକ୍ଷା ଭକ୍ତିକୁ ପ୍ରାଧାନ୍ୟ ଦେଇଅଛନ୍ତି । ଅଗତରେ ବହୁ ଯାଧୁସନ୍ତ ଶ୍ରୀଜଗନ୍ନାଥଙ୍କର ପାଦପଦ୍ମକୁ ଆଶ୍ରୟ କରି ରହିଥିଲେ, ବର୍ତ୍ତମାନ ମଧ୍ୟ ବୈଷ୍ଣବମାନେ ମାଳାଚଳକୁ ଆଶ୍ରୟ କରିଅଛନ୍ତି । ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ନାମକୁ ଭେଳାକରି ନିତ୍ୟଧାମ ମାଳାଚଳରେ ଯେଉଁ ବୈଷ୍ଣବମାନେ ଶ୍ରୀରାଧା-କୃଷ୍ଣଙ୍କଠାରେ ଭକ୍ତି ଅର୍ପଣକରି କେବଳ ନାମ ଛଦାରଣ କରି ଶୁଦ୍ଧ ହୃଦୟ ଯାପନ କରୁଅଛନ୍ତି, ମାଳାଚଳରେ ସମବେଦ ହୋଇଥିବା ସେହି ବୈଷ୍ଣବଗୋଷ୍ଠୀର ଦୁର୍ଭିକ୍ଷ ଲୀଳାଖେଳା ବିଷୟ କବି ଏହି ପ୍ରସଙ୍ଗରେ ବର୍ଣ୍ଣନା କରୁଥିବା ଉତ୍ତ୍ରେଷ କରିଅଛନ୍ତି । କେବଳ ନାମ ସଂକୀର୍ତ୍ତନକୁ ଆଶ୍ରୟ କରି ମାଳାଚଳରେ ସମବେଦ ହୋଇଥିବା ପଞ୍ଚସଖା, ଶ୍ରୀଚୈତନ୍ୟ, ଶ୍ୟାମ ସୁମାନ୍ୟ, ଶୁଭ୍ର ପଣ୍ଡିତ ଗଦାଧର, ସ୍ଵରୂପ ଦାମୋଦର ପ୍ରମୁଖ ସାଧୁସନ୍ଥମାନଙ୍କର ଚରିତ ବର୍ଣ୍ଣନା କରୁଥିବା ହେତୁ କବି ଗ୍ରନ୍ଥାବଳୀରେ ନିଜକୁ ଧନ୍ୟ ମନେକରିବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ଅପାର ସୁଲଭ ଅନୁଭବ କରୁଥିବା ବିଷୟ ପ୍ରକାଶ କରିଅଛନ୍ତି ।

ଦ୍ଵିତୀୟ ଅଧ୍ୟାୟରେ ନାମ ସଙ୍କୀର୍ତ୍ତନ ପ୍ରସଙ୍ଗ ବର୍ଣ୍ଣିତ ହୋଇଅଛି । କବି ନାମ ସଙ୍କୀର୍ତ୍ତନକୁ 'ରାହାସ' ଆଖ୍ୟା ପ୍ରଦାନ କରିଅଛନ୍ତି । ମନ୍ଦିରବେଢ଼ା ମଧ୍ୟରେ ଥିବା ବଟଗଣେଶ ନିକଟରେ ଏକ ରାସସୁଲୀ ରଚନା କରାଯାଇଥିଲା । ଏହି ରାସସୁଲୀର ବିଶଦ ବର୍ଣ୍ଣନା କବି ଦେଇଛନ୍ତି ଏବଂ ଏହି ରାସ ମଣ୍ଡପକୁ କଲ୍ଲାଇ ଖୁଣ୍ଟିଆ ନିର୍ମାଣ କରିଥିବା ବିଷୟ କବି ପ୍ରକାଶ କରିଅଛନ୍ତି । ସ୍ତମ୍ଭୀ ଜଗନ୍ନାଥ ଦାସ ରାହାସ ଶିକ୍ଷା ଦେଇଥିବା ଚିତ୍ରସ୍ତ୍ର ଏବଂ ବନରାମ, ଅରୁଣ; ଅନନ୍ତ, ଯଶୋବନ୍ତ, କଲ୍ଲାଇ ଖୁଣ୍ଟିଆ, ଗୋପାଳ ଗୁରୁ ପ୍ରମୁଖ ଏଠାରେ ନିତ୍ୟନୈମିତ୍ତିକଭାବରେ ନାମ ସଙ୍କୀର୍ତ୍ତନ କରୁଥିବା ଏବଂ ଏଠାରେ ପଞ୍ଚାଙ୍ଗ ସୁରାଣପାଠ ହେଉଥିବା ଓ ଜଗନ୍ନାଥ ଦାସ ଭାଗବତ ରଚନା କରୁଥିବା ବିଷୟ କବି ପ୍ରକାଶ କରିଅଛନ୍ତି । ରାହାସ ତା ନାମ ସଙ୍କୀର୍ତ୍ତନ ଐତିହ୍ୟ ସପକରେ ସୁରନା ଦେବାକୁ ଯାଇ କବି ଗଙ୍ଗାଧରାଜ ରଘୁବଞ୍ଚାଦେବଙ୍କ ପ୍ରସଙ୍ଗ ଉଲ୍ଲେଖ କରିଅଛନ୍ତି । ରଘୁବଞ୍ଚାଦେବ ସୁଶ୍ରବେ ସୁଫଳୁ ଥିବା ଏକ ଜାଣି ଦେଇଲେ ସ୍ଵାମୀ କରବାକୁ ଯାଇ ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କର ନୂତନ ପ୍ରାସାଦ ନିର୍ମାଣ କଲେ । ଏହି ପ୍ରାସାଦର ଗର୍ଭଗୃହ ପ୍ରତିଷ୍ଠା ବେଳେ ରଘୁବଞ୍ଚାଦେବ, କୌଷ୍ଠସୂତ ନାମାଶ୍ରମଦେବଙ୍କୁ ମୁରବୀକ ପଦରେ ଅଭିଷିକ୍ତ କଲେ । ଏହି ଦୁଇଟି ଉତ୍ସବ ଏକ ସଙ୍ଗରେ ଅନୁଷ୍ଠିତ ହେଲା । ଏହି ଉତ୍ସବରେ ପ୍ରଥମ ଥର ପାଇଁ ନାମ ସଙ୍କୀର୍ତ୍ତନର ପ୍ରଚଳନ କରାଯାଇଥିବା ବିଷୟ କବି ଉଲ୍ଲେଖ କରିଅଛନ୍ତି । କବି ଲେଖିଛନ୍ତି, ରଘୁବଞ୍ଚାଦେବ ଗୋଦାବରୀ ନଦୀ-କୂଳରୁ ମୃତ୍ତିକା ଅଣାଇ ସେଥିରେ ମୃତଙ୍ଗ ନିର୍ମାଣ କରାଇଲେ ଏବଂ ସେହି ମୃତଙ୍ଗର ବ୍ୟବହାରରେ ଶ୍ରୀମନ୍ଦିରରେ ପ୍ରଥମେ ନାମ ସଙ୍କୀର୍ତ୍ତନ ପ୍ରଚଳିତ ହେଲା । ହରିଲିଳା ଗାନକରିବା ପାଇଁ ରଘୁବଞ୍ଚାଦେବ ନାରାଣୀ ମାହାଶ୍ରମାନଙ୍କୁ ନିଯୁକ୍ତ କଲେ । ଏହି ନାରାଣୀ ମାହାଶ୍ରମାନଙ୍କ ନୃତ୍ୟକୁ କବି 'ରାହାସନୃତ୍ୟ' ଆଖ୍ୟା ପ୍ରଦାନ କରିଅଛନ୍ତି । 'ଗୀତଗୋବିନ୍ଦ' ତାଙ୍କ ଜୟଦେବଙ୍କ ପ୍ରସଙ୍ଗ ଉଲ୍ଲେଖ କରି ଗୀତ-ଗୋବିନ୍ଦକୁ ଏବଂ ସେହି ଗୀତର ତାଳେ ତାଳେ ନୃତ୍ୟ କରୁଥିବା ପଦାବଳୀର ସଂଯୋଗକୁ କବି 'ରାହାସ' ନାମରେ ନାମିତ କରିଅଛନ୍ତି । ପରବର୍ତ୍ତୀ ସମୟରେ 'ଗୀତଗୋବିନ୍ଦ' ନାଟ ଏକ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ସେବାରୂପେ ଶ୍ରୀମନ୍ଦିରରେ ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ ହୋଇଥିବା ଛେଦ ମଧ୍ୟ ଉଲ୍ଲେଖ କରାଯାଇଅଛି । ଶ୍ରୀମନ୍ଦିରରେ ରାହାସନୃତ୍ୟ ଲାଗି 'ଗୀତଗୋବିନ୍ଦ' ଗାନ ନୃତ୍ୟ ଏକ ବଶିଷ୍ଠ ସେବାରୂପେ ଅନଙ୍ଗଭୀମଦେବ ପ୍ରବର୍ତ୍ତନ କଲେ ଏବଂ ଏହି ଗାନ ଓ ନୃତ୍ୟର ସୁବନ୍ଦୋବସ୍ଥ ଲାଗି ସେ ନାଟ ମନ୍ଦିର ନିର୍ମାଣ କରିଥିବା ବିଷୟ କବି ଲେଖିଛନ୍ତି । ଏଥିରୁ ଅନୁମାନ କରାଯାଏ ଯେ ରଘୁବଞ୍ଚାଦେବ ଶ୍ରୀମନ୍ଦିରର ଗର୍ଭଗୃହ (ବିମାନ) ଓ ଜଗମୋହନ ଅଂଶର ନିର୍ମାଣ କାର୍ଯ୍ୟ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ କରି ପ୍ରତିଷ୍ଠା କରିଥିଲେ । ପରେ ଅନଙ୍ଗଭୀମଦେବ ନାଟମନ୍ଦିର ନିର୍ମାଣ କଲେ । ଏହି ତଥ୍ୟ ଗଙ୍ଗବଂଶୀୟ ଅଭିଳେଖ ଦ୍ଵାରା ସମ୍ପାଦିତ ହେଉଅଛି ଏବଂ ମାଦଳାପାଞ୍ଜିର ବିବରଣୀ ସହଜ ମଧ୍ୟ ଏହାର କୌଣସି ବିରୋଧ ନ ଥିବା ଲକ୍ଷ୍ୟ କରାଯାଇଅଛି । ଶ୍ରୀଧର ସ୍ତମ୍ଭୀ ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କ ମନ୍ଦିରରେ

ରାଗବତର 'ରାବାର୍ଥ ଗାୟିକା' ଟୀକା ରଚନା କରିଥିବା ଓ ପ୍ରତ୍ୟକ୍ ସ୍ୱାଗତର ଚ୍ୟାନ୍ୟା ଶ୍ରୋତାମାନଙ୍କୁ ଶୁଣାଉଥିବା ବିଷୟ ବର୍ଣ୍ଣିତ ହୋଇଅଛି । ସୂର୍ଯ୍ୟବଣର ସମାଜ ନିର୍ମଳେନ୍ଦ୍ରଦେବ ମନ୍ଦିର ସ୍ମରଣକେ ମେଘନାଦ ପାଚେଶ୍ୱ ପକାଇଥିଲେ ଏବଂ ସୁରୁଷୋତ୍ତମଦେବ ଭୋଗ ମଣ୍ଡପ ନିର୍ମାଣ କରିଥିଲେ—ଏ ତଥା କବି ଲେଖିଛନ୍ତି । ସୁରୁଷୋତ୍ତମଦେବ ରଥଯାତ୍ରା ବେଳେ ସେବକମାନଙ୍କର ଗୁପ୍ତ ଯୋଗୁଁ ଛେରପହରା ପ୍ରଚଳନ କରାଇଲେ । ସାଲୁ ନରସିଂହ ସହୃଦ ମୁକ୍ତକବି ତାହାର କନ୍ୟା 'ରୂପବିଂଶା'କୁ ବିବାହ କରିଥିବା ପ୍ରସଙ୍ଗ କବି ଉଲ୍ଲେଖ କରିଅଛନ୍ତି ଏବଂ ଏହି ମୂଳରେ ଗଜପତି ରାଜାଙ୍କ ଜୟନ୍ତୀର ପାଇଁ ଜଗନ୍ନାଥ-ବଳଭଦ୍ର କଳା-ଧଳା ଘୋଡ଼ାରେ ଚଳି ମୁକ୍ତକୁମ୍ଭକୁ ଯାତ୍ରା କରିଥିବା ଏବଂ ଠାକୁରଙ୍କ କୃପାରୁ ଗଜପତିଙ୍କର ବଳସ୍ୱ ହୋଇଥିବା କବି ଲେଖିଛନ୍ତି । ଏଥିରୁ କାହିଁ-କାବେଶ୍ୱର ଘଟଣାର ପ୍ରାମାଣିକତା ଜଣାଯାଏ ଏବଂ ଏହି ଘଟଣାର ପରବର୍ତ୍ତୀ ପରଘଟନା, ବସ୍ତ୍ରାର ଓ ସଂଯୋଜନାକୁ ଅନୁଶୀଳନ କରିବା ସମ୍ଭବ ହୁଏ ।

ଭଗସ୍ୱ ଅଧ୍ୟାୟରେ ରାଜକବି ଦିବାକର ମିଶ୍ରଙ୍କ ରଚିତ “ଅଭିନବ ଗୀତ-ଗୋବିନ୍ଦ” ପ୍ରସଙ୍ଗରେ ଉଲ୍ଲେଖ କରାଯାଇଅଛି । ଜୟଦେବଙ୍କ ‘ଗୀତଗୋବିନ୍ଦ’ ଗାନକୁ ଶ୍ରୀମନ୍ଦିରରେ ନିଷିଦ୍ଧ କରାଗଲା ଓ ଅଭିନବ ଗୀତଗୋବିନ୍ଦ ଗାନ ପ୍ରଚଳନ କରାଗଲା । ଏଥିରେ ସେବକମାନେ ସନ୍ତୁଷ୍ଟ ହେଲେନାହିଁ ବୋଲି କବି ଲେଖିଛନ୍ତି । ଉଭୟ ଗୀତଗୋବିନ୍ଦ ସେବକମାନେ ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କ ଗ୍ରମୁରେ ହୋଇଥିଲେ । ପ୍ରସଙ୍ଗରେ ଦେଖାଗଲା, ଜୟଦେବଙ୍କ ପୋଥି ଉପରେ ଅଛି । ଗଜପତି ସୁତାପହଠୁଙ୍କ ଆଦେଶରେ ଉଭୟ ଗୀତଗୋବିନ୍ଦ ଗାନ ପ୍ରଚଳିତ ହେଲା ଏବଂ ଏ ଉଭୟର ଗାନ ଲାଗି ସମୟ ଓ ସଂପ୍ରଦାୟ ମଧ୍ୟ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ କରିଦିଆଗଲା । ମାତ୍ର କାଳକ୍ରମେ ଦେଖାଗଲା, ଦିବାକର ମିଶ୍ରଙ୍କ ଗୀତଗୋବିନ୍ଦକୁ ଗାୟକମାନେ ଗୁରୁତ୍ୱ ଦେଲେନାହିଁ । ଫଳରେ ତାହା ଆଉ ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କ ଗ୍ରମୁରେ ଗୀତ ହୋଇପାରିଲାନାହିଁ ଏବଂ ପରେ ଏହି କାରଣରୁ କେତେକ୍ତ୍ର ରାସ ଦିବାକର ମିଶ୍ର ଅପମାନିତ ହୋଇ ସୁଆଁ ପକ୍ଷତ୍ୟାଗ କଲେ ଓ ଦଣ୍ଡିଙ୍କୁ ଗୁଲିଚଲେ । ଜୟଦେବଙ୍କ ଗୀତଗୋବିନ୍ଦର ମାଧୁସୂଦନ ଭକ୍ତମାନଙ୍କୁ *ମୁରୁଧ କରୁଥିଲା ଏବଂ ସେମାନେ ଏଥିରେ ସନ୍ତୁଷ୍ଟ ହେଲେ । କିନ୍ତୁ ଏହି ଅଧ୍ୟାୟରେ ମାଧବେନ୍ଦ୍ର ସୁରାଜ ପ୍ରସଙ୍ଗ ଉଲ୍ଲେଖ କରିଅଛନ୍ତି । ମାଧବେନ୍ଦ୍ରଙ୍କ ସାଧକ ଜୀବନର ମହତ୍ତ୍ୱାତ୍ମା କବି ଆଦେଶ ସହକାରେ ବର୍ଣ୍ଣନା କରିଛନ୍ତି । ରେମୁଣାର ଶ୍ରୀନୋପାଦାଧି ଭକ୍ତ ମାଧବେନ୍ଦ୍ର ପୁରୁଷଙ୍କ ଲାଗି ଶ୍ରୀରାମେଶ୍ୱର ସ୍ୱେଚ୍ଛାକରି କଲିକା ଶୀରସ୍ୱେର ଉପାଧିରେ ଭୂଷିତ ହେଲେ, କିନ୍ତୁ ତାହାର ଉଚ୍ଚପୁଣ୍ୟ ବର୍ଣ୍ଣନା ଦେଇଛନ୍ତି । ଏହି ପ୍ରସଙ୍ଗରେ କବି ମାଧବ ପଟ୍ଟନାୟକ ବେଣୁସୁର ଭାମରେ ମାଧବେନ୍ଦ୍ର ପୁରୁଷ ସହୃଦ ତାଙ୍କର ସାକ୍ଷାତ ହୋଇଥିବା ଖେପ ଲେଖିଛନ୍ତି ଏବଂ ପୁରୀ କ୍ଷେତ୍ରରେ ମାଧବେନ୍ଦ୍ର ପୁରା ଦେହରାଜା କରିଥିବା କହିଛନ୍ତି । ରାମାନନ୍ଦ ରାସ୍ ‘ଜଗନ୍ନାଥବନ୍ଧୁ ନାଟକ’ ରଚନା କଲେ ଓ ଶ୍ରୀମନ୍ଦିରରେ ତାହା ଅଭିନୀତ ହେଲା

ଏଥପାଇଁ ଗଜପତି ରାଜା ରାୟ ରାମାନନ୍ଦକୁ ସୁରକ୍ଷା କଲେ ଓ ରାୟ ଉପାଧିରେ ଭୂଷିତ କଲେ । ତାପରେ ତାଙ୍କୁ ରାଜମହେନ୍ଦ୍ରୀର ଶାସକରୂପେ ନିଯୁକ୍ତ ଦେଲେ; ସେତେବେଳେ କବି ମାଧବ ପଟ୍ଟନାୟକ ରାୟ ରାମାନନ୍ଦଙ୍କ ସହିତ ରାଜମହେନ୍ଦ୍ରୀରେ ଅବସ୍ଥାନ କରିଥିବା ତଥା ଲେଖିଛନ୍ତି । ରାୟ ରାମାନନ୍ଦଙ୍କ ଭକ୍ତି ରାବ ଓ ପାଣ୍ଡିତ୍ୟର କବି ଭୂପୁରୀ ପ୍ରଶଂସା କରିଛନ୍ତି । ବୈଷ୍ଣବ ରସକଳ୍ପର ରାୟ ରାମାନନ୍ଦଙ୍କର ଗଣ୍ଡର ପ୍ରବେଶ ଏବଂ ରାଧାକୃଷ୍ଣ ପ୍ରେମ-ରସ ଆସ୍ତଦନରେ ତାଙ୍କର ଅଭିନବେଶ ମାଧବ ପଟ୍ଟନାୟକଙ୍କ ବର୍ଣ୍ଣନାରୁ ଜଣାଯାଏ । ଠିକ୍ ଏହି ସମୟରେ କୃଷ୍ଣଦେବ ରାୟଙ୍କ ଗଜପତି ରାଜାଙ୍କର ମୁକ୍ତଆଦଳ ଜଣାଗଲା । ମାଧବ ରାଜମହେନ୍ଦ୍ରୀର ଶାସକ ରାୟ ରାମାନନ୍ଦ ପ୍ରେମଭକ୍ତି ରସରେ ନିମଜ୍ଜିତ ରହୁଥିବାରୁ ମୁକ୍ତ ଓ ସୈନ୍ୟ ସଗଠନ ପ୍ରତି ଉଦାହୀନତା ଦେଖାଇଲେ । ଏହି କାରଣରୁ ଗଜପତି ରାଜମହେନ୍ଦ୍ରୀର ଶାସକ ପଦରୁ ରାୟ ରାମାନନ୍ଦଙ୍କୁ ଅବ୍ୟାହତ ଦେଲେ ଏବଂ ସେହି ସ୍ଥାନରେ ଜବଦେବାର୍ଯ୍ୟଙ୍କୁ ନିଯୁକ୍ତ କଲେ । ରାଜମହେନ୍ଦ୍ରୀର ଶାସକ ପଦରୁ ରାୟ ରାମାନନ୍ଦଙ୍କୁ ଫେରାଇ ଆଣି ଗଜପତି ତାଙ୍କୁ ଶ୍ରୀମନ୍ଦିରର ହାଜିଲ୍ଦାର ରୂପେ ବାଉଁଶରେ ନିଯୁକ୍ତ କଲେ । ପ୍ରକଳିତ ଅର୍ଥରେ ରାୟ ରାମାନନ୍ଦ ହେଲେ ଶ୍ରୀମନ୍ଦିରର ତତ୍ତ୍ୱାବଧାରକ । ସେତେବେଳେ ବୋଧହୁଏ ଏହାର ଆବଶ୍ୟକତା ଥିଲା । କାରଣ ତାହାର କିଛି ବର୍ଷ ପୂର୍ବରୁ ମନ୍ଦିର ଉପରେ ଚଙ୍ଗଲାର ମୁସଲମାନ ଶାସକଙ୍କର ଆକ୍ରମଣର ଶଙ୍କା ବଶି ସେବକମାନେ ଶ୍ରୀବିଗ୍ରହକୁ ହାତୀ ପିଠିରେ ନେଇ ଚଲିବା ହୁଏ ମଧ୍ୟସ୍ଥ ଚତୁର୍ଦିଗରେ ଲୁଚାଇ ରଖିଥିଲେ । ଗଜପତି ଦକ୍ଷିଣରେ ମୁକ୍ତରେ ବ୍ୟସ୍ତ ଥିଲେ । ଏ ସମୟ ପାଇବା ପରେ ସେ ସହସ୍ରା ଉତ୍ସବକୁ ଯାହାକି ଶତ୍ରୁ ସୈନ୍ୟମାନଙ୍କୁ ସନ୍ତୋଷ ଦେଇଥିଲେ ଏବଂ ଗତକେଜଳରୁ ଶ୍ରୀବିଗ୍ରହମାନଙ୍କୁ ଆଣି ପୁଣି ଶ୍ରୀମନ୍ଦିରରେ ସ୍ଥାପନ କରାଯାଇଥିଲା । ଏ ବିଷୟ ଚନ୍ଦ୍ରାଲ ଶାସ୍ତ୍ରୀଙ୍କ ‘ମହାରାଜ-ପ୍ରକାଶ’ରେ ଲିପିବଦ୍ଧ ହୋଇଛି ଏବଂ ମାଧବ ପଟ୍ଟନାୟକ -ମଧ୍ୟ ଏହାର ବର୍ଣ୍ଣନା ଦେଇଛନ୍ତି ।

ଶ୍ରୀଚୈତନ୍ୟଙ୍କର ସୁଖ ଧାରମନ ପ୍ରସଙ୍ଗ ଚତୁର୍ଥ ଅଧ୍ୟାୟରେ ଖଣ୍ଡିତ । ଶ୍ରୀଚୈତନ୍ୟ ସୁଖ ଆସି ଜଗନ୍ନାଥ ମନ୍ଦିରରେ ପ୍ରବେଶ କଲେ ଏବଂ ଶ୍ରୀବିଗ୍ରହର ପ୍ରଥମ ଦର୍ଶନରେ ଅଚେତ ହୋଇପଡ଼ିଲେ । ଦେବାନ୍ତ ବାସୁଦେବ ସାବଧୈମ ମନ୍ଦିରରେ ଉପସ୍ଥିତ ଥିଲେ ଏବଂ ଏହି ମୁବଦ ସନ୍ନ୍ୟାସୀଙ୍କ ପ୍ରତି ଆକୃଷ୍ଟ ହୋଇ ତାଙ୍କୁ ଆପଣା ବାପାବଦଳୁ ନେଲେ । ଶ୍ରୀକ୍ଷେତ୍ରରେ ଚୈତନ୍ୟ ଏକମାତ୍ର ରହୁବା ମଧ୍ୟରେ ମନ୍ଦିର-ବେଢ଼ା ଭିତରେ ବଟଗଣେଶ ମୂଳେ ଜଗନ୍ନାଥ ଦାସ ଭାବରେ ବ୍ୟାଖ୍ୟା କରୁଥିବାର ଶୁଣିଲେ । ଏହି ସ୍ଥାନରେ ଗୋଟିଏ ଶୁଦ୍ଧାସ ମଣିଷ ନିର୍ମାଣ କରାଯାଇଥିଲା ଏବଂ ସେଥିରେ ରାଧାକୃଷ୍ଣ ମୂର୍ତ୍ତି ସ୍ଥାପନ କରାଯାଇଥିଲା । ଜଗନ୍ନାଥ ଦାସ ଏଠାରେ ପ୍ରତ୍ୟହ ଭଗବତ ପଢ଼ି ତାହାର ବ୍ୟାଖ୍ୟା ଭକ୍ତମାନଙ୍କୁ ଶୁଣାଉଥିଲେ । ମଧୁର ସ୍ଵରରେ

ଆପଣାର ଭାବବତ ରଚନାକୁ ଗାନକର ଶୁଣାଇଲବେଳେ ଜଗନ୍ନାଥ ଦାସ ଭକ୍ତ ଭାବରେ
 ବହୁଳ ହୋଇପଡ଼ୁଥିଲେ । ଶ୍ରୀଚୈତନ୍ୟ ଉଦେ ପନ୍ଥାରେ ସେଠାରେ ଉପସ୍ଥିତ ହୋଇ
 ଜଗନ୍ନାଥ ଦାସଙ୍କର ଭାବବତ ବ୍ୟାଖ୍ୟା ଶୁଣିଲେ ଏବଂ ତାଙ୍କ ଭକ୍ତ ଭାବର ଗଭୀରତା
 କଳନା କରି ଭାବହୂଳ ହେଲେ । ଭାବବତପାଠ ବେଳେ ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କର ସୁଲଳିତ
 ଅଙ୍ଗ ଓ ଗଳଦନ୍ତ୍ର ନୟନ ନିଶ୍ଚୟଶଃ ଭରି ଚୈତନ୍ୟ ଧ୍ୟେୟ ହୁଏତଲେ । ଜଗନ୍ନାଥ
 ଦାସଙ୍କର ଭକ୍ତଭାବର ପରୀକ୍ଷା ଚୈତନ୍ୟଙ୍କ ବୃତ୍ତିବାରେ ଅସୁବଧା ନ ଥିଲା । ଚୈତନ୍ୟ
 କହିଲେ — ଜଗନ୍ନାଥ, ତୁମ ଭାବ ମୁଁ କହୁଁ ପାଇବି ? ତୁମର ପଦ ମୁଁ ଗୁପ୍ତବଦାନ୍ତ ।
 ଦୁହେଁ ପରସ୍ପର ପ୍ରତି ଗଭୀର ଆଦରଣ ଅନୁଭବ କରି ଅଦେଇ ପ୍ରହର ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ କୋଳାଗତ
 ଅବସ୍ଥାରେ ରହୁଲେ । ଦୁହେଁ ଏକାଠି ବସି ପରସ୍ପରକୁ ପ୍ରଶଂସା କଲେ । ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କୁ
 ଚୈତନ୍ୟ 'ସ୍ୱାମୀ' ବୋଲି କହିଲେ ଓ ଜଗନ୍ନାଥ ଦାସ ଚୈତନ୍ୟଙ୍କୁ 'ପ୍ରଭୁ' ବୋଲି
 ସମ୍ବୋଧନ କଲେ । ଏ ମହାମିଳନକୁ ମାଧବ ପଟ୍ଟନାୟକ ଗଙ୍ଗାସାଗର ସ୍ୱପନ ସହିତ
 ରଚନା କରିଛନ୍ତି । ସାବିତ୍ରୀମଞ୍ଚ ସହିତ ଚୈତନ୍ୟଙ୍କର ଆଳାପ ଆଲୋଚନା ଏବଂ
 ଶାସ୍ତ୍ରାର୍ଥ ପ୍ରସଙ୍ଗ ବର୍ଣ୍ଣିତ ହୋଇଅଛି । ସାବିତ୍ରୀମ ଚୈତନ୍ୟଙ୍କର ଭାବର ଭକ୍ତଭାବର
 ପରିଚୟ ପାଇଲେ; ଶୁଷ୍କ ଜ୍ଞାନ ଅପେକ୍ଷା ସରସ ଭକ୍ତର ଗୁରୁତ୍ୱ ଉପଲବ୍ଧ କଲେ ଏବଂ
 ଚୈତନ୍ୟଙ୍କୁ ପଦ୍ମ ବୋଲି ସ୍ୱୀକାର କଲେ । ମାତ୍ର ସାବିତ୍ରୀମଙ୍କୁ ଚୈତନ୍ୟ ଷଡ଼ଭୁଜ
 ଦେଖାଇବା ବ୍ୟସ୍ତରେ ମାଧବ ପଟ୍ଟନାୟକ କିଛି ଲେଖିନାହାନ୍ତି । ତାପରେ ଚୈତନ୍ୟ
 ବାହାରିଲେ ଦକ୍ଷିଣକୁ ଗର୍ଭସାଗରରେ । ସାବିତ୍ରୀମ କହିଲେ, ଯଦି ଦକ୍ଷିଣକୁ ଯାଉଛୁ,
 ତେବେ ଗମ ଗସ୍ତଙ୍କ ସହିତ ଅବଶ୍ୟା ସାକ୍ଷାତ କରିବ । କାରଣ ଗମ ଗସ୍ତ ଭକ୍ତତତ୍ତ୍ୱ
 ଜାଣେ । ଗମ ମାର୍ଗରେ ତାହାର ମତି ଦୃଢ଼ । ମୁଁ କୃଷ୍ଣଚିତ୍ତ କଥା କିଛି ଜାଣେନାହିଁ ।
 ଗମ ଗସ୍ତ ହିଁ ସେ ସକଳ ବ୍ୟସ୍ତରେ ପ୍ରବର୍ତ୍ତ । ଚୈତନ୍ୟ ତା'ପରେ ଦକ୍ଷିଣକୁ ଯାଇ
 ଗୋଦାବରୀ ନଦୀ କୂଳରେ ଗସ୍ତ ଗମାନକୁ ଦେଖିଲେ ଏବଂ ପ୍ରଥମ ଦର୍ଶନରେ ଦୁହେଁ
 ଦୁହିଁଙ୍କ ପ୍ରତି ଆକୃଷ୍ଟ ହେଲେ । ଚୈତନ୍ୟ ସେଠାରେ ଗମ ଗସ୍ତଙ୍କ ଅତିଥି ହୋଇ
 ଦଶଦିନ ରହିଲେ ଏବଂ ଗମ ଗସ୍ତ ତାଙ୍କୁ ରାଗ ମାର୍ଗର ତତ୍ତ୍ୱମାନ ଶିକ୍ଷା ଦେଲେ ।
 ପ୍ରେମକୁ ପରମ ପୁରୁଷାର୍ଥ ରୂପେ ଗମ ଗସ୍ତ ଚୈତନ୍ୟଙ୍କ ନିକଟରେ ପ୍ରତିପାଦନ
 କଲେ । କାନ୍ତାପ୍ରେମ ଭଜନ ମାର୍ଗର ସର୍ବୋତ୍ତମ ବୋଲି ନିରୂପଣ କଲେ । ରାଧା-
 ଭାବର ଗଭୀରତା ଏବଂ ଶ୍ରେଷ୍ଠତ୍ୱ ରାମାନନ୍ଦଙ୍କ ଉକ୍ତିରେ ପ୍ରକଟିତ ହେଲା । ରାମାନନ୍ଦ
 ତରମ ତତ୍ତ୍ୱରେ ଉପନୀତ ହେଲବେଳେ ଚୈତନ୍ୟ ଧ୍ୟେୟ ହୋଇଲେ । ଦୁଃସହ
 ରାଧାଭାବର ଆକୃଳିତା ଚୈତନ୍ୟଙ୍କର ସନ୍ନ୍ୟାସୀ ଅନ୍ତରକୁ ଆଲୋଡ଼ିତ କଲା ।
 ଚୈତନ୍ୟଙ୍କୁ ରାସ ରାମାନନ୍ଦ 'ରାଧା-ଅବତାର' ବୋଲି ସ୍ୱୀକାର କଲେ । ଚୈତନ୍ୟ
 ରାସ ରାମାନନ୍ଦଙ୍କୁ ଗୁରୁ ରୂପେ ଗ୍ରହଣକଲେ । ଚୈତନ୍ୟ ତା'ପରେ ଗର୍ଭସ୍ତମଣ ସାଗର
 ପୁଣି ରାମନନ୍ଦେନ୍ଦ୍ରୀରେ ଆସି ଉପସ୍ଥିତ ହେଲେ । ପ୍ରସାଗରୁ ସେ ସ୍ୱର୍ଗକୁ ଆସି-
 ପାରିଥାନ୍ତେ; କିନ୍ତୁ ରାସ ରାମାନନ୍ଦଙ୍କ ଠାରେ ଚୈତନ୍ୟଙ୍କର ମନ ଓ ପ୍ରାଣ ବନ୍ଧା

ପଡ଼ିଯାଇଥିଲା । ଦୈବଯୋଗରେ ସେତେବେଳେ ଗଜପତି ରାୟ ରାମାନନ୍ଦକୁ ରାଜମହେନ୍ଦ୍ରୀରୁ ହଟାଇଆଣି ପୁଣି ମନ୍ଦିରର ତତ୍ତ୍ୱାବଧାରକ ରୂପେ ନିଯୁକ୍ତ କଲେ । ବରାଡ଼ ଅଦୃଷ୍ଟକୁ ଶିକା ଛୁଡ଼ିଲା ନ୍ୟାସରେ ଚୈତନ୍ୟ ପୁଣିରେ ରାୟ ରାମାନନ୍ଦଙ୍କର ନିୟୁତ ସଙ୍ଗ ସୌଖ୍ୟ ଲଭିକରିବାର ସୁଯୋଗ ପାଇଲେ । ରାମାନନ୍ଦ ପୁଣିରେ ଉପସ୍ଥିତ ରହୁ ଯାଧୁ ବୈଷ୍ଣବମାନଙ୍କର ଚର୍ଚ୍ଚା କଲେ । ମନ୍ଦିର ଉତ୍ତରପାର୍ଶ୍ୱରେ ଏକ ଏକ ମଣ୍ଡପ ନିର୍ମାଣ କଲେ । ଏହି ମଣ୍ଡପରେ ପ୍ରତ୍ୟହ ଜଳାଚଳରେ ଉପସ୍ଥିତ ଥିବା ରାଗମାରୀ ବୈଷ୍ଣବଗୋଷ୍ଠୀ ଏକତ୍ରିତ ହେଉଥିଲେ । ଏହା ରାୟ ରାମାନନ୍ଦଙ୍କର ଇଚ୍ଛାଗୋଷ୍ଠୀ । କହରାଳ ଗୋଷ୍ଠୀ ଏହାକୁ ଚୈତନ୍ୟଙ୍କର ଇଚ୍ଛାଗୋଷ୍ଠୀ ବୋଲି ଭୁଲରେ ଲେଖିଛନ୍ତି ।

ପଞ୍ଚମ ଅଧ୍ୟାୟରେ ଗଜପତି ରଥଯାତ୍ରା ବେଳେ ଚୈତନ୍ୟଙ୍କର କାର୍ତ୍ତିକ ନୃତ୍ୟ ଦେଖି ବସିତ ହେବା ଏବଂ ଚୈତନ୍ୟଙ୍କର ପୁଣିରେ ସୁଶାବସ୍ଥାନ କରି ସୁବ୍ୟବସ୍ଥା କରିବା ସତୀଶେ କାଶୀ ମିଶ୍ରଙ୍କୁ ନିର୍ଦ୍ଦେଶ ଦେବା ବନ୍ଧୁ ଶ୍ରେଷ୍ଠ । ସୁଦୃଢ଼ ଚୈତନ୍ୟ ପୁଣିରେ ତାଙ୍କର ଦୀର୍ଘ ଅଠରବର୍ଷ ଅବସ୍ଥାନକାଳ ଏକାଦଶମେ କାଶୀ ମିଶ୍ରଙ୍କ ଗନ୍ତୀରାରେ ହିଁ କଟାଇଥିଲେ । ଚୈତନ୍ୟ ପୁଣିରୁ ରାମକେଳି ଗଲେ—ରୂପ ସନାତନଙ୍କର ରାଜଦାସୀ ଛଡ଼ାଇଲେ—ପୁଣି ଫେରିଆସିଲେ । ଆହୁତରେ ସେ ପୁଣିରୁ ଅବଶ୍ୟ ମାର୍ଗରେ ପ୍ରୟାଗ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଗଲେ ଏବଂ ଏଠାରେ ରୂପ ସନାତନଙ୍କୁ ଭେଟିଲେ । ଏ ଦୁଇ ଭାବକୁ ପୁଣି ଆସିବାଲଗି ନିମନ୍ତ୍ରଣ କଲେ । ତା'ପରେ ରୂପ ଗୋଷ୍ଠୀ ପୁଣି ଆସିଲେ ଓ ଏଠାରେ ଦଶମାସ ରହିଲେ । ଏହି ଦଶମାସ ଅବସ୍ଥାନ କାଳରେ ରାୟ ରାମାନନ୍ଦଙ୍କ ସହିତ ରୂପ ଗୋଷ୍ଠୀଙ୍କୁ ଚୈତନ୍ୟ ଧରିତଧୃ କରିବାଲେ । ରୂପ ରାୟ ରାମାନନ୍ଦଙ୍କଠାରୁ ପର୍ଯ୍ୟବସ୍ୟ ବୈଷ୍ଣବ ରସତତ୍ତ୍ୱ ଶିକ୍ଷା କଲେ । ରାୟ ରାମାନନ୍ଦ ସେ କାଳରେ ଥିଲେ ଜଣେ ପ୍ରଖ୍ୟାତ ବୈଷ୍ଣବ ରସତତ୍ତ୍ୱବେତ୍ତା—ଏ କଥା ଚୈତନ୍ୟ ଭଲଭାବରେ ଜାଣିଥିଲେ ଏବଂ ରୂପ ଗୋଷ୍ଠୀଙ୍କର ପାଣ୍ଡିତ୍ୟ ମଧ୍ୟ ତାଙ୍କୁ ଜଣାଥିଲା । ରାୟ ରାମାନନ୍ଦ ଓ ରୂପ ଗୋଷ୍ଠୀଙ୍କର ମିଳନ ବୈଷ୍ଣବ ରସ-ସାହିତ୍ୟର ଗତିଦ୍ରାବରେ ବାସ୍ତବରେ ଥିଲା ଏକ ମଣି-କାଞ୍ଚନ ଯୋଗ । ଦଶମାସ ପରେ କାଶୀ ମିଶ୍ର ପ୍ରମୁଖ ପୁଣିର ସ୍ୱାକ୍ଷି ପଣ୍ଡିତମାନେ ରୂପଙ୍କ ବରୁଦରେ ନାନା ଅଭିଯୋଗ କଲେ ଏବଂ ଚୈତନ୍ୟ ଏଥିରେ ଅଗତ୍ୟ ବାଧ୍ୟ ହୋଇ ରୂପଙ୍କୁ ବୃନ୍ଦାବନକୁ ପଠାଇଦେଲେ ଓ ସେଠାରେ ପୀଠ ଗଢ଼ି ବୈଷ୍ଣବ ଶାସ୍ତ୍ର ଲେଖିବା ପାଇଁ ଇଚ୍ଛିତ ଦେଲେ । ସନାତନ ଗୋଷ୍ଠୀ ତା'ପରେ ପୁଣି ଆସି ଏକବର୍ଷ ରହିଲେ । ଏଠାକୁ ଆସିଲାପରେ ସନାତନ ଗୋଷ୍ଠୀ ଜବନ ତ୍ୟାଗକରିବାର ସଙ୍କଳ୍ପ ନେଇ ରଥ ଚଳିତଲେ ପଡ଼ି ଆହୁତ୍ୟା କରିବାକୁ ଯାଉଥିଲେ; ମାତ୍ର ଚୈତନ୍ୟ ଓ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ବୈଷ୍ଣବମାନଙ୍କ ସହାୟତାରୁ ସେ ଆହୁତ୍ୟା ଅପରାଧରୁ ମୁକ୍ତ ହେଲେ ଏବଂ ଜଗନ୍ନାଥ ଦାସଙ୍କଠାରୁ ଉକ୍ତତତ୍ତ୍ୱମାନ

ପିତା ତଳେ । ପୁରୀରେ ଜଗନ୍ନାଥ ଦାସ ଥିଲେ ଜଣେ ପ୍ରଖ୍ୟାତ ଭକ୍ତଚିତ୍ତବେଶୀ—
ଏ କଥା ମାଧବ ପଟ୍ଟନାୟକ ଲେଖିଛନ୍ତି । ସନାତନ ଧର୍ମ ଅଙ୍କରେ ଅର୍ଥାତ
ଖ୍ରୀ: ୧୫୭୨ରେ ଉତ୍ତରରୁ ପହଞ୍ଚି କବୀର ପୁରୀକୁ ଆସି ଏଠାରେ ଏକମାତ୍ର ଅବସ୍ଥାନ
କରିଥିବା ବନ୍ଧୁ ମାଧବ ପଟ୍ଟନାୟକଙ୍କ ବରଣୀରୁ ଜଣାଯାଏ । ଜଗନ୍ନାଥ ଦାସଙ୍କ
ସହୃଦ ପହଞ୍ଚି କବୀର ଦାସଙ୍କର ଅନେକ ବନ୍ଧୁରେ ତାଙ୍କୁ ଚିନ୍ତା ଆଲୋଚନା ହେଉ
ହୋଇଥିଲା । ଜଗନ୍ନାଥ ଦାସ କବୀରଙ୍କୁ ଯେଉଁ କେତୋଟି କଥା କହିଲେ, ତା
ମଧ୍ୟରେ ଗୋଟିଏ ବଡ଼କଥା ହେଉଛି—“ମୁଁ ତ ତାଙ୍କୁ ନାହିଁ ବୁଝି ।” ପରବର୍ତ୍ତୀ
ସମୟରେ ଏହା ଗୋଟିଏ ଓ ବୁଝାବୁଝିର ବୈଷ୍ଣବତତ୍ତ୍ୱ ଦର୍ଶନ ଜଗତରେ ମୁଖ୍ୟସ୍ଥାନ
ପାଇଥିବା ଜଣାଯାଏ । ମାତ୍ର ଏହି ବୈଷ୍ଣବତ ମତବାଦର ପ୍ରଥମ ଉଦ୍‌ଘାଟନା ଯେ
ଜଗନ୍ନାଥ ଦାସ, ଏହା ବଡ଼ କେଉଁଠି ହେଲେନାହିଁ । ମାଧବ ପଟ୍ଟନାୟକ କହୁ
ଏ କଥା ଲେଖିଛନ୍ତି । ଉତ୍ତରରୁ ପୁରୀକୁ ସେହି ସମୟରେ ବହିଷ୍କୃତଙ୍କର ଅଗମନ
କଥା ମଧ୍ୟ ଏଥିରେ ଲେଖା ଅଛି । ଜଗନ୍ନାଥ ଦାସଙ୍କ ସହୃଦ ବହିଷ୍କୃତଙ୍କ ତାଙ୍କୁ ଚିନ୍ତା
ଆଲୋଚନା ପରେ ସେ ଗୋପୀଜନବନ୍ଧୁ ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କଠାରେ ଭକ୍ତ ଅର୍ପଣ କରୁଥିବା
ପ୍ରକାଶ କଲେ ।

ଚୈତନ୍ୟ ଓ ଜଗନ୍ନାଥ ଦାସଙ୍କର ଅଭେଦ ତାଦାତ୍ମ୍ୟ ପ୍ରକାଶ କରିବାକୁ
ଯାଇ ମାଧବ ପଟ୍ଟନାୟକ ଉଭୟଙ୍କର ଏକାନ୍ତ ଆଲୋଚନା ପ୍ରସଙ୍ଗ ଲେଖିଛନ୍ତି ।
ପୁରୀ ପିତାଙ୍କ ପ୍ରସଙ୍ଗ ଉଦ୍‌ଘାଟନା କରିବାକୁ ଜଗନ୍ନାଥ ଦାସ କହିଲେ—ସନାତନ ହାସଲ
ମୋର ଜନ୍ମ ଓ କୃଷ୍ଣଙ୍କ ହାସଲ ରୂପର ଜନ୍ମ । ଏଥିରେ ଚୈତନ୍ୟ ଏକତରଫ ମୁଖ୍ୟ
ହେଲେ ଯେ, ନିଜ କାଳର ଉତ୍କଳରୁ ନେଇ ଦାସଙ୍କ ମୁଣ୍ଡରେ ଶିରୋପା ବାନ୍ଧି ଦେଲେ
ଏବଂ ‘ଅତି ବଡ଼’ ବୋଲି କହିଲେ । ଏହା ଅତି ବଡ଼ କଥା । ସମସ୍ତଙ୍କର ସ୍ୱରାଶ
ନ ଥାଏ । ତୁମେ ଏ ଅତିବଡ଼ କଥା କହିଥିବାରୁ ଅଜ୍ଞାନରୁ ‘ଅତିବଡ଼’ ହେଲା ।
ଜଗନ୍ନାଥ ଦାସଙ୍କ ସହୃଦ ଚୈତନ୍ୟଙ୍କର ଏ ନିବିଡ଼ ସଖ୍ୟା ବାସ୍ତବରେ ଅଦ୍ୱିତୀୟ ।
ଏହାର ଯଥାରଥ ପରିଚୟ ମାଧବ ପଟ୍ଟନାୟକ ଦେଇଛନ୍ତି । ଏହି ଅଧ୍ୟାୟ ଶେଷରେ
ପଞ୍ଚସଖାଗୁର୍ତ୍ତବ୍ୟ ବଳରାମ ଦାସଙ୍କର ଭକ୍ତବନ୍ଧୁର ପରାକାଷ୍ଠା ବୈଷ୍ଣବ ହୋଇଅଛି ।
ଭକ୍ତବନ୍ଧୁର ମହାତ୍ମ୍ୟରେ ନିଜ ଅବଗାହନ କରୁଥିଲେ ମହାତ୍ମା ବଳରାମ ଦାସ ।
ଥରେ ରଥଯାତ୍ରା ବେଳେ ବଳରାମ ରଥ ଉପରକୁ ଉଠି ଠାକୁରଙ୍କୁ ‘ମାଲା ପିତା
ଦେବାକୁ ଯାଉଛନ୍ତି, ସେବକମାନେ ତାଙ୍କୁ ଏଥିପାଇଁ ମନାକରିଦେଲେ । ମାଲା
ହସ୍ତରେ ଦୁଃଖରେ, ଅପମାନରେ ବଳରାମ ରଥ ଉପରୁ ତଳକୁ ଓହ୍ଲାଇଆସି ପିତା
କୁଲିଲେ ସମୁଦ୍ରକୁଳକୁ । ସମୁଦ୍ରକୁଳର ବାଲିରେ ରଥ ଉଠିଗଲେ; ଜଗନ୍ନାଥ,
ବଳଭଦ୍ର, ସୁଭଦ୍ରାଙ୍କୁ ଆର୍ତ୍ତକଣ୍ଠରେ ଡାକିଲେ—ହେ ପ୍ରଭୁ ! ମୋର ବାଲି ଉପରେ
ବିଜେକରାବ ନାହିଁ ? ସତକୁ ସତ ବାଲି ରଥରେ ପ୍ରଭୁ ବଳେ ହେଲେ ।

ବଡ଼ଦାଣ୍ଡରେ ରଥ ପଡ଼ିରହିଲା; ଶତଚେଷ୍ଟାରେ ମଧ୍ୟ ତାହା ଚଳିଲାନାହିଁ । ଗତିରେ ଗଳାକୁ ସ୍ପର୍ଶ ହେଲା । ଗଳା ସେବକମାନଙ୍କ ସହୃଦ ଧକ୍କାଧିରେ ଯାଇ ବଳରାମଙ୍କୁ ପ୍ରାର୍ଥନା କଲେ ଏବଂ ଫୁଲ ଚନ୍ଦନ ଦେଇ ତାଙ୍କ ମନବୋଧ କଲେ । ସଞ୍ଜ ମୃଦଙ୍ଗ ପୈକାଳି ନାଦରେ ସମୁଦ୍ରକୁ ଉତ୍କଳିଉଠିଲା । ଗଳା ଓ ସେବକମାନଙ୍କ ସହୃଦ ବଳରାମ ଦାସ ବଡ଼ଦାଣ୍ଡକୁ ଆସିଲେ ଏବଂ ଠାକୁର ମଧ୍ୟ ରଥରେ ଚିଲେ ହେଲେ । ରଥ ଉପରକୁ ଉଠି ବଳରାମ ଶ୍ରୀଜଗନ୍ନାଥଙ୍କୁ ଫୁଲମାଳ ପିନ୍ଧାଇଦେଲେ; ସର୍ବାଙ୍ଗରେ ଚନ୍ଦନ ଲେପନ କଲେ । ତା'ପରେ ପୁଣି ବଡ଼ଦାଣ୍ଡରେ ତିନି ଠାକୁରଙ୍କର ରଥ ଘିଡ଼ି ଘିଡ଼ି ଗଡ଼ିଗଲା । ଏ ବିଷୟ ବଳରାମ ଦାସ ନିଜେ ତାଙ୍କ 'ଭବସମୁଦ୍ର'ରେ ଲେଖିଛନ୍ତି । ମାଧବ ପଟ୍ଟନାୟକ ମଧ୍ୟ ସେହି ପ୍ରସଙ୍ଗର ବର୍ଣ୍ଣନା କରିଅଛନ୍ତି ।

ଷଷ୍ଠ ଅଧ୍ୟାୟରେ ଜାଲାରାଜରେ ସମବେତ ବୈଷ୍ଣବମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ମହାମନ୍ଦିରୁ ଚେନ୍ଦ୍ରକରି ଉତ୍କଳଧିବା ବିବାଦର ବର୍ଣ୍ଣନା ଦିଆଯାଇଛି । ମହାମନ୍ଦିର ଆମ୍ଭେରେ ରାମ ନା କୃଷ୍ଣ ରହିବ ସେ ସମ୍ପର୍କରେ ଏ ବିବାଦ । ତାଣୀ ମିଶ୍ର ଓ ଶିବାନନ୍ଦ ସେନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଏହାକୁ ମୂଳକରି କଳହର ସୂତ୍ରପାତ । ଏହା ହେ ବଡ଼ ଶେଷରେ ସରା ବସିବା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଚଳାଗଲା । ଉତ୍ତରପାର୍ଶ୍ବ ମଣ୍ଡପରେ ସମସ୍ତେ ଏତଦ୍ଦିନ ହେଲେ । ବାସୁଦେବ ସାବିତ୍ରୀମ, ଜଗନ୍ନାଥ, ବଳରାମ, ଲେଲ ଲକ୍ଷ୍ମୀଧର, ଶସ୍ତ୍ର ରାମାନନ୍ଦ, ସ୍ବରାମ ଦାମୋଦର, ଗଦାଧର ପଣ୍ଡିତ, ଶ୍ରୀଚୈତନ୍ୟ ସମସ୍ତେ ଉପସ୍ଥିତ ଥିଲେ । ବଡ଼ ପୁରୁଷଙ୍କ ଶାସ୍ତ୍ରାର୍ଥ ପରେ ଏହି ସରା ମୁଖ୍ୟ ଶ୍ରୀଚୈତନ୍ୟ ଶେଷରେ 'ହରେ ରାମକୃଷ୍ଣ' ମନ୍ତ୍ରକୁ ଅଙ୍ଗୀକାର କଲେ । ମାଧବ ଶିବାନନ୍ଦ ସେନ ପ୍ରମୁଖ ବଙ୍ଗୀୟ ଅନୁଗାମୀମାନେ 'ହରେ କୃଷ୍ଣରାମ' ମନ୍ତ୍ର ଗୋଡ଼ରେ ପ୍ରଚଳନ କରିବା ପାଇଁ ଗଣ୍ଡଗୋଷ୍ଠୀଠାରୁ ଅନୁମତି ଲେଖିଲେ । ଚୈତନ୍ୟ ଏହାକୁ ମଧ୍ୟ ସ୍ୱୀକାର କଲେ । କିନ୍ତୁ ବର୍ଣ୍ଣପୁରଙ୍କ ପିତା ଶିବାନନ୍ଦ ସେନ ଗୋଡ଼ରୁ ପ୍ରତିବର୍ଷ ପୁଣ୍ୟକୁ ଯାତ୍ରୀ ନେବାଅର୍ଥିବା ବ୍ୟବସାୟ କରୁଥିଲେ । କନ୍ଦାଇ ଖୁଣ୍ଟିଆଙ୍କର ମଧ୍ୟ ଉତ୍ତରରୁ ଯାତ୍ରୀ ନେବାଅର୍ଥିବାର ବ୍ୟବସାୟ ଥିଲା । ଥରେ ଉତ୍କଳଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ପୁଣ୍ୟରେ ଯାତ୍ରୀମାନଙ୍କୁ ରଖାଇବା ନେଇ କଳହ ସୂତ୍ର ହେଲା । ତାଣୀ ମିଶ୍ରଙ୍କ ମଧ୍ୟସ୍ଥତାରେ ଏହି କଳହର ସମାଧାନ ହୋଇଥିବା ମାଧବ ପଟ୍ଟନାୟକ ଲେଖିଛନ୍ତି । ମାଧବ ଏହି ସଙ୍ଗରେ ଜାଲାରାଜର ବୈଷ୍ଣବ ଓ ଗୋଡ଼ର ଉତ୍କଳମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ସଂଘର୍ଷର ସୂତ୍ରପାତ ହେଲା । କିନ୍ତୁ ଏହି ପ୍ରସଙ୍ଗରେ ମାଧବୀ ଦାସୀଙ୍କ ବିଷୟ ବର୍ଣ୍ଣନା କରିଛନ୍ତି । ମାଧବୀ ଶିଖି ମହାନ୍ତଙ୍କର ଭଉଣୀ । ତାଙ୍କର ଉକ୍ତିସ୍ବର, କବିତ୍ବ ଶକ୍ତି ଓ ଗାନ ନୈରୁଣ୍ୟ ମନୋମୁଗ୍ଧକର । ଚୈତନ୍ୟଙ୍କ ଗୋଷ୍ଠୀରେ ସେ ଯୋଗଦେଇ ଭଜନ କର୍ତ୍ତବ୍ୟରେ କାଳଯାପନ କଲେ । କିନ୍ତୁ ଏହା ଅନେକଙ୍କର ଚକ୍ଷୁଗୁଣ ହେଲା । ଚୈତନ୍ୟଙ୍କର ବଙ୍ଗୀୟ ଅନୁଗାମୀ ମଧ୍ୟରେ ସମସ୍ତେ ଚୈତନ୍ୟଙ୍କ ଭଳି ଜାତିବାଦୀ ମହାଜନ ନ ଥିଲେ । ସାନ ହରିଦାସ ନାମରେ ଜଣେ

ଗୌଡ଼ୀୟ ଅନୁଗାମୀ ମାଧବୀ ଦାସୀଙ୍କ ସହକାରୀ ବଦଳିଲେ । ମାଧବୀଙ୍କ ନିକଟକୁ
 ସାନ ହରିଦାସଙ୍କ ଗମନଗମନକୁ ଶିଖି ମହାନ୍ତ ବାରଣ୍ଡା ଦେଲେ । ସାଜପଡ଼ିଣାରେ
 ଲେକେ ସହେତୁ ଦେଲେ । ଥରେ ସାୟଂକାଳରେ ଶିଖି ମହାନ୍ତ ସାନ ହରିଦାସଙ୍କୁ
 ମାଡ଼ ଦେଲେ । ଚୈତନ୍ୟ ଏକଥା ଶୁଣି ହରି ଦାସର ମୁହଁ ଚାହିଁବେ ନାହିଁ ବୋଲି
 କହିଲେ । ଦୁଃଖରେ ଅପମାନରେ ପଡ଼ି ହରିଦାସ ଶ୍ରୀକ୍ଷେତ୍ରକୁ ଚାଲିଗଲେ । ସେ
 ଗଙ୍ଗାରେ ଝାସ ଦେଇଥିବା ଜଣାଗଲା । ମାତ୍ର ଏ ସତ୍ୟଟା ଏତଦ୍ଦିନେ ଅଟକି
 ରହିଲାନାହିଁ । ସିବାନନ୍ଦ ସେନ ପ୍ରମୁଖ ବଙ୍ଗୀୟମାନେ ଏକତ୍ରିତ ହୋଇ ବସ୍ତ୍ରର
 କଟକ । ଓଡ଼ିଆ ଭକ୍ତମାନଙ୍କ ସହକାରେ ଚୈତନ୍ୟଙ୍କର ସତ୍ୟ ଖବର ନିଜେ ଥିଲା ।
 ଚଣ୍ଡେଶ୍ଵରୀ ଜଗନ୍ନାଥ ଦାସଙ୍କ ସହକାରେ ଚୈତନ୍ୟଙ୍କର ମିତ୍ରତା ଓ ଅନୁକମ୍ପା ଥିଲା ଅତି
 ଗଭୀର । ଜଗନ୍ନାଥ ଦାସ ସେ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ମଧୁ ଉପଦେଶ ନେଇ ନ ଥିଲେ । ଅ-
 ଉପଦେଶିଆ ଜଗନ୍ନାଥ ଦାସଙ୍କ ସହକାରେ ଚୈତନ୍ୟଙ୍କର ସମସ୍ତ ବଙ୍ଗୀୟ
 ଅନୁଗାମୀମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଅସୁସ୍ଥା ସୃଷ୍ଟି କଲା । ସାନ ହରିଦାସ ଓ ମାଧବୀ ଦାସୀ
 ପ୍ରସଙ୍ଗରେ ଶ୍ରୀଚୈତନ୍ୟ ଗୌଡ଼ୀୟ ଅନୁଗାମୀମାନଙ୍କୁ ସମର୍ଥନ କଲେନାହିଁ । ତେଣୁ
 ଅନେକ ଗୌଡ଼ୀୟ ଅନୁଗାମୀ ଏଠାରେ ଚୈତନ୍ୟଙ୍କୁ ଗୁଡ଼ି ଗୌଡ଼କୁ ଫେରିଯିବାର
 ନିଷ୍ପତ୍ତି କଲେ ଏବଂ ଦିନେ ପ୍ରଭାତରୁ ମାଳାତୀରୁ ଚାଲିଗଲେ । ସିବାନନ୍ଦ ସେନ
 ସେମାନଙ୍କୁ ଫେରାଇଆଣିବା ପ୍ରସ୍ତାବ ଚୈତନ୍ୟଙ୍କୁ ଦେଲେ । ଚୈତନ୍ୟ ଜଗନ୍ନାଥ
 ଦାସଙ୍କୁ ସାଙ୍ଗରେ ଯିବାପାଇଁ କହିଲେ । ମାତ୍ର ଜଗନ୍ନାଥ ଦାସ ସଫା ମନା କରି-
 ଦେଲେ । ଚୈତନ୍ୟ କହିଲେ—ଯଦି କେହି ନ ଯିବେ, ତେବେ ଚଟାଉ ଲେଖି
 ପଠାଉ । ଶ୍ରୀଚୈତନ୍ୟଙ୍କ ଅନୁରୋଧରେ ସ୍ତ୍ରୀ ଜଗନ୍ନାଥ ଦାସ ଚଟାଉଟିଏ
 ଲେଖିଲେ । ଏ ଚଟାଉ ନେଇ ସିବାନନ୍ଦ ସେନ ସାଜପୁର ଗଲେ ଓ ସେଠାରେ
 ଗୌଡ଼ୀୟଙ୍କୁ ଭେଟି ଚଟାଉଟି ଦେଲେ ଏବଂ ରୂମମାନଙ୍କୁ ଚୈତନ୍ୟ ଏଇ ଚଟାଉ
 ଦେଇଛନ୍ତି ବୋଲି କହିଲେ । ଗୌଡ଼ୀୟମାନେ ଚୈତନ୍ୟଙ୍କର ଚଟାଉ ପଢ଼ିଲେ
 କିନ୍ତୁ କେହି ସୁସ୍ଥକୁ ଫେରିଲେନାହିଁ ଏବଂ ସମସ୍ତେ ଗୌଡ଼କୁ ଚୈତନ୍ୟଙ୍କର ଚଟାଉଟି
 ନେଇ ଚାଲିଗଲେ । ଜଗନ୍ନାଥ ଦାସ ଲେଖିଥିବା ଏ ଚଟାଉରେ ଆଠଗୋଟି ସଂସ୍କୃତ
 ଶ୍ଳୋକ ଥିଲା । ଗୌଡ଼ରେ ଏହାକୁ ଚୈତନ୍ୟଙ୍କର ‘ଶିକ୍ଷାବଳୀ’ ବୋଲି ପ୍ରସ୍ତର
 କରାଗଲା । ମାତ୍ର ଏହାର ମୂଳ ଲେଖକ ସେ ସ୍ତ୍ରୀ ଜଗନ୍ନାଥ ଦାସ, ଏହା କେହି
 ଦେଉଳି ଜାଣିଲେନାହିଁ ବା କହିଲେନାହିଁ—ସେଥିଲି ଅବକାଶୀ ମଧ୍ୟ ନ ଥିଲି ।
 ମାଧବ ପଟ୍ଟନାୟକ ଜଗନ୍ନାଥ ଦାସଙ୍କର ଭଗନୀ ଭ୍ରୂପେ ଏହି ଆଠଗୋଟି ଶ୍ଳୋକର
 ଉତ୍ତେଜ କରିଛନ୍ତି ଏବଂ ନବାବରୁ ବୃତ୍ତରେ ଏହି ଆଠଗୋଟି ଶ୍ଳୋକର ଓଡ଼ିଆ ଅନୁବାଦ
 ମଧ୍ୟ ଦେଇଛନ୍ତି । ମାଧବ ପଟ୍ଟନାୟକ ଆହୁରି ମଧ୍ୟ ଲେଖିଛନ୍ତି—ସେହି ଗୌଡ଼ୀୟ
 ଭକ୍ତମାନେ ମାଳାତୀରୁ ଅତି ଫେରି ନ ଆସି ଗୌଡ଼କୁ ଚାଲିଗଲେ, ସେଥିରୁ ଏକ ବଡ଼
 ଭାଗ ବୃନ୍ଦାବନରେ ଯାଇ ପହଞ୍ଚିଲେ । ବୃନ୍ଦାବନ ନିକଟବର୍ତ୍ତୀ ଗିରି-ଗୋବର୍ଦ୍ଧନରେ

ଏମାନେ ଉପସ୍ଥିତ ହୋଇ ସେଠାରେ ବାଳଗୋପାଳଙ୍କୁ ସୁନା କରୁଥିବା ବନ୍ଧୁଗୁଣଙ୍କ ଶିଷ୍ୟମାନଙ୍କ ସହୃଦ କଲହ କଲେ । ମାତ୍ର ବନ୍ଧୁଗୁଣ ଶିଷ୍ୟମାନେ ଗୌଡ଼ୀୟ ଭକ୍ତମାନଙ୍କୁ ସେଠାରେ ରଖାଇ ଦେଲେନାହିଁ । ଏହି କଥାରେ ଗୌଡ଼ୀୟ ଭକ୍ତମାନେ ସେଠାରେ ମାଡ଼ ଖାଇଲେ । ଯେଉଁମାନେ ଜାଲଚଳରେ ମାଡ଼ଖାଇ ଚାଲିଯାଇଥିଲେ, ସେମାନେ ଗିରି-ଗୋବର୍ଦ୍ଧନରେ ମଧ୍ୟ ମାଡ଼ଖାଇଲେ । ଏ ବିଷୟ କଲ୍ୟାଣ ଖୁଣ୍ଟିଆ ଉତ୍ତରରୁ ଆସି ଜାଲଚଳରେ ଜଣାଇଲେ । ଚୈତନ୍ୟ ଏହା ଶୁଣି କହୁଲେ, ଯାହାର ମାଡ଼ଖାଇବା ସ୍ୱଭାବ ସେ ସବୁଠାରେ ମାଡ଼ ପାଇବ—ଏଥିରେ ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟ ହେବାର କିଛିନାହିଁ ।

ସପ୍ତମ ଅଧ୍ୟାୟରେ ଚୈତନ୍ୟଙ୍କ ଭାଗ୍ୟରେ ଅଣ-ଉପଦ୍ରୈଶିଆ ଜଗନ୍ନାଥ ଦାସ, ବଳରାମ ଦାସଙ୍କଠାରୁ ମନ୍ତ୍ର ଉପଦେଶ ନେବା ବିଷୟ ବର୍ଣ୍ଣିତ । ଜଣେ ଶୁଦ୍ରଠାରୁ ଜଗନ୍ନାଥ ଦାସଙ୍କ ଭଳି ଜଣେ ଶାଶ୍ୱି ଶାସନ ବାହାରେ ମନ୍ତ୍ର ଉପଦେଶ ନେବା ସଫଳା ଜାଲଚଳରେ ସେତେବେଳେ ଚହଳି ଯିବା କଳା । ବାସୁଦେବ ସାବଭୌମ, ଲେଲି ଲକ୍ଷ୍ମୀଧର ଏବଂ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ସ୍ୱାର୍ଥମାନେ ସୁଦ୍ଧା ଏହି ସଫଳାରେ ଜାରି ରହୁଲେ । ଜଗନ୍ନାଥ ଦାସଙ୍କ ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ୱ, ଉକ୍ତିନିଷ୍ଠା ହିଁ ଏଥିପାଇଁ ଦାୟୀ ଥିଲା । ତାପରେ ଶ୍ରୀଚୈତନ୍ୟ, ଶୁଦ୍ର ରଘୁନାଥ ଦାସ ଗୋସ୍ୱାମୀଙ୍କୁ ସେ ସ୍ଥାନରେ ପ୍ରତ୍ୟହ ସୁନା କରୁଥିବା ଗୋବର୍ଦ୍ଧନ ଶିଳା ଶାଳଗ୍ରାମକୁ ଅର୍ପଣ କଲେ । ଏଥିରେ ମଧ୍ୟ ସ୍ୱାର୍ଥମାନେ ବିଶେଷ ସ୍ପନ୍ଦିତ ହେଲେ । ମାତ୍ର ଚୈତନ୍ୟଙ୍କୁ ଏଥିପାଇଁ କେହି ଦୋଷୀ ଜଣା ପାରିଲେନାହିଁ । ଜଗନ୍ନାଥ ଦାସ ଓ ଶ୍ରୀଚୈତନ୍ୟ ସମ୍ମିଳିତ ଭାବରେ ଷୋଡ଼ଶ ଶତାବ୍ଦୀର ଆଦ୍ୟ ଭାଗରେ ସମାଜରୁ ଜାତପ୍ରଥା ଓ ବର୍ଣ୍ଣବିଚାର ବିରୁଦ୍ଧରେ ଏ ଯେଉଁ ଚପଳ ଆରମ୍ଭ କରିଥିଲେ, ତାହା ସେତେବେଳେ ସାମନ୍ତଶାସିତ ସମାଜରେ ଘୋର ପ୍ରତିନିସ୍ତା ସୃଷ୍ଟି କରିଥିଲେ ମଧ୍ୟ ତା'ର ପରଫଳ ପ୍ରତିସ୍ତା ବଡ଼ ମନ୍ତ୍ରର ଓ ନିଷ୍ପତ୍ତି ହୋଇପଡ଼ିଥିଲା । କାରଣ ତା' ପରେ ପରେ ଭାରତବର୍ଷର ଏକମାତ୍ର ଶାସନ ହିନ୍ଦୁ ଗୁଣ୍ୟ ଓଡ଼ିଶା ପରାଧୀନତାର ଘୋର ବିଶେଷଣା ମଧ୍ୟରେ ଆତ୍ମଗୋପନ କଲା ।

କିନ୍ତୁ ଏଠାରେ କୃଷ୍ଣଦେବ ରାୟଙ୍କ ସହୃଦ ଗଜପତି ପ୍ରତାପରୁଦ୍ରଦେବଙ୍କର ମୂଳ ବିଷୟ ବର୍ଣ୍ଣନା କରାଯିବ । ଦକ୍ଷିଣରେ ଗୋଟିଏ ପରେ ଗୋଟିଏ ଦୁର୍ଗ ଶତ୍ରୁ-ସୈନ୍ୟ ଅଧିକାର କରୁଥିଲେ । କୁଣ୍ଡାବତ୍ସ ଦୁର୍ଗର ପତନ ଘଟିଲା । ଏଠାରୁ ଶତ୍ରୁମାନେ ଶାରତ୍ରାସଦେବଙ୍କୁ ବନ୍ଦୀ କରୁଥିଲେ ଏବଂ ପରେ ଶାରତ୍ରାସ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ଦକ୍ଷିଣରେ ଶତ୍ରୁ ଭୂଷିତ୍ୱୋଦ୍ଧ ଆତ୍ମହତ୍ୟା କଲେ । ବାହ୍ୟପତ୍ତ ଜଗଦେବ ଦୁର୍ଗରକ୍ଷା କାର୍ଯ୍ୟରେ ନିଯୁକ୍ତ ଥିଲେବେଳେ ଦୁର୍ଗ ମଧ୍ୟରେ ଶତ୍ରୁ ସୈନ୍ୟଙ୍କ ହାତରେ ପ୍ରାଣଦେଲେ । ଗଜପତିଙ୍କ ପାଟଗୁଣୀଙ୍କୁ ଦକ୍ଷିଣରେ ଏକ ମୂଳ ଶିବରେ ଶତ୍ରୁମାନେ ବନ୍ଦୀ କରୁଥିଲେ ।

ଗଜପତିଙ୍କ ସାମରିକ ଶକ୍ତିର ଧୀରେ ଧୀରେ ପତନ ଘଟିଲା । ଏହି ସମୟରେ ପୁଣି ବଡ଼ ବର୍ଷ ଧରି ବାରମ୍ବାର ବନ୍ୟା ଓ ମରୁଡ଼ି ବରଷର ପଛକୁ ପଛ ଲାଗିରହିଲା । ଦେଶର ଆର୍ଥିକ ମେରୁଦଣ୍ଡ ଭାଙ୍ଗି ଗଲା ଏବଂ ଏ ଜାତି ପତନ ଆଡ଼କୁ ଧୀରେ ଧୀରେ ଟଣା ହୋଇ ଚାଲିଲା । ଗଜପତି, କୃଷ୍ଣଦେବ ରାୟଙ୍କ ସହିତ ସନ୍ଧି କରିବାକୁ ବାଧ୍ୟ ହେଲେ । ସନ୍ଧିର ସର୍ତ୍ତ ଅନୁସାରେ ଗଜପତି ତାଙ୍କ ବନ୍ୟା ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କୁ କୃଷ୍ଣଦେବ ରାୟଙ୍କ ସହିତ ବଦାହ ଦେବାକୁ ବାଧ୍ୟ ହେଲେ । ଏହିସବୁ ଜାଣି ସୁଦୂର ଦିଗ୍‌ପାଠରେ ହଜାଣ ଓ କାତର ହୋଇ ଉନେ ଗଜପତି ପ୍ରତାପରୁଦ୍ରଦେବ ଆପଣାର ବାଧ୍ୟତା ଅନୁରାଗ ଶକ୍ତି ଶୀତଳ କରିବା ପାଇଁ ଜାଲାରଳରେ ଉପସ୍ଥିତ ହେଲେ । ମାଧବ ପଟ୍ଟନାୟକ ଏହାର ସମୟ ଉଲ୍ଲେଖ କରି ନଥିଲେ ମଧ୍ୟ ଏହା ଖ୍ରୀ: ୧୫୦୭ ଘଟଣା ବୋଲି ନିଶ୍ଚୟରେ କୁହାଯାଇପାରେ । ଜଗନ୍ନାଥ ଦାସ, ବଳରାମ ଦାସ, ରାୟ ରାମାନନ୍ଦ, ଶ୍ରୀଚୈତନ୍ୟ ଓ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ବୈଷ୍ଣବମାନଙ୍କ ଗହଣରେ ଗଜପତି କାଳଯାପନ କରିବାକୁ ଲଜ୍ଜା କଲେ । ସେତେବେଳେ ଶ୍ରୀଚୈତନ୍ୟଙ୍କର 'ଉଦ୍ୟୋଗାଦ ଭବମାନ ପ୍ରକାଶ ପାଠ୍ୟଲ ଏବଂ ବାହ୍ୟ ଆଶ୍ୱର ଚରାମାନ ସେ ଗୁଡ଼ିକରେ ଉନ୍ମାଦସ୍ତ ହୋଇ କେତେବେଳେ କେଉଁଠି ଚାଲୁଥିଲେ, ହୁଅୁଥିଲେ, ଚାଲୁଥିଲେ ତାହାର କିଛି ଠିକଣା ନ ଥିଲା । ପଞ୍ଚସଖା ଅନ୍ତର୍ଗତ ଜଗନ୍ନାଥଦାସାଦି ବୈଷ୍ଣବମାନେ ଚୈତନ୍ୟଙ୍କ ପାଖେ ପାଖେ ଚାଲୁଥିଲେ ଏବଂ ଚୈତନ୍ୟଙ୍କୁ ପ୍ରକୃତିସ୍ଥ କରାଉଥିଲେ । ମାଧବ ପଟ୍ଟନାୟକ ଏଠାରେ ଶ୍ରୀଚୈତନ୍ୟଙ୍କର ସେହି ଉଦ୍ୟୋଗାଦମୟ ମହାଶବର ପରିଚୟ ଦେଇଛନ୍ତି ତାହା ବାସ୍ତବରେ ଅସ୍ପଷ୍ଟ ।

ଅଷ୍ଟମ ଅଧ୍ୟାୟରେ ପଞ୍ଚସଖା ଓ ଶ୍ରୀଚୈତନ୍ୟ ପୁଣ୍ୟରେ ଏବଂ ଓଡ଼ିଶାର ନାନା ସ୍ଥାନରେ ଚର୍ଚ୍ଚିତ୍ୟାପୀ ଜାଣି ନ କରୁଥିବାର ବୁଝିବା ରହୁଛି । ଅନେକସମୟ ଦିବସ ଗୁଡ଼ିକରେ ଶ୍ରୀଚୈତନ୍ୟ ଓ ପଞ୍ଚସଖା ବେଞ୍ଚପୁର ଗ୍ରାମ ନିକଟରେ ଅଲଗାଥା ମନ୍ଦିରରେ ପ୍ରତିବର୍ଷ ଯାଇ ଜାଣି ନ କରୁଥିଲେ । ସେମାନେ ଆଖାଡ଼ି କୃଷ୍ଣ ପତିପଦ ଚିତ୍ତରେ ଅଲଗାଥା ଯାଇ ଆଖାଡ଼ି ଅମାବାସ୍ୟାକୁ ପୁଣ୍ୟ ଦେଖିଆସୁଥିଲେ । ପୌଷ ପୂର୍ଣ୍ଣିମା ଦିନରେ ଏହି ଜାଣି ନ ଗୋଷ୍ଠୀ ଏକାମ୍ର କ୍ଷେତ୍ରରେ ପ୍ରତିବର୍ଷ ଉପସ୍ଥିତ ହେଉଥିଲେ । ଅନନ୍ତ ବାସୁଦେବ ମନ୍ଦିରରେ ଜାଣି ନ କରୁଥିଲେ । ଚୁଲସା ଚାଲୁଦଳରେ କୃତ୍ତିବାସ ଲଙ୍ଗୁଳଙ୍କର ଅର୍ଚ୍ଚନା କରୁଥିଲେ । ସେଠାରୁ ଏମାନେ ଯାଉଥିଲେ ପ୍ରାଚ୍ୟ ନଦୀ ତଟକୁ ନିଆଳି ମାଧବଙ୍କ କ୍ଷେତ୍ରରେ ଜାଣି ନ କରିବାଲାଗି । ନିଆଳି ମାଧବ ମନ୍ଦିରର ନିକଟରେ ସ୍ଥାନରେ ମନ୍ଦିରମେଳା ଅବତୀର୍ଣ୍ଣରେ ଏମାନେ ରୀତିଗୋବିନ୍ଦ ରାଜ ଓ ନାମ ସଂଜ୍ଞା ନ କରୁଥିଲେ । ନିଆଳି ମାଧବଠାରୁ ଏମାନେ ପ୍ରତ୍ୟେକ ବର୍ଷ ଯାଉଥିଲେ ଚନ୍ଦ୍ରାବତୀ ଆଦିତ୍ୟ ବସ୍ତ୍ରର ଅର୍ଚ୍ଚନା କରି । ତଳ ସପ୍ତମୀରେ ସମୁଦ୍ର ସ୍ନାନସାରି ଆଦିତ୍ୟ ବସ୍ତ୍ରର ଅର୍ଚ୍ଚନା କଲେବେଳେ ଅରୁଣ ସୂର୍ଯ୍ୟର ଉଦୟରେ ଶ୍ରୀଚୈତନ୍ୟ ଭବବନ୍ଧୁକ ହୋଇପଡ଼ୁଥିଲେ । ସେତେବେଳେ ଗୋଟାକର ସୂର୍ଯ୍ୟ-

ମନ୍ଦିରରେ ଆଦିତ୍ୟ ବସୁଙ୍କର ପୂଜା ଅର୍ଚ୍ଚନା ଅବ୍ୟାହତ ଥିଲା ଏବଂ ଭୋଗସ୍ବର
 ବ୍ୟବସ୍ଥା ବ୍ୟବସ୍ଥା ପ୍ରଚଳିତ ଥିଲା । ସେଠାରୁ ହେମାନେ ବାଳଟପୁର ମଙ୍ଗଳାଙ୍କ
 ଶେଷରେ ଶାନ୍ତି ନ କରି ପୁଣି ଫେରିଆସୁଥିଲେ । ପୁଣି ଏମାନେ ବାହାରୁଥିଲେ ପୁଣି
 ଫାଲ୍‌ଗୁନ ପୂର୍ଣ୍ଣିମାରେ କଟକରେ ଚଳପତି ରାଜାଙ୍କ ନଅର ମେଳାରେ ଶାନ୍ତି ନ
 କରିବାପାଇଁ । ସେଠାରୁ ଚୈତ୍ର ମାସରେ ବରକାଶେଷି ସାଜପୁରକୁ ଯାଉଥିଲେ ।
 ସାଜପୁର ଶ୍ରୀଚୈତନ୍ୟଙ୍କର ପୁଷ୍ପପୁରୁଷଙ୍କ ବାସସ୍ଥାନ ଥିଲା । ତାଙ୍କ ବଣର ଲୋକେ
 ଏ ତଥା ତାଣ୍ଡି ଶ୍ରୀଚୈତନ୍ୟଙ୍କର ଯଥୋଚିତ ସମ୍ବର୍ଦ୍ଧନା କରୁଥିଲେ । ସେଠାରୁ
 ଏମାନେ ଭୁବନୀ ଶେଷକୁ ଆସି ଶାନ୍ତି ନ କରୁଥିଲେ । ଚୈତ୍ର ମାସରେ ନଙ୍ଗପୁର
 ପାଟଣା (ଝଙ୍କଡ଼) ଆସି ସାରଳା ଚଣ୍ଡୀଙ୍କ ଶେଷରେ ଶାନ୍ତି ନ କରୁଥିବା ବେଳେ ମଧ୍ୟ
 ମାଧବ ପଟ୍ଟନାୟକଙ୍କ ବର୍ଣ୍ଣନାରୁ ଜଣାଯାଉଅଛି । ପୁଣି ଚୈତନ୍ୟଙ୍କର ଶେଷ
 ଦଶ ବାର ବର୍ଷର ସଂକଳ୍ପାବଳୀ କୌଣସି ବଙ୍ଗୀୟ ବା ଉତ୍କଳୀୟ ଚୈତନ୍ୟଭକ୍ତ
 ଶ୍ରଦ୍ଧରେ ଯଥାଯଥ ଭାବରେ ମିଳେନାହିଁ । ମାତ୍ର କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ରହେ ପ୍ରକାଶକ ଲଗି
 ପଞ୍ଚସଖା ଓ ଶ୍ରୀଚୈତନ୍ୟ ଓଡ଼ିଶାର ବଞ୍ଚିତ ସ୍ଥାନ ବର୍ତ୍ତମାନ ପ୍ରାକୃତିକ କରୁଥିବା
 ମାଧବ ପଟ୍ଟନାୟକ ଲେଖିଛନ୍ତି ।

ନବମ ଅଧ୍ୟାୟରେ ଜ୍ଞାନାଚାର୍ଯ୍ୟ ଲକ୍ଷ୍ମଣାଚାର୍ଯ୍ୟ ସମ୍ପର୍କରେ ବର୍ଣ୍ଣନା ଦିଆଯାଇଛି ।
 ଚୈତନ୍ୟଙ୍କ ଭବେଧାନର କେତେମାତ୍ର ପୁଷ୍ପରୁ ରୂପ ଗୋଷ୍ଠୀ ତାଙ୍କ ‘ବିଦଗ୍ଧ ମାଧବ’
 ନାଟକ ରଚନା ଶେଷକରି ପୁଣି ଆସିଲେ ଏବଂ ଏହି ନାଟକର ପଞ୍ଚମା ହୋଇଥିଲା
 ପୁଣି ଲକ୍ଷ୍ମଣାଚାର୍ଯ୍ୟରେ । ଶ୍ରୀଚୈତନ୍ୟ ଶେଷ ସମାନ୍ତରାଳି ଏହି ନାଟକ ପଞ୍ଚମା
 କରିବା ପାଇଁ ଅନୁରୋଧ କଲେ । ଶେଷ ସମାନ୍ତରାଳି, ରୂପ ଗୋଷ୍ଠୀଙ୍କର କହେବୁ
 ଅନୁକରଣାଦି ସହଜ ଭୁଲନା କରି ଉଚ୍ଛ୍ୱସିତ ପ୍ରଣୀତ କଲେ ଏବଂ ଏହାପରେ
 ‘ବିଦଗ୍ଧ ମାଧବ’ ନାଟକ ପ୍ରସାର ସଫଳ । କାଶୀ ମିଶ୍ରଙ୍କ ଗମ୍ଭୀରରେ ଚୈତନ୍ୟଙ୍କ
 ସହଜ ସ୍ବରୂପ ଦାମୋଦର ଅବସ୍ଥାନ କରୁଥିଲେ । ସେ ସଂହତା ଶ୍ରୀରାମେଶ୍ବରରେ ପାଞ୍ଜି
 ହୋଇ ଅନେକ କଷ୍ଟଭୋଗ କରୁଥିଲେ ଏବଂ ପଞ୍ଚସଖା ଓ ଚୈତନ୍ୟଙ୍କ ମହତ ଶାନ୍ତି ନ
 ଆସିବରେ କେଉଁଆଡ଼େ ଯାଜାପାରୁ ନ ଥିଲେ । ଚୈତନ୍ୟଙ୍କ ମୃତ୍ୟୁର ଅବ୍ୟବହୃତ
 ପୁଷ୍ପ ମାତ୍ର ଶୁକ୍ଳ ଏକାଦଶୀରେ ସେ ଶ୍ରୀରାମେଶ୍ବରରେ ମୃତ୍ୟୁବଢ଼େ କଲେ । ଏହା
 ଖ୍ରୀ: ୧୫୩୩ର ଜାନୁୟାରୀ ମାସ । ଏହି ଦୁଃଖକର ସମ୍ବାଦ ଗୌଡ଼ରେ ଜଣାଇଦେବା
 ପାଇଁ ଶ୍ରୀଚୈତନ୍ୟ ତୋଟା ଗୋପୀନାଥ ସେବକ ରଦାଧର ପଣ୍ଡିତଙ୍କୁ ଗୌଡ଼କୁ
 ପଠାଇଲେ । ଫରୁଆ ମାସ ପଣ୍ଡିତରେ ଗଦାଧର ପଣ୍ଡିତ ଗୌଡ଼କୁ ଗଲେ ସେ ଆଉ
 ଫେରିଲେନାହିଁ । ସ୍ବରୂପ ଦାମୋଦରଙ୍କ ଭବେଧାନର ପ୍ରାୟ ଏକମାତ୍ର ପରେ
 ଫାଲ୍‌ଗୁନ ଶୁକ୍ଳ ଦଶମୀ ତିଥିରେ ବଳରାମ ଦାସ ଲହରୀ ଯମୁରଣ କଲେ ।
 ଶ୍ରୀଚୈତନ୍ୟଙ୍କର ଦେହାବସାନ ସଫଳ ବୈଶାଖ ଶୁକ୍ଳ ତୃତୀୟା (ଅଷ୍ଟମୀ ତୃତୀୟା)

ବ୍ରାହ୍ମମୁଦ୍ରାରେ । ବୈଶାଖ ଅମାବାସ୍ୟା (ବୁଦ୍ଧିଶୀ-ଅମାବାସ୍ୟା) ସାୟଂକାଳରେ ସୁଦ୍ଧା
 ଚତୁର୍ଦ୍ଦଶରେ ଜାତୀନ କଲହେଲେ ଚୈତନ୍ୟଙ୍କର ଦାମ ପାଦର ବୃଦ୍ଧାଙ୍କୁ ସ୍ଥିରେ ଆସାଇ
 ଲଗିଲ ଓ ରୁଧିର ଝରିଲା । ସେ ମୁହଁ ହୋଇ ପଡ଼ିଗଲେ । ତାଙ୍କୁ ନିଆରଳ ମନ୍ଦିର
 ଭିତରକୁ । ଏହି ଆସାତ ହିଁ ତାଙ୍କ ମୃତ୍ୟୁର କାରଣ । ଜଗନ୍ନାଥ ଦାସ ଚୈତନ୍ୟଙ୍କର
 ପାଖେ ପାଖେ ରହି ତାଙ୍କର ସେବା କରୁଥାନ୍ତି । ମାତ୍ର ଅନ୍ଧସ-ଚନ୍ଦ୍ରସାର ବ୍ରାହ୍ମ-
 ମୁଦ୍ରାରେ ଚୈତନ୍ୟ ପିଣ୍ଡରୁ ପ୍ରାଣବାୟୁ ଉଦ୍ଧରଣ । ହସାଦକୁ ନିର୍ବାଦାକ୍ଷିପ୍ତ,
 ଖ୍ରୀ: ୧୫୩୩, ଅପ୍ରେଲ ୨୭ ତାରିଖରେ ଚୈତନ୍ୟଙ୍କର ଦେହାବସାଦ ଘଟିଲା ।
 ଜଗନ୍ନାଥ ଦାସ ସ୍ୱୟଂ ସ୍ୱାମୀନନ୍ଦଙ୍କୁ ଡକାଇଲେ । ସ୍ୱୟଂ ସ୍ୱାମୀନନ୍ଦ ତଟକୁ ଚନ୍ଦ୍ରଶେ
 ଚଟାଇ ପଠାଇଲେ । ମଧ୍ୟାହ୍ନ ବେଳେ ଗଜପତି ଆସି ମନ୍ଦିରରେ ସବେଶ ହେଲେ ।
 ପ୍ରସ୍ତରରୁ ସ୍ୱୟଂ ସ୍ୱାମୀନନ୍ଦ ଆଦେଶରେ ମନ୍ଦିରର ଦ୍ୱାର ଯତ୍ନ ବନ୍ଦ ରହିଥିଲା,
 ଠାକୁରଙ୍କର ନୀତିକାନ୍ତି ସବୁ ବନ୍ଦ ରହିଥିଲା । ଗଜପତି ଓ ସ୍ୱାମୀନନ୍ଦଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ
 ପରାମର୍ଶ ଶୁଣିଲା । ସ୍ୱାମୀନନ୍ଦ ସ୍ୱୟଂ କହିଲେ—ତୁମେ ତ ଚୈତନ୍ୟଙ୍କୁ ପ୍ରଭୁ ବୋଲି
 ଘୋଷଣା କରିଛ । ତେଣୁ ଏ ପ୍ରଭୁ (ଚୈତନ୍ୟ) ସେ ପ୍ରଭୁ (ଜଗନ୍ନାଥ)ଠାରେ
 ଲୁନ ହେଲେ ବୋଲି କହିବା ଯଥାର୍ଥ ହେବ । ଦୁହେଁ ପରାମର୍ଶ କରି ଚୈତନ୍ୟଙ୍କର
 ମୃତ ଦେହକୁ ବୋଇଲି-ବୈକୁଣ୍ଠରେ ଗାତ ଖୋଳାଇ ପୋତାଇ ଦେବପାଇଁ ଆଦେଶ
 ଦେଲେ । ବୋଇଲି ବୈକୁଣ୍ଠରେ ନବତଳେବର ବେଳେ ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କ ଜଣ୍ଠି
 ଚକ୍ରହସାନ ଗାତରେ ପୋତି ଦିଆଯାଏ । ଚୈତନ୍ୟ ସ୍ୱୟଂ ପ୍ରଭୁ ବୋଲି ଧାରଣା
 ସୃଷ୍ଟି କରିବା ପାଇଁ ଏପରି କରାଗଲା । ଶବକୁ ମନ୍ଦିର ବାହାରକୁ ପ୍ରତିଦିଅଗଲାନାହିଁ ।
 ଗୌଡ଼ୀୟ ଭକ୍ତମାନେ ବଙ୍ଗ ନବାବଙ୍କ ନିକଟରେ ଖବରପତ୍ର କହି ସୁଖି ଯୁଦ୍ଧ-ସ୍ୱେଷିକା
 ସୃଷ୍ଟି କରିବାର ଆଶଙ୍କା ଥିଲା । ତେଣୁ ଏହି ରାଜନୀତିକ ବିପର୍ଯ୍ୟୟକୁ ଏଡ଼ାଇବା ପାଇଁ
 ଭକ୍ତମାନଙ୍କ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ପ୍ରସ୍ତୁତ କରାଗଲା ଯେ ଚୈତନ୍ୟ ପ୍ରଭୁ ଆଜ୍ଞାହୀନ, ସେ
 ଶ୍ରୀଜଗନ୍ନାଥଙ୍କ ଅଙ୍ଗରେ ଲୁନ ହୋଇଗଲେ । ପରବର୍ତ୍ତୀ ରଥଯାତ୍ରା ସମୟରେ ଗଜପତି
 ନିଜେ ଭକ୍ତମାନଙ୍କ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ଚୈତନ୍ୟ ପ୍ରଭୁ ଶ୍ରୀଜଗନ୍ନାଥଙ୍କ ଅଙ୍ଗରେ ଲୁନ-
 ହୋଇଯାଇଥିବା ସମ୍ଭାବ ଘୋଷଣା କଲେ । ଚୈତନ୍ୟଙ୍କର ମୃତ୍ୟୁପରେ ଜଗନ୍ନାଥ
 ଦାସ ଆଉ ମନ୍ଦିର ଭିତରକୁ ଆସିଲେନାହିଁ, ସମୁଦ୍ରକୂଳରେ ରହିଲେ । ଅରୁଣ
 ନେମ୍ବାଳକୁ ଚାଲିଗଲେ, ଅନନ୍ତ ନିଳ ସ୍ଥାନକୁ ଯାଇଗଲେ । ପରବର୍ଷୀ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର
 କୃଷ୍ଣାଷ୍ଟମୀ (ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ଜନ୍ମାଷ୍ଟମୀ) ସାୟଂକାଳରେ ସ୍ୱୟଂ ସ୍ୱାମୀନନ୍ଦ ଉଦ୍ଧରଣୀୟ ମଣ୍ଡପରେ
 ଆସି ବସିଲେ । ହରିବାସର ହେଲେ ହେଁ ସେଦିନକୁ ଚୈତନ୍ୟ ନ ଥିଲେ ବା
 ପଞ୍ଚସଖାଙ୍କର ସମ୍ମେଳନ ନ ଥିଲା । ହା-କୃଷ୍ଣ ବୋଲି ଉଚ୍ଚାରଣ କରୁ କରୁ ସ୍ୱୟଂ-
 ସ୍ୱାମୀନନ୍ଦଙ୍କ ପିଣ୍ଡରୁ ପ୍ରାଣବାୟୁ ଉଦ୍ଧରଣ ।

ପ୍ରହ୍ଲାଦ ଶେଷରେ ଦୁଇଟିଯାକ ପୋଥିରେ ଲେଖନକାରଙ୍କ ନାମ ନାହିଁ ମାତ୍ର
 ଲେଖନକାରଙ୍କ ମନ୍ତ୍ରବ୍ୟ ରହିଛି—“ଏଥେ କାରତା ଅଛଇ ବଶେଷ । ଲେଖନକାର

ନ ଧରବ ଦୋଷ” ଏଥିରେ ଅନେକ ମଲ୍ଲିଖବର ଥିବାରୁ ଏ ଗ୍ରନ୍ଥର ଆଦୌ ପ୍ରସ୍ତୁତ ହୋଇ ନ ଥିବା ଏଥିରୁ ଅନୁମିତ ହୁଏ । ମାଧବ ଫଟ୍ଟନାୟକଙ୍କ ରଚିତ ଆଲୋଚ୍ୟ ଗ୍ରନ୍ଥ ଉକ୍ତ ସମସ୍ତ ବିଷୟର ଅବତାରଣା କରିଥିବା ହେତୁ ଏକ ଉଲ୍ଲେଖଯୋଗ୍ୟ ଗ୍ରନ୍ଥ ରୂପେ ମାନ୍ୟତାଲାଭ କରିବା ସମୀଚୀନ । ଷୋଡ଼ଶ ଶତାବ୍ଦୀର ଆଦ୍ୟ ଭାଗରେ ଓଡ଼ିଶାର ନବ୍ୟ ବୈଷ୍ଣବ ଧର୍ମଧାରାର ବହୁ ପ୍ରାମାଣିକ ତଥ୍ୟ ଓ ବିଶ୍ୱାସଯୋଗ୍ୟ ତଥ୍ୟ ଏଥିରେ ଯଥାଯଥ ରୂପେ ବର୍ଣ୍ଣିତ ହୋଇଥିବା ଦେଖାଯାଏ ଏବଂ ସେ ସମୟର ବୈଷ୍ଣବାୟୁ ଚିନ୍ତାକଳାପ ଓ ଉକ୍ତିକାୟ ବୈଷ୍ଣବ ଧର୍ମର ନୂତନ ଆକ୍ରମଣ ଉପରେ ଉତ୍ତୁଳ ଆଲୋଚନା କରାଯାଏ ।

ଡଃ ବୃନ୍ଦାବନଚନ୍ଦ୍ର ଆଚାର୍ଯ୍ୟ

ଡଃ ଘନଶ୍ୟାମ ରଥ

ବୈଷ୍ଣବ ଲୀଳାମୃତ

ଶ୍ରୀ ଗଣେଶାୟ ନମଃ

ଅବତୀର୍ଣ୍ଣସୁ

ପ୍ରଥମ ଅଧ୍ୟାୟ

ସଚ୍ଚିଦାନନ୍ଦ ଜଗନ୍ନାଥ	॥ ନାମ ତୋ ସବୁ ପୁରୁଷାର୍ଥ	୧
ସକଳ ଶାର୍ଥ ଏକ କଲୁ	॥ ଚରୁକ୍ । ରୂପକୁ ଧରିଲୁ	୨
ଶ୍ରୀହରେ ରାମକୃଷ୍ଣ ନାମ	॥ ତୋ ଅଙ୍ଗେ ଅଛଇ ଗୋପ୍ୟାନ	୩
ବ୍ରହ୍ମାଣ୍ଡ ତୋ ଉଦରେ ଠାବ	॥ ଅଗନ୍ୟ ଶାସ୍ତ୍ରରେ ରୁ ଦେବ	୪
ସକଳ ଶାର୍ଥ ତୋ ଚରଣେ	॥ ସବୁ ଦେବତା ତୋର ନାମେ	୫
ରୁ ଦେବ ଦେବଙ୍କର ଗତି	॥ ମୁଁ କି ବଞ୍ଚିବି ତ୍ରୁର ମତି	୬
ରୁ ନିତ୍ୟ ସନାତନ ଦେବ	॥ ତୋ ଅଙ୍ଗେ ବିଶୁଦ୍ଧ ପ୍ରଣବ	୭
ରୁ ନିତ୍ୟ ସତ୍ୟ ପରଂବ୍ରହ୍ମ	॥ ତୋ ଦେହେ ଠୁଲ ସଂଧ୍ୟାମ	୮
ନନ୍ଦ ନିଗମ ଚଉବାହା	॥ ତୋ ନାମ ପ୍ରାଣୀରୁଟି ସାହା	୯
ଜଗତପତି ଜଗନ୍ନାଥ	॥ ତୋ ଚହୁଁ ନାହିଁ ଅନ୍ୟ ପଥ	୧୦
ତୋ ପାଦ ନିତ୍ୟ ଭେଳାକରି	॥ ପ୍ରାଣୀ ଚରନ୍ତି ଭବବାର	୧୧
ପତିତ ଜନ ଉଦ୍ଧାରିବା	॥ ତୋ ସୀମା କେହୁ ବଖାଣିବା	୧୨
ଅନନ୍ତ ଅବ୍ୟୟ ଅକ୍ଷୟ	॥ ତୋ ନାମ ଠୁଲ ଶୂନ୍ୟମୟ	୧୩

- ୧- କହ ଗୁପ୍ତାରାମ୍ଭର ମଙ୍ଗଳାଚରଣ କରିବାକୁ ଯାଇ ମାଳାଚଳନାଥ ଶ୍ରୀଜନ୍ମୋତ୍ସବର ମହମା ଗୀର୍ତ୍ତନ କରିଅଛନ୍ତି ।
- ୨- ଚରୁକ୍ । ରୂପ — ଜଗନ୍ନାଥ, ବଳଭଦ୍ର, ସୁଭଦ୍ରା ଓ ସୁଦର୍ଶନ ।
- ୩- 'ହରେ ରାମକୃଷ୍ଣ' ମହାମନ୍ତ୍ରର ଉଲ୍ଲେଖ ଓ ଶ୍ରୀଜନ୍ମୋତ୍ସବ ଅଙ୍ଗରେ ଏହି ମହାମନ୍ତ୍ର ଭେଦାତ ପଞ୍ଚସଖା ସାହୁକ୍ୟରେ ସାଧାବେଳେ ପଢ଼ାଯାଏ । 'କବି' ଏଠାରେ ମାଳାଚଳ-ପ୍ରଳେଖ ମଙ୍ଗଳାର ସୂଚନା ଦେଇଛନ୍ତି ।
- ୭- ଶ୍ରୀଜଗନ୍ନାଥଙ୍କ ଅଙ୍ଗ ଗୁଣର ନା 'ଅ-ଉ-ମ'ର ତିନାହାର—ଏହା ଉକ୍ତିରୁ ବୈଷ୍ଣବମାନଙ୍କର ମତ ।
- ୧୩- ଜଗନ୍ନାଥ ଶୂନ୍ୟର ପ୍ରକାଶ — ଏହି ଶାରୀରିକ ମତ କବି ଏଠାରେ ଉଲ୍ଲେଖ କରିଛନ୍ତି ।

ତୋ ନାମୁ ପ୍ରଣବ ସମ୍ଭବ	॥	ତୋ ନାମୁ ଶୁଣିବେଦ ଜାତ	୧୪
ତୋ ମୁଖି ରସଦମୟ	॥	ସଦାର ଜନର ଅଳୟ	୧୫
ତୋ ପାଦେ ଅଶ୍ରୁ ଦଧି ମୋଡେ	॥	ଦୁଃଖ ନ ରହୁ ଅପ୍ରିୟେ	୧୬
ତୋ ଦେହେ ବ୍ୟାକୁଳ ଲଳା	॥	ନିତ୍ୟଧାମ ଏ ନିତ୍ୟଲୋ	୧୭
ନୀଳଚକ୍ତି ନିତ୍ୟ ଧାମ	॥	ଶୁଭ ସାହୁକ ଅନୁପାମ	୧୮
ନିତ୍ୟ ଗୋଲକ ନୀଳାଚଳ	॥	ନିତ୍ୟ କୃଷ୍ଣର ଏଥେ ଢେଲ	୧୯
ଏ ଲଳା ନିତ୍ୟ ଶୁଭମୟ	॥	ନୀଳାଚଳରେ ଏ ଉଦୟ	୨୦
ନିତ୍ୟଧାମକୁ କଲେ ଅଶ୍ରୁ	॥	ନ ରହେ ପ୍ରାଣୀର ତପ୍ରିୟା	୨୧
ନୀଳାଚଳକୁ ଅଶ୍ରୁ କରି	॥	ସଦାରୁ ପ୍ରାଣୀ ହେଲେ ତରି	୨୨
ବିଷ୍ଣୁ ଭଗବେ କାଳେ କାଳେ	॥	ଆଶ୍ରି ଲେ ତୋ ଧାମ କମଳେ	୨୩
ଭଗତ ଜନର ବରାଧ	॥	ତୋ ପାଦେ ଠଳ ଅବନୀ	୨୪
ପ୍ରାଣୀକୁ ମୁକ୍ତି ଦେଉ ହେଲେ	॥	ବସାନ୍ତ ଗୋଲକ ନନ୍ଦିନୀ	୨୫
କେ ମାରୁ ତୋତେ ଅବା ମୁକ୍ତି	॥	ଉଦ୍ଧୃତ ଅଗତିର ଗତି	୨୬
ଭଗତ ମାର୍ଗେ ଯେ ଭଜଇ	॥	ତୋର ଚରଣେ ଆଶ୍ରାପାଇ	୨୭
ତୁ ଅଟୁ ଭଗତ ବରାଧ	॥	କେ କହୁ ତୋର ଅଦିଅନ୍ତ	୨୮
ଭଗତ ଜନ ଏଥେ ମିଳ	॥	ତୋ ନାମ ଭଜିଗଲେ ଚଳ	୨୯

୧୭- ଶ୍ରୀନନ୍ଦାଧର ଶ୍ରୀବିଷ୍ଣୁରେ ନିତ୍ୟ ବ୍ୟାକୁଳ ଲଳା ପରିବୃତ୍ତ— ଏହା ଉକ୍ତାୟ ବୈଷ୍ଣବଙ୍କ ମତ । ଏହି ମତ ଏଠାରେ ପ୍ରତିପାଦିତ ।

୧୮- ନୀଳାଚଳକୁ ନିତ୍ୟଧାମ ବୋଲି ଓଡ଼ିଶାର ଦୈଷ୍ଟିକମାନେ ସେତେ କଥେଲେ । ପଞ୍ଚଧାମା ସ୍ତରରେ ଏହାର ସବିଶେଷ ସ୍ଥର ହୋଇଥିଲା । ମାତ୍ର ଓଡ଼ିଶାର ପ୍ରଧାନତା ଲୁପ୍ତ ହେଲପରେ ଓ ବାରମ୍ବାର ମୋନଲ ଆତମରେ ଶ୍ରୀନନ୍ଦାଧର ଆତ୍ମାନ୍ତ ହେଲପରେ ନୀଳାଚଳର ମହତ୍ତ୍ୱ ଶୁଣି ହେଲ ଓ ଏହି ପରିସ୍ଥିତିର ସୁଯୋଗ ନେଇ ବୃନ୍ଦାବନର ଗୋସ୍ୱାମୀଗଣ ବୃନ୍ଦାନେକୁ ହିଁ ନିତ୍ୟଧାମ ରୂପେ ଘୋଷଣା କଲେ । ନୀଳାଚଳର ମତବାଦ ସେତେବେଳେ ଧୂଳିରାସ୍ତ୍ର ସୀମାକୁ ଖଣି କରିପାରିଲା ନାହିଁ; କାରଣ ପଞ୍ଚସଖାର ନେତା ଏହି ଓଡ଼ିଆ ଭାଷାରେ ଏବଂ ଅନ୍ୟପକ୍ଷରେ ଗୋସ୍ୱାମୀଙ୍କ ଲେଖା ସବୁ ହେଲ ସମ୍ପ୍ରଦାୟରେ ।

୧୯- ନୀଳାଚଳକୁ ନିତ୍ୟ ଗୋଲକ ରୂପେ ପ୍ରତିପାଦନ କରିବା ଓ ଏଠାରେ ନିତ୍ୟ ବ୍ୟାକୁଳ ଲଳା ପରିବୃତ୍ତ ହେଉଥିବା ପଞ୍ଚସଖାଙ୍କ ମତ ।

୨୦-୨୭ ମୁକ୍ତି ଅପେକ୍ଷା ଭକ୍ତିର ଶ୍ରେଷ୍ଠତ୍ୱ ଏଠାରେ ସୂଚିତ । ସ୍ୱାମୀ ନନ୍ଦାଧର ଦାସ ଏହି ମତର ପ୍ରବର୍ତ୍ତକ ବୋଲି ଅନ୍ୟ ମାଧବ ପକ୍ଷନାୟକ ଲେଖିଛନ୍ତି ।

ଯେ ବା ଅଛନ୍ତି ଭକ୍ତ ଥୋକେ	॥ ତାଙ୍କ ମନ୍ତ୍ରମା ବଞ୍ଚିବ କେ	୩୦
ତୋ ପାଦ ଆଶ୍ରି ଯେ ବା ଥିଲେ	॥ ଯେ ଅବା ତୋ ପାଦେ ମିଳିଲେ	୩୧
ଯେ ଅବା ଥିଲେ ତୋର ଧାମେ	॥ ନାମ ଜାଣିନେ ଭକ୍ତ ମନେ	୩୨
ସେ ମହାତପା ବଜ୍ରସ୍ତବ	॥ ତାହାଙ୍କ ଲୀଳା କେ ବଞ୍ଚିବ	୩୩
ନୀଳାଚଳର ବଜ୍ରସ୍ତବେ	॥ ଯେ ଲୀଳା ଲଗାଇଲେ ଯବେ	୩୪
ଅସୁବ ବୈଷ୍ଣବ ଚରିତ	॥ ଶୁଣିବାକୁ କେ ସାମରଥ	୩୫
କେ କହୁ ବୈଷ୍ଣବ ଚରିତ	॥ ସାଷ୍ଟାଙ୍ଗେ ଅଟଇ ଅମୃତ	୩୬
ବଞ୍ଚିବ ଥୋକେ ବରୁରଇ	॥ ଶ୍ରୀନନ୍ଦାଥ ପଦଧାୟି	୩୭
ଧନ୍ୟ କରିବ ମୋ ଜୀବନ	॥ ଧନ୍ୟ ମୋର ଜନମ କରମ	୩୮
ସୁଜନେ ଶୁଣି ତୋଷ ଚିତ୍ତ	॥ ଦୁର୍ଲଭ ବୈଷ୍ଣବ ଚରିତ	୩୯
ସହାରୁ ଯେବେ ହେବ ପାର	॥ ଶୁଣ ଏ ଚରିତ କର୍ଣ୍ଣର	୪୦
ପୁଣ୍ୟ ଏ ନୋହୁତ ପ୍ରକାଶ	॥ ବଞ୍ଚିବ ଅବା ମୂଢ଼ କଥ	୪୧
ବୈଷ୍ଣବେ ଏଥ କଲେ ମେଳା	॥ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ନାମ କରି ଭେଳା	୪୨
ଦୁର୍ଲଭ ଚିତ୍ତ ବଖାଣିଲେ	॥ ନାମରେ ଭଗବତ ଆସିଲେ	୪୩
ଶ୍ରୀରାଧା କୃଷ୍ଣେ ଦେଇ ମତ	॥ ନାମ ଉଚ୍ଚାର ଭୋଳ ହୋନ୍ତି	୪୪
ନାମରେ ଭଗବତ୍ ହୋଇ	॥ ରହେ ଦିବସ ନ ଜାଣଇ	୪୫
ହୃଦରେ ଚିନ୍ତି ରାଧାପଦ	॥ ଶ୍ରୀନନ୍ଦାଥ କରତପଦ	୪୬
କଲେ ସେ ଏଥେ ମହାଲୀଳା	॥ ମହାଶ୍ରବଣେ ମହାଲୋଳା	୪୭
ଦୁର୍ଲଭ ବୈଷ୍ଣବ ଚରିତ	॥ ଥୋକାଏ ବଞ୍ଚିବ ମୋ ଚିତ୍ତ	୪୮
ଶୁଣ ସୁଜନେ ସାଧ୍ୟାବନ	॥ ଜାଣି ଆସିବ ଭବଧାମେ	୪୯
ଦୁର୍ଲଭ ସାଧୁପଣ ଗୋଟି	॥ ମିଳଇ କାହୁଁ ସେ ସବୁନ୍ତି	୫୦
ଦୁର୍ଲଭ ଏ ସାଧୁ ଚରିତ	॥ ନୀଳାଚଳରେ ପ୍ରକାଶିତ	୫୧
କହୁବ ଥୋକେ ମୋର ଭଣ୍ଡ	॥ ଶ୍ରୀଚିତ୍ତ ଭବ ଲାପ ଶିଷ୍ଟ	୫୨
ବୈଷ୍ଣବ ଜନ ପଦ ରଜ	॥ ମୋ ଶିରେ ପଡ଼ୁ ଅବରଜ	୫୩
ମୁଁ ହେଲି ମାଧବ ପାମର	॥ ଶୁଦ୍ର କୁଳରେ ଜନ୍ମ ମୋର	୫୪

୩୦- କବି ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କ ମହିମା ଜାଣିବ କରୁ କରୁ ଜଗନ୍ନାଥ ଭକ୍ତମାନଙ୍କର ମହିମା-
ଗାନ କରିବାରେ ପ୍ରଗଳ୍ଭ ହୋଇଛନ୍ତି ।

୩୪- ନୀଳାଚଳରେ ସମବେତ ବୈଷ୍ଣବଙ୍କ ଲୀଳା ବଞ୍ଚିବା କରିବା କବିଙ୍କର ଅଭିପ୍ରାୟ ।

୫୪-୫୭ କବି ମାଧବ ତାଙ୍କ ପରିଚୟ ଏଠାରେ ଦେଇଛନ୍ତି । ତାଙ୍କ ପିତାଙ୍କ ନାମ
ଭଗବାନ, ମାତାଙ୍କ ନାମ ସୁରଦେବୀ, ଜନ୍ମସ୍ଥାନ ଶ୍ରେୟଡ଼ା (ବର୍ତ୍ତମାନର ପୁରୀ-
ଜିଲ୍ଲାଅନ୍ତର୍ଗତ ଶ୍ରେୟଡ଼ାଗଡ଼); କବି କୁଳରେ ଜନ୍ମ; ସଙ୍ଗ ପଟ୍ଟନାୟକ ।

ମୋ ପିତା ନାମ ଭଗବାନ	॥ ମାତା ମୋ ହୃଦୟେ ଜାଣି	୫୫
କରଣ ବଶେ ଜନ୍ମ ହୋଇ	॥ ପଞ୍ଚନାୟକ ସଜ୍ଜା ବହୁ	୫୬
ଶ୍ରୀପତ୍ନୀ ମୋ ପୁଷ୍ପସ୍ଥାନ	॥ ଶ୍ରୀକ୍ଷେତ୍ର ବାସେ ଦେଲି ମନ	୫୭
ରୁଚୁ ପଣ୍ଡିତ ଗଦାଧର	॥ ଦୟା ସେ କଲେକ ଅପାର	୫୮
ଗୋପାଳ ମନ୍ତ୍ର ଘଣ୍ଟା ଦେଲେ	॥ ମୂଢ଼ ଜବରୁ ନିନ୍ଦାଗିଲେ	୫୯
ମୁଁ ଅଟେ ଗଦାଧର ଶିଷ୍ୟ	॥ ଭଗତ ଜନେ ମୋ ବିଶ୍ୱାସ	୬୦
ଶ୍ରୀରୁ ପାଦ ନିତ୍ୟ ସେବ	॥ ଲଭିଲି ଜ୍ଞାନ ଭକ୍ତି ଅର୍ପି	୬୧
ବୈଷ୍ଣବ ସେବା ମୂଳ କଲି	॥ ବୈଷ୍ଣବ ପାଦେ ଚିତ୍ତ ଦେଲି	୬୨
ମୂଳ ମୋ ବଜ୍ରସ୍ତବ ସଙ୍ଗ	॥ ବୈଷ୍ଣବ ବୈଷ୍ଣବ ପ୍ରସଙ୍ଗ	୬୩
ଗୋପୀ ଭବରେ ଭକ୍ତି ଯାର	॥ କରନ୍ତୁ ହୃଦେ ସେହୁ ହାର	୬୪
ପୁଷ୍ପ ଚରିତ ଶୁଣା ଯେତେ	॥ ବୈଷ୍ଣବ ବିଷ୍ଣୁର ଭଗତେ	୬୫
ପ୍ରକଟ କଲି ସେତେ ଦୃଶ୍ୟ	॥ ତ୍ୟକ୍ତ କେମନ୍ତେ ମୁହାସ	୬୬
ବୈଷ୍ଣବ ସ୍ୱୟ ଶ୍ରୀମାନନ୍ଦ	॥ ସୁଜାଣ ସୁଜ୍ଞାନ ପଣ୍ଡିତ	୬୭
ସମ ସ୍ୱୟ ସେ ଅନୁଦାତା	॥ ଭଗତ ରସତରୁ ବେଗୁ	୬୮

କବି ଯୌବନରେ ପିତୃମୃତ୍ୟୁର ହୋଇ ଶ୍ରୀପତ୍ନୀ ଛାଡ଼ିଥିଲେ ଓ ପୁରୁଷୋତ୍ତମରେ ସ୍ୱୟ ଶ୍ରୀମାନନ୍ଦଙ୍କ ଆଶ୍ରୟରେ ଜୀବନଯାପନ କରୁଥିଲେ । ମନ୍ଦିରର ସେବକ ରୂପେ ବୋଧହୁଏ ନିଯୁକ୍ତ ଥିଲେ ।

୫୮-୬୦ ପୁରୁଷରେ ଚୈତନ୍ୟଙ୍କ ସହୃଦ ନଦାଧର ପଣ୍ଡିତ ଅବସ୍ଥାନ କରୁଥିଲେ । ଗଦାଧର ତୋଟା ଗୋପୀନାଥଙ୍କ ପୂଜକ ରୂପେ ଚୈତନ୍ୟଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ନିଯୁକ୍ତ ଥିଲେ । ମାଧବ ପଞ୍ଚନାୟକଙ୍କୁ ଗୋପାଳ ମନ୍ତ୍ର ଘଣ୍ଟା ଦେଇଥିଲେ । ଚୈତନ୍ୟ ବିଳାସରେ ମଧ୍ୟ କବି ତାଙ୍କ ଗୁରୁ ଗଦାଧର ପଣ୍ଡିତଙ୍କର ଉଲ୍ଲେଖ କରୁଛନ୍ତି ।

୬୧- କବି ସମ୍ଭବତଃ ପୁରୁଷ ଆସୁଥିବା ବୈଷ୍ଣବମାନଙ୍କ ଚର୍ଚ୍ଚା କାର୍ଯ୍ୟରେ ନିଯୁକ୍ତ ଥିଲେ । ଅଗନ୍ତୁକ ବୈଷ୍ଣବମାନଙ୍କ ଚର୍ଚ୍ଚା ଓ ସୁଖାବସ୍ଥାନର ଆୟୋଜନ କରି କରୁ ସେ ନିଜେ ବୈଷ୍ଣବ ହୋଇଗଲେ । ଦୁର୍ଲଭ ସାଧୁଙ୍କ ଲଭକରି ସେ ନିଜକୁ ଧନ୍ୟ ମନେ କରିଛନ୍ତି ।

୬୨- ଗୋପୀ ଭବରେ କୃଷ୍ଣ ଭଜନ ସେତେବେଳେ ମାଳାଚଳରେ ସୁପ୍ରସ୍ଥିତ ଥିଲା । ଶ୍ରୀଜଗନ୍ନାଥଙ୍କୁ ଗୋପୀଜନବନ୍ଧୁ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ରୂପେ ଧ୍ୟାନ କରାଉଥିଲେ । ଶ୍ରୀଚୈତନ୍ୟ ଏଠାକୁ ଆସି ଏହି ଗୋପୀଭବକୁ ଅଜ୍ଞାକାର କଥିଲେ—“ହାର ସୁଚନା କୃଷ୍ଣଦାସ କବିରାଜ ଦେଇଛନ୍ତି—“ଅତଏବ ଗୋପୀଭବ କବି ଅଜ୍ଞାକାର ସାହିତ୍ୟ ଦିନ୍ତେ ସାଧାକୃଷ୍ଣେର ବହାର” (ଚୈତନ୍ୟ ଚରିତାମୃତ - ମଧ୍ୟ ଲୀଳା, ୧ମ ଅଧ୍ୟାୟ)

୬୮- ସ୍ୱୟ ଶ୍ରୀମାନନ୍ଦ ପୁରୁଷରେ ସେତେବେଳେ ଥିଲେ କବି ପ୍ରଧାନ ବୈଷ୍ଣବ ।

ବୈଷ୍ଣବ ପଣେ ଅଗ୍ରଗଣ୍ୟ	॥ ତା କହୁଁ ପ୍ରସାଦ ଲଭଣ	। ୭୧ ।
ମୁରୁ ଆଶିଷ ପରମାଣି	॥ ଲହରୀ ଚରଣ ଧୂରଣି	। ୭୦ ।
ରଚନା ଚୈତନ୍ୟ ବିଳାସ	॥ ପ୍ରଭୁର ସନ୍ନ୍ୟାସ ଯେ ରସ	। ୭୧ ।
ରାଜାର ଅଙ୍କ ଚନ୍ଦ୍ରବିମଳ	॥ ରଚନା ଚୈତନ୍ୟ ବିଳାସେ	। ୭୨ ।
ଏକକୁ ଅଙ୍କ ଅଠରାଳିଶ	॥ ଲହରୀ ବୈଷ୍ଣବ ଲଳାପସ	। ୭୩ ।
ଶ୍ରୀରୁଚି ଚରଣେ ପାଦ	॥ ଶ୍ରୀରୁଚି ପାଦ ଜଗନ୍ନାଥ	। ୭୪ ।
ଶ୍ରୀରାମାନନ୍ଦ ବସୁ ସାଧ	॥ ମୁରୁ ସ୍ବରୂପ ଦାମୋଦର	। ୭୫ ।
ଶ୍ରୀ ବଳରାମ ଯେ ଅରୁଣ	॥ ଅନନ୍ତ ହରି ପ୍ରଣୋଦନ	। ୭୬ ।
ଶ୍ରୀ ଜଗଦେବ ମହାବୀର	॥ ଶ୍ରୀ ରୁଦ୍ରଦେବ ସାମରଥୀ	। ୭୭ ।
ଆଦି ଆଦି ଭକ୍ତ ଯେତେକ	॥ ତାହାଙ୍କ ନାମ ଯେ ଅନେକ	। ୭୮ ।
ପଞ୍ଚେ ହୋଇଣ ଏକ ମେଳ	॥ କୃଷ୍ଣ ରସରେ ମତି ତାଳ	। ୭୯ ।
ସଙ୍ଗୀତରୁ ଆଶ୍ରୟ କଲେ	॥ ନାମକୁ ସର୍ବଦା ଭଜିଲେ	। ୮୦ ।
ସନ୍ତୋଷ କହୁଣ ଏ ରସ	॥ ସୁଜନେ ନ ବହୁଣ ଶ୍ରେଷ୍ଠ	। ୮୧ ।
ଶ୍ରୀଜଗନ୍ନାଥ ପାଦପଦ୍ମ	॥ ଧ୍ୟାନେ କହେ ଶୃଙ୍ଗାରୀ	। ୮୨ ।

ବୈଷ୍ଣବ ରସତତ୍ତ୍ବ ଶ୍ରେଷ୍ଠରେ ତାଙ୍କର ଜ୍ଞାନ ଗାମ୍ଭୀର୍ଯ୍ୟ ଓ ଭକ୍ତିନିଷ୍ଠା ଥିଲା
ଅସାଧାରଣ । ତେଣୁ ତାଙ୍କୁ ରସତତ୍ତ୍ବରେ କୁହାଯାଇଛି ।

୭୧- ମାଧବ ପଞ୍ଚନାୟକଙ୍କ ଅନ୍ୟ ଏକ ରଚନା ‘ଚୈତନ୍ୟ ବିଳାସ’ । ଏଥିରେ
ଶ୍ରୀଚୈତନ୍ୟଙ୍କ ଜନ୍ମଠାରୁ ସନ୍ନ୍ୟାସ ଘଟଣା ଗ୍ରହଣ ଓ ନିଜାଚଳ ଆଚରଣ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ
ବିଷୟମାନ ଖଣ୍ଡିତ ।

୭୨- ‘ଚୈତନ୍ୟ ବିଳାସ’କୁ କବି ରଜପତି ପ୍ରତାପରୁଦ୍ରଙ୍କ ୨୪ ଅଙ୍କରେ ଅର୍ଥାତ୍
ଖ୍ରୀ: ୧୫୭୨ରେ ରଚନା କରିଥିବା ଲେଖିଛନ୍ତି ।

୭୩- ରାଜାଙ୍କ ୪୮ ଅଙ୍କ ଶ୍ରେଷ୍ଠାର ୧୫୩୫ ପୁସ୍ତକ ସମାନ । ଏହା ଆଲୋଚ୍ୟ
“ବୈଷ୍ଣବ ଲଳାପସ”ର ରଚନା କାଳ ।

୭୪-୭୬ ଶ୍ରୀଚୈତନ୍ୟ, ଜଗନ୍ନାଥ ଦାସ, ବସୁ ରାମାନନ୍ଦ, ସ୍ବରୂପ ଦାମୋଦର, ବଳରାମ
ଦାସ, ଅରୁଣାନନ୍ଦ ଦାସ, ଅନନ୍ତ ଦାସ, ହରି ଦାସ, ପ୍ରଣୋଦନ ଦାସ,
ଜଗଦେବ ଆଦି, ରଜପତି ପ୍ରତାପରୁଦ୍ରଦେବ, ପ୍ରମୁଖ ବୈଷ୍ଣବମାନଙ୍କର
ଛକ୍ଷେଣ କରି ଏମାନଙ୍କର ସତ୍ୟତା କବି ସଚିତ କଲେ ।

୭୮-୮୦ ଉକ୍ତ ମହାନ ବୈଷ୍ଣବ ସାଧକଗଣ ନିଜାଚଳରେ ଏକତ୍ରିତ ହୋଇ କୃଷ୍ଣରସରେ
ମତି ତାଳ ଦେଇଥିଲେ ଓ ନାମ ସଙ୍ଗୀତ ମାଧ୍ୟମରେ ସର୍ବଦା ନାମ ଭଜନରେ
ନିମଗ୍ନିତ ରହୁଥିବା ବିଷୟ କବି ଏଠାରେ ବର୍ଣ୍ଣନା କରିଛନ୍ତି ।

ଦ୍ଵିତୀୟ ଅଧ୍ୟାୟ

କୃଷ୍ଣ ଚରଣେ ଚିତ୍ତ ଦେଲ	॥	ରାହାସ ଶ୍ରେଷ୍ଠ ଥୋକାଲ	୧
ଗୋପୀମାନନ୍ତ କଲ ନୃତ୍ୟ	॥	ରାସ ନାମର ଅଟେ ଯୋଗ୍ୟ	୨
ରାସ ଏ ଲୀଳା କୋହେ ଶେଷ	॥	ନିତ୍ୟ ଧାମର ଏ ଯେ ରାସ	୩
ନିତ୍ୟ ଧାମ ଯେ ଲୀଳାତଳ	॥	ଏଥେ ରାସ ନୃତ୍ୟ ପ୍ରଚଳ	୪
ରାଧାକୃଷ୍ଣ ଏ ମେଳ ବସୁ	॥	କରନ୍ଥାଥ ଯେ ସନିବାକୁ	୫
ସୁମୀ ଯେ ମେଳା ଭାବଲ	॥	ରାହାସ ନାମଟି ସେ ଦେଲ	୬
ଏଥେ ଜପ ଯେ ତପ ଯୋଗ	॥	ଭଗତ ସ୍ଵର ଅନୁରାଗ	୭
ସତ୍ତ୍ଵ ଅଣି ମେଳାଲଲ	॥	ରାହାସ ବୋଲଣ ବୋଇଲ	୮
ରାହାସ ନାମ ସଙ୍ଗୀତନ	॥	ନାମ ହୁଁ ନୋହେ ଏଟି ଭଲ	୯
ଏଥେ ଝାଞ୍ଜ ମୃଦଙ୍ଗ ଗିନି	॥	କରତାଳ ଯେ ଲେଡ଼ା ପୁଣି	୧୦
କୃଷ୍ଣ ରସ ଯେ ଗୀତ ହୋଇ	॥	ଗୀତଗୋବିନ୍ଦ କର୍ଣ୍ଣମୃତ ଚିତ୍ତେଇ	୧୧
ଦକ୍ଷିଣୀ ପଦ ମେଳ ଧରି	॥	ନାଚନ୍ତି ପଞ୍ଚୁ ଡ୍ରାସ୍ତେ କରି	୧୨
ଝାଞ୍ଜ ମୃଦଙ୍ଗ କଲିବେଳେ	॥	ନାଚନ୍ତି ତଳିଣ ଶୟଳେ	୧୩
ଆକାଶ ଅବନୀ ଏକାକାର	॥	ପୃଥକ ଦ୍ରବେ ଜଳଧାର	୧୪
ରାସପ୍ରଳୀର ମଧ୍ୟସ୍ଥରେ	॥	ମଣିମୟ ମଣ୍ଡପ ବସୁଳେ	୧୫
ମଣ୍ଡପ ମଧ୍ୟେ ସିଂହାସନ	॥	ରାଧାକୃଷ୍ଣ ତହିଁ ଆସୀନ	୧୬
ତହିଁପାଶେ କରମୁଁ ତରେ	॥	ଅଛନ୍ତି ସର୍ଗାମାନେ ଧୀରେ	୧୭

୧-୫ ନିତ୍ୟଧାମ ଲୀଳାତଳରେ ରାହାସର ପ୍ରଚଳନ ସପକ୍ଷରେ କି ଏଠାରେ ବବରଣୀ ଦେଇଛନ୍ତି । ରାହାସ = ନାମ ସଙ୍ଗୀତନ ।

୧୧- ରାହାସରେ ଝାଞ୍ଜ ମୃଦଙ୍ଗ ଗିନିର ବ୍ୟବହାର ହେଉଥିଲା ଏବଂ ନୟଦେବଙ୍କ ଗୀତଗୋବିନ୍ଦ ଓ ବଲ୍ଲୁମଙ୍ଗଳଙ୍କ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ କର୍ଣ୍ଣାମୃତର ପଦମାନ ବାଦ କରାଯାଉଥିଲା । ଚୈତନ୍ୟ ଓଡ଼ିଶାକୁ ଆସିବା ପୁର୍ବରୁ ଏଠାରେ ରାହାସ କରାଯାଉଥିଲା । ରାହାସରେ କରନ୍ଥାଥ ବାସାଦି ଭକ୍ତମାନେ ଗୀତଗୋବିନ୍ଦ ନୃତ୍ୟ କରୁଥିଲେ ।

୧୪-୧୫ ବଟଗଣେଶ ମୂଳେ ଗୋଟିଏ ରାହାସ ମଣ୍ଡପ ନିର୍ମିତ ହୋଇଥିଲା । ଜନ୍ମୋଥ ଦାସଙ୍କ ନିର୍ଦ୍ଦେଶରେ କହ୍ନାଇ ଖୁଣ୍ଟିଆ ଏହାକୁ ନିର୍ମାଣ କରାଥିଲେ । ମଣ୍ଡପ ମଧ୍ୟରେ ଷ୍ଟୁପ ସିଂହାସନ, ସିଂହାସନ ଉପରେ ରାଧାକୃଷ୍ଣ ମୂର୍ତ୍ତି । ଚରୁପାରିରେ

ଅଷ୍ଟ ଦର୍ଶୀ ଏ ନାମ ଖ୍ୟାତ	॥ ଅଛନ୍ତି ଚୌପାଶେ ସନ୍ତତ	୧୮
ମଧ୍ୟ ଭାବେଷ ସପକ୍ଷ	॥ ସପ ଲଳାର ଏ ପ୍ରପଞ୍ଚ	୧୯
ତହୁଁ ବର୍ଣ୍ଣାଧିକ ଝରଇ	॥ ଗୋପୀକି ମୋହ ସେ କରଇ	୨୦
ଚନ୍ଦ୍ରପାଶରେ ଭକ୍ତଗଣେ	॥ ବହାସ ରଚିଲେ ନିପୁଣେ	୨୧
ବଟଗଣେଶ ସମୀପରେ	॥ ବହାସ ମଣ୍ଡପ ଉଦ୍ଭବିଲେ	୨୨
କଲେକ ସପ ଅହନିଶ	॥ ଭଗବନଙ୍କ ଆଶ୍ରୟ	୨୩
ଝାଞ୍ଜ ମୁଦଙ୍ଗ କଲଗେଲ	॥ ଗନ୍ଧୀର ମଧ୍ୟ ସେ ଚହଲ	୨୪
କହ୍ନାଇ ଏହା ନିର୍ମାଣିଲ	॥ ପ୍ରମୀ ବହାସ ଶିଖା ଦେଲ	୨୫
ବଳରାମ ଅରୁଣ ସଙ୍ଗେନନ୍ଦ	॥ ଅନନ୍ତ ସଦାପାଶେ ଖ୍ୟାତ	୨୬
ଗୋପାଳ ଗୁରୁ ସେ କହ୍ନାଇ	॥ ସପ ମଣ୍ଡପେ ମେଲ ହୋଇ	୨୭
ରଚନ୍ତି ସଙ୍ଗୀତ ନିତି	॥ ସପ ଦିବସ ନ ଜାଣନ୍ତି	୨୮
ପୁରାଣ ପାଠ ଏଥେ ହୋଇ	॥ ପ୍ରମୀ ଭଗବତ ରଚଇ	୨୯
ତହୁଁ ପ୍ରସଙ୍ଗ ଚର୍ଚ୍ଚା କରେ	॥ କୃଷ୍ଣର ଲଳା ମଧୁରେ	୩୦
ବହାସ ତାହୁଁ ଏ ଅଜଲ	॥ ଆଦ୍ୟ କେ ଏହା ଉଦ୍ଭବଲ	୩୧
ଆପଣେ ବୋଲିବ ବା ମୋତେ	॥ ଯାହା ଶୁଣିଲ ସାଧୁ ମୁଖେ	୩୨
ଥୋକା ଏ ଏଥ ବଖାଣିବ	॥ ଦୋଷ ନ ଧର ମନେ ଭାବ	୩୩
ପୁଣେ ସେ ଥଲ ଏକ ରଜା	॥ ସୁଖେ ପାଳଇ ଜନପ୍ରଜା	୩୪
ଚୁଡ଼ଙ୍ଗଦେବ ଖ୍ୟାତନାମ	॥ ବାର ସାହସୀ ପରାଜୟ	୩୫
ଭଗବତ ଶ୍ରେଷ୍ଠ ଅଟେ ସେହୁ	॥ ଶ୍ରୀଜଗନ୍ନାଥଙ୍କୁ ଚିତ୍ତେଇ	୩୬

ଅଷ୍ଟଦର୍ଶୀ—ମଣ୍ଡପ ମଧ୍ୟଭାଗରେ ଏକ ସପକ୍ଷରେ ସପଲଳାର ସମଗ୍ର ଦୃଶ୍ୟ ପ୍ରକଟିତ । ଏଠାରେ ପଞ୍ଚସଖା ଜାଣିନ କରୁଥିଲେ—ଗୋପାଳ ଗୁରୁ ଓ କହ୍ନାଇ ଶୁଣିଆ ମଧ୍ୟ ଯୋଗ ଦେଉଥିଲେ । ପ୍ରମୀ ଏଠାରେ ଭଗବତ ରଚନା କରୁଥିଲେ ଓ ଧର୍ମପ୍ରାଣ ନରନାଥଙ୍କୁ ଭଗବତର ଉତ୍ତର ଚୁଆଉଥିଲେ । ତୈତନ୍ୟ ପୁରୁଷ ଆସିବାର କେତେବେଳେ ତଳୁ ଏହା ହେଉଥିଲା ।

୩୧- କବି ଏଠାରେ ବହାସର ପରମ୍ପରା ନିର୍ଦ୍ଦେଶ କରିଛନ୍ତି ଏବଂ ପ୍ରଥମେ ଏହା କପର ଏଠାରେ ଆରମ୍ଭ ହେଲା ତାହାର ଚିତ୍ରଣ ଦେଖିଛନ୍ତି । ଏ ସଂପର୍କରେ ସେ ଲେଖ ମୁଖରୁ ଯାହା ଶୁଣିଛନ୍ତି ତାହାକୁ ସ୍ଥିତି କରିଛନ୍ତି ।

୩୫- ଚୁଡ଼ଙ୍ଗଦେବ = ଗଙ୍ଗବଂଶୀୟ ପ୍ରମାଟ ଚୌଡ଼ଗଙ୍ଗଦେବ (ଖ୍ରୀ: ୧୦୭୮-୧୧୪୭) ଖ୍ରୀ: ୧୧୧୨ରେ ସେ ଓଡ଼ିଶା ଅଧିକାର କରିଥିଲେ ।

ଶଙ୍ଖାରଳ ଜାଣି ଦେଖିଲେ	॥ ଜାଣି ସେ ରଖିଲ ଶୟଳେ	୩୭
ଗର୍ଭଗୃହ ସେ ନିର୍ମାଣିଲ	॥ ବହୁତଧନ ବ୍ୟୟ କଲ	୩୮
ଶ୍ରୀକରନ୍ନାଥର ମହୁମା	॥ କ୍ଷେତ୍ରବର ଏ କାର ସୀମା	୩୯
ବୃକ୍କକାଳେ ଏ ଜାଣିଥାପି	॥ ପ୍ରତିଷ୍ଠା କଲକ ସକଳେ	୪୦
ଗୁମୁଟି ପ୍ରତିଷ୍ଠା ବେଳରେ	॥ ପୁଅକୁ ଯୁବରାଜ କରେ	୪୧
ଗୁମୁଟି ପ୍ରତିଷ୍ଠା ହୋଇବ	॥ କାମାର୍ଣ୍ଣବକୁ ପଦ ଦେବ	୪୨
ଚଣ୍ଡେଇ ଏହା ମାନସରେ	॥ ଉତ୍ସବ କଲ ଅଜମ୍ବରେ	୪୩
ରୋଦାବସ୍ୟ ନଦୀ କଳର	॥ ମୁଣ୍ଡିକା ଅଟାଇ ଦୂର	୪୪
ମୁଦଙ୍ଗ ନିର୍ମାଣିଲ ଚର୍ଚ୍ଚି	॥ ଜାଣିନ ରସେ ମନଦେଇ	୪୫
ଝାଞ୍ଜ ମୁଦଙ୍ଗ ପକ୍ଷେ ଗିରି	॥ ଜାଣିନ ଆରମ୍ଭ ସେ ପୁଣି	୪୬
ଗୁମୁଟି ପ୍ରତିଷ୍ଠା ହୋଇଲ	॥ କାମାର୍ଣ୍ଣବକୁ ରାଜା କଲ	୪୭
ଜାଣିନ ଗହ ଗହ କାଦେ	॥ ମନ ଆସିଲ ହୃଦୟଦେ	୪୮
ନାରୁଣୀ ମାହାତ୍ମ୍ୟ ଯୋଗାଇଲ	॥ ନାଟ ହୋଇଲ ହୃଦୟଲ	୪୯
ମନ୍ଦର ଗୁମୁଟି ଭିତର	॥ ଦେବଦାସୀଙ୍କ ନୃତ୍ୟଶେଳ	୫୦
ହରିର ସୁଦ ପହୁଡରେ	॥ ମୁଦଙ୍ଗ ଝାଞ୍ଜ କରତାଳେ	୫୧
ମାହାତ୍ମ୍ୟମାନ ନୃତ୍ୟ କଲେ	॥ ରାହାସ ନୃତ୍ୟ ଏ ବୋଇଲେ	୫୨
ଦେଖିଣ ଦେବ ଗଙ୍ଗେଶ୍ୱର	॥ ପନ୍ଥୋଷ ଲଭିଲ ମନ୍ଦର	୫୩
କାଳେ ସେ ରାଜା ସ୍ୱର୍ଗ ଗଲ	॥ ମାନ୍ଦବ ଜାଣି ସେ ଅପିଲ	୫୪
ଏଥୁ ଅନ୍ତରେ ଶୁଣ ନନ୍ଦେ	॥ ଗୀତଗୋବିନ୍ଦ ପରମାଶେ	୫୫
ବସ୍ତ୍ର ସେ ଜୟଦେବ ନାମ	॥ କ୍ଷେତ୍ରବରକୁ ଆଗମନ	୫୬
ଦେହୁଲ ଶାସନ ତା ଗ୍ରାମ	॥ ପ୍ରାଚୀ ନଦୀର ତଟ ପୁଣି	୫୭
ନିଆଳ ମାଧବ ପ୍ରମାପେ	॥ ଭଗବତ କଲ ନାନା ରୂପେ	୫୮

୩୭- ଶ୍ରୀକରନ୍ନାଥଙ୍କର ଏକ ପ୍ରାସାଦ- ପୁରୁ ଥିଲା; ତାହା ଜଗନ୍ନାଥ ଅବସ୍ଥାକୁ ଆସି-
ଯାଇଥିଲା । ଚୌଡ଼ଗଙ୍ଗଦେବ ଏହି ଜାଣି ଦେଖିଲେ ସହାର କାର୍ଯ୍ୟ ସମାପନ
କଲେ । ସଂଧ୍ୟାକାଳେ = ସଂସାର କଲେ ।

୩୮- ଚୌଡ଼ଗଙ୍ଗଦେବ ଶ୍ରୀମନ୍ଦିରର କେବଳ ଗର୍ଭଗୃହ ଅଂଶଟି ଓ ତତ୍ପାଖର
ଜଗମୋହନ ଅଂଶ ନିର୍ମାଣ କରିଥିଲେ । ଗର୍ଭଗୃହ = ବିମାନ; ଜଗମୋହନ =
ପ୍ରବେଶଦ୍ୱାର (Entrance Hall)

୪୦- ମନ୍ଦର ନିର୍ମାଣ ବେଳକୁ ଚୌଡ଼ଗଙ୍ଗଦେବଙ୍କର ବାଉଁଟ୍ୟ ଅବସ୍ଥା ।

୪୧- କାମାର୍ଣ୍ଣବଦେବ (ଖ୍ରୀ: ୧୧୪୭-୧୧୫୭) ଚୌଡ଼ଗଙ୍ଗଦେବଙ୍କର ଜ୍ୟେଷ୍ଠପୁତ୍ର ।

ଶାସ୍ତ୍ର ପୁରାଣେ ଚିତ୍ରଣ	॥ କହନ୍ତୁ ମାର୍ଗେ ତାର ମନ	୫୧
ଗୀତ ସେ ରଚେ ବୋଇଲ	॥ ସେଥିବାସକୁ ମନ ଦେଲ	୬୦
ଶ୍ରୀକରନ୍ନାଥର ପରୀପେ	॥ ଶୁଭ ପାତ୍ରିକ ମନସାବେ	୬୧
ରଚିଲ ଶ୍ରୀଗୀତଗୋବିନ୍ଦ	॥ ଲଭିଲ ପରମ ଆନନ୍ଦ	୬୨
ଶ୍ରୀରାଧା ମାଧବର ଲୀଳା	॥ ମଧୁର ସ୍ଵରରେ ଗାଲେ	୬୩
ପତ୍ନୀ କାହାର ପଦାବତୀ	॥ ଗୀତର ତାଳେ ସେ ନୃତ୍ୟାତ	୬୪
ବହାପ ନୃତ୍ୟ କଲ ଜାଣି	॥ ନାଟ ସେ କଲକ ନାରୁଣୀ	୬୫
ଭଗବତ ଧନ୍ୟ ଧନ୍ୟ କଲେ	॥ ଭଗତି ଭାବେ ଭୋଜ ହେଲେ	୬୬

୪୪-୪୮ ଚୋଡ଼ଗଙ୍ଗଦେବ ବାଉଁଶ୍ୟରେ ଉପନୀତ ହେବାରୁ ତାଙ୍କ ଜ୍ୟେଷ୍ଠପୁତ୍ର କାମାର୍ଜୁନ ଦେବଙ୍କୁ ଉତ୍ତରାଧିକାରୀ ରୂପେ ଯୌବରାଜ୍ୟ ଅର୍ପଣ କଲେ । କାମାର୍ଜୁନଦେବଙ୍କ ଯୌବରାଜ୍ୟ ପଦରେ ଅଭିଷେକ ଓ ଶ୍ରୀମନ୍ଦିରର ପ୍ରତିଷ୍ଠା—ଏ ଦୁଇଟି ଉତ୍ସବ ଏକ ସଙ୍ଗରେ ପୁରୀ ମନ୍ଦିରରେ ସପନ ହୋଇଥିବା କବି ବର୍ଣ୍ଣନା କରିଛନ୍ତି । ଖ୍ରୀ: ୧୯୪୭ର ଦୁଇ ଶହବର୍ଷ ପୂର୍ବରୁ ଏହି ଉତ୍ସବ ଆୟୋଜିତ ହୋଇ-
ଥାଇପାରେ । ଏଥିରୁ ପୁରୀ ମନ୍ଦିରର ନିର୍ମାଣକାଳ ସପକ୍ଷରେ ଏକ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ଧାରଣା ମିଳେ । ଏହି ଦୁଇଟି ଉତ୍ସବ ଏକ ସଙ୍ଗରେ ଅନୁଷ୍ଠିତ ହେଲ ବେଳେ ଗୋଦାବରୀ ନଦୀକୂଳରୁ ମୃତ୍ତିକା ଅଣାଇ ସେଥିରେ ମୁଦ୍ରଣ ତିଆରି କରାଗଲା ଓ ସେଥିରେ ପୁରୀ ମନ୍ଦିରରେ ନାମ ସଙ୍କର୍ତ୍ତନ କରାଗଲା । ଗୋଦାବରୀ ନଦୀ-
କୂଳରେ ମୃତ୍ତିକା ଅଣିବାର ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ଓଡ଼ିଶାରେ ନାମ ସଙ୍କର୍ତ୍ତନର ଆରମ୍ଭ ମୂଳରେ ଦକ୍ଷିଣୀ ଅଲବାର ଭକ୍ତ ଗୋଷ୍ଠୀର ନାମ ସଙ୍କର୍ତ୍ତନ ପରମ୍ପରା ଅନୁସୂଚି ହୋଇଥିବା ଅନୁମିତ ହୁଏ ।

୪୯- ଶ୍ରୀମନ୍ଦିରରେ ହରିଲୀଳା ନୃତ୍ୟ ଓ ଗାନ ଲାଗି ଗଙ୍ଗେଶ୍ଵରଦେବ ଦକ୍ଷିଣରୁ ନାରୁଣୀ ମାହାତ୍ମ୍ୟମାନ ଯୋଗାଇଲେ । ଦକ୍ଷିଣର ଶ୍ରୀକୂର୍ମମନ୍ଦିରରେ ଗଙ୍ଗବଂଶୀୟ ରାଜାମାନେ ଏହି ପ୍ରଥା ପ୍ରଚଳନ କରାଇଥିଲେ । ନାରୁଣୀ ମାହାତ୍ମ୍ୟମାନଙ୍କୁ ଦେବଦାସୀ ବୁଢ଼ାଯାଉଥିଲା ।

୫୦- ଶ୍ରୀମନ୍ଦିରରେ ମାହାତ୍ମ୍ୟମାନଙ୍କ ନୃତ୍ୟରୁ କବି ଏଠାରେ ‘ରାହାସ’ ଆଖ୍ୟା ପ୍ରଦାନ କରିଛନ୍ତି ।

୫୧- ଶ୍ରୀକରନ୍ନାଥ ମନ୍ଦିରରେ କବି ଜୟଦେବଙ୍କ ଗୀତଗୋବିନ୍ଦ ରଚନା ସପକ୍ଷରେ କବି ଏଠାର ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ କରିଛନ୍ତି ।

୫୨-୫୫ କବି ଜୟଦେବଙ୍କ ପତ୍ନୀ ନର୍ତ୍ତନ-କଳା-କୁଶଳତା ପଦାବତୀଙ୍କର ଗୀତଗୋବିନ୍ଦର ତାଳେ ତାଳେ ନୃତ୍ୟରୁ କବି ‘ରାହାସ’ ଆଖ୍ୟା ଦେଇଛନ୍ତି ।

ଗୀତଗୋବିନ୍ଦ ନାଟ ସେବା	॥ ମନ୍ଦିରେ ପ୍ରତ୍ୟହ ଦୋଳବା	୭୭
ରାଜା ସେ ସେବା ଭିକ୍ଷାକଲ	॥ କେନ୍ଦୁଲ ଶାଢ଼ୀ ଯୋଗାଇଲ	୭୮
ଶ୍ରୀଗୀତଗୋବିନ୍ଦ ରସ ଏ	॥ ଶ୍ରୀଜଗନ୍ନାଥର ପ୍ରିୟ ଏ	୭୯
ବୋଲି କଲକ ଏ ଭିକ୍ଷା	॥ ଭଗତେ ହେଲେ ତୋଷମନ	୮୦
କାଳେ ସେ କବି ସ୍ଵର୍ଗରାଜ	॥ ଶେଷବରେ ତା ଗଠ ହେଲ	୮୧
ଗୀତଗୋବିନ୍ଦ ନାଟ ପୁଣି	॥ ନାଟ ମନ୍ଦିର କଲ ଭିକ୍ଷା	୮୨
ରାଜାସ ନିଜର ନିମିତ୍ତ	॥ ଗୀତଗୋବିନ୍ଦ କଲେ ନିଜ	୮୩
ଶ୍ରୀମଦେବର ଏ କ୍ଷରଣ	॥ କାଳେ ସେ ଗଲ କ୍ଷତ୍ରି ଥାପି	୮୪
ଏଥୁ ଅନ୍ତରେ ଶୁଣ ରସ	॥ ଶ୍ରୀଗୋବିନ୍ଦ ଗୀତ ରସ	୮୫
ଶ୍ରୀଧର ନାମେ ବିପ୍ରବର	॥ ମରେଇ ଗ୍ରାମେ ନନ୍ଦ ତାର	୮୬
ରାଜବତ ଘାଟିକା ରଚିତ	॥ ଭଗତେ ମାର୍ଗେ ତାର ମତି	୮୭
ରେମୁଣା କଟକେଣ ରହୁ	॥ ଗୋପୀନାଥ ମୁଖି ସେବଇ	୮୮
ପଢ଼ଇ ଗୋପାଳ ତାପିନୀ	॥ ପଢ଼ଇ ପୁଣି ବଖାଣି	୮୯
ଭଗତେ ମାର୍ଗେ ତାର ରାଜ	॥ ବଣ କରଇ ଲୋକ ସଙ୍ଗ	୯୦
ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ସେହୁ ଘାଣ୍ଟା ନେଇ	॥ ଅଦୈକ ମତରେ ଗଲଇ	୯୧
ଅଟେ ସେ ଶଙ୍ଖର ସନ୍ଧ୍ୟାସୀ	॥ ପୁରୁଷ କରେ ପଦାନୁସୀ	୯୨
ମତି ତା ରାଜବତ ଅର୍ଥେ	॥ ଶାସ୍ତ୍ର କଲଇ ନାନା ମତେ	୯୩
ଭଗତେ ମାର୍ଗ କର୍ମ ଜାନ	॥ ଏ ସଙ୍ଗ ନୋହେ ପରାଧୀନ	୯୪
ଜାନ ବ୍ୟକ୍ତିକେ ଭକ୍ତି ଅଛି	॥ ଭକ୍ତି ବିନେ ଜାନ କାହିଁ	୯୫

୭୭-୭୮ ଗୀତଗୋବିନ୍ଦ ସମ୍ରାଟ ଅନଙ୍ଗଭୀମଦେବ ତୃତୀୟ (କବି ଏହାକୁ କେଲେ ଶ୍ରୀମଦେବ ବୋଲି ଲେଖିଛନ୍ତି) — ରାଜା ସମ୍ରାଟ — ଖ୍ରୀ: ୧୨୧୧-୧୨୩୮) ଗୀତଗୋବିନ୍ଦ ନାମ ଓ ନିଜକୁ ଶ୍ରୀମନ୍ଦିରରେ ଏକ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ସେବା ରୂପେ ପ୍ରବର୍ତ୍ତିତ କଲେ । ମାଦଳାପାଞ୍ଜି ଏହାକୁ “ ଗୀତଗୋବିନ୍ଦ ଫେରା କଲେ ” ବୋଲି ଲେଖିଛନ୍ତି । ଗୀତଗୋବିନ୍ଦ ଶ୍ରୀଜଗନ୍ନାଥଙ୍କର ଅତି ପ୍ରିୟ ମନେକରି ରାଜା କେନ୍ଦୁଲ ଶାଢ଼ୀ ଯୋଗାଇଲେ ଏବଂ ସେହୁଦିନ ଠାରୁ ଏ ପ୍ରଥା ଚଳି ଆସୁଅଛି । ଅନଙ୍ଗଭୀମ-ଦେବ ତୃତୀୟଙ୍କୁ କବି ନାଟମନ୍ଦିରର ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ରୂପେ ଉଲ୍ଲେଖ କରିଛନ୍ତି । ବିମାନ ଓ ଜଗନ୍ନାଥର ସହଚ ଏହି ରାଜା ନାଟମନ୍ଦିର ମିଶାଇଲେ ।

୭୭-୮୧ ରେମୁଣା ନିକଟବର୍ତ୍ତୀ ମରେଇ ଗ୍ରାମ ଶ୍ରୀଧର ଫୁମ୍ପାଙ୍କ ଜନ୍ମସ୍ଥାନ ବୋଲି କବି ଲେଖିଛନ୍ତି । ରେମୁଣା କଟକରେ ରହୁ ଶ୍ରୀଧର ଫୁମ୍ପା ଗୋପୀନାଥଙ୍କୁ ପୂଜା କରୁଥିଲେ । ଗୋପାଳତାପିନୀ ପଢ଼ିବା ଓ ପୈତଳାଦି ସହୃଦା ବ୍ୟାଖ୍ୟା କରିବାରେ ତାଙ୍କର ପାରଦର୍ଶିତା ଏଠାରେ ସ୍ପଷ୍ଟ ।

୮୫- ଜାନ ଅପେକ୍ଷା ଭକ୍ତିର ଶ୍ରେଷ୍ଠତ୍ଵ ପ୍ରତିପାଦନ କରିବା ଶ୍ରୀଧରଙ୍କ ବୈଶିଷ୍ଟ୍ୟ ।

ଭଗବତ ମୂର୍ତ୍ତିରେ ଭବ	॥ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣେ ଶରଣ ପଶିବ	୮୭
ଶ୍ରୀଧର କଲ ଭଗବତ	॥ ତାହା ଶୁଣିଲେ ସଙ୍ଗଲେବ	୮୭
କାଶୀ ନବଦ୍ୱୀପ ଶ୍ରୀରାଜ	॥ ପଣ୍ଡିତ ମିଳି କଲେ ଅଙ୍ଗ	୮୮
ଜନ ଭଗବତ ମିଶାଇ	॥ କସ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଏହା ଚହି	୮୯
ସନ୍ନ୍ୟାସୀଏ ଅର୍ଥ ବୁଝିଲେ	॥ ଶ୍ରୀଧରେ ଧନ୍ୟ ଧନ୍ୟ କଲେ	୯୦
ଲେଖାଇ ନେଲେ ପୋଥି ଯେତେ	॥ ଦୀପିକା ଭାବାର୍ଥ ସହଜେ	୯୧
ଭଗବତ ଭବ ସଂସାରଲ	॥ ଜନରେ ଜଳାଞ୍ଜଳି ଦେଲ	୯୨
ଭଗବତ ମାର୍ଗେ ଯେ ଭ୍ରମକ	॥ ଅବଶ୍ୟ କୃଷ୍ଣ ସେ ଲଭଇ	୯୩
କୃଷ୍ଣ ବିହନେ ନକେ ପଡ଼େ	॥ ଭଗବତର ଅର୍ଥ ବାଢ଼େ	୯୪
ନାମ କାର୍ତ୍ତିକ ମତି ଭୋଲେ	॥ ରହଇ ନିଶି ଭକାଗରେ	୯୫
ନୃସିଂହ ମନ୍ତ୍ରାବଳୀ ଜପି	॥ ପ୍ରସାଦ ଲଭେ ଶିବ ସେବ	୯୬
ସ୍ତ୍ରୀମୀ ରହଇ କପିଳାସେ	॥ ମହାନୁ ଅଟଇ ବଶେଷେ	୯୭
ବ୍ରହ୍ମହସ୍ୟ ମଠ ଅଧୀଶ	॥ ନାମ ଶ୍ରୀଧର ସ୍ତ୍ରୀମୀ ପାଦ	୯୮
ମାଧବ ପୁଳା ତାର ମୂଳ	॥ ଭ୍ରମାଧବରେ ମତି ଦୃଢ଼	୯୯
ଶ୍ରୀଧର ଚରଣ ଦୁର୍ଲଭ	॥ ଜାଣି ପ୍ରତାପ ଭାନୁଦେବ	୧୦୦
ଶ୍ରୀଧର କଲ ଦନ୍ୟ ପୁଳା	॥ ମାଳାଧକାର ଶ୍ରୀମୂର୍ତ୍ତି ସେବା	୧୦୧
ଶୁଣ ଭଗବତ ଅନ୍ୟ ରସ	॥ ବର୍ଣ୍ଣିବ ଥୋକାଏ ବଶେଷ	୧୦୨
ସହାସ ନାଟ ଏ ହୋଇଲ	॥ ରୀତିଗୋବିନ୍ଦ ଶ୍ରୀବେ ଭୋଲା	୧୦୩
ମିଳଇ ଚହି ଶ୍ରୀନ ଏକ	॥ ଦେଖି ବିରସ ସଙ୍ଗ ଲୋକ	୧୦୪
ରାଜାରେ ଯାଇ ଜଣାଇଲେ	॥ ଶ୍ରୀନ ପ୍ରବେଶିଲ ବୋଇଲେ	୧୦୫
ମେଲ ଅଟଇ ଚନ୍ଦ୍ରଦିଗ	॥ ପାଚେରୀ ପକାଅରୁ ବେଗ	୧୦୬
ରାଜା ବୋଇଲ ଭଲ ହେଲ	॥ ପାଚେରୀ ପଡ଼ିବ ବୋଇଲ	୧୦୭

୮୮-୯୮ ଶ୍ରୀଧର ସ୍ତ୍ରୀମୀ ତାଙ୍କ ବିଷୟାତ ଭାବାର୍ଥ ଦୀପିକା ଟୀକା ଶ୍ରୀକ୍ଷେତ୍ରରେ ରଚନା କଲେ । ଭଗବତ ବିଭିନ୍ନ ଅଞ୍ଚଳରୁ ପଣ୍ଡିତମାନେ ଅସି ଶ୍ରୀଧରଙ୍କ ଟୀକାର ଅର୍ଥ କଲେ ଓ ଏହାର ପ୍ରାମାଣିକତା ପ୍ରାକାର କଲେ । ଶ୍ରୀଧର କପିଳାସର ବ୍ରହ୍ମହସ୍ୟ ମଠର ମହନ୍ତ ଥିଲେ । ଗଜବଂଶୀୟ ରାଜା ପ୍ରତାପବିହାରୀଦେବ ଡ଼ାଢ଼େ (ଖ୍ରୀ: ୧୩୫୧-୧୩୭୮) ଶ୍ରୀଧରଙ୍କୁ ମାଳାଧକାର ଅର୍ପଣ କରି ସମ୍ମାନିତ କରିଥିଲେ ।

୧୦୪-୧୧୧ ମସିହାରେ ଶ୍ରୀନ ପ୍ରବେଶ କରିବାରୁ ସେବକମାନଙ୍କ ଅନୁରୋଧରେ ଦୁର୍ଗବଂଶୀୟ ସମ୍ରାଟ କପିଳେନ୍ଦ୍ରଦେବ (ଖ୍ରୀ: ୧୪୩୫-୧୪୭୭) ମେଘନାଦପାଚେରୀ ନିର୍ମାଣ କରିଥିଲେ । ରାଜାଙ୍କର ପଶୁରାମ ବିଜୟ ନାଟକ ଶ୍ରୀମନ୍ଦିରରେ ଅଭିନୀତ ହେଲା ।

ମେଘନାଦପାଚେଣ ପଞ୍ଜଳ	॥	ବରଷକେ ଏ ଶେଷ ହେଲ	୧୦୮
ପରଶୁରାମ ବିଜୟ ନାଟ	॥	ମନ୍ଦିର ହୋଇଲ ପ୍ରକଟ	୧୦୯
ଦେଖିଣ ସଙ୍ଗେ ହେଲେ ତୋଷ	॥	ରାଜା ସମ୍ଭାଷିଲେ ବିଶେଷ	୧୧୦
କପିଳେଶ୍ଵର ଦେବର ଶାନ୍ତି	॥	ବୋଲି ଘୋଷିଲେ ଦନରାତି	୧୧୧
ତାହାର ଔରସେ ଜନ୍ମିଲ	॥	ପୁରୁଷୋତ୍ତମ ଦେବ ଭଲ	୧୧୨
ଭୋଗ-ମଣ୍ଡପ ତା'ର ଶାନ୍ତି	॥	ରାହାସ ନୃତ୍ୟେ ତା'ର ମତି	୧୧୩
ସେବକେ ବୋଇଲେ ରୁ ବଡ଼	॥	ସେବକ ଅଟୁ ଡରୁର	୧୧୪
ପ୍ରଭୁର ସେବାକାର୍ଯ୍ୟ କର	॥	ବଡ଼ ସେବା ରୁ ପରିବାର	୧୧୫
ବଡ଼ ସେବାରେ ସମାର୍ଜନ	॥	ଗଳାଅ ତାହା ଗୁଲ ପୁଣି	୧୧୬
ରଥ ବେଳର ଏଡ଼ୁ ସେବ	॥	ପ୍ରଭୁର ସେବକ କରିବ	୧୧୭
କର୍ପୁର ଚନ୍ଦନ ଅଗୁରୁ	॥	ଜଳରେ ସିଝିଲେ ପୁରୁରୁ	୧୧୮
ରାଜା ପୁରୁଷ ସମାର୍ଜନ	॥	ଧରି ବୁଲଇ ରଥେ ପୁଣି	୧୧୯
ଦେଖି ସେବକେ କଲେ ଧନ୍ୟ	॥	ପ୍ରଭୁର ସେବକ ଏ ଜାଣ	୧୨୦
ଛେବ ପହଁସ ଏଡ଼ୁ ନାମ	॥	ପୁରୁଷୋତ୍ତମର ଉଦ୍ଧାର	୧୨୧
ନାରୁଣୀ ସପରଦା ଦେଲ	॥	ରାହାସ କରିହୋ ବୋଇଲ	୧୨୨
ଜଗନ୍ନାଥ ବଳଭଦ୍ରର	॥	ମନ ତୋଷିଲ ନରନର	୧୨୩
ସାଲୁଆ ନରସିଂହା ଭୁଲେ	॥	ଯୁଦ୍ଧ ସେ କଲ ରାଜା ହେଲେ	୧୨୪
ଆଣିଲ ତା କନ୍ୟା ହଣେ	॥	ଶତ୍ରୁ ହୋଇଲ ସନମାନ	୧୨୫
ସେବକେ ଧନ୍ୟ ଧନ୍ୟ କଲେ	॥	ପ୍ରଭୁର ବିଜୟ ବୋଇଲେ	୧୨୬
ଜଗା ବଳିଆ ଦୁଇ ପୁଣି	॥	କଳା ଧଳା ଘୋଡ଼ାରେ ଚଢ଼ିଣ	୧୨୭
ଯୁଦ୍ଧ ଆନନ୍ଦ ବୋଲି ଗଲେ	॥	ରାଜାର ପାଇଁକ ଜୁଟିଲେ	୧୨୮
ତେଣୁ ସେ ଯୁଦ୍ଧେଷ ଜଣିଲ	॥	ରୂପବତୀକୁ ବଢ଼ାହେଲ	୧୨୯
ଜଗନ୍ନାଥର କୃପା ଦିନେ	॥	ପାଇଲ ଏଡ଼େ ସନମାନେ	୧୩୦
କହଇ ମାଧବ ସେ ଦାସ	॥	କୃଷ୍ଣଚରଣ କରି ଅଣ	୧୩୧

୧୨୨-୧୨୭ ଗଜପତି ପୁରୁଷୋତ୍ତମଦେବ (ଖ୍ରୀ: ୧୫୭୭-୧୫୯୭) ସେବକମାନଙ୍କ ଗୁପ୍ତରେ ରଥଯାତ୍ରା ବେଳେ ଛେବପହଁସର ପ୍ରର୍ତ୍ତିନ କଲେ; ଭୋଗମଣ୍ଡପ ନିର୍ମାଣ କଲେ । ଶ୍ରୀଜଗନ୍ନାଥଙ୍କର ସଙ୍ଗେଷ୍ଟ ସେବକ ରୂପେ ଗଜପତି ରାଜା ସଙ୍ଗେଷ୍ଟ ସେବାକାର୍ଯ୍ୟ (ସମାର୍ଜନ ଗୁଳନା) ପ୍ରର୍ତ୍ତିନ କଲେ । ଏଥିରେ ସେବକେ ସମ୍ମାନ ଦେଲେ । ଏକ ନାରୁଣୀ ସପ୍ରଦାୟ ରାହାସ କରିବା ପାଇଁ ଦେଲେ । ବୋଧହୁଏ ଏହାକୁ ଜୟ-ବିଜୟ ଶିଳାଲେଖରେ “ବଡ଼ଠାକୁର ଦେଲ ସପରଦା” ବୋଲି ଉଲ୍ଲେଖ କରାଯାଇଛି ।

୧୨୪- କାହିଁକି ସାଲୁ ନରସିଂହଙ୍କ ସହିତ ଯୁଦ୍ଧ ଓ ପଦ୍ମାବତୀ ସ୍ଵରଣ ପ୍ରସଙ୍ଗ ।

ଚୂର୍ଚ୍ଚାୟ ଅଧ୍ୟାୟ

ସାଧୁ ଏ ଶୁଣ ଅସୁ କର	॥	ଗୀତଗୋବିନ୍ଦର ମାଧୁସ୍ଥ	୧
ଜୟଦେବ ସେ ଗୀତ କଲ	॥	ବ୍ରହ୍ମରେ ବଦାସ ହୋଇଲେ	୨
ବହୁତ କାଳହୁ ଏ ନାଟ	॥	ହୋଇଲ ବ୍ରହ୍ମରେ ପ୍ରକଟ	୩
ଦବାକର ସେ ବସବର	॥	ପଣ୍ଡିତ ପଣ୍ଡେ ଆରୁପାର	୪
ସବୁରେ ପାତଳ ଆଦର	॥	ଗୀତଗୋବିନ୍ଦ ରଚେ ପୁଣ	୫
ରାଜାଟ ଅଟେ ପ୍ରିୟ ପାଟ	॥	ରଚିଲ ଏତ ଗୀତ ନାଟ	୬
ରାଜାର ନାମେଣ ଭଣିଲ	॥	ବହୁତ ମେଲଣି ପାଇଲ	୭
ଶ୍ରୀଗୀତଗୋବିନ୍ଦ ନାଟ ଏ	॥	ଅଭିନବ ଗୀତ ବୋଲିଏ	୮
ଆଗ ଗୀତଗୋବିନ୍ଦ ନାଟ	॥	ରାଜାର ନିଷେଧ ପ୍ରକଟ	୯
ରାଜାର ନୀତିନାଟ ହେବ	॥	ଆଗ ପଦକୁ ନ ବୋଲିବ	୧୦
କାଳେ ସେ ରାଜା ସ୍ଵର୍ଗ ଗଲ	॥	ରାଜାର ଗୀତେ ବସୁ ହେଲ	୧୧
ଜୟଦେବ ସେ ବସବର	॥	ବଦ୍ୟାବଦ୍ୟାଦେ ମତିକାର	୧୨
ଭୁପ୍ତଦେବକୁ ଜଣାଇଲ	॥	ଏ ନାଟ ନୋହୁଇଟି ଭଲ	୧୩
ସେବକ ବୋଇଲେ କେମନ୍ତା	॥	ଏ ନାଟ ସେ ନାଟ ନୋହୁନ୍ତା	୧୪
ଦୁଇ ପୋଥି ବ୍ରହ୍ମରେ ଦେଲେ	॥	ଭଲ ଭେଲ ବାଜୁ ବୋଇଲେ	୧୫
ଶ୍ରୀବ୍ରହ୍ମରେ ପୋଥି ରଖାଇ	॥	ତବାଟ କଲିଲେକି ତହିଁ	୧୬
ଅନ୍ୟ ଦବସ ପ୍ରସ୍ତୁତରେ	॥	ସେବକ ଦେଖିଲେ ତନ୍ତରେ	୧୭
ବଡ଼ଠାକୁର ଗୀତପୋଥି	॥	ତଳରେ ଅଛଇଟି ଲେଟି	୧୮

୪-୧୧ ଦବାକର ବସବର = କବି ଚନ୍ଦ୍ରାବସୁ ଦବାକର ମିଶ୍ର । ପୁରୁଷୋତ୍ତମ ଗଜପତିଙ୍କ ଦରବାରରେ ସେ ‘ଅଭିନବ ଗୀତଗୋବିନ୍ଦ’ ରଚନା କରି ରାଜାଙ୍କ ନାମରେ ଭଣିତା କରିଥିଲେ । ଜୟଦେବଙ୍କ ଗୀତଗୋବିନ୍ଦ ଗାନ ହୁଇ ନିଷେଧାଦେଶ ପ୍ରଚାର ହେଲା । ସେବକେ ଏଥିରେ ସନ୍ତୁଷ୍ଟ ନ ଥିଲେ । ପୁରୁଷୋତ୍ତମ ଗଜପତିଙ୍କ ସ୍ଵର୍ଗାରୋହଣ ପରେ ଅର୍ଥାତ୍ ୧୪୧୭ ପରେ ସେବକେ ପୁଣି ଜୟଦେବଙ୍କ ଗୀତଗୋବିନ୍ଦ ଚଳାଇବାର ଯତ୍ନ କଲେ । ଝୁଇସୁ ଗୀତ-ଗୋବିନ୍ଦ ଶ୍ରୀଜଗନ୍ନାଥଙ୍କ ବ୍ରହ୍ମରେ ଥୋଇ କବାଟ କଲାଗଲା । ପ୍ରକ୍ତରେ ଦେଖାଗଲା, ଜୟଦେବଙ୍କ ଗୀତଗୋବିନ୍ଦ ଉପରେ ଅଛି । ତହିଁ ଗଜପତି ପ୍ରକାପବୁଦ୍ଧ ଉଭୟ ଗୀତଗୋବିନ୍ଦର ଗାୟନ ଲାଗି ବ୍ୟବସ୍ଥା ହେଲେ । ଶ୍ରୀମନ୍ଦିର ଜୟବିଜୟ ଦ୍ଵାରରେ ଏହି ରାଜାଦେଶ ଛୁଟିଗାଣ୍ଡି ହୋଇଅଛି । ଏଠାରେ କବିଙ୍କ ବର୍ଣ୍ଣନା ସହଜ ଜୟବିଜୟ ଶିଳାଲେଖ ପାଠର ସାମଞ୍ଜସ୍ୟ

ଜୟଦେବର ଗୀତ ନାଟ	॥	ଉପରେ ଅଛଇ ପ୍ରକଟ	୧୧
ସେବକେ ଯାଇ ଜଣାଇଲେ	॥	ଶ୍ରୀରୁଦ୍ରଦେବ ଆଦେଶିଲେ	୧୦
ଏ ନାଟ ସେ ନାଟ ହୋଇବ	॥	କାହାକୁ ପ୍ରତିଷ୍ଠା ନ ଦେବ	୧୧
ବଡ଼ଠାକୁର ଗୀତନାଟ	॥	ଠାକୁର ଭେଗବେଲେ ଖଟ	୧୨
ସକଳଠାରୁ ସଞ୍ଜ ଧୂପ	॥	ବଡ଼ସିଂଘାରେ ଶେଷ ହେବ	୧୩
ଅନ୍ୟ ବେଳରେ ଗୀତକରି	॥	ଶ୍ରୀଗୀତଗୋବିନ୍ଦ ଉତ୍ସରି	୧୪
ବଡ଼ଠାକୁର ସପରଦା	॥	କପିଳେଶ୍ଵର ଠାକୁର ସପ୍ରଦା	୧୫
ସୁରୁଣୀ ନାରୁଣୀ ସପ୍ରଦା	॥	ତେଲିକୀ ନାରୁଣୀ ସପ୍ରଦା	୧୬
ନାରୁଣୀ ଏମାନ ଗାଇବେ	॥	ବଡ଼ଠାକୁର ଗୀତ ବୋଲିବେ	୧୭
ଏ ନାଟ କିତରକେ ଜାଣ	॥	ଶ୍ରୀଗୀତଗୋବିନ୍ଦ ଗାୟଣ	୧୮
ମଧୁର ଜୟଦେବ ଗୀତ	॥	ବୈଷ୍ଣବ ଗାଆଣ ମାନନ୍ତ	୧୯
ଗାଇବେ ଏଡ଼ୁ ରସ ଗୀତ	॥	ଶିଖିବେ ସେତେ ଅସିଧିତ	୨୦
ଏ ଚନ୍ଦ୍ର ଅନ ଗୀତ ନ ହେବ	॥	ପଞ୍ଜିକା ସାବଧାନ ହେବ	୨୧
ରଜାର ଏଡ଼ୁଟି କଳ୍ପନା	॥	ପ୍ରସ୍ତୁତିଲେ ସେବକେ ସିନା	୨୨
ଜୟବିଜୟ ଦ୍ଵାରାସ୍ତରେ	॥	ଖୋଲାକାଲେ ଲେଖା ସରାରେ	୨୩
ଜୟଦେବର ରସ ଗୀତ	॥	ତା ଚନ୍ଦ୍ର କାହିଁ ଅନ୍ୟଗୀତ	୨୪
ଦିବସମାନ ସେ ବୋଲିବେ	॥	ବୈଷ୍ଣବ ସେବକେ ରସିବେ	୨୫
ରଜାର ଚାରିଅଙ୍କେ ଜାଣ	॥	ଏଡ଼ୁଟି ହୋଇଲୁ ରାଧାଣ	୨୬
କବିଚନ୍ଦ୍ର ରାୟ ଦିବାକର	॥	ରଜାକୁ ବୋଲେ ସେ ପଞ୍ଜିର	୨୭

ଅଥା । ବଡ଼ଠାକୁର = ସୁରୁଷେ ଉମ ଗଜପତି । ବଡ଼ଠାକୁର ଗୀତନାଟ =
ସୁରୁଷୋତ୍ତମ ଗଜପତିଙ୍କୁ ଅର୍ପଣବ ଗୀତଗୋବିନ୍ଦ ।

୧୧-୧୭ ସଞ୍ଜଧୂପଠାରୁ ବଡ଼ସିଂଘାର ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ବଡ଼ଠାକୁରଙ୍କ ଗୀତଗୋବିନ୍ଦ ଗାନ କରାଯିବ
ଏବଂ ଦିନମାନ ଜୟଦେବଙ୍କ ଗୀତଗୋବିନ୍ଦ ଗାନ କରାଯିବ—ଏହି ରଜାଦେଶ
ପ୍ରସ୍ତୁତ କରାଗଲା । ବଡ଼ଠାକୁରଙ୍କ ପ୍ରଦତ୍ତ ନାରୁଣୀ ସପ୍ରଦାୟ, କପିଳେଶ୍ଵର
ଠାକୁରଙ୍କ ପ୍ରଦତ୍ତ ନାରୁଣୀ ସପ୍ରଦାୟ, ସୁରୁଣୀ ନାରୁଣୀ ସପ୍ରଦାୟ ଓ ତେଲିକୀ
ନାରୁଣୀ ସପ୍ରଦାୟ—ଏହି ଚାରି ସପ୍ରଦାୟ ଛକ୍ର ସମୟରେ କେଲେ
ବଡ଼ଠାକୁରଙ୍କ ଗୀତଗୋବିନ୍ଦ ଗାନ କରାଯିବ । ଏହା ବ୍ୟତୀତ ଦିବା ସମୟରେ
ଜୟଦେବଙ୍କ ଗୀତଗୋବିନ୍ଦ ଛିଁ ଗାନ କରାଯିବ ।

୩୭- ରଜାଙ୍କ ଚାରିଅଙ୍କ = ୧୪୧୧ ଖ୍ରୀ: ।

୩୮- ତମେ ଦେଖାଗଲା ଜୟଦେବଙ୍କ ଗୀତଗୋବିନ୍ଦ ସଞ୍ଜଧୂପ ପରେ ମଧ୍ୟ ଗାନ
କରାଗଲା । ଏଥିରେ କବିଚନ୍ଦ୍ର ରାୟ ଦିବାକର ଅପମାନିତ ବୋଧକରି ପ୍ରତିବାଦ

ସ୍ତୋତ୍ର ଗୀତା ଏଥେ ଗୋଲକଲେ	॥	ସେବକେ କଥା ନ ମାନିଲେ	୩୮
ଗୀତା ସେ ଜାଣିବ ମଉନ	• ॥	କବିତା ସେ ଅପମାନ	୩୯
ପ୍ରତିଭା ଗୀତାର ମୁହାଁସ	॥	ଚଳି ଗଲକ ସେ ଦୈବେଶ	୪୦
ଜୀବଦେବ ମହାଦେବ	॥	ସେବକେ ହୋଇଲେ ସନ୍ତୋଷ	୪୧
ଏ ତହିଁ କବିତା ନ ଗେ	॥	ବଡ଼ଠାକୁର ଗୀତଗୋବିନ୍ଦେ	୪୨
ପୋଥିରେ ତୋର ବଳାହେଲ	॥	ସେଥେ କେନ୍ଦ୍ର ନ ରସେ ଭଲ	୪୩
ସବୁ ବୈଷ୍ଣବ ସପରଦା	॥	କବିଦେବର ଗୀତ ସୁଧା	୪୪
ଦେଖିଲେ ଏହୁ ନାଟ ହେଲ	॥	ଅନ୍ୟ ଗୀତ ହିଁ ନ ଚଳିଲ	୪୫
ସକଳେ ହେଲେକ ସନ୍ତୋଷ	॥	ଭଗବତ୍ ସ୍ତୋତ୍ର ପ୍ରମୋଦିତ	୪୬
ଏଥୁ ଅନ୍ତରେ ଶୁଣ ରସ	॥	ପ୍ରେମଧନକୁ ସେବେ ଆଶା	୪୭
ମାଧବେନ୍ଦ୍ର ନାମେ ବୈଷ୍ଣବ	॥	ତାହାର ଚରିତ ଦୁର୍ଲଭ	୪୮
ନୃସିଂହ ନାମେ ଏକ ଗୀତା	॥	ଗୋବର୍ଦ୍ଧନ ଚରେ ଚରଣ	୪୯
ଆଶିଲ ଗୋପାଳ ମୁରତି	॥	ରେମୁଣା କଟକେ ବସତି	୫୦
ଗୋପାଳ ମୁଣି ସେ ଆସିଲ	॥	ଅନେକ ଭୋଗ ଅପଣିଲ	୫୧
କଲେ ଅଇଲ ମାଧବେନ୍ଦ୍ର	॥	ସାଧୁ ବଳସ୍ତବେ ସୁଖ୍ୟାତ	୫୨
ଗୋପାଳ ମୁଣି ସନ୍ନିଧରେ	॥	ମୁକ୍ତିଗଳ ସେ ମତିଭୋଳେ	୫୩
ଏତେକ ଲବଣ୍ୟ ମୁରତି	॥	ହରଇ ସୁଗଳ ପୀରତି	୫୪

କଲେ; ମାଧବ କବିତା ନ ହେବାକୁ ସେ ଗୀତାଦରବାର ପରିତ୍ୟାଗ କରି ବିଦେଶକୁ ଚାଲିଗଲେ । ଏଥିରେ ଜୀବଦେବ ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟ ଓ ଭୀତି ସମ୍ପର୍କିତମାନେ ସନ୍ତୁଷ୍ଟ ହେଲେ ।

୪୮-୫୨ ମାଧବେନ୍ଦ୍ର ପୁଣି ରେମୁଣା କଟକକୁ ଆସି ଶ୍ରୀଗୋପୀନାଥଙ୍କୁ ଭକ୍ତି ଅର୍ପଣ କରା ଦେଖୁ ଏଠାରେ କହିଲେ । ଗଙ୍ଗବଂଶୀୟ ଗୀତା ନୃସିଂହ (ବୋଧହୁଏ ନରସିଂହ-ଦେବ ପ୍ରଥମ ବା ଦ୍ୱିତୀୟ) ବୃନ୍ଦାବନ ଜିଜ୍ଞାସୁ ଗିରିଗୋବର୍ଦ୍ଧନଙ୍କୁ ଚଳି ଗୋପାଳ ଚରିତ ଆଣି ରେମୁଣା କଟକରେ ଛାପନ କରିଥିଲେ ଏବଂ ଅନେକ ଭୋଗଭୋଗ ଖୋଜି ଦେଖିଥିଲେ । ସେ କାଳରୁ ରେମୁଣା କଟକ ପ୍ରସିଦ୍ଧି ଅର୍ଜନ କରିଥିଲା । ଏହାଥିଲା ଗଜପତି ଗଜାମାନଙ୍କର ଏକ ସାମୟିକ ଗୁଣିଧାନ ।

୫୩-୫୪ ସେବକେ ଭକ୍ତସୁବର ମାଧବେନ୍ଦ୍ର ପୁଣି ନ ଚାହିଁ ଭୋଗ ଦେଲେନାହିଁ ଏବଂ ଦେଖିଲେ ଦ୍ୱାର କଲି ଚାଲିଗଲେ । ଗୁପ୍ତିକାଳରେ ମାଧବେନ୍ଦ୍ର ଦେଖିଲେ ବାହାରେ ଅଭ୍ୟୁକ୍ତି ରହିଲେ । ଗୁପ୍ତିରେ ସ୍ୱପ୍ନରେ ଶ୍ରୀଗୋପୀନାଥଙ୍କ ଅଦେଶ ପାଇ ସେବକ ଦେଖିଲେ ଦ୍ୱାର ଫିଟାଇ ଦେଖିଲେ, ଠାକୁର ଆପଣା ଭକ୍ତ ପାଇଁ ଶୀଘ୍ର କୁଡ଼ୁଆ ଅଞ୍ଚଳ ତଳେ ଲୁଚାଇ ରଖିଛନ୍ତି । ଉକ୍ତ ଚନ୍ଦ୍ରଗତ ଚାଷରେ

ଗୋପାଳ ମୁଣ୍ଡିକ ଅନାଳ	॥ ନିଶି ବଞ୍ଚଇ ଅନନ୍ତ ହୋଇ	୫୫
ସେବକେ ନ ବେଲେକ ଭୋଗ	॥ ମାଧବ ଚନ୍ଦ୍ର ତା ସରଗ	୫୬
କବାଟ କଲି ଗଲେ ଘରେ	॥ ମାଧବ ରହେ ଅଭୁକ୍ତରେ	୫୭
ଅର୍ଦ୍ଧରାତ୍ରେ ସ୍ବପ୍ନ ହେଲ	॥ ସେବକ ଦ୍ବାର ଚିଟାଇଲ	୫୮
ଦେଖିଲ ଅଞ୍ଚଳ ଉଡ଼ାଡ଼େ	॥ ଶ୍ରୀରାଜେଶ କୁଡ଼ୁଆ ନିବାଡ଼େ	୫୯
ଗୋପାଳର କୃପା ଦେଖିଣ	॥ ସେବକ ଆତମ୍ବିତ ପୁଣ	୬୦
ପ୍ରଧାନ ପ୍ରଣିପାତ ହେଲ	॥ ଗୋପାଳ ମହମା ବୋଇଲ	୬୧
ତକା ପାରିଲ ଉଦସରେ	॥ ଭଗତ କେ ଅଛୁ ଏଠାରେ	୬୨
ଗୋପାଳ ନାମ ଧରି ଡାକେ	॥ ମାଧବ ଉଠଇ ସରଗେ	୬୩
ସେବକ ଭଣ୍ଡ ତଳେ ଥୋଇ	॥ ମାଧବ ପାଦେଶ ପଡ଼ଇ	୬୪
ରୁ ଅଟ୍ଟ ଗୋପାଳର ପ୍ରିୟ	॥ ଭଗତ ଶ୍ରେଷ୍ଠ ଭୋଗ ନିଅ	୬୫
ତୋ ଠାଉଁ କଲି ମୁଁ ଅପ୍ରାଧ	॥ ପାଇଲ ଗୋପାଳ ଆଦେଶ	୬୬
ଭୁଞ୍ଜି ରୁ ଯବେ ଏ ପ୍ରସାଦ	॥ ପ୍ରସାଦ ଗୁହ୍ୟ ଅମୃତ	୬୭
ମାଧବ ଭୁଞ୍ଜେ ତୋଷକଭେ	॥ ଗୋପାଳ ନାମ ସ୍ବରୀ ଦୃଢ଼େ	୬୮
ପ୍ରଭୁରୁ ଉଠିଣ ସେବକ	॥ ମାଧବ ପାଦେ ପଡ଼ିଲକ	୬୯
ଶୁଣିଲେ ଏହା ସଙ୍ଗନନ	॥ ମିଳିଲେ ମାଧବେ ତନ୍ତ୍ରଣ	୭୦
ଏଡ଼େ ଭଗତ କାହିଁଥିଲ	॥ କେତେ ପୁଣ୍ୟ ଏ କରିଥିଲ	୭୧
ଗୋପାଳ ଭଗତର ଜଣି	॥ ଶ୍ରୀରାଜେଶ ଏ ବୋଲିବାକ	୭୨
ସଙ୍ଗେ ହୋଇଣ ଏକମେଳ	॥ ମାଧବ ପାଦେ ମତି ତାଳି	୭୩
କଲେକ ଲାଜିନ ସେ ତହିଁ	॥ ମାଧବେ କରମ୍ବିତ ହୋଇ	୭୪
ଶ୍ରୀରାଜେଶ ଏ ଗୋପୀନାଥ	॥ ଲେକରେ ହେଲକ ପ୍ରସାଦ	୭୫
ଅନେକ ବରଷ ଯାପିଲ	॥ ଶ୍ରୀରାଜେଶରେ ଧ୍ୟାନ କଲ	୭୬
ରାସର ଶିଖର ଶିଖ୍ୟ ତାର	॥ ଆସି ମିଳିଲେ ରେମୁଣାର	୭୭

ଶ୍ରୀରାଜେଶ ହାତରେ ଧରି ସେବକ ଗାହାରକୁ ଆସି ମାଧବେନ୍ଦ୍ରଙ୍କର ଦେହନ କଲ ଏବଂ ପ୍ରସାଦ ଅର୍ପଣ କରିବା ସଙ୍ଗେ ସାକ୍ଷାତ ପ୍ରଣିପାତ କଲ । ତେଣୁ ଉନ ପ୍ରଭୃତରେ ଏ ସତ୍ୟ ପ୍ରଭୃତ ହେବାପରେ ଲୋକେ ମାଧବେନ୍ଦ୍ରଙ୍କୁ ବହୁମାନ୍ୟ କଲେ ଏବଂ ତାଙ୍କ ରୂପଟେ ସେହିପରି ଗର୍ଜନ କଲେ । ସେହିଦିନୁ ଶ୍ରୀଗୋପୀନାଥଙ୍କୁ ଭକ୍ତଗଣ 'ଶ୍ରୀରାଜେଶ' ଅର୍ଥାତ୍ ପ୍ରଦାନ କଲେ ଏବଂ ରେମୁଣା ହେଲ ମାଧବେନ୍ଦ୍ରପୁରୁଷଙ୍କ ଶକ୍ତିକ କାର୍ଯ୍ୟକଳାପର ମୁଖ୍ୟ କେନ୍ଦ୍ର ।

୭୭- ମାଧବେନ୍ଦ୍ରପୁରୁଷଙ୍କ ଶିଷ୍ୟଦ୍ବୟ— ରାଜେଶ୍ଵର ଓ ରାମେନ୍ଦ୍ରପୁରୁଷ ରେମୁଣାରେ ଉପସ୍ଥିତ ହେଲେ ଏବଂ ସ୍ବରୂପ ସହିତ ସମ୍ମିଳିତ ହେଲେ ।

ଭବାନନ୍ଦ ଯେ ଆମନ୍ତ୍ରିଲ	॥ ଆସ ରୁ ମୋ ଗ୍ରାମେ ବୋଇଲ	। ୭୮ ।
ପୁରସ୍କମ ନଳ ମାର୍ଗେଣ	॥ • ବେଣୁପୁର ଗ୍ରାମେ ବଶାମ	। ୭୯ ।
ମାଧବ ଇଶ୍ବର ଶ୍ରବଣ	॥ ଅନ୍ଧାରୁ ଶିଖା ଶ୍ରବ	। ୮୦ ।
ଭବାନନ୍ଦର ପୁର ହେଲେ	॥ ଜାଣିନ ବେଣୁପୁର କଲେ	। ୮୧ ।
ମୁଦଙ୍ଗ ଗିନି ତାଳ ଦେଇ	॥ ହରି ନାମ ଜାଣିନ ଚିତ୍ତେଇ	। ୮୨ ।
ରହୁଲେ ତହିଁ ପକ୍ଷ ଏକ	॥ ଡରୁଣ ମାସ ଶୁଣିଅଙ୍କ	। ୮୩ ।
ଏଥୁ ଅନ୍ତରେ ଶୁଣ ରସ	॥ ଛତ୍ର ଏ ଚରିତ ବଶେଷ	। ୮୪ ।
ମୋହର ଗ୍ରାମ ଶ୍ରେଷ୍ଠତା	॥ ବସୁଧ ଏକାଦଶ ହେଲ	। ୮୫ ।
ପିତାମାତା ମୋ କାଳ ହେଲେ	॥ ବହୁବ କପରି ମୁଁ ଭଲେ	। ୮୬ ।

୭୮- ଭବାନନ୍ଦ ପଟ୍ଟନାୟକ ଗଜପତି ପୁରୁଷୋତ୍ତମଦେବଙ୍କ ଦ୍ଵାରା ମେଦିନୀପୁର (ମହାରାଜତ) ଶାସକ ରୂପେ ନିଯୁକ୍ତ ଥିଲେ । ରାଜକାର୍ଯ୍ୟରୁ ଅବ୍ୟାହତ ନେଇପାରେ ବୋଧହୁଏ ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକ ଶ୍ରବ ପ୍ରତି ଆସକ୍ତ ହୋଇଥିଲେ । ସେ ଦଟ୍ଟଶାଳମେ ନିଜ ଗ୍ରାମ ବେଣୁପୁରକୁ ପ୍ରସିଦ୍ଧ ବୈଷ୍ଣବ ସାଧକ ମାଧବେନ୍ଦ୍ରପୁରକୁ ଆମନ୍ତ୍ରିତ କଲେ । ମାଧବେନ୍ଦ୍ର ତାଙ୍କର ଦୁଇ ଶିଷ୍ୟ ଇଶ୍ବର ଓ ଶ୍ରବଙ୍କ ସହିତ ପୁରୀ ଡିବା ବାଟରେ ବେଣୁପୁର ଗ୍ରାମରେ ଅବସ୍ଥାନ କରି ଭବାନନ୍ଦଙ୍କର ଅତିଥ୍ୟ ଗ୍ରହଣ କଲେ ଓ ଜାଣିନ କଲେ ।

୮୩- ବେଣୁପୁରରେ ମୋମାନେ ପଦ୍ମର ଦିନ ଭବାନନ୍ଦଙ୍କର ଅତିଥ୍ୟ ହୋଇଥିଲେ । ଡରୁଣ ମାସ ଶୁଣିଅଙ୍କ = ଖ୍ରୀ: ୧୪୧୧, ମାର୍ଚ୍ଚ ମାସ ।

୮୪-୧୯ କବି ଏଠାରେ ଆମ୍ଭଙ୍କର ଛତ୍ର ଚରିତ ବର୍ଣ୍ଣନା କରିଛନ୍ତି । ଜନ୍ମସ୍ଥାନ ଶ୍ରେଷ୍ଠତା ଛତ୍ର ସେ କପରି ପୁରୀ ଆସିଲେ ଏବଂ ରାସ୍ତା ସମାନତାଙ୍କ ସହିତ ମିଳିତ ହେଲେ, ତାହାର ସେମାଞ୍ଚକର ବର୍ଣ୍ଣନା ଏଠାରେ ପ୍ରଦତ୍ତ । ପିତାମାତାଙ୍କର କାଳ ହେଲେପରେ ସେ ଜନ୍ମସ୍ଥାନ ଶ୍ରେଷ୍ଠତାରେ ଜୀବନଧାରଣର ଗୌରବ ପ୍ରାପ୍ତ ନ ପାଇ ପୁରୀ ଅଭିମୁଖେ ଯାତ୍ରା ଆରମ୍ଭ କଲେ । ସେତେବେଳକୁ ତାଙ୍କୁ ଏକୋଇଶ ବର୍ଷ ବୟସ । କବିଙ୍କ ବର୍ଣ୍ଣନା ଅନୁସାରେ ରାଜାଙ୍କ ଶୁଣିଅଙ୍କ ଅର୍ଥାତ ଖ୍ରୀ: ୧୪୧୧ ବେଳକୁ ତାଙ୍କୁ ୨୧ ବର୍ଷ ବୟସ ହୋଇଥିଲା—ଅତଏବ କବିଙ୍କର ଜନ୍ମ ଖ୍ରୀ: ୧୪୧୧-୨୧ = ୧୪୨୮ ଖ୍ରୀ:ରେ ହୋଇଥିବା ଜଣାଯାଉଅଛି । ଶ୍ରେଷ୍ଠତାରୁ ବାହାରି ସେ ଦଶଦିନଠାରେ ବେଣୁପୁର ଗ୍ରାମରେ ପହଞ୍ଚିଥିଲେ ଏବଂ ସେହି ଗ୍ରାମରେ ଭବାନନ୍ଦ ରାସ୍ତାଙ୍କ ଆମନ୍ତ୍ରିତ କ୍ରମେ ଉପସ୍ଥିତ ଥିବା ଭକ୍ତ ପ୍ରବର ମାଧବେନ୍ଦ୍ରପୁରୀ ଓ ତାଙ୍କ ସହିତ ଥିବା ତାଙ୍କର ଦୁଇ ଶିଷ୍ୟ ଇଶ୍ବରପୁର ଓ ଶ୍ରବଙ୍କୁ ଜାଣିନ ଦେଖିଲେ । ଏଥିରେ ସେ ଏତେ ବିମୁଗ୍ଧ ହେଲେ ଯେ, ତତ୍ପର ଦିନ ପ୍ରଭାତରେ ସେ ମାଧବେନ୍ଦ୍ରପୁରକୁ ଦଣ୍ଡବତ

ସଦାରେ ଦଶଦ୍ରୁତି ମୁଁ	॥ ଶାଶା ସୋଦର ନାହିଁ କେହୁ	୮୭
କରିବ କିସ ସାଲିଲୁଁ	॥ ବୁଦ୍ଧି ଏ ମନରେ ଦିଶେ	୮୮
ପିବାକୁ କେତେ ମନ ଦେଲି	॥ ଦୃଢ଼ରେ ସାହସ ଧଳାଲି	୮୯
ପ୍ରଭାତେ ଶ୍ରାମରୁ ବାହାର	॥ ହେଲି ମୁଁ ପଥର ବାଟର	୯୦
ଶ୍ରାମ ପଟ୍ଟେ କଲି ବଣ	॥ କେଳେ ଯେ ଅନ୍ଧେମି ପୁଣି	୯୧
ସେ ଯାହା ଦିଏ ମୁଁ ଭୁଞ୍ଜିଲି	॥ ଚଢ଼ିକ ବାରଣ ନ ଥିଲି	୯୨
ଦଶଦିନରେ ଆସି ହେଲି	॥ ବେଶ୍‌ପୁର ଗ୍ରାମେ ବୁଝିଲି	୯୩
ହେଲି ସାଂସନ ମୁଁ ହେଲି	॥ ମାଧବ ରାବର ପମେତ	୯୪
ଉଦାନନ୍ଦର ଦ୍ଵାର ଭରେ	॥ ଜାଣିନ କରଇ ପରାରେ	୯୫
ଜାଣିନ ଦେଖିଲି ମୁଁ ଭେଲେ	॥ ରାତି ଅନ୍ଧେ ମତି ଦୃଢ଼େ	୯୬
ପ୍ରଭାତେ ଗଲି ମୁଁ ଯାଏରେ	॥ ପଡ଼ିଲି ଗୋସାଇଁ ପୟରେ	୯୭
ବୋଇଲି ଡେଇଁ ଉଷାକର	॥ ମୁଁ ତୋର ପାଦର କବର	୯୮
ଜାଣିନ ରୁଲେ ମୋତେ ନିଅ	॥ ହରି ନାମ ମୋତେ ଶିଖାଅ	୯୯
ମାଧବ ଗୋସାଇଁ ଶୁଣିଲେ	॥ ଉଠ ଉଠ ବୋଲି ବୋଇଲେ	୧୦୦
ମସ୍ତକେ ମୋର ହାତ ଦେଲେ	॥ ପିଠିରେ ହାତ ବୁଲାଇଲେ	୧୦୧
ବୋଇଲି ବାଳୁକ ବସୁଧ	॥ ଜାଣିନେ ତୋର କାର୍ଯ୍ୟ କିସ	୧୦୨
ଯାଅ ରୁ ଉଦାନନ୍ଦ ପାଶ	॥ ତୋର ଉଦନ୍ତ ସେ ବୁଝିବ	୧୦୩
ଉଦାନନ୍ଦ ପାଶେ ହେଲି	॥ ପୟରେ ଦଣ୍ଡବତ ଲେ	୧୦୪
ଉଦାନନ୍ଦ ସେ ବଢ଼ିଲି	॥ ରାମାନନ୍ଦକୁ ବୋଲି ବୋଇଲି	୧୦୫
ରାମାନନ୍ଦ ତା ଜ୍ୟେଷ୍ଠ ପୁତ୍ର	॥ ବସଇ ହୋଇ ପୋଥିପୁସ୍ତ	୧୦୬
ମୁଁ ଯାଇ ଜଣାଇଲି ଦୁଃଖ	॥ ବୁଝେ ସେ ମୋତେଟି ନିରେଖ	୧୦୭
ବୋଇଲି ରହୁ ରୁ ମୋ ପାଶ	॥ କରଣ ପିଲ ରୁ ବଢ଼ିବ	୧୦୮
ଦିବୁ ରୁ କାହିଁ ଏଥେ ରହୁ	॥ ପାଠ ପଢ଼ିଲର ଦିଶେ ମୁହଁ	୧୦୯
ପାଠ ମୁଁ କହୁ ପଢ଼ିନାହିଁ	॥ ପଢ଼ାଇଲ ପାଠ ନିଠାଇ	୧୧୦

ପ୍ରଣାମ କରି ତାଙ୍କ ଜାଣିନ ଦଳରେ ନେବା ପାଇଁ ଅନୁରୋଧ କଲେ । ମାତ୍ର ଉଦାନନ୍ଦଙ୍କୁ ସାକ୍ଷାତ କରିବା ପାଇଁ ମାଧବେନ୍ଦ୍ର ପୁର ନିର୍ଦ୍ଦେଶ ଦେଲେ ଏବଂ ଉଦାନନ୍ଦ ନିର୍ଦ୍ଦେଶ ଦେଲେ ଜ୍ୟେଷ୍ଠ ପୁତ୍ର ରାମାନନ୍ଦଙ୍କୁ ଭେଟିବା ପାଇଁ । ଏହି ମୁବଦିର ପରିଚୟ ପାଇ ରାମାନନ୍ଦ ତାଙ୍କୁ ନିଜ ପାଖରେ ରଖାଇଲେ ଏବଂ କିଛି ପାଠ ମଧ୍ୟ ଶିଖାଇଲେ । ସେହି ସମୟରୁ ଅର୍ଥାତ ୧୫୧୧ରୁ ମାଧବ ପଟ୍ଟନାୟକ ରାୟ ରାମାନନ୍ଦଙ୍କର ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ସହାୟକ ରୂପେ କାର୍ଯ୍ୟ କରି ଆସୁଥିଲେ ।

ପଢ଼ିଲି ପାଠ ମୁଁ ଆକାଶ	॥	ଧଇଲି ତାଳପତ୍ର ଖେଦାଏ	୧୧୧
ବୋଇଲି ମୋ ପାଶେ ରୁ ଅବୁ	॥	ମୋହର ବେଗର ବୁଝିବୁ	୧୧୨
ରଢ଼ିଲି ତାକୁ ଅନୁପର	॥	ତାହାକୁ ଏକ ଗ୍ରହ ପର	୧୧୩
ମାଧବପୁର ଶେଷ ରଲେ	॥	ରେମୁଣା କଟକେ ହୋଇଲେ	୧୧୪
ଗୋପୀନାଥ ମୁଁ ଶ୍ରୀ ସମୀପେ	॥	ଜୀର୍ଣ୍ଣ କରୁଥାଉ ନିତ୍ୟ	୧୧୫
ପ୍ରେମରେ ମତି କର କର	॥	ନୟନୁ ଝରେ ଅଶ୍ରୁଧାର	୧୧୬
କାଳେ ସେ କଲ ପୂର୍ଣ୍ଣବାସ	॥	ଫରୁଣ ମାସ ପାଞ୍ଚଅଙ୍କ	୧୧୭
ରାଜା ଦେ ବହୁ ଦୁଃଖ କଲ	॥	ଭବାନନ୍ଦକୁ ହଜାରିଲ	୧୧୮
ବୋଇଲି ମାଧବ ଗୋପାୟ	॥	ପୂର୍ଣ୍ଣ ଚଳିଲ ନାମ ଗାଇ	୧୧୯
ଧନ୍ୟ ତା ଜୀବନ ବେଷ୍ଟର	॥	ଧନ୍ୟ ତା ଜୀଉଁ ଆସିଲର	୧୨୦
ବହୁତ ଦୁଃଖ ସେହୁ କଲ	॥	ସଦଗତି ହୋଇ ବୋଇଲ	୧୨୧
ବଞ୍ଚିବ ରାମରାୟ ପୋଥା	॥	ପଣ୍ଡିତ ପଣେ ସାମରଥା	୧୨୨
ରଚିଲ ବହୁ ନାଟଗୀତ	॥	ଜଗନ୍ନାଥ ବଞ୍ଚଇ ନାମେ ତ	୧୨୩
ରାଜା ଯେ ପରପିଲ	॥	ରାଜା ସେ ଧନ୍ୟ ଧନ୍ୟ ତଲ	୧୨୪
ରାଜା ଦେ ସନମତ ହେଲେ	॥	ଗୀତ ନାଟକର ବୋଇଲେ	୧୨୫
ଆଠଅଙ୍କ ଫରୁଣ ମାସର	॥	ଜଗନ୍ନାଥ ବଞ୍ଚଇ ଉତ୍ତର	୧୨୬
ଦୋଳଭସ୍ତ୍ର ଦେହଲରେ	॥	ପାଞ୍ଚଦିନ ନାଟ ମନ୍ଦିରେ	୧୨୭
ହେଲକ ଏହୁ ନାଟଗୀତ	॥	ରାଜା ସେ ଲଭଇ ହରଷ	୧୨୮
ରାୟ ପତ ରାମାନନ୍ଦରେ	॥	ଦେଲେକ ରାଜା ସରଗରେ	୧୨୯
ସୁନାର ଛତ୍ର ଏକ ଦେଲେ	॥	ରାଧାକୃଷ୍ଣ ଭଗତି ଶ୍ରେଣେ	୧୩୦
ରାୟର ନାଟକ ଦେଖିଣ	॥	ସେବକେ କଲେ ଧନ୍ୟ ଧନ୍ୟ	୧୩୧
ନଅ ଅଙ୍କରେ ଅଙ୍କ ହେଲେ	॥	ରାଜମନ୍ତ୍ରୀ ସାଥ ବୋଇଲେ	୧୩୨

୧୧୭- ରାଜାଙ୍କ ପାଞ୍ଚଅଙ୍କ ଫରୁଣ ମାସ = ଖ୍ରୀ: ୧୫୦୦, ମାର୍ଚ୍ଚ ମାସ—ରେମୁଣା କଟକରେ ଗୋପୀନାଥଙ୍କ ଶେଷରେ ମାଧବେନ୍ଦ୍ରପୁରଙ୍କ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟାନ ବଢ଼ିଲ ।

୧୨୭- ରାମାନନ୍ଦଙ୍କ ପ୍ରଚୀନ ନାଟକ ‘ଜଗନ୍ନାଥ ବଞ୍ଚଇ’ ଗଜପତି ପ୍ରତାପରୁଦ୍ରଦେବଙ୍କୁ ଉତ୍ସର୍ଗ କରିବା ଏବଂ ମନ୍ଦିରରେ ଏହାର ଅଭିନୟ କରି ରାଜା ଅନୁମତି ଦେଲେ । ଏହି ଖ୍ୟାତ ନାଟକର ରଚନା କାଳ ରାଜାଙ୍କ ଆଠଅଙ୍କ ଫରୁଣ ମାସ = ୧୫୦୧, ମାର୍ଚ୍ଚ ମାସ । ମାର୍ଚ୍ଚ ମାସର ଦୋଳ ଛତ୍ର ବେଳେ ପାଞ୍ଚଦିନ ଧରି ଏହା ଶ୍ରୀମନ୍ଦିରରେ ଅଭିନୀତ ହୋଇଥିଲା । ରାମାନନ୍ଦଙ୍କୁ ‘ରାୟ’ ପଦ ଦିଆଗଲା । ରାଜା ଏକ ସୁନା ଛତ୍ର ଉପହାର ଦେଲେ ।

୧୩୨- ରାଜାଙ୍କ ନଅଅଙ୍କ = ଖ୍ରୀ: ୧୫୦୩ । ରାୟ ରାମାନନ୍ଦଙ୍କୁ ରାଜମନ୍ତ୍ରୀର

ରାଜମନ୍ଦିରୀ ବନ୍ୟ ବୁଝ	॥ ସେ ରାଜ୍ୟ ଲୋକ ଅସନ୍ନୋଷ	୧୩୩
ରାମ ରାୟ ସେ ରାଜା ହେଲେ	॥ ରାଜମନ୍ଦିରୀ ବେଶର ବୁଝିଲେ	୧୩୪
ମୋଲେ ସେ ସେହୁ ଦୟା କଲେ	॥ ଆସ ରୁ ସଙ୍ଗେଣ ବୋଇଲେ	୧୩୫
ରାଜ ର ସିଂହୋଦଣ ଅଙ୍ଗେଣ	॥ ଦୁର୍ଭିକ୍ଷ ଦେଲେ କଷଣ	୧୩୬
ବହୁତ ଲୋକ ଶୟ ଗଲେ	॥ ସଜନୀ ଅଭୁକ୍ତ ରହିଲେ	୧୩୭
ରାମରାୟର ଯନ୍ତ୍ର ପାଲେ	॥ ବଞ୍ଚିଲେ ମାନବ ଶୟଲେ	୧୩୮
ଭବାନନ୍ଦ ସେ ସ୍ୱର୍ଗ ଗଲେ	॥ ରାମାନନ୍ଦ ଦୃବଳ ଜୟା କଲେ	୧୩୯
ଗୋପୀନାଥ ସେ ବାଣୀନାଥ	॥ ରାଜକ ଯିକୁ ସୋଗ୍ୟପାଟ	୧୪୦
କଳାନିଧି ସେ ସୁଧାନିଧି	॥ କ୍ଷେପି ବିଦ୍ୟାକୁ ଦେଲେ ବୁଦ୍ଧି	୧୪୧
ଭଗତ ରାଜ ରାମାନନ୍ଦ	॥ ରାମଦେବ ନୀତିନ ଆନନ୍ଦ	୧୪୨
ଗୋଦାବରୀ ଘାଟେ ସ୍ନାନ	॥ କରଇ ନାମ ସେ ଭଜନ	୧୪୩
ସାଧୁ ଦୈନ୍ଦ୍ରିକ ସଙ୍ଗେ ମେଲେ	॥ ପଡ଼ଇ ନୀତି ନାଟ ଶ୍ରେଲେ	୧୪୪
କୟାଦେବରୀ ଶୀତପୋଷ	॥ ଲୋକେଇଲ ସେବୀତ	୧୪୫
ନିରାକାର ଶାସ୍ତି ରୁଚଇ	॥ ନାମ ଭଜନେ ମନ ଦେଇ	୧୪୬
ରାଧାକୃଷ୍ଣ ସ୍ତ୍ରୀମେ ମଜଇ	॥ ତା ତତ୍ତ୍ୱ ଆନ ନ ଜାଣଇ	୧୪୭
ରାଜା ଅପିତ ତରଜିଲେ	॥ ସଜନୀ ଭୋଜାଅ ବୋଇଲେ	୧୪୮
ଗଳାରେ ଲଗିଲୁଟି ପାଶ	॥ ରୁ ବୋଲୁ ଏବେ କୃଷ୍ଣ ରସ	୧୪୯
ଏତେବେଳେ ଏ ଭଲ ନୋହେ	॥ ସଜନୀ ଦିନାଅ ବେଢ଼ାଏ	୧୫୦
କହଇ ମାଧବ ସେ ଦାସ	॥ ଶୁଣ ଭକତେ ଆନରସ	୧୫୧

ଶାସକ ପଦରେ ନିୟୁକ୍ତ କରାଗଲା । କିନ୍ତୁ ମାଧବ ପଟ୍ଟନାୟକ ତାଙ୍କର ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ସମ୍ପାଦକ ରୂପେ ରାଜମନ୍ଦିରୀ ଗଲେ ।

୧୩୭- ରାଜାଙ୍କ ସିଂହୋଦଣ ଅଙ୍ଗ = ପୃ: ୧୫୦୭ । ଏ ବର୍ଷ ଦୁର୍ଭିକ୍ଷ ହୋଇଥିଲା । ଭବାନନ୍ଦ ରାୟଙ୍କର ମୃତ୍ୟୁ ହୋଇଥିଲା । ରାମାନନ୍ଦଙ୍କର ଅନ୍ୟ ଭାଗ ରାଜ ମନ୍ଦିରୀ ଗୋପୀନାଥ ଓ ବାଣୀନାଥ ବଜାରରେ ମିଶ୍ରକୁ ହେଲେ ଏବଂ କଳାନିଧି ଓ ସୁଧାନିଧି ବୋଧହୁଏ ମୁକ୍ତରେ ରାଜାଙ୍କର ସମ୍ପାଦକ ହେଲେ ।

୧୪୨-୧୪୭ ରାଜମନ୍ଦିରୀର ଶାସକ ରୂପେ ରାମାନନ୍ଦଙ୍କର ଅସଫଳତା ଏବଂ ବୈଦେ-
କନୋତ୍ତର କାର୍ଯ୍ୟକଳାପ ଏଠାରେ ବର୍ଣ୍ଣିତ ।

୧୪୮-୧୫୦ ଶାସକ ଅପେକ୍ଷା ରାମାନନ୍ଦ ଥିଲେ ଅଧିକ ଧାର୍ମିକ ଓ ପଣ୍ଡିତ । ତେଣୁ
ଗଜପତି ତାଙ୍କୁ ଡରାଇ କଲେ ଏବଂ ସୈନ୍ୟସାମନ୍ତ ନେଇ ଦିନାଗ ରହିବାକୁ
ନିର୍ଦ୍ଦେଶ ଦେଲେ ।

ଚତୁର୍ଥ ଅଧ୍ୟାୟ

ରୁଦ୍ରଦେବ ଯେ ଗଜପତି	॥ ପ୍ରତାପଦେବେ ନ ଜାଣନ୍ତି	। ୧ ।
କୃଷ୍ଣ ଅଂଶରୁ ସେହୁ ଜାଳ	॥ ସୂର୍ଯ୍ୟବର୍ଣ୍ଣା ଯେ ନାମ ଖ୍ୟାତ	। ୨ ।
ନିଭୁବନରେ ଜଣେ ନୃପ	॥ ବଡ଼ାଇ ତାହାର ଅମାପ	। ୩ ।
ସକଳ ରାଜା ବଶ କଲେ	॥ ବେଶ୍ଟି ଭିଆଣେ ଚରକଲେ	। ୪ ।
ମହା ପ୍ରତାପୀ ମହା ତେଜା	॥ ସୁଖେ ପାଳଇ ଜନପ୍ରଜା	। ୫ ।
ସହସ୍ରେ ବାର ପଶୁ ଘେନି	॥ ଦକ୍ଷିଣେ ଚଳିଲକ ପୁଣି	। ୬ ।
ଉଦେଗିରି ଚନ୍ଦ୍ରଗିରିରେ	॥ କଟକ କଲ ପ୍ରତାପରେ	। ୭ ।
ପଦର ଅଙ୍କ କୃଷ୍ଣରାସୁ	॥ ସଜାତେ ମୂର୍ତ୍ତି ଉପରାସୁ	। ୮ ।
ଉତ୍ତରୁ ଗଜ ଇସିମାଳ	॥ ଚତୁର୍ଦ୍ଧା ଅଇଲ ଶେଷବୋଲ	। ୯ ।
ପ୍ରଭୁକୁ ଘେନିବ ବୋଇଲ	॥ ମହାସକଟ ଉତ୍ତଳ	। ୧୦ ।

୧-୭ ଗଜପତି ପ୍ରତାପରୁଦ୍ରଙ୍କ ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ୱ ସପର୍ବୀୟ ସୁଚନା ଏଠାରେ ବର୍ଣ୍ଣିତ । ବେଶ୍ଟିଭିଆଣ = ସୈନ୍ୟବାହନର ସୁବିଧାଯା ନାହିଁ ଜଙ୍ଗଲ କାଟି ରାସ୍ତା ତିଆରି କରିବା କାମ । ସୈନ୍ୟମାନେ ସୁବିଧାଯା କରିବା ପୂର୍ବରୁ ଏକ ଦଳ ଆଗୁଆ ସୈନ୍ୟ ଏହି କାମ କରୁଥିଲେ । ଏହି ଦଳକୁ ‘ବେଶ୍ଟିକାରଦଳ’ ବା ଅଗୁଆ ଦଳ କୁହାଯାଉଥିଲା । କୃଷ୍ଣଦେବ ରାୟଙ୍କ ସହୃଦ ପରବର୍ତ୍ତୀ ସମୟରେ ହୋଇଥିବା ମୁଞ୍ଚର ପୁଞ୍ ପ୍ରସ୍ତୁତ ସପର୍ବୀୟ ସୁଚନା ଏଠାରେ ବୋଧହୁଏ କବି ଦେଇଛନ୍ତି । ଉଦୟଗିରି ଓ ଚନ୍ଦ୍ରଗିରି ସେତେବେଳେ ଓଡ଼ିଶା ଶାମ୍ରାଜ୍ୟର ଅନ୍ତର୍ଭୁକ୍ତ ଥିଲା ।

୮- ରାଜାଙ୍କ ପଦର ଅଙ୍କ = ଖ୍ରୀ: ୧୫୦୧ । କୃଷ୍ଣଦେବ ରାୟ ବିଜୟନଗର ଶାମ୍ରାଜ୍ୟର ସଂହାରନ ଅଭେଦରେ କରୁ କରୁ ଅନ୍ତର୍ମତ୍ତ ଅରମ୍ଭ କଲେ । ପ୍ରତାପରୁଦ୍ର ବିଜୟନଗର ବିରୁଦ୍ଧରେ ଲଢ଼ୁ ହେଲେ ଏବଂ ଦକ୍ଷିଣରେ ଅବସ୍ଥାନ କରୁଥିଲେ ।

୯- ଉତ୍ତରରୁ ବନ୍ଦ ପୁଲତାନ ଗଜ ଇସିମାଳ ପୁରୁ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ମାଡ଼ିଆସି ଶ୍ରୀବିଗ୍ରହ-ମାନଙ୍କୁ ଅପହରଣ କରିବାକୁ ଚେଷ୍ଟାକଲେ । ମାତ୍ର ଯେତେବେଳେ ଶ୍ରେଷ୍ଠମାନଙ୍କୁ ହାତୀ ପିଠିରେ ନେଇ ଚତୁରଳା ସହକାରେ ଚାଲିବା ହୁଏ ମଧ୍ୟରେ ଚଢ଼େଇ ଗୁମ୍ଫାରେ ଲୁଚିଗଲେ । ନୃସିଂହ ପରିବର୍ତ୍ତେ ନାମଧେୟ ଜଣେ ବ୍ୟକ୍ତି ଏ କାର୍ଯ୍ୟ ସମାପନ କରିଥିଲେ । ଜଣେ ‘ପାତ୍ର’ ସହଯା ଯୋଗୁଁ ଯାଇ କୃଷ୍ଣଚୌରୀ ନଦୀ କୂଳରେ ଅବସ୍ଥାନ କରୁଥିବା ଗଜପତି ରାଜାଙ୍କୁ ଏ ସମ୍ବାଦ ଦେଲେ ।

ସେବକେ ନେଇ ଲୁଗୁଇଲେ	॥ ଗଡ଼ କେଙ୍କଲେ ଯାଇ ହେଲେ	୧୧
ହୁଆଁରେ ବସାଇ ଚନ୍ଦ୍ର	॥ ଚନ୍ଦ୍ରେ ନୃସିଂହ ଉପରାୟ	୧୨
ଚଳିକା ହରଦ ମଧର	॥ ଚଢ଼େଇ କୁମ୍ଭୀକ ଭାବର	୧୩
ବଗୁଡ଼ମାନ ଲୁଗୁଇଲେ	॥ ପାମେକ ଦକ୍ଷିଣେ ରମିଲେ	୧୪
କୃଷ୍ଣାବେଣୀ ନଦୀ କୁଳର	॥ ରାଜାକୁ ବୋଲେ ସମାର୍ପର	୧୫
ଶୁଣି ପ୍ରତାପ ନୃପରେ	॥ ହୋଧେ ବଚନ ଉଦଗାର	୧୬
ମୁଁ ଆଉ ଏହା କି ବେଗର	॥ ପ୍ରଭୁକୁ ଯବନେ ଅପିଲ	୧୭
ଚଢ଼େଇ ଗୁଡ଼ା ବୋଲି ଅଣି	॥ ଶୁଣି ଅମୂଲ୍ୟ ନୃପମଣି	୧୮
ଗଡ଼ କେଙ୍କଲେ ଆସି ମିଳେ	॥ ଦର୍ଶନ କରିଇ କାତରେ	୧୯
ବୋଇଲ ପ୍ରଭୁ କୃପା କର	॥ ଏ ରାଜ୍ୟ ଅଟଇ ତୋହର	୨୦
ତୋ ବଳେ ମୁଁ ବଳିପୁର	॥ ମାରିବ ଯବନ କି ଗୁର	୨୧
ଜଗନ୍ନାଥ ନାମ ମାଳା କରେ	॥ ଚଳଇ ନୃପ ରେତରେ	୨୨
ମୈତ୍ରମାନନ୍ତ ଦଉଡ଼ିଲ	॥ ମନ୍ଦାବରତ ବୋଲି ଗଲ	୨୩
ଲେଉଟି ଅଇଲ ରୁଚିତ	॥ ଦକ୍ଷିଣେ ଗମିଲ ଯାବନ୍ତ	୨୪
ସମର ହେଲ ଘୋରତର	॥ ନୃପତି ହେଲେକ କାତର	୨୫
ବୋଇଲେ ପ୍ରଭୁ ଭକ୍ତାବର	॥ ଏ ରାଜ୍ୟ ଅଟଇ ତୋହର	୨୬
ସଦାନାମକୁ ସୁମରଇ	॥ ପ୍ରଭୁର ପାଦେ ଶର ଦେଇ	୨୭
ଏ କାଳେ ଯେହେ ଆସି ମିଳେ	॥ ଜଗନ ସତ୍ତ୍ୱ ଭକ୍ତମେଲେ	୨୮

ରାଜା ଏଥିରେ ବିଚଳିତ ହୋଇ ଗଡ଼ କେଙ୍କଲକୁ (ବୋଧହୁଏ ଅଧୁନିକ ବଙ୍ଗାଡ଼ ଗଡ଼) ଆସି ଶ୍ରୀଜଗନ୍ନାଥଙ୍କୁ ଦର୍ଶନ କଲେ ଏବଂ ରାଜ୍ୟର ସୁରକ୍ଷା ସକାଶେ ଅଙ୍ଗମାଳ ପାଇ ଯବନ ଝୁପାତରୁ ରାଜ୍ୟର ସୁରକ୍ଷା ପାଇଁ ପଣ ନେଲେ । ମନ୍ଦାବରତ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ସୈନ୍ୟରାଜା କଣ ଯବନମାନଙ୍କୁ ଦଉଡ଼ାଇ ଦେଲେ ଏବଂ ଦକ୍ଷିଣ ଯାତ୍ରା କଲେ । ଏହା ବୋଧହୁଏ ଖ୍ରୀ: ୧୭-୧୮-୧୯ର ଦଟଣ ।

୨୮-୩୦ ଏତେବେଳେ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ଚୈତନ୍ୟ ନୀଳାଚଳ ଧାମରେ ଆସି ପଦାଧିଷ୍ଠ କଲେ । ସେ ଏକାକୀ ଜଗନ୍ନାଥ ମନ୍ଦିରକୁ ପ୍ରବେଶ କଲେ ଏବଂ ପ୍ରେମଭାବର ଆବେଶରେ ମନ୍ଦିର ମଧ୍ୟରେ ଅବେତନ ହୋଇପଡ଼ିଲେ । ଦୈବ ଯୋଗରୁ ମନ୍ଦିରରେ ବାସୁଦେବ ସାବ୍‌ଭୌମ ଥିଲେ । ସେ ଏହି ନୂତନ ଆଗନ୍ତୁକ ସନ୍ନ୍ୟାସୀଙ୍କୁ ପାଞ୍ଚାମ୍ କରାଇଲେ ଏବଂ ନିଜ ଭଜନକୁ ନେଇଗଲେ । କିନ୍ତୁ ସମୟ ପରେ ବୋଧହୁଏ ପଛରେ ପଡ଼ିଯାଇଥିବା ଚୈତନ୍ୟଙ୍କର ସହଚରମାନେ ଆସି ପ୍ରବେଶ ହେଲେ ଏବଂ ସାବ୍‌ଭୌମଙ୍କ ମୂହରେ ସମସ୍ତେ ସମ୍ମିଳିତ ହୋଇ ପୁଣି ଦେଉଳକୁ

ନାମ ତା କୃଷ୍ଣ ଚଇତନ୍ୟ	॥	ସାକ୍ଷାତ ଶ୍ରେଷ୍ଠ ସମାନ	୨୧
ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କୁ ସେ ଦେଖିଣ	॥	ପ୍ରେମରେ ହୋଏ ଅଚେତନ	୩୦
ସାବରୌମ ସେ ଦେଖିଲେ	॥	ସାକ୍ଷୀମ ପଦକ କରାଇଲେ	୩୧
ଆପଣା ଭବନକୁ ନେଲେ	॥	ଭଗତ ଜନେ ଆସି ହେଲେ	୩୨
ଗଲେ ଦେଉଳେ ଦରଶନେ	॥	ପ୍ରସାଦ ଭୁଞ୍ଜିଲେ ଆପଣେ	୩୩
କ୍ଷେତେ ଏକ ମାତ୍ର ଅବଧି	॥	ଶାସ୍ତ୍ର ଚରଣ କଲେ ବୁଦ୍ଧି	୩୪
ମାପକ ରହିଲେ କ୍ଷେତର	॥	ଦେଉଳେ କରଇ ସଞ୍ଚାର	୩୫
ବଟ ଗଣେଶ ମୂଳେ ବସେ	॥	ଜଗନ୍ନାଥ ଦାସ ପ୍ରତକ୍ଷେ	୩୬
ରାହାସ ମଣ୍ଡପ ନିର୍ମାଣ	॥	ରାଧାକୃଷ୍ଣ ମୁଖି ଆପଣି	୩୭
ଭଗବତ ରଚନା କରେ	॥	ଭଗବେ ଶୁଣନ୍ତି ସମ୍ପାରେ	୩୮
ଭଗବତର ଭାବ ପେଟେ	॥	ମଧୁର ସ୍ବରେ ଗାଏ ନିତ୍ୟେ	୩୯
ଦିନେକ ପଞ୍ଚ ଅବକାଶେ	॥	ଭଗବେ ବୁଣ୍ଡି ସେ ଚଣେଷେ	୪୦
ଭଗବତ ଅର୍ଥ ବଞ୍ଚାଣେ	॥	ଆସି ମିଳିଲେ ଚଇତନ୍ୟ	୪୧
ଭଗବତ ଅର୍ଥ ଶୁଣିଲେ	॥	ହୃମୀର ଭାବ ସେ ବୁଝିଲେ	୪୨
ନୟନ ଅଶ୍ରୁ କରଇ	॥	ଅଙ୍ଗେଶ ସୁଲକ ଅପାର	୪୩
ଜଗନ୍ନାଥର ଏତେ ଭାବ	॥	ଚୈତନ୍ୟ କଲେ ତାହା ଠାନ	୪୪
ବୋକଲେ ତୁ ଭଗବତ ଶ୍ରେଷ୍ଠ	॥	ଭଗବତ ଭାବେ ମତ ପୁଷ୍ପ	୪୫

ଯାଇ ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କୁ ଦର୍ଶନ କଲେ । ଏହି ରୂପେ ଚୈତନ୍ୟଙ୍କର ଶ୍ରୀକ୍ଷେତ୍ର ଆଗମନ ଓ ଏଠାରେ ଅବସ୍ଥାନର ସମୟ ଏକ ମାତ୍ର ବୋଲି କବି ଏଠାରେ ହୃଦାକ ଦେଇଛନ୍ତି ।

୩୭-୫୦ ବଟଗଣେଶ ମୂଳରେ ଜଗନ୍ନାଥ ଦାସ ଏକ କ୍ଷୁଦ୍ର ମଣ୍ଡପ ନିର୍ମାଣ କରି - ସେଠାରେ ରାଧାକୃଷ୍ଣ ମୂଳର ମୁଖି ସ୍ଥାପନ କରି ତାହାର ସମ୍ମୁଖରେ ବସି ପ୍ରତ୍ୟହ ଭଗବତ ରଚନା କରିବା ପକ୍ଷେ ପକ୍ଷେ ଭଗବତର ଅର୍ଥ ଲେଖି ବୁଝାଉଥିଲେ । ଭଗବତ ପାଠ କଲବେଳେ ତାଙ୍କ ସଞ୍ଚାରରେ ପାଣ୍ଡିକ ଭାବମାନ ପ୍ରକାଶ ପାଉଥିଲା । ତନେ ପଦ୍ୟା ସମୟରେ ଚୈତନ୍ୟ ଆସି ଭଗବତ ଶୁଣିଲେ ଏବଂ ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କ ପାଣ୍ଡିକ ଭାବମାନ ଲକ୍ଷ୍ୟ କଲେ । ଏଥିରେ ସେ ଏତେଦୂର ମୁଗଧ ହୋଇପଡ଼ିଲେ ଯେ ଦୁହେଁ ଅଦେଶ ପ୍ରହର ଖର୍ଚ୍ଚକ୍ର କୋଳାହଳ ଅବସ୍ଥାରେ ରହିଲେ । ଚୈତନ୍ୟ କହିଲେ—ତୁମର ଏ ପ୍ରେମଭାବ ମୁଁ ଅନ୍ୟ କେଉଁଠାରୁ ପାଇବିନାହିଁ; ତେଣୁ ତୁମର ସଙ୍ଗେ ମୁଁ ଭ୍ରାତୃକ ନାହିଁ । ଜଗନ୍ନାଥ ଦାସଙ୍କୁ ଚୈତନ୍ୟ ଅଦରରେ ସମ୍ମାନ ବୋଲି ସମ୍ବୋଧନ କଲେ ଏବଂ ଜନ୍ମେ ଓ ଚୈତନ୍ୟଙ୍କୁ ପ୍ରଭୁ ବୋଲି ସମ୍ବୋଧନ କଲେ । ଏହଠାରୁ ଉଚ୍ଚତମ ମଧ୍ୟରେ ଗଭୀର ତାତ୍ପର୍ଯ୍ୟ ଭାବ ଜାତ ହେଲା ।

ତୋ ଶ୍ରବ ମୁଁ କାହୁଁ ପାଇବି	॥ ତୋହର ସଙ୍ଗ ନ ଗୁଡ଼ିବି	୪୭
ଅଦେଇ ପ୍ରହର ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତେ	॥ ଦୁହେଁ ରହିଲେ କୋଳାଗ୍ରବେ	୪୭
ଦୁହେଁ ଏକତ୍ର ଠାରେ ବସି	॥ ପରସ୍ପରକୁ ପ୍ରଣୟନ୍ତି	୪୮
ସ୍ଥମୀ ରୁ ବୋଇଲ ଚୈତନ୍ୟ	॥ ପ୍ରଭୁ ରୁ ବୋଇଲ ଅପଣ	୪୯
ସମୁଦ୍ରେ ନଦୀ ସେ ମିଶିଲ	॥ ଶ୍ରବ ଭରଣ ଉଭୟଲ	୫୦
ସାବ୍‌ଭୌମ ପଟେ ମିଳଣ	॥ କଲେକ ଶାସ୍ତ୍ର ସେ ପଠନ	୫୧
ମହାତୀର୍ଥକ ନ୍ୟାୟରେ	॥ ସାବ୍‌ଭୌମ ସେ ମହାବୋଧ	୫୨
ପ୍ରଭୁ ସଙ୍ଗତେ ବିଦ୍ୟାବାଦ	॥ କଲେ ଶେଷେ ସେ ବହୁତ	୫୩
ପ୍ରଭୁର ଭଗତି ଦେଖିଲ	॥ ଅନ୍ତର ପ୍ରଭୁର ପ୍ରମଣିଲ	୫୪
ଭଗତି କଥା ପରସଙ୍ଗେ	॥ ପ୍ରଭୁ ସାଉଁଧିକ ଶ୍ରବ ଅଙ୍ଗେ	୫୫
କମ୍ପିତ ଓଠ ସ୍ପେଷ ଅଙ୍ଗ	॥ ବେପଥୁ ଶ୍ରବ ନିତ୍ୟରଙ୍ଗ	୫୬
ଦେଖିଣ ସାବ୍‌ଭୌମ ବୋଲେ	॥ ରୁ କ ହୋ ପ୍ରଭୁ ସ୍ବୟଂ ହେଲେ	୫୭
ଭଗତି ଶ୍ରବ ମୁଁ ନ ଜାଣେ	॥ ଶୁଷ୍ଟ ଅନ୍ତରେ ପରିମାଣେ	୫୮
ପ୍ରଭୁ ସଙ୍ଗତେ କାଳକ୍ଷେପି	॥ ପ୍ରଭୁ ବୋଇଲ ଗର୍ଥ ଯିବ	୫୯
ଦକ୍ଷିଣ ଦେଶ ଯେବେ ଯିବ	॥ ରାମରାୟ ସଙ୍ଗ ଲଭିବ	୬୦
ସେ ଜାଣେ ଭଗତିର ଚକ୍ଷୁ	॥ ରାମାଣୀ ତା ମନରେ	୬୧
କୃଷ୍ଣ ତଥା ମୁଁ ନ ଜାଣଇ	॥ ରାମ ରାୟ ପରୁ ଜାଣେ	୬୨
ଯେବେ ଦକ୍ଷିଣ ଦେଶ ଯିବ	॥ ରାମ ରାୟ ଅବଶ୍ୟ ଭେଟିବ	୬୩
ଗଲ ସେ ଦକ୍ଷିଣ ବ୍ରଜସ	॥ ମିଳିଲ ଗୋଦାବରୀ କୁଳେଣ	୬୪

୫୧-୬୩ ଚାପୁଦେବ ସାବ୍‌ଭୌମଙ୍କ ପହୁତ ଶ୍ରୀଚୈତନ୍ୟଙ୍କର ଶାସ୍ତ୍ରାଲୋଚନା ପ୍ରସଙ୍ଗ ଏଠାରେ ବର୍ଣ୍ଣିତ । ଦୁହେଁ ବିଦ୍ୟା ବିବାଦରେ ରତ ହେଲେ; ମାତ୍ର ଭକ୍ତିଚକ୍ର ପ୍ରସଙ୍ଗ ଅଲୋଚନା କାଳରେ ଶ୍ରୀଚୈତନ୍ୟଙ୍କ ସାଉଁଧିକ ବିକାରମାନ ସାବ୍‌ଭୌମଙ୍କୁ ଚମତ୍କୃତ କଲ । ଚୈତନ୍ୟଙ୍କର ଭଗବତ୍ ସାବ୍‌ଭୌମ ସ୍ଥିତିର କଲେ । ମାତ୍ର ଭକ୍ତିଚକ୍ର ସେ କିନ୍ତୁ ଜାଣନ୍ତି ନାହିଁ ବୋଲି କହିଲେ । ଏ ଦିଗରେ ରାୟ ରାମାନନ୍ଦଙ୍କ ପାଣ୍ଡିତ୍ୟକୁ ସାବ୍‌ଭୌମ ପ୍ରଣୟା କରିବା ପରେ ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ଦକ୍ଷିଣକୁ ଯାଇ ରାମାନନ୍ଦଙ୍କୁ ଶାସ୍ତ୍ରର ରାୟ ରାମାନନ୍ଦଙ୍କୁ ଭେଟିବା ପାଇଁ ପରାମର୍ଶ ଦେଲେ । ଏଠାରେ ଶ୍ରୀଚୈତନ୍ୟଙ୍କର ଷଡ଼ଭୁଜ ପ୍ରଦର୍ଶନ ଓ ସାବ୍‌ଭୌମଙ୍କୁ ଉଦ୍ଧାର କରିବା ବିଷୟ ନାହିଁ । ଏହା ବୋଧହୁଏ କୃଷ୍ଣ ଦାସ କବିରାଜଙ୍କର ପରବର୍ତ୍ତୀ ସଂଯୋଜନା ।

୬୪-୮୦ ଚୈତନ୍ୟ ଗୋଦାବରୀ ନଦୀକୂଳରେ ଅବସ୍ଥିତ । ସାବ୍‌ଭୌମଙ୍କ ପରାମର୍ଶ

ସ୍ନାନ ଶୟନ ହୋଇଅଛି	॥ ବୃଷ ମୂଳେ ଅସନ ପାରିଛି	୭୫
ସ୍ବପ୍ନବେ ଗଉର ତା କାନ୍ତି	• ॥ ବାଳପୁରୀକୁ ଆସେ ଭ୍ରାନ୍ତି	୭୬
ସୁବର୍ଣ୍ଣେ ନିର୍ମାଣିଲ ପରା	॥ ଦିଶଇ ଅଙ୍ଗ ତାର ଚୋରା	୭୭
ବାହୁ ଲମ୍ବଇ କାନ୍ତ ସରି	॥ ଆସୁତ ଲେଚନ ଉତ୍ତରି	୭୮
ବ୍ରହ୍ମଚେନ ଯେ ଝଟକଇ	॥ ଅଧରୁ ମଧୁହାସ ଝରଇ	୭୯
ଏକାଲେ ରାମରାୟ ବଳେ	॥ ନଦୀ ପାଟରେ ଅଙ୍ଗ ମାଳେ	୮୦
ସଙ୍ଗରେ ପରିବାସ ଜନ	॥ ବାଜଇ ଟମକ ନିଶାଣ	୮୧
ପାଟକୁ ଉଠେ ରାମରାୟ	॥ ହାତୋଳାରେ ଶେକେ ରାୟ	୮୨
ବୃଷ ମୂଳରୁ ଉଠି ଧାଇଁ	॥ ଚୈତନ୍ୟ ଆସିଣ ମିଳଇ	୮୩
ରୂମେ କି ଅଟ ରାମରାୟ	॥ ଦଶଅଙ୍ଗ ରାଜା ପରାୟ	୮୪
ତନ୍ତ୍ରରେ ଦୁହେଁ କୋଳ ହେଲେ	॥ ମେଘେ ବେଦ୍ୟୁତ କି ମିଶିଲେ	୮୫
ରୂମରେ ଆସି ମୁଁ ମିଳିଲି	॥ ଭାଗ୍ୟକୁ ମୋହର ଦେଖିଲି	୮୬
ରାମରାୟ ଯେ ବୋଲେ ଯବେ	॥ ଅସ ହୋ ମୋହର ସମୀପେ	୮୭
ଅତିଥି ହୋଇ ଏଥେ ବେଦ	॥ କରବା ଶାସ୍ତ୍ର ପରିଚୟ	୮୮
ଭାଗ୍ୟକୁ ମୋହର ଅସିଲି	॥ ସାଧୁର ଯଙ୍ଗ ମୋତେ ଦେଲି	୮୯
ଦୁହେଁ ଆଳାପେ ରତ ହେଲେ	॥ ଦଶଦିନ କାଳ ଯାପିଲେ	୯୦
ପରାରେ ଗୋରା ନାନା ଅର୍ଥ	॥ ରାମରାୟ କହେ ଉଦୟ	୯୧

ଅନୁସାରେ ରାୟ ରାମାନନ୍ଦଙ୍କୁ ସାକ୍ଷାତ କରି ଭକ୍ତତତ୍ତ୍ବ ଶିକ୍ଷା କରବା ତାଙ୍କର ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ । ଚୈତନ୍ୟ ନିଜ୍ୟକର୍ମମାନ ଶେଷକରି ବୃଷ ମୂଳରେ ଅସନ ପକାଇ ବସିଛନ୍ତି । ତାଙ୍କର କନକ-ଚୌରକାନ୍ତି ବାଳପୁରୀର ଭ୍ରାନ୍ତି ସୃଷ୍ଟି କରୁଛି । ଆକାନ୍ତଲମ୍ବିକ ବାହୁ ଓ ଆସୁତ ଲେଚନ ଦର୍ଶକମାନଙ୍କର ଦୃଷ୍ଟି ଆକର୍ଷଣ କରୁଛି । ସଙ୍ଗୀତରୁ ବ୍ରହ୍ମଚେନ ବହୁ ଶୁଭ ହେଉଛି ଏବଂ ଅଧରୁ ମଧୁହାସ ଝରୁଛି । ଏହି ସମୟରେ ରାୟ ରାମାନନ୍ଦ ଘୋଡ଼ାଦାସୀ ପାଟ ସ୍ନାନ କରିବା ଲାଗି ଯଦାନବଲେ ହାତୋଳାରେ ଶେକେଲେ । ସ୍ନାନ ସାରି ସେ ହାତୋଳାକୁ ଯାଉଛନ୍ତି—ଏହି ସମୟରେ ଚୈତନ୍ୟ ବୃଷ ମୂଳରୁ ଉଠି ଧାଇଁଲେ । ରୂମେ ରାମାନନ୍ଦ ରାୟ ? ଏହି ପ୍ରଶ୍ନ ପରେ ଦୁହେଁ ପକ୍ଷେରକୁ ଅଲଙ୍ଘନ କଲେ । ଉଭୟେ ଉଭୟଙ୍କ ସାକ୍ଷାତ ଲଳି କରୁଥିବାରୁ ନିଜ ନିଜ ଭାଗ୍ୟକୁ ପ୍ରଶଂସା କଲେ । ଆଦର୍ଥ ଗ୍ରହଣ କରିବା ପାଇଁ ଚୈତନ୍ୟ ସମ୍ମତ ହେଲେ । ରାମାନନ୍ଦ କହିଲେ—ରୂମେ ଏଠାରେ ମୋର ଅତିଥି ହୋଇ ରହ, ରୂମକୁ ଶାସ୍ତ୍ର ପଢ଼ିବୁ ପରିଚୟ କରାବେ । ଏ ଶାସ୍ତ୍ର ହେଉଛି ବୈଷ୍ଣବ ରସଗାୟ ଓ ଭକ୍ତତତ୍ତ୍ବ ।

୮୯-୯୭ ଭବ ଏଠାରେ ରାୟ ରାମାନନ୍ଦ-ଚୈତନ୍ୟ ମିଳନର ତତ୍ତ୍ବମାନ ସନ୍ଧେପରେ

ଭଗତ ମାର୍ଗର ଯେ ବଧୂ	॥	ରାଗ ମାର୍ଗର ଯେ ଅବଧୂ	୮୨
ବହୁତ ତତ୍ତ୍ୱ ବଖାଣିଲ	॥	ବହୁତ ସମାର୍ପଣ ଦେଲ	୮୩
ଗୋପୀ ଭଗତ ଭାବ ଯେତେ	॥	ଭଗବତର ଶ୍ଳୋକ ଅର୍ଥେ	୮୪
ସାଧ୍ୟ ସେ ନିରୂପଣ କଲ	॥	ଭଜନ ଉପାୟ ବାଢ଼ିଲ	୮୫
ବ୍ରହ୍ମସହୃଦା କର୍ମାମୃତ	॥	ଜୟଦେବ ଗୀତଗୋବିନ୍ଦ	୮୬
ରାଗ ମାର୍ଗର ଭାବ ଯେତେ	॥	ସବୁ ସେ ବୋଲଇ ଭୁବିତେ	୮୭
ଭଗତ ଭାବ ଗଢ଼ାଉ	॥	କହଇ ପ୍ରେମ ପରସଖି	୮୮
ପ୍ରେମ ହିଁ ଅଟେ ପୁରୁଷାର୍ଥ	॥	ଭଗତ ମାର୍ଗର ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ	୮୯
ରାୟ କହଇ କାନ୍ତାପ୍ରେମ	॥	ଭଜନ ମାର୍ଗ ଏ ଉତ୍ତମ	୯୦
କାନ୍ତାଭାବେଣ କୃଷ୍ଣଭଜ	॥	ସାଧନ ମାର୍ଗର ଏ ଶେଷ	୯୧
ତଥାପି ଗୋବ ନ ଭୁଞ୍ଜିଲ	॥	ଆଉ ବାଟ କହ ବୋଲଇ	୯୨
ଶେଷେ ରାମରାୟ ଭଜଇ	॥	ରାଧା ପ୍ରେମ ସାଧ୍ୟ ଅଟଇ	୯୩
ମଧୁର ରାଧାର ଯେ ଭାବ	॥	ରାୟ କହଇକ ପରବ	୯୪
କୃଷ୍ଣ ଶକ୍ତି ଅଟଇ ଭଜ	॥	ଦକ୍ଷିଣ ସମ୍ବନ୍ଧନ ଲଭନ	୯୫
ଲଭନ ଅଟଇ କୃଷ୍ଣର	॥	ସ୍ୱରୂପ ଶକ୍ତି ଏ ବେଢ଼ାର	୯୬
ଲଭନ ଆନନ୍ଦ ଅଟଇ	॥	କୃଷ୍ଣକୁ ଆନନ୍ଦ ଦିଅଇ	୯୭
ଲଭନ ଶକ୍ତି ରାଧାକା	॥	ପ୍ରେମରେ ହୋଅଇ ନିଶିଙ୍କା	୯୮

ବର୍ଣ୍ଣନା କରିଛନ୍ତି । ରାୟ ରାମାନନ୍ଦଙ୍କ ପକ୍ଷରେ ତତ୍ତ୍ୱ ବିଶ୍ଳେଷରେ ପ୍ରଧାନ ଅବଲମ୍ବନ ଥିଲା ଭଗବତ, ବ୍ରହ୍ମସହୃଦା, କୃଷ୍ଣକର୍ମାମୃତ ଓ ଗୀତଗୋବିନ୍ଦ । ଦଶଦିନ କାଳ ଉତ୍ତମଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ରହି ଚାଲିଲା । ରାମାନନ୍ଦ ଅନେକ ବିଷୟ କହିଲେ । ସେ ସବୁ ପରେ ବୈଷ୍ଣବ ଭକ୍ତିତତ୍ତ୍ୱ ଓ ରସତତ୍ତ୍ୱର ମୂଳଭୂମି ରୂପେ ପରିଗଣିତ ହୋଇଛି ଏବଂ ଷଡ଼ଗୋଷ୍ଠୀ ଓ କୃଷ୍ଣଦାସ କବିରାଜ ଏହି ତତ୍ତ୍ୱ ଗୁଡ଼ିକୁ ଭିତ୍ତି କରି ପରେ କୃତ୍ୱାବନରେ ବସି ବିଶାଳ ବୈଷ୍ଣବ ଶାସ୍ତ୍ରର ସୁରମ୍ୟ ପ୍ରାପ୍ତ ନିର୍ମାଣ କରିଅଛନ୍ତି ।

୮୭-୯୨ ରାଗମାର୍ଗର ଯକଳ ତତ୍ତ୍ୱ ରାମାନନ୍ଦ ବ୍ୟାଖ୍ୟାନ କଲେ । ଫେରକ୍ତୁ ପୁଣ୍ୟ ଥି ରୂପେ ପ୍ରତିପାଦନ କରି ଏହା ଭକ୍ତି ମାର୍ଗର ଶେଷକଥା ବୋଲି ପ୍ରକାଶ କଲେ । କାନ୍ତାପ୍ରେମକୁ କୃଷ୍ଣଭଜନର ଉଚ୍ଚେଷ୍ଟ ସାଧନ ବୋଲି କହିଲେ । ତଥାପି ଗୋବିନ୍ଦ ନ ଭୁଞ୍ଜିଲ ପରି ରହିଲେ ଏବଂ ଆଉ ବାଟ କହ ବୋଲି ଅନୁରୋଧ କଲେ ।

୯୩-୯୫ ରାଧାର ପ୍ରେମକୁ ଶ୍ରେଷ୍ଠ ସାଧ୍ୟ ବୋଲି ପ୍ରକାଶ କଲେ । ରାଧା ଭାବର ମାଧୁର୍ଯ୍ୟ ନାନା ଭାବରେ ବିଶ୍ଳେଷଣ କଲେ । କୃଷ୍ଣଙ୍କର ହିଁ ବଧୂ ଶକ୍ତି-ସନ୍ଧାନ, ସମ୍ବନ୍ଧନ ଓ

ଆନନ୍ଦ ଆନନ୍ଦିନୀ ସ୍ତ୍ରୀ	॥ କୃଷ୍ଣର ମୋହନ ସଙ୍ଗତା	୧୧
ଆଲୋକର ସାର ପ୍ରେମ	• ॥ କୃଷ୍ଣ ଅଟଇଟି ଜୀବନ	୧୦୦
ସକଳ କାନ୍ତା ଶିରୋମଣି	॥ ମହାଭବର ସ୍ବରୂପିଣୀ	୧୦୧
କୃଷ୍ଣ ତା ଭିତରେ ବାହାରେ	॥ କୃଷ୍ଣ ଦେଖଇ ସକଳରେ	୧୦୨
ମହାଭବ ଅଟଇ ଦୁଇ	॥ ରୂପ ଅଧରୂପ ବୋଲଇ	୧୦୩
ଅଧରୂପ ମହାଭବର	॥ ଚରମ ମାଦନ ବେଗର	୧୦୪
ସ୍ତ୍ରୀ ଅଟଇଟି ମାଦନ	॥ ମହାଭବ ଏ ନିରୋପଣ	୧୦୫
ମହାଭବ ଏ ଚନ୍ଦ୍ରାମଣି	॥ ଗୁଧାର ସ୍ବରୂପ ବଂଶୀ	୧୦୬
ଏକ ସେ ଲାଳା ବେନିଭାବ	॥ ରାଧାର ଭାବ ଅହେରୂପ	୧୦୭
ସ୍ତ୍ରୀଭାବେ ଅନୁଗତ ହୋଇ	॥ ଅବଶ୍ୟ କୃଷ୍ଣ ସେହୁ ପାଇ	୧୦୮
ତା ଚନ୍ଦ୍ର ନାହିଁ ଅନ୍ୟ ଚାଟ	॥ ଏହୁଟି ଶବ୍ଦର ପ୍ରକଟ	୧୦୯
କୃଷ୍ଣ ବରହେ ସ୍ତ୍ରୀ ଝୁରେ	॥ ଚନ୍ଦ୍ର ଲେଖକ ସେ ଝୁରେ	୧୧୦
ଗୋବିନ୍ଦ ବରହର ବାଧା	॥ ତା ଚନ୍ଦ୍ର ନାହିଁ ଅନ୍ୟ ପଦ୍ମା	୧୧୧
ସେ ଭାବେ ସେ କୃଷ୍ଣ ଭଜଇ	॥ ଅବଶ୍ୟ କୃଷ୍ଣ ସେ ଲଭଇ	୧୧୨
କହଇ ଏ ପରମତତ୍ତ୍ବ	॥ ଭଗତ ମାର୍ଗର ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ	୧୧୩
ଆଉ କି ଅଛି ତୋର ଶଙ୍କା	॥ ପରୁର ହୋଇଣ ନିଶଙ୍କା	୧୧୪
ଭୁବ କି ଅଟ ସ୍ବପ୍ନା ଦ୍ରବ୍ୟ	॥ ମୋ ଚିତ୍ତ ଆସିବ ନିବାଡ଼ୁ	୧୧୫
ଭୁ ଅଟ ସ୍ତ୍ରୀ ଅବତାର	॥ ସ୍ବରୂପ ଆହୁତ କୋହର	୧୧୬
ପ୍ରଭୁ ବୋଲଇ କହ କହ	॥ ସ୍ତ୍ରୀର ଭାବ ସେ ଦୁସହ	୧୧୭
ଶୂନ୍ୟ କୋର ମୁଖ ମୁହିଁ	॥ ସଖୀୟ ଖଣିବ ଚିତୋଇ	୧୧୮
ରମଣ୍ୟ ସେ ଶ୍ଳୋକ ପଢ଼େ	॥ ପଢ଼ିଲଇ ରାଗନୟନ ଭଙ୍ଗଭେଲେ	୧୧୯
କହିଲ ପ୍ରଭୁର ସଙ୍ଗୀତ	॥ ଲେଖକେ ଚନ୍ଦ୍ରାକାଶ ବନ୍ଧ	୧୨୦
ବେପଥ ଭାବେ ଅଜାଣ	॥ କଦମ୍ବ କେଶର ପ୍ରାୟେକ	୧୨୧
ରମଣ୍ୟ ମୁଖେ ହାତ ଦେଇ	॥ ବୋଇଲୁ ହେଉହେଲ କହ	୧୨୨
ଚାପୁକୁ ଅଲିଙ୍ଗନ କଲ	॥ କାଳେ ସେ ସାଷ୍ଟାମ ହୋଇଲ	୧୨୩
କହଇ ସେ ପରମ ତତ୍ତ୍ବ	॥ ଖଣିଲ ସଖୀୟ ଅଶେଷ	୧୨୪

ହୃଦୟ । ହୃଦୟ କୃଷ୍ଣଙ୍କର ସ୍ବରୂପ ଶକ୍ତି । ହୃଦୟ ଶକ୍ତି ଅନନ୍ତମୟୀ । ଶ୍ରୀରାଧା ହିଁ ଏହି ହୃଦୟ ଶକ୍ତିର ନାମାନ୍ତର । ହୃଦୟ ଶକ୍ତି ଲେରେ ସ୍ତ୍ରୀ ମହାଭବମୟୀ । ମହାଭବ ପୁଣି ଦୁଃଖ-ରୂପ ଓ ଅଧରୂପ । ଅଧରୂପ ମହାଭବ ମାଦନାଖ୍ୟ । ଶ୍ରୀରାଧା ହିଁ ଏହି ମାଦନାଖ୍ୟ ମହାଭବ ।

୧୦୭-୧୧୧ ସ୍ତ୍ରୀ ଭାବରେ କୃଷ୍ଣ ଭଜନକୁ ଦେଖି ରାମାନନ୍ଦ ଦ୍ବିତୀୟ ଭଜନ ମାର୍ଗ ବୋଲି ନିରୂପଣ କଲେ । ତଥାପି ଆଉ କିଛି ସଖୀୟ ଆକାଶରେ ବୋଲି ଦ୍ରଶ୍ୟ

ପ୍ରଭୁ ବୋଇଲ ରୁ ମୋ ଗୁରୁ	॥ ଶିଖିଲି ତତ୍ତ୍ୱ ତୋ ମୁଖରୁ	୧୨୫
ଗୁରୁ ପରାଏ ସବୁଥର	॥ ଇଣେ ମନରୁ ନ ଗୁଡ଼ିବ	୧୨୬
ସବୁ ବୋଇଲ ଶୁଦ୍ରାଧମ	॥ ମୁଁ ଗୁରୁ ଶାସ୍ତ୍ରର ପ୍ରମାଣ	୧୨୭
ଗୁରୁ ପଣରେ ଗଣ କାହିଁ	॥ ଅଧମ ମୁଁଟି ଅଟଇ	୧୨୮
ପ୍ରଭୁ ବୋଇଲ ଶିକ୍ଷା ଦେଲ	॥ ଦୁର୍ଲଭ ତତ୍ତ୍ୱ ଉପଦେଶିଲ	୧୨୯
ରୁମର ମହମା ଶୁଣିଲ	॥ ରୁମରଠାରୁ ଯେ ଅଜଲ	୧୩୦
ପ୍ରକାଶ କଲ ସବୁ ତତ୍ତ୍ୱ	॥ ପ୍ରେମଧନ ଯେ ରସାବର୍ତ୍ତ	୧୩୧
ଲହନ ଶକ୍ତିର ଯେ କଥା	॥ ଏ ମାନ କାହୁଁଟି ମିଳନ୍ତା	୧୩୨
ଗୁରୁ ମୋର ହେଲ ଆନୁଜ୍ଞ	॥ ଦ୍ୱିଜରେ ଶୁଦ୍ର ଭ୍ରମ ଉତ୍ପତ୍ତଲ	୧୩୩
ଏମନ୍ତେ ଦଶଦିନ ଚଳ	॥ ତଦନ୍ତେ ଦକ୍ଷିଣ ଗମିଲ	୧୩୪

କରିବାକୁ କହିଲେ ଏବଂ ତହିଁ ସହୃଦ କହିଲେ—ତୁମେ ହିଁ ସ୍ୱୟଂ ପ୍ରଭୁ । ତୁମେ ହେଉଛନ୍ତି ସ୍ୱାଧୀନ-ଅବତାର ଏବଂ ସ୍ୱରୂପ ଅସ୍ୱଦନ କରିବା ରୁମର ମୂଳ ଅଭିପ୍ରାୟ । ତୈତନ୍ୟ ତାପରେ କାତର ଭାବରେ ପ୍ରଣାମ କଲେ - ସ୍ୱାଧୀନ କୃଷ୍ଣ ବିରହ ବ୍ୟଥା ସପର୍କରେ ହିଁ କହୁ । ତୁ ମୋ ପକ୍ଷରେ ଦୁଃସହ ହେଲେ ମଧ୍ୟ ମୁଁ ତାହା ହିଁ ରୁମଠାରୁ ଶୁଣିବାକୁ ଚାହୁଁଛି । ତାପରେ ରାମାନନ୍ଦ ତାଙ୍କର ବ୍ୟାଧିତ ପଦ “ପଦ୍ମଲହରୀର ଗୁଣଗୁଣ ଉଚ୍ଚାରଣ” ତ୍ୟାଦି ଗାନ କଲେ । ଏଥିରେ ତୈତନ୍ୟ ଏତେଦୂର ଚନ୍ଦ୍ରସ୍ୟ ହୋଇପଡ଼ିଲେ ଯେ, ତାଙ୍କର ଦେହରେ ସାତ୍ତ୍ୱିକ ଭାବମାନ ଦେଖାଗଲା—କଦମ୍ବକେଶର ପରି ତାଙ୍କର ରୋମମାନ ଟାକୁରି ଉଠିଲା । ରାମାନନ୍ଦଙ୍କ ମୁଖରେ ହାତଦେଇ ଅତି ଅଧିକ ଅହସର ନ ହେବା ପାଇଁ ଅନୁରୋଧ କଲେ ଏବଂ ବ୍ୟାକୁଳ ଭାବରେ ରାମାନନ୍ଦଙ୍କୁ କୋଳ କଲେ । କହିଲେ - ତୁମେ ମୋତେ ପରମତତ୍ତ୍ୱ କହିଲ; ମୋର ଚହୁଁ ସମସ୍ତ ଖଣ୍ଡନ କଲ । ତୁମେ ଅଜ୍ଞଠାରୁ ମୋର ଗୁରୁ ହେଲ । ତୁମକୁ ମୁଁ ସଞ୍ଜା ଗୁରୁ ରୂପେ ଗୂରୁ କରୁଥାନ୍ତି । ସବୁ କହିଲେ— ମୁଁ ଶୁଦ୍ରାଧମ, ଏହି ତତ୍ତ୍ୱ ବର୍ଣ୍ଣନାରେ ମୁଁ କେନ୍ଦ୍ର ନିର୍ମିତ ମାତ୍ର । ଏ ସପର୍କରେ ମୁଁ ଶାସ୍ତ୍ରୀୟ ପିତାନ୍ତ ହିଁ ତୁମକୁ କହିଲି । ତେଣୁ ତୁମର ଗୁରୁ ହେବାର ମୋ ପକ୍ଷରେ ଧୃଷ୍ଟତା ମାତ୍ର । ତୈତନ୍ୟ କହିଲେ ତୁମର ମହମା ଶୁଣି ମୁଁ ତୁମ ନିକଟକୁ ଆସିଲି । ପ୍ରେମଧନ, ରସାବର୍ତ୍ତ, ସ୍ୱାଧୀନ, ଭାବନା ଶକ୍ତି କଥା ମୁଁ କୌଣସିଠାରୁ ଜାଣିପାରି ନ ଥାନ୍ତି । ତୁମଠାରୁ ହିଁ ପ୍ରଥମେ ମୁଁ ଏହି ତତ୍ତ୍ୱ ଶିଖିଲି । ତେଣୁ ତୁମେ ଅଜ୍ଞଠାରୁ ମୋର ଗୁରୁ ହେଲ । ତୁମେ ପ୍ରକୃତରେ ଜଣେ ବ୍ରାହ୍ମଣ । ତୁମର ଶୁଦ୍ଧ ଏକ ଭ୍ରମ ମାତ୍ର ।

୧୩୪-୧୩୮ ତୈତନ୍ୟ ରାମାନନ୍ଦଙ୍କୁ ରାମାନନ୍ଦଙ୍କ ସହୃଦ ଦଶଦିନ ପାପନ କରି ଏ ସମସ୍ତ ତତ୍ତ୍ୱ ଶିକ୍ଷା କଲପରେ ଦକ୍ଷିଣକୁ ଯାତ୍ରାକଲେ । ସେତୁବନ୍ଧ,

ସେରୁବର ସେ ରାମେଶ୍ୱର	॥ ଶ୍ରୀରଙ୍ଗ ଉଡ଼ିପି ଶଙ୍କର	୧୩୫
ପୀଠମାନନ୍ତ କେତେ ହେଲ	॥ ପ୍ରସାଗେ ଅପିତ ମିଳିଲ	୧୩୬
ଅନେକ ଗର୍ଭମାନ ବ୍ରମି	॥ ହରିନାମରେ ଅନୁକମି	୧୩୭
କୃଷ୍ଣକଥା ଯେ ରସସାର	॥ ଗର୍ଜିନ ନାମ ଯେ ପ୍ରସାର	୧୩୮
ଆସି ହେଲ ରାମମନ୍ଦିର	॥ ରାମସଦ୍‌ବୁ ବୋଲେ ଚାଲି	୧୩୯
ଏଥେଟି ନରହରୁ ଗଣେ	॥ ରାଜକାର୍ଯ୍ୟ ଗୁଡ଼ ତପ୍ତେ	୧୪୦
ବହୁବା ମାଳାତଳେ ଭଜ	॥ ତୋ ବନା ରୁଚୁ ଅକାରଣ	୧୪୧
ରାୟ ବୋଇଲ ହେଉ ହେଲ	॥ ଆଗେ ଯାଅ ବୋଲି ବୋଇଲ	୧୪୨
ପ୍ରଭୁ ଯେ ନେଉଛି ଅଜଳ	॥ ମାଳାତଳରେ ଆସି ହେଲ	୧୪୩
ରାଜାର ଉନବିଂଶ ଅଙ୍ଗେଶ	॥ ରାୟ ମିଳଇ ମାଳାତଳେଶ	୧୪୪
ରାଜା ବୋଇଲ ଭଲ ହେଲ	॥ ମନ୍ଦର ରାଜ ପ୍ରମର୍ଦିଲ	୧୪୫
ମନ୍ଦର ହାମା ଲଭ ବୁଝ	॥ ଏଥେ ତୋହାର ସିନା କାର୍ଯ୍ୟ	୧୪୬
ରାମସଦ୍‌ବୁ ଯେ ଅଜୀକାର	॥ ବୁଝଇ ମନ୍ଦର ବେଶ୍ୱର	୧୪୭
ଶ୍ରୀରାବଦେବକୁ ହଜାରି	॥ ତୁ ଯାଅ ରାମମହେନ୍ଦ୍ର	୧୪୮

ରାମେଶ୍ୱର, ଶ୍ରୀରଙ୍ଗନାଥ, ଉଡ଼ିପି ପ୍ରଭୃତି ପୀଠମାନ ଅତିକ୍ରମ କରି ସେ ପ୍ରସାଗରେ ପହଞ୍ଚିଲେ । ପ୍ରସାଗରୁ ସେ ମାଳାତଳକୁ ନ ଆସି ଗଲେ ରାମମହେନ୍ଦ୍ରୀକୁ । ଏହା ବଡ଼ ତାତ୍ପର୍ଯ୍ୟପୂର୍ଣ୍ଣ । ରାମାନନ୍ଦଙ୍କୁ କହିଲେ—ରୁ ! ତୁମ ବନା ମାଳାତଳରେ ବାସ କର । ମୋ ପାଇଁ ନିଷ୍ଠୁଳ ମନେ ହେବ । ତେଣୁ ତୁମେ ରାଜକାର୍ଯ୍ୟ ଗୁଡ଼ିକ ମାଳାତଳ ଚାଲ । ସେଠାରେ ଦୁହେଁ ଏକତ୍ର ବାସ କରି କୃଷ୍ଣକଥା ଅଲେତନାରେ କାଳଯାପନ କର । ଶାସନରେ କାର୍ଯ୍ୟରୁ ରାମାନନ୍ଦ ସେତେବେଳକୁ ଶାନ୍ତ ପଦରୁ ଚିନ୍ତାସ୍ୱ ନେବା ପାଇଁ ରାଜାଦେଶ ବା ଇଚ୍ଛା ପାଇ ସାରିଥିଲେ । ଚୈତନ୍ୟଙ୍କୁ ଆଗେ ପଠାଇ ଦେଇ ରାମାନନ୍ଦ ପରେ ଆସି ମାଳାତଳରେ ଉପସ୍ଥିତ ହେଲେ ।

୧୪୪ । ରାଜା ଉନବିଂଶ ଅଙ୍ଗ = ଶ୍ରୀ: ୧୫୯ । ରାୟ ରାମାନନ୍ଦ ରୁଚୁ ଫେରି-ଆସି ମନ୍ଦର ପ୍ରଶାସନ ଦାୟିତ୍ୱ ଗ୍ରହଣ କଲେ । ମନ୍ଦର ହାମା ଲଭ ବୁଝିବା କାର୍ଯ୍ୟରେ ରାଜା ଦ୍ୱାରା ସେ ନିୟୁକ୍ତ ହେଲେ । ରାମମହେନ୍ଦ୍ରୀର ଶାସକ ପଦ ଅପେକ୍ଷା ମନ୍ଦର ପ୍ରଶାସନ ଦାୟିତ୍ୱ ବହନ କରିବା ପାଇଁ ରାମାନନ୍ଦଙ୍କ ଯୋଗ୍ୟତା ଅଧିକ ଅନୁକୂଳ ବୋଲି ଗଣପତି ଏପରି ପରୀକ୍ଷଣ ଆଦେଶ ଦେଖିବା ଏଥିରୁ ସ୍ପଷ୍ଟ ଜଣାଯାଏ ।

୧୪୮-୧୫୭ ରାଜା ଶ୍ରୀରାବଦେବଙ୍କୁ ରାମମହେନ୍ଦ୍ରୀର ଶାସକ ନିୟୁକ୍ତ କଲେ ଏବଂ ଏହି ଅବକାଶରେ ‘ବାହୁନିପତି’ (ଏକ ସାମରିକ ଉପାଧି—ପାଞ୍ଚ ଦେହ ସୈନ୍ୟର ଚାଳକ) ଉପାଧି ଦେଲେ । ଆଗରେ ସେ ଉକ୍ତ ରାଗବତ ମହାକାବ୍ୟ ଓ ଉକ୍ତ

ସେଠାରୁ ରାଜକାର୍ଯ୍ୟ ବୁଝ	॥ ସଭାଜିବଳ ସଙ୍ଗେ ରଖ	୧୪୧
ଜୀବଦେବକୁ ପଦ ଦେଲ	॥ ବାହୁଡ଼ିପତିଏ ବୋଲେ	୧୪୦
ଜୀବଦେବ ସେ ସାମରଥୀ	॥ ଭଗତି ଭାବେ ମହାବୋଧ	୧୪୧
ରାଜରୁ ସେ ଅଟଇଟି	॥ କବି ଭିଣ୍ଡିମ ବୋଲଇଟି	୧୪୨
ବହୁତ କାବ୍ୟ ନାଟ କଲ	॥ କହାତା ଶକ୍ତି ପ୍ରକାଶିଲ	୧୪୩
ରଚିଲ ଭଗତି ବୈଭବ	॥ ଉତ୍ସାହବର୍ଣ୍ଣା ସେ ରୂପକ	୧୪୪
ଦେଉଲେ ନାଟ ଏଡ଼ୁ ହେଲ	॥ ରାଜାର ମେଲଣି ଲଭିଲ	୧୪୫
ରହିଲ ରାଜମହେନ୍ଦ୍ରୀରେ	॥ ସଭାଜିବଳ ଠୁଳ କରେ	୧୪୬
ରାମରାୟ ସେ ଷେଷେ ରହୁ	॥ ସାଧୁ ବୈଷ୍ଣବେ ସମଜେ	୧୪୭
ରଚିଲ ମଣ୍ଡପ ସେ ଏକ	॥ ଉତ୍ତର ପାଞ୍ଜୁଣ ସମୀପ	୧୪୮
ତହିଁ ବୈଷ୍ଣବେ ଗୋଷ୍ଠୀ ହେଲେ	॥ କୃଷ୍ଣ ରଥରେ ମତିଦେଲେ	୧୪୯
ତନ ବସିଲେ କୃଷ୍ଣ ରଥେ	॥ କହୁକା ମଧବ ହରଷେ	୧୫୦

ବୈଭବ ନାଟକ ରଚନା କରୁଥିଲେ ଏବଂ ରାଜାଙ୍କ ଠାରୁ ଆପଣାର କବିତ୍ୱ ଲାଗି 'କବିଭିଣ୍ଡିମ' ଉପାଧି ଓ ଅନ୍ୟ ଉପାୟନ ଲଭ କରୁଥିଲେ । 'ଉକ୍ତିବୈଭବ ନାଟକ' ଓ 'ଉତ୍ସାହବର୍ଣ୍ଣା' ରୂପକ ଶ୍ରୀମନ୍ଦିରରେ ଅଭିନୀତ ହୋଇଥିଲା । ରାଜ-ମହେନ୍ଦ୍ରୀରେ ପହଞ୍ଚି ସୈନ୍ୟ ସଙ୍ଗଠନ କରା ହେଲା ଜୀବଦେବଙ୍କ ପ୍ରଧାନ କାର୍ଯ୍ୟ । ଏହା ଥିଲା ଆଦିରାୟଙ୍କର ସମୟ ।

୧୫୭-୧୬୦ ସାଧୁ ରାମାନନ୍ଦ ପୁରୀରେ ରହି ମନ୍ଦିର ହାତୀ ଲଭି ବୁଝିଲେ ଏବଂ ଆଗନ୍ତୁକ ସାଧୁ ବୈଷ୍ଣବଙ୍କର ଭଲମନ୍ଦ ବୁଝିଲେ । ମନ୍ଦିରର ଉତ୍ତର ପାଶ୍ୱର୍ଯ୍ୟରେ ସେ ଏକ ମଣ୍ଡପ ନିର୍ମାଣ କରାଇଲେ । ପୁରୀରେ ସମବେତ ପଞ୍ଚସଖା ଓ ଶ୍ରୀଚୈତନ୍ୟ ପ୍ରମୁଖ ବୈଷ୍ଣବମାନଙ୍କର ଏହି ସ୍ଥାନ ହେଲା ଏକ ମିଳନ ମଣ୍ଡପ ବା ଇଷ୍ଟ ଗୋଷ୍ଠୀର ମଣ୍ଡପ ।

ପଞ୍ଚମ ଅଧ୍ୟାୟ

ଉନବିଂଶ ଅଙ୍କ ବସ୍ତୁ	॥ ଶୁଣ ସୁନନେ ମନ ଅସ୍ତେ	। ୧ ।
ପ୍ରତାପରୁଦ୍ର ଗଜପତି	॥ ରଥଯାତ୍ରାକୁ ବନେ ହୋନ୍ତି	। ୨ ।
ନବୀନ ବୟସ ଯତି କଥା	॥ ଶୁଣେ ରାମ ରାୟ ଠାରୁ ତା	। ୩ ।
ନବୀନ ସନ୍ନ୍ୟାସୀ ଆସିଲ	॥ ବୃତ୍ତା ଲେଙ୍କା ଯେ ବଖାଣିଲ	। ୪ ।
ତତ୍ତ୍ୱ ଆଣି ପଞ୍ଚ ପଦେ	॥ କୁମାର ଯତି ଆସିଥିଲେ	। ୫ ।
ଅଛକ ସେହୁ ଏହୁ ସ୍ଥାନେ	॥ ସାଗଣ ଦକ୍ଷିଣ ଭ୍ରମଣେ	। ୬ ।
ରାଜା କୋଇଲ ହେଉ ହେଲ	॥ ଛେବ ପହଁରାକୁ ଚଳିଲ	। ୭ ।
ଛେବ ପହଁରାଏ ରଥର	॥ ଦେଖିଲେ ଜାଣିନ ଗୋରାବର	। ୮ ।
ଦେଖିଣ ଆଚମ୍ବିତ ହେଲେ	॥ ଚୈତନ୍ୟ ରୂଲେ ଭେଟ ହେଲେ	। ୯ ।
ରାମ ରାୟ ଯେ ସଙ୍ଗତରେ	॥ ଅଛକ ପ୍ରଭୁ ନିକଟରେ	। ୧୦ ।
କହ୍ନାକ ଦାସ ଜଗନ୍ନାଥ	॥ ବଳରାମ ସେ ଯଶୋବନ୍ତ	। ୧୧ ।
ସ୍ୱରୂପ ଅଚ୍ୟୁତ ଅନନ୍ତ	॥ ଗଦାଧର ଯେ ଶିବାନନ୍ଦ	। ୧୨ ।
ଭବିଷ୍ୟ ରାୟ ଅଶ୍ୱିତ	॥ ସଙ୍ଗେ ତା ଅଛନ୍ତି ବହୁତ	। ୧୩ ।

୧ । ରାଜା ଉନବିଂଶ ଅଙ୍କ = ଖ୍ରୀ: ୧୫୯୨ ।

୨ । ୧୩ ଏହି ବର୍ଷ ରଥଯାତ୍ରାକୁ (ଖ୍ରୀ: ୧୫୯୨-ଜୁନ୍ ଜୁଲାଇ ମାସ) ଗଜପତି ପୁରୀରେ ପହଞ୍ଚିଲେ । ଚୈତନ୍ୟଙ୍କ ସମ୍ପର୍କରେ ରାଜା ରାୟ ରାମାନନ୍ଦଙ୍କ ଠାରୁ ଆଗରୁ ଜଣି ଶୁଣିଥିଲେ । ପୁରୀରେ ରାଜା ଉପସ୍ଥିତ ହେବାରୁ ବୃତ୍ତା ଲେଙ୍କା ଚୈତନ୍ୟଙ୍କ ଆଗମନ ସମ୍ପର୍କରେ ରାଜାଙ୍କୁ ସମ୍ବାଦ ଦେଲ (କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ଦୃଷ୍ଟିରୁ) । କୁମାର ଯତି ଚୈତନ୍ୟଙ୍କ ସଂପର୍କରେ ତତ୍ତ୍ୱ (କରଣ) ଜୋର ଦମ୍ଭରେ ପାଞ୍ଜି ଦେଖିଲେ ଏବଂ ଚୈତନ୍ୟ ସ୍ୱୟଂ କ୍ଷେତ୍ରରେ ଅବସ୍ଥାନ କରୁଥିବା ଦମ୍ଭାଦ ଦେଲେ । ସେତେବେଳେ ଚୈତନ୍ୟ ଦକ୍ଷିଣ ଭ୍ରମଣ ସାରି କ୍ଷେତ୍ରରେ ପହଞ୍ଚିଥିଲେ । ରାଜା ଏହା ଶୁଣି ‘ହେଉ ହେଲ’ କହି ରଥ ଉପରେ ଛେବ ପହଁରା କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ପ୍ରସାଦନ କରିବାକୁ ଗଲେ । ରଥ ଉପରୁ ରାଜା ଚୈତନ୍ୟଙ୍କର ଜାଣିନ ନୃତ୍ୟ ଦେଖି ଅଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟାନ୍ୱିତ ହେଲେ । ରଥ ଆଗେ ଆଗେ ଜାଣିନରତ ଚୈତନ୍ୟଙ୍କ ସହଚର ରାୟ ରାମାନନ୍ଦ, କହ୍ନାକ ଖୁଣ୍ଟିଆ, ଜଗନ୍ନାଥ, ବଳରାମ, ଯଶୋବନ୍ତ, ସ୍ୱରୂପ ଦାମୋଦର, ଅଚ୍ୟୁତାନନ୍ଦ, ଅନନ୍ତ, ଗଦାଧର ଦଣ୍ଡିତ, ଶିବାନନ୍ଦ ସେନ, ଭବିଷ୍ୟ ଦାସ, ରାୟ ଅଶ୍ୱିତ ଦାସ ଓ ଅନ୍ୟ ଅନେକ ବଣିଷ୍ଠ ବ୍ୟକ୍ତି ଥିଲେ ।

ରାଜା ଗୋରୁକୁ ସମ୍ଭାଷିଲେ	॥	ଜାଣିନ ଦେଖି ତୋଷ ହେଲେ	୧୪
ବୋଇଲେ ଏ ଭଲ ବେଞ୍ଚର	॥	ହରି ନାମ ସେ ଏହୁ ସାର	୧୫
ଜାଣିନ ଏଥେ କରୁଥିବ	॥	ଏ ତହୁଁ ଆନ ନ କରିବ	୧୬
ଚୈତନ୍ୟ ବୋଇଲେ ଭେଦୁପ	॥	ତୁମ୍ଭେ ଜଗନ୍ନାଥ ସେବକ	୧୭
ଏ ତହୁଁ ବଡ଼ କଥା କାହିଁ	॥	ଦେଖିଣ ଧନ୍ୟ ହେଲି ମୁହିଁ	୧୮
ରାୟକୁ ନୃପ ବରଷିଲେ	॥	ସତର କଥା ବୁଝ ଭଲେ	୧୯
କାଣୀ ମିଶ୍ରକଇ ହଜାଣ	॥	ଚୈତନ୍ୟ ରଖ ସତ କର	୨୦
ନୃପ ସେ ଏହା ଆଦେଶିଲେ	॥	କାଣୀ ମିଶ୍ର ସୁରେ ରଖାଇଲେ	୨୧
ମନ୍ଦର ନିକଟ ଏ ସ୍ଥାନ	॥	ସତ ଉପଯୁକ୍ତ ଚିତ୍ରମ	୨୨
ରାଧାର ଶ୍ରବ ଆସ୍ତବନେ	॥	ଜନ୍ମ ହୋଇଲେ ମର୍ତ୍ତ୍ୟ ଧାମେ	୨୩
କଟିରେ ମେଖଲା ଏ ବାନ୍ଧେ	॥	ସତକୁ ଗଣି ଆଲେ ଛନ୍ଦେ	୨୪
ନିଜ ଲକ୍ଷେ ନାମ ଜପଇ	॥	ପ୍ରଭୁକୁ ଜାଣିନ କରଇ	୨୫
ସୁଖେ ବଞ୍ଚଇ କୃଷ୍ଣ ରସେ	॥	ଧୂର ପାରୁଣ ମଣ୍ଡପେ	୨୬

୧୪-୨୨ ରାଜା ରଥ ଉପରୁ ଶ୍ରୀଚୈତନ୍ୟଙ୍କର ଜାଣିନ ଦେଖି ସନ୍ତୋଷ ପ୍ରକାଶ କଲେ । ରାଜା ଚୈତନ୍ୟଙ୍କ ସହକ ସମ୍ଭାଷଣ କଲେ ଏବଂ କୁଶଳ ଶ୍ରେଣୀ ଜିଜ୍ଞାସା କଲେ, ଏଠାରେ ଜାଣିନ କରୁଥିବ ବୋଲି କହିଲେ । ଚୈତନ୍ୟ କହିଲେ—ହେ ରାଜା, ତୁମେ ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କର ସେବକ । ଏହାଠାରୁ ଲୋ ବଡ଼ କଥା ଅଛି କିନ୍ତୁ ନାହିଁ । ମୁଁ ତୁମର ସେବାକାରୀ ଦେଖି ଧନ୍ୟ ହେଲି । ରାଜା ମଧ୍ୟ ସେବକ ହୋଇପାରେ, ଏହାହିଁ ଚୈତନ୍ୟଙ୍କର ଅର୍ହତ୍ୟ ହେବାର କାରଣ । ରାୟ ବ୍ରହ୍ମାନନ୍ଦଙ୍କୁ ରାଜା ଚୈତନ୍ୟଙ୍କର ଭଲମନ୍ଦ ବୁଝିବା ପାଇଁ ଅଦେଶ ଦେଲେ । କାଣୀ ମିଶ୍ରଙ୍କୁ ଡକାଇ ଚୈତନ୍ୟଙ୍କୁ ସହର ସହକ ରଖାଇବା ପାଇଁ କହିଲେ । ରାଜାଙ୍କ ଆଦେଶ ଅନୁସାରେ କାଣୀ ମିଶ୍ରଙ୍କ ସହ ଚୈତନ୍ୟଙ୍କର ସୁଖାସ୍ଥାନ ଲାଗି ବ୍ୟବସ୍ଥା କରଗଲା । ଶ୍ରୀମନ୍ଦିରର ନିକଟବର୍ତ୍ତୀ ସ୍ଥାନ ହୋଇଥିବା ହେତୁ ଏହା ଚୈତନ୍ୟଙ୍କ ପାଇଁ ଉପଯୁକ୍ତ ସ୍ଥାନ ବୋଲି ଏହି ବ୍ୟବସ୍ଥା କରଗଲା ।

୨୩-୨୬ ଶ୍ରୀଚୈତନ୍ୟ ସେ ରାଧା-ଅବତାର—ଏହା ସେତେବେଳେ ନିଜାଲରେ ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ ମତ ରୂପେ ଗୃହୀତ ହୋଇଥିଲା । ଗୋଦାବରୀ ନଦୀକୂଳରେ ରାମାନନ୍ଦ-ଚୈତନ୍ୟ ମିଳନ ଲେଖେ ରାମାନନ୍ଦ ଏହା ପ୍ରଥମେ ପ୍ରକାଶ କରିଥିଲେ । ଚୈତନ୍ୟଙ୍କ ଜନ୍ମ “ଦୁଷ୍ଟ ନିବାରିତ, କରତ ଧୂରାଗତ” ଲାଗି ନୁହେଁ, ବରଂ ନିଜ ଶ୍ରବ ଆସ୍ତବନ ଲାଗି ତାଙ୍କର ଜନ୍ମ । ଏହାହିଁ ଚୈତନ୍ୟ-ଅବତାର ସମ୍ପର୍କରେ ନିଜାଲର ମତ । ଚୈତନ୍ୟ କଟିରେ ମେଖଲା ବାନ୍ଧିଥିଲେ ଏବଂ ସେଥିରେ ଗଣିମାନ ପକାଇ ପକ ସୁତ ଛନ୍ଦୁଥିଲେ ।

ଏଥୁ ଅନ୍ତରେ ଶୁଣ ନେ	॥ ଚୈତନ୍ୟ ବୋଲେ କହୁଥିଲେ	୨୭
ପିବ ମୁଁ ଏଥୁ ଉଦ୍ଧରକୁ	॥ ଲେଖି ଆସିବ ଶେଷକୁ	୨୮
ରାସ୍ତାରେ ତାହା ପଡ଼େ ଗଲ	॥ କଟକେ ଗୁଡ଼ିଏ ଅଇଲ	୨୯
ରେମୁଣା କଟକେଣ ହୋଇ	॥ ଚୈତନ୍ୟ ରାମକେଲେ ଯାଇ	୩୦
ରୂପ ସନାତନକୁ ଭେଟିଲ	॥ ରାଜକାର୍ଯ୍ୟ ସେ ଛାଡ଼ାଇଲ	୩୧
ରୂପେ ଦୁଇ ଭାଗ ପଣ୍ଡିତ	॥ କୃଷ୍ଣରସକୁ ଯୋଗ୍ୟ ପାଠ	୩୨
ସେଠାରୁ ଲେଖି ଅଇଲେ	॥ ଶେଷରେ ଆସିବ ହୋଇଲେ	୩୩
ସକଳେ ଦେଲେକ ସନ୍ତୋଷ	॥ ରମ ରାସ୍ତାରେ କାଶୀ ମିଶ୍ର	୩୪
ଏ ଚିହ୍ନ କହୁ ଦିନ ଅନ୍ତେ	॥ ପ୍ରସାଦ ପିବାକୁ ଉଦ୍ୟତେ	୩୫
ଅରଣ୍ୟ ବାଟରେ ସେ ଗଲେ	॥ ପ୍ରସାଦ ଯାଇବ ମିଳିଲେ	୩୬
ରୂପକୁ ଭେଟିଲେ ସେ ସ୍ଥାନେ	॥ ବ୍ରହ୍ମାନ୍ଦ କଲେ ଦଶ ଦିନେ	୩୭
ବୋଇଲେ ରୂପକୁ ତୁ ଅସ	॥ ନୀଳାଚଳରେ ପରବାର	୩୮
ଚୈତନ୍ୟ ଲେଖି ଅଇଲେ	॥ ନୀଳାଚଳରେ ଆସି ହେଲେ	୩୯
ରୂପ ଅଇଲେ ଦିନାନ୍ତରେ	॥ ରେମୁଣା ଉଡ଼ିବ ମାର୍ଗରେ	୪୦
ନୀଳାଚଳରେ ରୂପ ରହେ	॥ କୃଷ୍ଣବର୍ଣ୍ଣ ତା ବେଳାସ୍ଥେ	୪୧
ଶାସ୍ତ୍ରରେ ତାର ଅନୁରାଗ	॥ ସାଧୁ ବୈଷ୍ଣବରେ ସଦେ	୪୨

ଏହା ଦ୍ଵାରା ନାମକର ପ୍ରମୟରେ ଗଣନା କାର୍ଯ୍ୟ ସମ୍ପନ୍ନ ହେଉଥିଲା । ସେ ପ୍ରତିଦିନ ଏକ ଲକ୍ଷ ନାମ କଥା କରୁଥିଲେ ଏବଂ ପ୍ରଭାତରୁ ଜାଣିନ କରୁଥିଲେ । କୃଷ୍ଣ ସ୍ଵରରେ ତାଙ୍କର ନେମାନ ଟେକିଲା । ଉଦ୍ଧର ପାର୍ଶ୍ଵ ସ୍ଥ ମଣ୍ଡପରେ ଅନେକ ପ୍ରମୟରେ ବସି ସେ ନାମ କଥା କରୁଥିବା ଏଠାରେ ଶୁଣିତ ।

୨୭-୪୨ ଚୈତନ୍ୟ ଗର୍ଭାବସ୍ଥାରେ ଶେଷକାର କହୁଥିବା ପରେ ଉଦ୍ଧରକୁ ପିବାର ପ୍ରସାଦ କଲେ । ରାସ୍ତାରେ ଚୈତନ୍ୟଙ୍କୁ ନେଇ କଟକ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଗଲେ ଏବଂ ସେଠାରେ ତାଙ୍କୁ ଦୋଷ ଦେଲେ । ଚୈତନ୍ୟ ରେମୁଣା ମାର୍ଗରେ ଗଡ଼କରି ରାମକେଲେ ଉପସ୍ଥିତ ହେଲେ । ଏଠାରେ ରୂପ-ସନାତନ ଦୁଇ ଭାଗକୁ ଭେଟିଲେ । ସେମାନଙ୍କୁ ରାଜକାର୍ଯ୍ୟ ଗୁଡ଼ିଏ ବୈଷ୍ଣବ ଘଣ୍ଟା ମୈତ୍ରୀ ପାଇଁ ପରାମର୍ଶ ଦେଲେ । ଚୈତନ୍ୟ ରାମକେଲେ ପ୍ରତ୍ୟାବର୍ତ୍ତନ କରି ନୀଳାଚଳରେ ଉପସ୍ଥିତ ହେଲେ । ରମ ରାସ୍ତା, କାଶୀ ମିଶ୍ର ପ୍ରମୁଖ ଚୈତନ୍ୟଙ୍କ ପ୍ରତ୍ୟାବର୍ତ୍ତନରେ ଅନୁରାଗ ହେଲେ । ଏହାର କହୁ ଦିନ ପରେ ଚୈତନ୍ୟ ପ୍ରସାଦ ପିବା ପାଇଁ ଉଦ୍ୟତ ହେଲେ । ଏଥର ସେ ଅରଣ୍ୟ ମାର୍ଗରେ ଗଲେ କଣି ପ୍ରସାଦରେ ପହଞ୍ଚିଲେ । ସେଠାରେ ସେ ରୂପକୁ ଭେଟିଲେ ଏବଂ ନୀଳାଚଳକୁ ଆସିବା ପାଇଁ ପରାମର୍ଶ ଦେଇ ଫେରିଲେ । ରୂପ କେତେଦିନ ପରେ ରେମୁଣା-ଉଡ଼ିବ ମାର୍ଗରେ ଆସି ସ୍ଵରରେ ଉପସ୍ଥିତ ହେଲେ ।

ଚୈତନ୍ୟ ନେଲେ ସ୍ବୟଂ ପାଶେ	॥ ବୋଇଲେ ରୂପ ଏ ପ୍ରକାଶେ	୪୩
ଏହାକୁ ଡ଼ୁ ଶିଖା ଦଥ	॥ ରସର ମୁଖ ଗତି ବତାଅ	୪୪
ସ୍ବୟଂ ରୂପକୁ ସମ୍ଭାଷିଲେ	॥ ରସ ଡ଼ୁ ସେ ଶିଖା ଦେଲେ	୪୫
ଶାନ୍ତ ସତ୍ୟ ସେ ବାସୁଲ	॥ ଦାସ୍ୟ ମଧୁର ସ୍ବର ବୋଲ୍ୟ	୪୬
ମୋକ୍ଷାନ୍ତ କଳକପ୍ତ	॥ ଆଉ ସେତେ ସେତେକ ଡ଼ୁ	୪୭
ଗଞ୍ଜା ଏ ପରମ ତତ୍ତ୍ବ	॥ ଲେକରେ ଏହା ଅସ୍ବକଟ	୪୮
ସ୍ବୟଂ ସେ ରସତତ୍ତ୍ବ କେନ୍ଦ୍ର	॥ ରୂପ ସେ ସବୁଟି ବୁଝିଲା	୪୯
ଉତ୍ତର ଶେଷ ସ୍ବର କାଶି	॥ ବାଜୁ ବୁଝିଲା ପରମାଶି	୫୦
ରୂପ ଦଶମାସ ରହୁଲ	॥ ସ୍ବମୀ ହୁଁ ଭଗବତ ଶୁଣିଲ	୫୧
ସ୍ବମୀର ସେତେକ ସେ ସ୍ବର	॥ ବେପଥ ସେମିତି ସ୍ବର	୫୨
ଭଗବତ ପଦ ସେ ପଦ	॥ ନୟନୁ ଲେକେ ବୋଲେ	୫୩
ସ୍ବମୀ ତହୁଁ ଭଗବତ ତତ୍ତ୍ବ	॥ କାଶି ସେ ପରମ ସନ୍ତୋଷ	୫୪
ଲେଖାଇ ଲେଖି ପୋଥି ସେତେ	॥ ପ୍ରଭୁ ସହିତା କଣ୍ଠି ମୃତେ	୫୫
କାଶି ମିଶ୍ର ସେ ନ ସହୁଲେ	॥ ରୂପକୁ ପଠାଅ ବୋଲେ	୫୬
ସେତେକ ମୁକ୍ତ ଅବସ୍ଥା	॥ ନ କର ଜଗନ୍ନାଥ ଦର୍ଶନ	୫୭

୪୩-୫୦ ରୂପ ଶିଖା ପ୍ରସଙ୍ଗ ଠାରେ ଲେଖିତ । ରୂପ ବେଦାୟ ଓ ସେ ଦେଖିବାକୁ କଲା । ରୂପକୁ ନେଇ ଚୈତନ୍ୟ ସ୍ବୟଂ ମେନନ୍ଦ୍ର ସହିତ ପଶେଇ ଦେଖିଲେ ଏବଂ ରୂପକୁ ରସତତ୍ତ୍ବମାନ ଶିଖା ଦେବା ପାଇଁ ସ୍ବୟଂ ବ୍ୟାସକୁ ଅନୁରୋଧ କଲେ । ସ୍ବୟଂ ରୂପକୁ ବୈଷ୍ଣବ ରସତତ୍ତ୍ବ ଶିଖା ଦେଲେ । ରୂପ ଜଣେ ବୈଷ୍ଣବ ବଦନ୍ତ ପଣ୍ଡିତ । ତେଣୁ ସ୍ବୟଂ ବ୍ୟାସଙ୍କ କ୍ଷେତ୍ର ବୈଷ୍ଣବ ରସତତ୍ତ୍ବକୁ ଗୋପନ ରଖିବାର ଅବକାଶ ନ ଥିଲା ।

୫୧-୬୧ ରୂପ ଜଗନ୍ନାଥ ଦାସଙ୍କ ଠାରୁ ଭଗବତର ଉକ୍ତିତତ୍ତ୍ବ ଶିଖା କଲେ । ଜଗନ୍ନାଥ ଦାସଙ୍କ ଉକ୍ତିସ୍ବରରେ ହେଲତା, ବେଦଥୁ ସେମିତି ସ୍ବର ରୂପକୁ ମୁଗ୍ଧ କଲା । ରୂପଙ୍କ ପ୍ରସଙ୍ଗରେ କାଶି ମିଶ୍ର କେତେକ ଅଭିଯୋଗ କଲେ— (୧) ରୂପଙ୍କର ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କୁ ଦର୍ଶନ ନ କରା (୨) ଜପତପ ପ୍ରଭୃତି ଅନାଗତ ଓ ୩) ମୁକ୍ତ ସ୍ବରର ଦିନେ ମନ୍ତ୍ରୀ ଥିବା ପ୍ରଭୃତି ଏଭଳି ଅଭିଯୋଗର କାରଣ । ମଳାଚଳରୁ ସ୍ବଳିତାଦି ବୃନ୍ଦାବନରେ ପଠା ଦେବା ଓ ସ୍ବପ୍ନ ରଚନା କରିବା ଲାଗି ଚୈତନ୍ୟ ରୂପଙ୍କୁ ନିର୍ଦ୍ଦେଶ ଦେଲେ ଏବଂ ସେହି ଇଚ୍ଛା ବଳରେ ରୂପ ମଳାଚଳରୁ ସ୍ବଳିତଲେ ।

ମୁକ୍ତ ବାକାର ମନ୍ତ୍ରୀ ଏହୁ	॥ ଏଥେ ଆଶଙ୍କ ଭକ୍ତ ବହୁ	। ୫୮ ।
ଚୈତନ୍ୟ ବୋଲେ ରୂପ ଯାଅ	॥ ଏଥେ ରୁ ଆଦର୍ଶ ନ ରହୁ	। ୫୯ ।
ବୃନ୍ଦାବନରେ ପୀଠ ଗଢ଼	॥ ଶ୍ରୀ ରବ ରୁ ମଠ ଦୁଢ଼	। ୬୦ ।
ରୂପ ଚଳଇ ବୃନ୍ଦାବନେ	॥ ଏଥେଟି ନ ରହଇ ଶରଣେ	। ୬୧ ।
ବାକାର ଅଙ୍କ ଚକ୍ରବର୍ତ୍ତୀ	॥ ଛବିରୁ ସନ୍ଧ୍ୟାସୀଏ ଅସେ	। ୬୨ ।
ନାମ ତା ଝେଲିଅ କବୀର	॥ କଷ୍ଟ ବସନ ଦେହେ ତାର	। ୬୩ ।
ଭୂମୁରା ଏକ ଧରି ହାତ	॥ ମଧୁର ସ୍ଵରରେ ଗୀତ ଗୀତ	। ୬୪ ।
ଜଗନ୍ନାଥରେ ଶୁଭ ତାର	॥ ମଠ ତା ବଢ଼ାଇ ଛଦାର	। ୬୫ ।
ସ୍ଵର୍ଗୀ ଯେ ଭଜନ ଶୁଣିଲେ	॥ ପ୍ରେମେ ତାହାକୁ କୋଳ କଲେ	। ୬୬ ।
ବୋଇଲେ ମନୁଷ୍ୟ ସକଳ	॥ ସମାନ ଅଟେ ଏ ଶୟଳ	। ୬୭ ।
କବୀ ଶ୍ରୀମତ କବୀ ଦ୍ଵିଜ	॥ ସୃଷ୍ଟିରେ ସମାନ ସେ ହେବ	। ୬୮ ।
କେବଳ ନାମେ ମଠ ଥିଲେ	॥ କୃଷ୍ଣ ମିଳଇ ଅବହେଳେ	। ୬୯ ।
ମୁକ୍ତି ବାଞ୍ଛା ନର୍କ ଭୁଲ	॥ ଭକ୍ତ ସେବାଟି ଅଟେ ମୂଳ	। ୭୦ ।
କବୀର ସନ୍ତୋଷ ଲଭିଲେ	॥ ଜଗନ୍ନାଥରେ ମଠ ଦେଲେ	। ୭୧ ।
ଲିଲେ ମାସକ ଅଳ୍ପରେ	॥ ରାଜାର ଚକ୍ର ଅଙ୍କରେ	। ୭୨ ।
ଛବିରୁ ଆମେ ସନାତନ	॥ ପ୍ରଭୁର ବଡ଼ ପ୍ରିୟ ଜୀବ	। ୭୩ ।

୨୨-୨୨ ରାଜାଙ୍କ ଅଙ୍କ ଚକ୍ରବର୍ତ୍ତୀ = ଶ୍ରୀ: ୧୫:୨। ଏହୁ ବର୍ଷ ଛବିରୁ ଜଣେ କଷ୍ଟ ବସନ ପରିହୃତ ସନ୍ଧ୍ୟାସୀ ଅସି ନାଳାଚଳରେ ଅବହେଳେ । ତାଙ୍କ ନାମ ଝୋଲିଆ କବୀର । ସେ ଲାଢ଼ରେ ମୁଦଳମାନ ଗ୍ରନ୍ଥୀ । ମୁଦଳମାନ ତନ୍ତ୍ରୀକୁ “ଜଳହା” କୁହାଯାଏ । ‘ଜଳହା’ରୁ ଓଡ଼ିଆରେ ‘ଝୋଲିଆ’ ହୋଇଛି । ସେ ହାତରେ ଏକ ଭୂମୁରା (ଏକ ପ୍ରକାର ବାଦ୍ୟଯନ୍ତ୍ର) ଧରିଥିଲେ ଓ ମଧୁର ସ୍ଵରରେ ଗୀତ ଗାଉଥିଲେ । ଶ୍ରୀଜଗନ୍ନାଥଙ୍କ ପ୍ରତି ତାଙ୍କ ଅତଳା ଭକ୍ତ । ସ୍ଵର୍ଗୀ ଜଗନ୍ନାଥ ଦାସ ତାଙ୍କର ନାତି ଶୁଣି ଓ ଭକ୍ତ ଭାବ ଦେଖି ହେମରେ କୋଳ କଲେ । ଦାସେ କବୀରଙ୍କ ସହୃଦ ଅଳାପ ଅଲେଖନା ବେଳେ କହିଲେ — ୧) ଭଜନାଳୟ ସୃଷ୍ଟିରେ ସୈକଳ ମନୁଷ୍ୟ ସମାନ । ଚକ୍ରାଳ ଓ ଦ୍ଵିଜ ମଧ୍ୟରେ କୌଣସି ଭେଦନାହିଁ । ୨) ନାମ ଭଜନ ଦ୍ଵାରା ଭଗବାନ ପ୍ରାପ୍ତି ସମ୍ଭବ ହୁଏ । ୩) ଭକ୍ତ କଦାପି ମୁର ବାଞ୍ଛା କରିବା ଉଚିତ ନୁହେଁ । ମୁକ୍ତି ବାଞ୍ଛା ନର୍କ ଭୁଲ ଦୃଶ୍ୟ ଓ ପରିତ୍ୟାଜ୍ୟ । ୪) ଭକ୍ତ ସେବା ବଳରେ ପ୍ରାଣୀର ସକଳ ବାଞ୍ଛା ପୂର୍ଣ୍ଣ ହୁଏ । କବୀର ଏଥିରେ ସନ୍ତୋଷ ପ୍ରକାଶ କଲେ ଏବଂ ଏଠାରେ ଏକ ମାସ ହେଲ ପରେ ପ୍ରତ୍ୟାଗତୀନ କଲେ ।

୭୩-୮୧ ସନାତନ ଗୋସ୍ଵାମୀ ନାଳାଚଳରେ ପଦାର୍ପଣ କଲେ । ଏ ଥିଲେ କେଉଁ ମୁକ୍ତ ବାକା ହୁସେନ ସାହୁଙ୍କ ମନ୍ତ୍ରୀ । ରାଜକର୍ତ୍ତା ପ୍ରତି ଦୈଷ୍ଟିକ ଶାଖା

ମୁହଁ ରାଜାର ମନ୍ତ୍ରୀ ଥିଲେ	॥ କାଳେ ବଳସ୍ତବ ହୋଇଲେ	୭୪
ଶରୀରେ ତାର ଦୁଷ୍ଟ ବ୍ରତ	॥ ଆସଇ ଲୁଣ୍ଠି ଲୁ ବେଳେଶ	୭୫
ରଥ ତଳେ ପେଡ଼ି ପଡ଼ିଲ	॥ ପ୍ରାଣ ହାରିବାର ବୋଲଲ	୭୬
ସ୍ବରୂପ ରୁନି ଥିଲା	॥ ଅନନ୍ତ କଲ୍ଲାଇ ଯଶୋବନ୍ତ	୭୭
ଉଠାଇ ତୋଳିଣ ଧଇଲେ	॥ ଦେହେ କର୍ମ କରୁ ବୋଇଲେ	୭୮
ଜୀର୍ଣ୍ଣ ନ ଗହ ଗହ ନାଦେ	॥ ନ ଜାଣେ ଦେହ ଏ ସମ୍ଭାଦେ	୭୯
ପ୍ରଭୁ ଜାଣିଲ ତରଳିଲ	॥ ଏ କଥା ତୋ ବେଶର ଭଲ	୮୦
ତୋ ଚହୁଁ ପଣ୍ଡିତ କାହିଁଥି	॥ ଦେଉଛୁ ଜଗନ ମୁରୁଛି	୮୧
ଏକ ବରଷ ସେ ରହୁଲ	॥ ଅନେକ ତରୁ ସେ ବୁଝିଲ	୮୨
ସ୍ବର୍ଗୀ ଚହୁଁ ଭଗବତ ତରୁ	॥ ଶିଖିଲ ଦେହ ଅପ୍ରମିତ	୮୩
କୃଷ୍ଣତରୁ ସେ ସୃଷ୍ଟି ତରୁ	॥ ଜୀବ ତରୁ ସେ ଲଳାତରୁ	୮୪
ଜୀବ ଓ ବ୍ରହ୍ମ ଏକ ନୋହେ	॥ ଜୀବ କୃଷ୍ଣର ଦାସ କହେ	୮୫
ଭେଦାଭେଦ ତରୁ ବଞ୍ଚାଣେ	॥ ସନାତନ ସେ ମୌନେ ଶୁଣେ	୮୬
କୃଷ୍ଣର ଶକ୍ତିମାନ କହ	॥ ଚିତ୍ତଶକ୍ତି ଜୀବଶକ୍ତି ବୋଲଇ	୮୭
ମାୟା ଶକ୍ତି ସେ ଅଛି ଏକ	॥ ସ୍ବର୍ଗୀ ବୁଝାଇଲେ ଅନେକ	୮୮
ଲଳାବତାର ଲୁଣ୍ଠାବତାର	॥ ଧୂର ଅବତାର ବେଶର	୮୯
କୃଷ୍ଣର ସୌଖୀନ ସେ ଭାବ	॥ ମାଧୁର୍ଯ୍ୟ ଶ୍ରବଣେ ସ୍ବର	୯୦

ନେଇଥିଲେ । ପୁରୀରେ ପହଞ୍ଚିଲ ବେଳକୁ ତାଙ୍କ ଶରୀରେ ଦୁଷ୍ଟ ବ୍ରତମାନ ବାହାରି ଯନ୍ତ୍ରଣା ଦେଉଥିଲା । ଜଗନ ହାରିବାର ସଙ୍ଗେ ନେଇ ସେ ରଥ ଚଳି ତଳେ ପଡ଼ିଥିଲେ । ମାତ୍ର ଡେଇଁବାଣୀରେ ଯାହାରେ ଥେ ଫୁଲରେ ଉପସ୍ଥିତ ଥିବା ସ୍ବରୂପ ଦାମୋଦର, ରୁନି ପଛେ, ଅରାଧନା, ଅନନ୍ତ, କଲ୍ଲାଇ ଶୁଣି ଆ, ଯଶୋବନ୍ତ ପ୍ରମୁଖ ବୈଷ୍ଣବମାନେ ସନାତନଙ୍କୁ ରଥ ତଳେ ଚଳୁ ଟେକି ଉଠାଇଲେ । ଜୀର୍ଣ୍ଣ ଓ ଶୁଷ୍କ ମୁହଁ ଭେଦ ରୂପ ନାଦରେ ଚିତ୍ତଶକ୍ତି ପ୍ରକାଶିତ ହେଉଥିବାରୁ ସନାତନଙ୍କ କଲ୍ପିତ ଅସ୍ବଭାବ ସମ୍ଭାବ ଅନ୍ୟ କେହି ଜାଣିଲେ ନାହିଁ । ଶ୍ରୀଚୈତନ୍ୟ ଏ ଶେଷ ଅବଗତ ହେଲେ ଓ ସନାତନଙ୍କ ପ୍ରତି ବରଷ ଶ୍ରବ ପ୍ରଦାନ କଲେ । ସନାତନ ଜ୍ଞାନ, ଲୁଣ୍ଠା ଓ ଅଦୃଶ୍ୟ ପଣ୍ଡିତ । ମାତ୍ର ତାଙ୍କର ଅସ୍ବଭାବ ଉଦ୍ୟମ ଚୈତନ୍ୟଙ୍କର ଅସ୍ବଭାବ ଥିଲା । ସନାତନ ଲଳାବତାରରେ ବୈଷ୍ଣବମାନଙ୍କର ଆଦର ଅତିଥ୍ୟ ଲଭ କରି ଆଶୁ ହେଲେ । ସେ ଏଠାରେ ଏକାଦଶମେ ଏକବର୍ଷ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ରହିଲେ । ୮୨-୯୯ ତାଙ୍କର ଏଠାରେ ଅବସ୍ଥାନ କାଳରେ ସେ ସ୍ବର୍ଗୀ ଜଗନ୍ନାଥ ଦାସଙ୍କ ଠାରୁ ଭକ୍ତତରୁ ଶିକ୍ଷା କଲେ । କୃଷ୍ଣତରୁ, ସୃଷ୍ଟି ତରୁ, ଜୀବତରୁ ଓ ଲଳାତରୁ

ମଧୁର ଭାବର ଭଜନ	॥	ସୁମୀ କଲେକ ସେ ବଢ଼ାଣ	। ୧୧ ।
ମଧୁର ଅଟଇ ସାଧନ	॥	ଶ୍ରେଷ୍ଠ ସେ ବୋଲଇଟି ସୁଖ	। ୧୨ ।
ଶ୍ରେଷ୍ଠେ କୃଷ୍ଣର ପ୍ରକାଶ	॥	ମନୁଷ୍ୟ ଲଳା ହି ପରପ	। ୧୩ ।
କାମ ରାସୁଣୀ ମନ୍ଦ ପଦ	॥	କୃଷ୍ଣରେ କର ମତ ଦୃଢ଼	। ୧୪ ।
ବିଧି ମାର୍ଗକୁ ଗ୍ରହଣ	॥	ରାଗ ମାର୍ଗେ କର ଭଜନ	। ୧୫ ।
ଦୈବ୍ୟ ମୁକତି ନ ରହି	॥	କୃଷ୍ଣର ଦାସରେ ବାଞ୍ଛିଲ	। ୧୬ ।
ନା ଚହୁଁ କୃଷ୍ଣ ପାଦ ହୋଇ	॥	ମନର ସମସ୍ତ ରୁଚି	। ୧୭ ।
ପଦ୍ମ ବୋଇଲେ ଏଥୁ ପାଥ	॥	ବୃନ୍ଦାବନେ ପାଠ କରଥ	। ୧୮ ।
ବିଲଇ ଚହୁଁ ସନାତନ	॥	ଏକ ବରଷ ଅନ୍ତରେଣ	। ୧୯ ।

ସପର୍ବୀୟ ଦାସତ୍ବ ଉଚ୍ଚିତ୍ତ୍ବ ସେ ସୁମୀ ଜଗନ୍ନାଥ ଦାସଙ୍କ ଠାରୁ ଶିକ୍ଷା କଲେ । ଜଗନ୍ନାଥ ଦାସଙ୍କ ବ୍ରହ୍ମା ମଧ୍ୟରେ ଭେଦାଭେଦ ତତ୍ତ୍ବ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ଭାବରେ ପ୍ରକାଶିତ ହେଲା । ଜଣେ ଓ ବ୍ରହ୍ମ ଏକ ନୁହନ୍ତି—ଉଭୟ ମଧ୍ୟରେ ଭେଦ ରହିଥାଏ । ଜଣେ ହେଉଛନ୍ତି ପରମେଶ୍ଵର ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କର ଦାସ । ପରବର୍ତ୍ତୀ ସମୟରେ ସନାତନାଦ ଶତରୋପୀ ବୃନ୍ଦାବନରେ ପାଠ ଗଢ଼ି ଗଲାବେଳେ ସୁମୀ ଜଗନ୍ନାଥ ଦାସ ଓ ସ୍ଵାମୀ ରାମାନନ୍ଦଙ୍କ ଠାରୁ ଶିକ୍ଷା କରିଥିବା ଏ ସମସ୍ତ ତତ୍ତ୍ବକୁ ସମ୍ପର୍କିତ ରୂପ ଦେଲେ ଓ ଏହାକୁ ଅନ୍ତର୍ଗତ ଭେଦାଭେଦ ତତ୍ତ୍ବ ନାମରେ ଘୋଷଣା କଲେ ଏବଂ ଏହାକୁ ଗୌଡ଼ୀୟ ବୈଷ୍ଣବ ଧର୍ମର ମୂଳତତ୍ତ୍ବ ରୂପେ ପ୍ରତିପାଦନ କଲେ । ଗଲାବେଳେ ନାମଗର ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଏଥି ସହିତ ସମ୍ବନ୍ଧିତ ହୋଇପାରିଲା ନାହିଁ । ମାତ୍ର ଅନ୍ତର୍ଗତ ଭେଦାଭେଦ ତତ୍ତ୍ବ ସେ ଗଲାବେଳେ ଉଦ୍ଭବ ହୋଇଥିଲା, ଏହାର ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ପ୍ରମାଣ ମାଧବ ପଟ୍ଟନାୟକ ଏଠାରେ ବର୍ଣ୍ଣନା କରିଛନ୍ତି ।

ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ଶତ୍ରୁ ସପର୍ବରେ ଚିତ୍ତଗତ, ଜଗନ୍ନାଥ ଓ ମାୟାଶତ୍ରୁର ଉଲ୍ଲେଖ କଲେ ସୁମୀ ଜଗନ୍ନାଥ ଦାସ । ଲଳାବତର, ଗୁଣାବତାର ଓ ସୁଗାବତାର ସପର୍ବୀୟ ତତ୍ତ୍ବ ମଧ୍ୟ ସନାତନ ରୋପୀଙ୍କ ନିକଟରେ ପ୍ରକାଶ କଲେ । ‘ମଧୁର ଭାବ ଉପାସନା’ ଗଲାବେଳେ ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କ ଦ୍ଵାରା ସମ୍ପର୍କିତ ରୂପ ଲଭି କରିଥିଲା । ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ଶ୍ରେଷ୍ଠ ପ୍ରକାଶ ମନୁଷ୍ୟ ଲଳାରେ ସାଧିତ ଓ ଏଥି ଲଗି ଦ୍ଵିଭୁଜ ମୁଲେ ପାଣି ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ହିଁ ଉପାସ୍ୟ—ଏ ତତ୍ତ୍ବ ମଧ୍ୟ ଜଗନ୍ନାଥ ଦାସଙ୍କ ମୁଖରୁ ନିର୍ଗତ ହୋଇଥିଲା । କାମରାସୁଣୀ ମନ୍ଦପାଠ ଓ ଦୈତ୍ୟମାର୍ଗ ବ୍ୟାପକ କରି ରାଗ ମାର୍ଗରେ କୃଷ୍ଣ ଭଜନକୁ ଶ୍ରେଷ୍ଠ ପଦ୍ଧତି ରୂପେ ପ୍ରତିପାଦନ କରି ବୈଷ୍ଣବ ଧର୍ମ ଜଗତରେ ଏକ ବୈପ୍ଳବିକ ପରିବର୍ତ୍ତନ ସାଧନ କରିବା ଏହା ଜଗନ୍ନାଥ ଦାସ ଓ ସ୍ଵାମୀ ରାମାନନ୍ଦଙ୍କର କୃତବ୍ୟ । ଏ ସପର୍ବରେ ଏଥିରୁ ନିର୍ଗତରଥ ତଥ୍ୟ ମିଳେ । ଏକବର୍ଷ ପରେ ଶ୍ରୀଚୈତନ୍ୟ ସନାତନଙ୍କୁ ବୃନ୍ଦାବନକୁ ପ୍ରେରଣ କଲେ ।

ଉତ୍ତରୁ ଅଜୟ ବନ୍ଧୁ	॥	ଗୋପାଳେ ତାର ଉକ୍ରାସ	୧୦୦
ପ୍ରମୀ ରୁଲେଣ ତାର ଭେଟ	॥	କରନ୍ତି ଭାବେତ ପାଠ	୧୦୧
ଶ୍ରୀକନ୍ୟାପଥେ ତାର ମଥ	॥	ଦର୍ଶନେ ସନ୍ତୋଷ ଲଭନ୍ତି	୧୦୨
ଗୋପୀଜନ ବନ୍ଧୁଟି ଏ	॥	ସ୍ବାଧ୍ୟାୟ ନେଇ ବସୁଏ	୧୦୩
ବନ୍ଧୁ ସନ୍ଧ୍ୟାସୀ ବୁଲିଲେ	॥	ଭଗତ ଅବସିଲ ବୋଲେ	୧୦୪
ମୋର ବସୁସ ଗୋପୀଜନ	॥	ବନ୍ଧୁ କରନ୍ଥାଅ ଜାଣ	୧୦୫
ରଥକୁ ଆସି ମାସ ଦୁଇ	॥	ରହୁଲେ ବନ୍ଧୁ ଗୋପାଳ	୧୦୬
ଜାଣିନ ଦେଖିଣ ପ୍ରଭାତ	॥	ସନ୍ତୋଷ ଲଭଇ ଅପାର	୧୦୭
ଇଷ୍ଟ ଗୋଷ୍ଠୀରେ ଆସି ହେଲେ	॥	ବହୁତ ତତ୍ତ୍ୱ ସମଜିଲେ	୧୦୮
ଏଥୁ ଅନ୍ତରେ ଶୁଣ ଉପେ	॥	ସ୍ବାକାର ଅଙ୍କ ସଦ୍ରବିଂଶେ	୧୦୯
ଦିନେ ବସିଣ ଏକାନ୍ତରେ	॥	ପ୍ରଭୁ ପ୍ରମୀକଇ ପରାରେ	୧୧୦
ପିତାଙ୍କ ବାଣୀ ମୋତେ କହ	॥	ତୋ ତତ୍ତ୍ୱ ଭିନ୍ନ ମାତ୍ର ଦେହ	୧୧୧
ପ୍ରମୀ ବୋଇଲେ ତଲ ହେଲ	॥	ସବୁ ବୋଲଇ କହ ଭଲ	୧୧୨

୧୦୦-୧୦୮ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଭୂଷଣଙ୍କ ନାନାଚଳ ଆଗମନ ପ୍ରସଙ୍ଗ ଏଠାରେ ବର୍ଣ୍ଣିତ । ଏହା ବେଧଦ୍ୱୟ ଶ୍ରୀ: ୧୫୧୭ ପରବର୍ତ୍ତୀ ପଞ୍ଚାଙ୍ଗ; ୧୫୧୭ ବା ୧୫୧୮ ହୋଇପାରେ । ଜଗନ୍ନାଥ ଦାସଙ୍କ ସହକାରେ ବନ୍ଧୁଭୂଷଣଙ୍କର ଆକାଶ ଅଲେକନା ଓ ଭାଗବତ ତତ୍ତ୍ୱ ଚର୍ଚ୍ଚା ସପକ୍ଷୀୟ ବିବରଣୀ ଏଥିରୁ ମିଳେ । ବନ୍ଧୁଭୂଷଣ ଥିଲେ ବାଲଗୋପାଳ ଧ୍ରୁପାସକ । ମାତ୍ର ନୀଳାଚଳକୁ ଆସି ଜଗନ୍ନାଥ ଦାସ ପ୍ରମୁଖ ଖୋଟ ବୈଷ୍ଣବଙ୍କ ସପକ୍ଷରେ ଆସିଲ ପରେ ସେ ଗୋପୀଜନ ବନ୍ଧୁ ଶ୍ରୀକନ୍ୟାପଥେ ପଡ଼ି ଭକ୍ତି ଅର୍ପଣ କଲେ । ରଥଯାତ୍ରା ବେଳକୁ ଆସି ସେ ଏଠାରେ ଦୁଇମାସ ହେଲେ । ଶ୍ରୀଚୈତନ୍ୟଙ୍କ ଜାଣିନ ନୃତ୍ୟ ଦେଖି ସେ ସନ୍ତୋଷ ଲଭି ଚାଲି । ପଞ୍ଚାଙ୍ଗ, ସ୍ବାଧ୍ୟାୟ ଓ ଶ୍ରୀଚୈତନ୍ୟଙ୍କ ଗଦ୍ୟରେ ଇଷ୍ଟଗୋଷ୍ଠୀରେ ଯୋଗଦେଇ ସେ ଅନେକ ବସୁସରେ ତାତ୍ତ୍ୱିକ ଆଲୋଚନା କରିଥିବା ଏଥିରୁ ଜଣାଯାଏ ।

୧୦୯-୧୧୧ ସ୍ବାକାର ୨୭ ଅଙ୍କ = ଶ୍ରୀ: ୧୫୧୮ । ପ୍ରମୀ ଜଗନ୍ନାଥ ଦାସ ଓ ଶ୍ରୀଚୈତନ୍ୟ ଅଲେକନା ପ୍ରତି ସମ୍ବନ୍ଧରେ ଅବଦାନ ଥିଲେ ଏବଂ ଏହା କେତେକ ବର୍ତ୍ତମାନ ଉକ୍ତର ଉତ୍ସାହ ଓ ମନୋମାଳିନୀର କାରଣ ଥିଲା । ଦୁଇଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଭିନ୍ନ ଥିଲା କେବଳ ଦେହ; ଅନ୍ୟଥା ଆତ୍ମିକ ଭାବରେ ଦୁହେଁ ଥିଲେ ଏକ ଓ ଅଭିନ୍ନ । ଏ ଭଳି ଅଭେଦ ତାଦାତ୍ମ୍ୟ ଓ ବିରଳ ସନ୍ଧ୍ୟା ଦୃଷ୍ଟି । ଦିନେ ଚୈତନ୍ୟ ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କୁ ପୂର୍ବ ପିତାଙ୍କ ପ୍ରସଙ୍ଗ ଜିଜ୍ଞାସା କଲେ । ଚୈତନ୍ୟଙ୍କ ଜନ୍ମ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ହାସଲ ଓ ତାଙ୍କର ଜନ୍ମ ସ୍ବାଧ୍ୟାୟ ହାସଲ ବୋଲି ଜଗନ୍ନାଥ ଦାସ ପ୍ରକାଶ କଲେ । ଏଥିରେ ଚୈତନ୍ୟ ଏତେ ମୁଗ୍ଧ ହେଲେ ସେ ନିଜ ବାନ୍ଧବୁ

ହୁମୀ ବହୁଳ ଏକାନ୍ତରେ	॥ ଅଲୋକ ରାଧା ପ'ରୁଣରେ	୧୧୩
କୃଷ୍ଣ ହୁଁ ରାଧା ନୋହେ ଭିନ୍ନ	•॥ ଅରୁଣ ଏକାନ୍ତ ରାବେଣ	୧୧୪
ସଜିତାନନ୍ଦ ସେ ବସନ୍ତ	॥ ରାଧା ସ୍ବରୂପ ଏକ ଦେହ	୧୧୫
ରାଧାକୁ ଅନାଦ ହସିଲ	॥ କୃଷ୍ଣ ହାସ୍ୟ ସୁଧା ଶୈଳ	୧୧୬
କୃଷ୍ଣର ହାସ୍ୟ ତୋ ଜନମ	॥ ରାଧା ହାସ୍ୟର ମୋର ଜନ୍ମ	୧୧୭
କହୁଲି ପୁର ଅଜ୍ଞ କଥା	॥ ଏ ତହୁଁ ନୋହଇ ଅନ୍ୟଥା	୧୧୮
ପ୍ରଭୁ ସେ ପ୍ରେମେ ଅଲଙ୍ଘିଲ	॥ ଏ ଅତି ବଡ଼ଟି ବୋଲଲ	୧୧୯
ତୋହ ମୋହର ଏକ ପ୍ରାଣ	॥ ଦେହଟି ମାତ୍ରକ ସେ ଭିନ୍ନ	୧୨୦
ଅତିବଡ଼ ଏ କଥା କହୁ	॥ ଅତିବଡ଼ ହେଲୁ ଅଜହ୍ନ	୧୨୧
ଜାନ୍ତିରୁ ଉଦ୍ଭାସ କାହିଁଲ	॥ ହୁମୀ ମନ୍ତ୍ରକେ ଭାବିଦେଲ	୧୨୨
ବୋଲେ ଏ ଅତି ବଡ଼ପଣ	॥ ହୁମୀ ରୁ ମୋହର ପରାଣ	୧୨୩
ପ୍ରଭୁ ବୋଲଲ ସ୍ବରୂପକୁ	॥ ଏ ଅତିବଡ଼ ବୋଲିବାକୁ	୧୨୪
ଆଉ ଯେତେକ ଭକ୍ତ ମେଲ	॥ ପ୍ରଭୁ ଅତିବଡ଼ ପ୍ରଭୁରେ	୧୨୫
କାଶୀ ମିଶ୍ର ସେ ରାମ ରାୟ	॥ ବଳରାମ ଅରୁଣ ବେତାସ	୧୨୬
ଅନନ୍ତ ଯଶୋବନ୍ତ ମେଲେ	॥ ପ୍ରଭୁ ଏ ବାଣୀ ପ୍ରସ୍ତୁତଲେ	୧୨୭
ସକଳେ କଲେ ଅଜ୍ଞାକାର	॥ ଏ ଅତିବଡ଼ର ବେଶର	୧୨୮
ଅତିବଡ଼ କଥା କହୁଲ	॥ ଅଜହ୍ନ ଅତିବଡ଼ ହେଲ	୧୨୯
ଏଥୁ ଅନ୍ତରେ ଆନ ରସ	॥ ଶୁଣି ସୁନନେ ହୁଅ'ତୋଷ	୧୩୦
ବଳରାମ ଦାସ ବେଲଇ	॥ ମହାପୁରୁଷ ଅଟେ ସେହ	୧୩୧
ସୋମନାଥର ସୁତ ସେ	॥ ବେଦାନ୍ତ ଚିତ୍ତ ସେ ପ୍ରକାଶେ	୧୩୨

ଉଦ୍ଭାସ କାହିଁ ଦାସଙ୍କ ମନ୍ତ୍ରକରେ ଶିରେପା ଯାଇ ଦେଲେ । କହୁଲେ—
 ଏହା ଅତିବଡ଼ କଥା । ରୂମେ ଏ ଅତିବଡ଼ କଥା କହୁଲ । ତେଣୁ ରୂମେ
 ଅଜିଠାରୁ ଅତିବଡ଼ ହେଲ । ସ୍ବରୂପ ଦାମୋଦର, କାଶୀ ମିଶ୍ର, ରାୟ ରାମାନନ୍ଦ,
 ଅନନ୍ତ, ଯଶୋବନ୍ତ, ବଳରାମ, ଅରୁଣ ପ୍ରମୁଖଙ୍କ ନିକଟରେ ଶ୍ରୀଚୈତନ୍ୟ,
 ଜଗନ୍ନାଥ ଦାସଙ୍କ ଅତିବଡ଼ ପଣ ପ୍ରକାଶ କଲେ ଏବଂ ଜଗନ୍ନାଥ ଦାସଙ୍କୁ
 'ଅତିବଡ଼' ବୋଲି ସମସ୍ତେ ସ୍ୱୀକାର କଲେ । ଶ୍ରୀଚୈତନ୍ୟ ନିଜାଚଳରେ
 ଜଗନ୍ନାଥ ଦାସ ପ୍ରମୁଖ ଦୈଷ୍ଟିକମାନଙ୍କ ମତ ପ୍ରତି କେତେ ବେଶୀ ଶ୍ରଦ୍ଧାଶୀଳ
 ଥିଲେ, ତାହା ଏହି ପଟ୍ଟଣାରୁ ଜଣା ଯାଉଅଛି ।

୧୩୦-୧୨୪ ପଞ୍ଚସଖା ଅନ୍ତର୍ଗତ ବଳରାମ ଦାସ ଥିଲେ 'ସୋରପୁରୁଷ' । ରାମାୟଣ
 ରଚନା କରି ସେ ତେବଳ ଦୁର୍ଲଭ କବିତ୍ବ ପ୍ରକାଶ କରି ନ ଥିଲେ ବରଂ

ରଚିଲେ ସମାୟେ ଗୀତ .	॥	ଦୋଗପୁରୁଷ ବୋଲଇ ତ	୧୩୩
ରଥ ଉପରକୁ ଉଠିଲ	॥	ହାତବୈ ଅଛୁ ଫୁଲମାଳା	୧୩୪
ରଥରେ ବାମନକୁ ଦେବ	॥	ଭଗଦତ୍ତବ ଅରପିବ	୧୩୫
ବୋଲି ରଥକୁ ଚଢ଼ିଗଲ	॥	ସେବକେ ବୋଲେ ଏଥୁ ପଳା	୧୩୬
ତୋହର ନାହିଁ ଅଧିକାର	॥	ମାଳା ଅଗିରୁ ରଥର	୧୩୭
ସେବକେ କେତେ ଧିକାରିଲେ	॥	ଏ ଥାନୁ ପଳା ରୁ ବୋଇଲେ	୧୩୮
ରଥରୁ ତଳକୁ ଆସିଲ	॥	କାହାକୁ କହୁ ନ ବୋଇଲ	୧୩୯
ଗଲ ସେ ସମୁଦ୍ର ତଟକୁ	॥	ଜଗନ୍ନାଥକୁ ସୁଧାବାକୁ	୧୪୦
ବାଲିରେ ରଥ ଏକ ତଳ	॥	ତଳିଲ ଆମ ନୟନକଳା	୧୪୧
ଆସ ହୋ ବଳରାମ ଭାଇ	॥	ସୁଭାଦ୍ରା ଭଣ୍ଡାରୀକୁ ନେଇ	୧୪୨
ଦିନ ପ୍ରତିମା ବିଜେ ହେଲେ	॥	ବାଲି ରଥେ ସୁଜା ପାଇଲେ	୧୪୩
ଦାଣ୍ଡରେ ରଥ ନ ଚଳିଲ	॥	ସିନ୍ଧୁ ହେଲେକ ଲେବମେଲ	୧୪୪
ଭଗଦେ ଅନାଇ ରହିଲେ	॥	ସେବକେ କେତେ ଯତ୍ନ କଲେ	୧୪୫
ନୃପ ଆସିଣ ଉତ୍ତର ହୋଇ	॥	ତଥାପି ଯେ ନ ଚଳଇ	୧୪୬
ଦିବସ ଯାଇ ରାତି ହେଲ	॥	ତଥାପି ଯେ ନ ଚଳିଲ	୧୪୭
ଲକ୍ଷେକ ଭକ୍ତ ରୁଣ୍ଡ ହେଲେ	॥	କେହୁ ଘୁଆଇ ନ ପାରିଲେ	୧୪୮
ନୃପକୁ ରାସେ ସ୍ବପ୍ନ ହେଲ	॥	ସମୁଦ୍ର ତଟେ ମୁଁ ବୋଇଲ	୧୪୯
ଯାଅ ରୁ ବାଜା ଆଣ ମୋତେ	॥	ଭକ୍ତ ବଳରାମ ସହୃଦେ	୧୫୦

ଆପଣାର ଉଚ୍ଚନିଷ୍ଠା, ନୀତିଜ୍ଞାନ, ଗମ୍ଭୀର ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ବ ଓ ଅପୂର୍ବ ଭକ୍ତିଭାବ ଲେଖେ ସେ ସମସ୍ତଙ୍କର ଶ୍ରଦ୍ଧା ଓ ସମ୍ମାନର ପାତ୍ର ଥିଲେ । ଥରେ ରଥଯାତ୍ରା ବେଳେ ସେ ରଥ ଉପରେ ଠାକୁରଙ୍କୁ ଫୁଲମାଳା ଅର୍ପଣ କରିବାକୁ ଗଲେ । ମାତ୍ର ସେବକେ ତାଙ୍କୁ ଯେ ଉଠିବୁ ଘଟଣାଟି ଘଟିଲା । ନିନ୍ଦା, ଅପମାନରେ ଦୁଃଖିତ ହୋଇ ସେ ସମୁଦ୍ର ତଳକୁ ଯାଇ ବାଲିରେ ଯେ ଉଠିବି କରି ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କୁ ତାଙ୍କ ହାତ ଉଠିବି ବାଲି ଯେବେ ବିଜେ କରି ସୁଜା ଅର୍ଚ୍ଚନା ଗ୍ରହଣ କରିବାକୁ ବ୍ୟାକୁଳ ନିବେଦନ କଲେ । ଜଗନ୍ନାଥେ, ଶୁଭ ଓ ଭଣ୍ଡାରୀଙ୍କୁ ନେଇ ବାଲି ରଥରେ ବିଜେ ହେଲେ । ଦାଣ୍ଡରେ ରଥ ପଡ଼ି ରହିଲା । ଶତରେଖା ସତ୍ତ୍ବେ ରଥ ତଳିଲା ନାହିଁ । ସମସ୍ତଙ୍କ ମନରେ ଭରସା ଶୁଦ୍ଧ । ରାତିରେ ବାଜାଙ୍କୁ ସ୍ବପ୍ନ ହେଲା ଓ ବାଜା ସମୁଦ୍ର ତଳକୁ ଆଡ଼ମ୍ବରରେ ବସିଷ୍ଠ ବ୍ୟକ୍ତିମାନଙ୍କ ଗହଣରେ ଯାଇ ବଳରାମଙ୍କୁ ଜମା ଭକ୍ଷା କଲେ । ବଡ଼ଦାଣ୍ଡକୁ ବଳରାମ ଦାସ ଆସି ରଥ ଉପରେ ଠାକୁରଙ୍କୁ ଫୁଲମାଳା ଦେଇ ଚନ୍ଦ୍ରନାଲେପନ କରିବାରୁ ରଥ ଘିଡ଼ି ଘିଡ଼ି ହୋଇ ଗଡ଼ି ଶୁଭିଲା ।

ରାଜା ସେ ରାମକୁ ହଠାତ୍	॥ ପ୍ରଭୁ ସ୍ଥାନୀକର ସମ୍ଭାଷ	୧୫୧
କାଶୀ ମିଶ୍ର ତପନ ଆଶୁର୍ତ୍ତେ	॥ କହ୍ନାଇ ଅନନ୍ତ ଆଶୁର୍ତ୍ତେ	୧୫୨
ଅଚ୍ୟୁତ ଅନନ୍ତ ଯଶୋବନ୍ତ	॥ ଭୁକ୍ତୀ ମିଶ୍ର ଦାମୋଦର ପଣ୍ଡିତ	୧୫୩
ଝାଞ୍ଜ ମୁଦତ କଳରାବେଳେ	॥ ସମୁଦ୍ର ତଟ ସେ ଉତ୍ତଳେ	୧୫୪
ବାଲରେ ସର୍ବେବ ମିଳିଲେ	॥ ଦଣ୍ଡ ପ୍ରଣାମେ ଜଣାଇଲେ	୧୫୫
ସୁସ୍ଥବେ ଶ୍ରବ ଚନୋଦିଆ	॥ ଭକ୍ତରଜଂ ଅନୁପରାଧୀ	୧୫୬
ବଳରାମକୁ ଧନ୍ୟ କଲେ	॥ ଫୁଲ ଚନ୍ଦନେ ଅରପିଲେ	୧୫୭
ବୋଇଲେ ଆସ ବଳରାମ	॥ ଭଗତ ଶ୍ରେଷ୍ଠ ତୋର ନାମ	୧୫୮
ଭଗତ୍ ସ୍ତବେଶ ବାରିଲୁ	॥ ପ୍ରଭୁକୁ ରୁଚ ବଶ କଲୁ	୧୫୯
କୋ ତହିଁ କାହିଁ ଭକ୍ତ ଅଛୁ	॥ ଆସ ରୁ ବେଶେଶ ମୁରୁଛୁ	୧୬୦
ଆସିଲୁ ବଳରାମ ଦାସ	॥ ରଥ ଉପରେ ପରକାଶ	୧୬୧
ପ୍ରଭୁକୁ ମାଳା ସେ ଅର୍ପିଲୁ	॥ ଚନ୍ଦନେ ତନୁ ଜଡ଼ାଇଲୁ	୧୬୨
ସଖା ମୁଦତ କଳରାବେଳେ	॥ ବଡ଼ଦାଣ୍ଡ ତହିଁ ଉତ୍ତଳେ	୧୬୩
ରଥ ଚାଲଇ ଘିଡ଼ି ଘିଡ଼ି	॥ ମାଧବ କହେ ପାଦେ ପଡ଼ି	୧୬୪

ଷଷ୍ଠ ଅଧ୍ୟାୟ

ଶୁଣ ସାଧବେ ଏହୁ ରସ	॥ ମହାମନ୍ତ୍ରର ସେ ରହସ୍ୟ	୧
ହରେ ରାମ ବା ହରେକୃଷ୍ଣ	॥ ଏ ଦେନି କହଇ ଇଆଣ	୨
ଶିବାନନ୍ଦ ବୋଲେ ହରେକୃଷ୍ଣ	॥ କହ୍ନାଇ ବୋଲେ ହରେରାମ	୩
ମନ୍ତ୍ରର ଆଗ କଥା ହୋଇ	॥ ଏ ଦେନି ତର୍କ ଉତ୍ତର	୪
ବହୁତ କଳହ ସେ ବଳେ	॥ ସ୍ବରୂପ ପାଶେ ଯାଇ ହେଲେ	୫
ସ୍ବରୂପ ବୋଲେ ଗୁଲ ଯିବା	॥ ସ୍ବର୍ଗୀ ପାରୁଣରୁ ବୁଝିବା	୬
ସ୍ବର୍ଗୀ ବୋଲିଲେ ଭଲ ହେଲ	॥ ପ୍ରଭୁକୁ ହଜାର ବୋଇଲ	୭
ପ୍ରଭୁ ହଜାରେ ରାମରାୟ	॥ ସାବଜୈମ କାଶୀ ମିଶ୍ର ଏ	୮
ଭଟ୍ଟ ପାରୁଣ ମଣ୍ଡପେଶ	॥ ମେଲ ହୋଇଲେ ସବଜନ	୯
ଅନନ୍ତ ଅରୁଚ କହ୍ନାଇ	॥ ଶିବାନନ୍ଦ ସେ ଗୋବିନ୍ଦାଇ	୧୦
ପ୍ରଭୁକୁ ସବ ମୁଖ୍ୟ କଲେ	॥ ବରୁର କରନ୍ତୋ ବୋଇଲେ	୧୧
ସାବଜୈମ ସେ ହରେରାମ	॥ ଗଦାଧର ସେ ହରେକୃଷ୍ଣ	୧୨
କାଶୀ ମିଶ୍ର ବୋଲେ ଶେଷରେ	॥ ହରେରାମ ମନ୍ତ୍ର ପ୍ରଚଳେ	୧୩
ବହୁତ ମୁଣ୍ଡ ତର୍କ ହେଲ	॥ ଶେଷେ ପ୍ରଭୁ ସେ ଶୁଣାଇଲ	୧୪
ହରେରାମ ମନ୍ତ୍ରଟି ସାର	॥ ନିଳାଚଳେ ଏହୁ ପ୍ରସ୍ତର	୧୫
ଏଥକୁ ଆନ କ କରିବା	॥ ଆଦ୍ୟ ହରେକୃଷ୍ଣ ପ୍ରତିବା	୧୬
ଶିବାନନ୍ଦ ବୋଲେ ଗୋଡ଼ରେ	॥ ହରେକୃଷ୍ଣ ଆଦ୍ୟ ପ୍ରଚରେ	୧୭

୧-୧୮ ମହାମନ୍ତ୍ର ସପର୍ବୀୟ ବୋଦ ଓ ତାହାର ସମାଧାନ ଏଠାରେ ବର୍ଣ୍ଣିତ । ମହାମନ୍ତ୍ରର ଆଦ୍ୟ 'ହରେରାମ' ହେବ କି 'ହରେକୃଷ୍ଣ' ହେବ—ଏ ବିଷୟ ନେଇ ଶ୍ରୀକ୍ଷେତ୍ରରେ ଉତ୍କଳୀୟ ଓ ଗୌଡ଼ୀୟ ଭକ୍ତମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଯୁକ୍ତିତର୍କ, ବାଦବିବାଦ ଉପସ୍ଥିତ ହେଲା । ଶିବାନନ୍ଦ ସେନ ଆଦ୍ୟ 'ହରେକୃଷ୍ଣ'କୁ ସମର୍ଥନ କରୁଥିଲା ବେଳେ କଲ୍ୟାଣ ଶୁଣି ଆ ପ୍ରମୁଖ ଆଉ ଗୋଟିଏ ଗୋଷ୍ଠୀ ଆଦ୍ୟ 'ହରେରାମ'ର ସମର୍ଥନା ସ୍ୱୀକାର କରୁଥିଲେ । ଉଭୟ ଗୋଷ୍ଠୀ ଏହାର ସମାଧାନ ପାଇଁ ସ୍ବରୂପ ଦାମୋଦରଙ୍କ ନିକଟରେ ପହଞ୍ଚିଲେ । ସ୍ବରୂପ ଏମାନଙ୍କୁ ନେଇ ସ୍ବର୍ଗୀ ଜଗନ୍ନାଥ ଦାସଙ୍କ ନିକଟକୁ ଗଲେ । ଜଗନ୍ନାଥ ଦାସ ଏଥିପାଇଁ ଶ୍ରୀଚୈତନ୍ୟଙ୍କର ସହାୟତା ଲେଖିଲେ । ଶ୍ରୀଚୈତନ୍ୟ ଏହାର ସମାଧାନ ପାଇଁ ରାୟ ରାମାନନ୍ଦ, ବାସୁଦେବ ସାବଜୈମ ଓ କାଶୀଶୂର ମିଶ୍ରଙ୍କୁ ଡିକାଇଲେ । ସମସ୍ତେ ଉଭୟ ପାର୍ଶ୍ବ ମଣ୍ଡପରେ ସମବେତ ହୋଇ ଏ ବିଷୟରେ

ପ୍ରଭୁ ବୋଇଲେ କହୁ ଭଲ	॥	ଗଉଡ଼େ ହରେକୃଷ୍ଣ ହେଲ	। ୮ ।
ଏଥୁ ଅନ୍ତରେ ଶୁଣ ବାଣୀ	॥	ଶିବାନନ୍ଦ ଯହିଁ ଅନ୍ତେ	। ୧୧ ।
ରଥକୁ ଦର୍ଶନ ଆଣିବା	॥	ମାୟାବଧୁ ଡେହେ ରହିବା	। ୧୦ ।
ଦର୍ଶନ ଆସେ ଆଣିଲର	॥	କଉଡ଼ି କରଇ ବେଞ୍ଚର	। ୧୧ ।
କଲ୍ଲାଇ ଏହା ନ ସହଇ	॥	ବୋଲେ ଦର୍ଶନ ଦେଖିପଇ	। ୧୧ ।
କଲ୍ଲାଇ ଆଣିଲ ଶହେକ	॥	ଦର୍ଶନକୁ ବାସ ଦେଲକ	। ୧୧ ।
ଲଗିଲ କହୋଲ ବହୁକ	॥	କାଣୀ ମିଶ୍ର ହୋଏ ମଧୁସ୍ଥ	। ୧୧ ।
କାଣୀ ମିଶ୍ର ସେ ସମ୍ଭାରିଲେ	॥	ଗୋଲ ନ କର ଏଥେ ଭଲେ	। ୧୧ ।
ଭଉଣୀ ଶିଖି ମହାନ୍ତର	॥	ମାଧବ ଦାସୀ ନାମ ତାର	। ୧୧ ।

ବସୁର ଆଲୋଚନା କଲେ । ଏହି ପୁସ୍ତକାଳ ତର୍କ ସରାବ ସରାପଦ ରୂପେ ଶ୍ରୀଚିତ୍ରନାଟ୍ୟ ବରଣ କରାଗଲା । ବହୁ ଆଲୋଚନା, ପୁସ୍ତକତର୍କ, ବସୁର କମର୍ସ ପତ୍ରର ଚିତ୍ରନାଟ୍ୟ ତାଙ୍କର ନିଷ୍ପତ୍ତି କଣ୍ଠାଭଲେ—‘ହରେକୃଷ୍ଣ’ ମନ୍ତ୍ର ହିଁ ସାର । ନାଟ୍ୟକଳରେ ଏହା ପୁସ୍ତକ ରଚନା ଆସୁଛି । ତଥାପି ଶିବାନନ୍ଦ ସେନ କହୁଲେ— ଗୌଡ଼ରେ କିନ୍ତୁ ‘ହରେକୃଷ୍ଣ’ ନାମ ବହୁ କାଳରୁ ଚଳୁଛି । ଚିତ୍ରନାଟ୍ୟ କହୁଲେ—ବଙ୍ଗରେ ‘ହରେକୃଷ୍ଣ’ ମନ୍ତ୍ର ଲେଖାରେ ଆପଣେ କରାବାର କହୁନାହିଁ । ତାପରେ ଓଡ଼ିଶାର ‘ହରେକୃଷ୍ଣ’ ଓ ବଙ୍ଗରେ ‘ହରେକୃଷ୍ଣ’ ମହାମନ୍ତ୍ର ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ଭାବରେ ପ୍ରଚଳିତ ହେଲା ଏବଂ ଏ ଭେଦକୁ ସମସ୍ତେ ଗ୍ରହଣ କଲେ ।

୧୧-୧୧ ଶିବାନନ୍ଦ ସେନ ପ୍ରତିବର୍ଷ ରଥଯାତ୍ରା ବେଳକୁ ଗୌଡ଼ରୁ ଯାତ୍ରୀମାନଙ୍କୁ ପୁରୀ ଆଣୁଥିଲେ । କଲ୍ଲାଇ ଖୁଣ୍ଟିଆ ମଧ୍ୟ ଉତ୍ତରରୁ ଯାତ୍ରୀମାନଙ୍କୁ ନେବା ଆଣିବା କାରବାର କରୁଥିଲେ । ଏହାଦ୍ୱାରା ଏମାନେ ଅର୍ଥ ଉପାର୍ଜନ କରୁଥିଲେ । ଅରେ ଶିବାନନ୍ଦ ସେନଙ୍କ ଯଜମାନ ଓ କଲ୍ଲାଇ ଖୁଣ୍ଟିଆଙ୍କ ଯଜମାନଙ୍କୁ ପୁରୀରେ ରଖାଇବା ନେଇ ଉଭୟଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ କଳହ ଲଗିଲା । ମାତ୍ର କାଣୀ ମିଶ୍ରଙ୍କ ମଧ୍ୟସ୍ଥତାରେ ଏ କଳହ ଦୂର ହେଲା । ଶିବାନନ୍ଦଙ୍କ ଯଜମାନମାନେ ଓ କଲ୍ଲାଇ ଆଣିଥିବା ଯାତ୍ରୀମାନେ ପୁରୀରେ ଡେହାଣିରେ ବସା ପାଇଲେ । ରଥଯାତ୍ରାକୁ ଆସୁଥିବା ଯାତ୍ରୀ ଘୋରୁ ଚଉମାଂସା ଖଟାଉଥିଲେ ।

୧୨-୧୧ ଶିଖି ମହାନ୍ତଙ୍କ ଭଉଣୀ ମାଧବ ଦାସୀ । ସେ ବୋଧହୁଏ ବାଲ୍ୟବେଳା ଥିଲେ । ଭକ୍ତ ଭାବ ଓ ଭକ୍ତ ସଙ୍ଗୀତ ରଚନାରେ ତାଙ୍କର ମତ ଦୃଢ଼ଥିଲା । ଜଗନ୍ନାଥ ଦାସ ଓ ଶ୍ରୀଚିତ୍ରନାଟ୍ୟ ରସରେ ମଧୁର ସ୍ୱରରେ ଭକ୍ତ ସଙ୍ଗୀତ

ବଜାଇ ତାହାର ଭଗତି	॥	ସଙ୍ଗୀନକୁ ତାର ମତ	୨୭
ନାମରେ ହୋଏ ଦେହୁ ଭୋଳା	॥	କପଳ ନାମ ଅନର୍ତ୍ତଳା	୨୮
ରହଇ ବହୁତ ସେ ଗୀତ	॥	କୃଷ୍ଣ ରସରେ ଅସମିତ	୨୯
ସ୍ୱାମୀ ପ୍ରଭୁର ପଦ୍ମିଧରେ	॥	ଗାଥକ ଗୀତ ଶୁବଭୋଳେ	୩୦
ହେଁ ସେ କାକୁ କୃପା କଲ	॥	ଗୋଷ୍ଠୀରେ ବସ ରୁ ବୋଇଲ	୩୧
ଭଣ୍ଡ ଗୋଷ୍ଠୀରୁ ଭକ୍ତେ ଗଲେ	॥	ଆଉ ନ ଆସିବୁ ବୋଇଲେ	୩୨
ନାଶୁଏ ଅନ୍ତ ତାର ପାଶ	॥	ହେଉ ସେ ଭଗତ ଶରୀର	୩୩
ଆନ୍ତର ନ ଥିବା ଏଠାଇଁ	॥	ପ୍ରଭୁର ପାରୁଣେ କଲେ	୩୪
ସ୍ୱାମୀ ବୋଇଲ ମତ ସଲ	॥	ମାଧବୀ ଦାସୀ ସମତୁଲ	୩୫
ଭଗତ କାହିଁଛୁ କି ଆଉ	॥	ତୁମେ ବା ବୋଲ ସେ ପଳାଉ	୩୬
ବୈଷ୍ଣବ ଭାବେ ଭୋଳ ହୋଇ	॥	ନାଶୁ ସନ୍ନିଧେ ସବୁଦାକ	୩୭
କାଷ୍ଠ ପାଷାଣ ନାଶୁ ମୂର୍ତ୍ତି	॥	ବୈଷ୍ଣବେ ଅଦୃଶ ଅଟନ୍ତି	୩୮
ରକତ ମାୟସର ଅଙ୍ଗ	॥	ମାଧବୀ ସତ ପରସଙ୍ଗ	୩୯
ଏ ତଥା ସତ ପରମାଣ	॥	ତା ଆଗମନକୁ ବାରଣ	୪୦
ମାଧବୀ ଆଉ ନ ଅକଲ	॥	ଭଣ୍ଡ ଗୋଷ୍ଠୀ ସଙ୍ଗ ଗୁଡ଼ିଲ	୪୧
ପ୍ରଭୁ ସଙ୍ଗତ ଚୌଡ଼ିଆଏ	॥	ସକଳ ଚଇତନ୍ୟ ନୋହେ	୪୨

ରାଜ କର ସେ ପ୍ରିୟତା ଅର୍ଜନ କରିଥିଲେ ଏବଂ ଚୈତନ୍ୟଙ୍କ ସୁପାଶଣ କ୍ରମେ ସେ ଭଣ୍ଡ ଗୋଷ୍ଠୀରେ ବସୁଥିଲେ । ମାତ୍ର ଚୈତନ୍ୟଙ୍କ ଅନୁଗାମୀ କେତେକ ଗୌଡ଼ୀୟ ଭକ୍ତ ଏହାକୁ ଇନ୍ଦ୍ର ଦୃଷ୍ଟିରେ ଦେଖିଲେ । ଜଣେ ନାଶୁ ଚୈତନ୍ୟଙ୍କ ଗହଣରେ ସ୍ଥାନ ପାଇ ଥିବାରୁ ଅନ୍ୟ ଭକ୍ତମାନେ ଚୈତନ୍ୟଙ୍କ ଚଣ୍ଡ ଗୋଷ୍ଠୀକୁ ଯିବାକୁ ଚାହୁଁଲେ ନାହିଁ । ଜଗନ୍ନାଥ ଦାସ, ମାଧବୀ ଦାସୀଙ୍କ ଭକ୍ତିଭାବ ଧୂରୁଥିଲେ; ସେମାନେ ମାଧବୀଙ୍କ ଆଗମନକୁ ସମର୍ଥନ କଲେ ଯତ, ମାତ୍ର ନାଶୁ ନିକଟରେ ସୁରୁଷର ସ୍ଥଳନ ଓ ବାଲୁଳତା ପ୍ରକାଶ ପାଇବା ଓ ଯୈର୍ଯ୍ୟରୁପ ଦୃଷ୍ଟିବା ସ୍ୱାଭାବିକ ବୋଲି କହୁଲେ । ବୈଷ୍ଣବ ସହଜେ ଆବେଗ ପ୍ରକଟ; ସେଥିରେ ସୁଖି ନାଶୁର ଉପସ୍ଥିତି ତାହାକୁ ଧୂସ ଅଡ଼କୁ ଟାଣି ନେଆଏ । କାଷ୍ଠ ପାଷାଣର ନାଶୁ ମୂର୍ତ୍ତି ମଧ୍ୟ ବୈଷ୍ଣବ ପକ୍ଷରେ ଦର୍ଶନୀୟ ନୁହେଁ । ଯାହା ହେଲେ ମଧ୍ୟ ମାଧବୀ ଦାସୀ ଚକ୍ର ମାନ୍ଦର ଶରୀରଧାରଣୀ ନାଶୁ । ତେଣୁ ତାଙ୍କର ସ୍ଥଳନ ଅସମ୍ଭବ ନୁହେଁ । ଏହି ଦୃଷ୍ଟିରେ ମାଧବୀ ଆଉ ଭଣ୍ଡ-ଗୋଷ୍ଠୀକୁ ଆସିଲେ ନାହିଁ ।

୪୨-୨୫ ଶ୍ରୀଚୈତନ୍ୟଙ୍କ ସହୃଦ ପୁରୁଷ ଆସିଥିବା ଓ ପୁରୁଷରେ ଅବସ୍ଥାନ କରୁଥିବା ଗୌଡ଼ୀୟ ଭକ୍ତମାନେ ସମସ୍ତେ ଚୈତନ୍ୟଙ୍କ ପରି ମହାପୁରୁଷ ନ ଥିଲେ ।

ପଦ୍ମ ମୁଗର ନାଭିରେ	॥ କପୁଷ୍ପ ନ ଥାଏଟି ଭଲେ	୪୩
ପକଳ ଅରଣ୍ୟ ଚନ୍ଦନ	॥ ନ ଥାଏ ଜାଣ କଦାଚନ	୪୪
ପଦ୍ମ ଗୌଡ଼ିୟା ବୈଷ୍ଣବ	॥ ନୋହନ୍ତି ଶୂନ୍ୟ ସ୍ବରୂପ	୪୫
ସାନ ହରିଦାସ ସେ ନାମେ	॥ ଥିଲା ସେ ପତୀ ପୁଣ୍ୟ ଧାମେ	୪୬
ମାଧବୀ ସଙ୍ଗେ ତାର ଶ୍ରବ	॥ ବଢ଼ିଲା ଦିନୁ ଦିନ ଯବ	୪୭
ହାଏ ସେ ମାଧବୀ ସମୀପେ	॥ ବୃଥା ଛଳନା କଲ କେତେ	୪୮
ତଣ୍ଡୁଳ ଲବଣେ ଅର୍ଥେ	॥ ତା ପାଶେ ମିଳଇ ବୁଦ୍ଧିତେ	୪୯
ଶିଖି ମହାନ୍ତ ନିବାସିନୀ	॥ ତଥାପି ଯିବା ନ ପ୍ରୀତିଲ	୫୦
ସନ୍ଦେହ କଲେ ପାଇଁ ଶ୍ରଦ୍ଧା	॥ ବୋଇଲେ ଏହା ନ ଯୋଗାଇ	୫୧
ରାତି କାଳରେ ଦିନେ ଦେଖି	॥ ସାନ ହରିଦାସକୁ ନିରେଖି	୫୨
ଶିଖି ମହାନ୍ତ ହାତୁ ମାଡ଼	॥ ଖାଇଲା ହରିଦାସ ମୁତ	୫୩
ଗୌଡ଼ିୟାମାନ ମେଳ ହେଲେ	॥ ପ୍ରଭୁକୁ ଯାଇ ଜଣାଇଲେ	୫୪
ପ୍ରଭୁ ବୋଇଲେ ଅସ୍ଥା କଲ	॥ ବଞ୍ଚେ କି ହରିଦାସ ଭଲ	୫୫
ମୁଖ ତା ଗୁଣି ନ ଯୋଗାଇ	॥ ଭଣ୍ଡିନା କଲ ଅନେକାଳ	୫୬

ତାଙ୍କ ଭିତରୁ ଜଣେ ଥିଲେ ସାନ ହରିଦାସ । ମାଧବୀ ଦାସୀଙ୍କ ପ୍ରତି ସେ କ ମୁଗରା ପ୍ରକାଶ କରୁଥିଲେ । ବୃଥାରେ ଛଳନା କରି ସେ ବାରମ୍ବାର ମାଧବୀଙ୍କ ସରକୁ ଯାଉଥିଲେ । ତଣ୍ଡୁଳ-ଲବଣ ଅର୍ଥିବା ପାଇଁ ସେ ମାଧବୀଙ୍କ ନିକଟକୁ ଯାଉଥିଲେ । ଏଥିରେ ପାଇଁ ପଡ଼ିଗଲା ନେକେ ସନ୍ଦେହ କରିବା ହୁଏନି । ମାଧବୀଙ୍କ ଶ୍ରବ ସାନ ହରିଦାସକୁ ଅସିବାକୁ ବାରଣ କଲେ; ତଥାପି କିନ୍ତୁ ଫଳ ନେଲାନାହିଁ । ଅରେ ରାତି କାଳରେ ତାଙ୍କ ପରେ ସାନ ହରିଦାସକୁ ଦେଖି ଶିଖି ମହାନ୍ତ ମାଡ଼ ଦେଲେ । ମାଡ଼ଖାଇ ହରିଦାସ ଗୌଡ଼ିୟା ସଙ୍ଗେ ସହଚରମାନଙ୍କୁ କହିଲେ । ଗୌଡ଼ିୟାମାନେ ମେଳ ହୋଇ ଚୈତନ୍ୟଙ୍କୁ ଜଣାଇଲେ । ମାତ୍ର ଚୈତନ୍ୟ ଯାହା ସପକ୍ଷରେ ଅବହତ ହେଲା ସାନ ହରିଦାସର ମୁହଁ ଗୁଣିବ ନାହିଁ ବୋଲି କହିଲେ । ନିନ୍ଦା ଓ ଅପମାନ ପାଇଁ ହରିଦାସ ପୁଣ୍ୟରୁ ଯାଇ ନିଜ କୃତ ପାପର ପ୍ରାୟଶ୍ଚିତ ପାଇଁ ଗଙ୍ଗାରେ ଝାସ ଦେଲେ । ଏକଥା ପୁଣ୍ୟରେ ଜଣାଗଲା ପରେ ଗୌଡ଼ିୟାମାନେ ପୁଣ୍ୟରେ ଚୈତନ୍ୟଙ୍କର ସଙ୍ଗେ ତାଙ୍କ କରି ସ୍ବଦେଶକୁ ଫେରିବାକୁ ସ୍ଥିର କଲେ । ଏହି ସଙ୍ଗେରେ ଚୈତନ୍ୟ ଗୌଡ଼ିୟା ଭକ୍ତମାନଙ୍କ ଅତୀତକୁ ସମର୍ଥନ କଲେ ନାହିଁ । ତାହା ହିଁ ଗୌଡ଼ିୟା ସହଚରଙ୍କ ଇର୍ଷାର କାରଣ । ପୁଣି ଓଡ଼ିଆ ଭକ୍ତ, ବିଶେଷତଃ ଜଗନ୍ନାଥ ଦାସଙ୍କ ସହଚର ଚୈତନ୍ୟଙ୍କର ନିବର୍ତ୍ତ ସଙ୍ଗେ ମଧ୍ୟ କେତେକ ଗୌଡ଼ିୟା ଭକ୍ତଙ୍କର ଇର୍ଷାର କାରଣ ଥିଲା ।

ହରିଦାସକୁ ବଡ଼ ବାଧା	॥ ରାତି ପ୍ରଭାତୁ ଚଳେ ସିଧା	୫୭
ମାଳାଚଳେ ସେ ନ ରହୁଲ	॥ ଗଙ୍ଗାରେ ଯାଇ ଝାସ ଦେଲ	୫୮
ସମ୍ଭାଦ ପାଇଣ ଗୌଡ଼ପୁ	॥ ମେଳ ହୋଇଣ ବରୁଣିଆ	୫୯
ପିବା କ ରହୁବା ଏ ଆନେ	॥ ପ୍ରଭୁର ମନ ହୋଏ ଭଲେ	୬୦
ପ୍ରଭୁ ଯହିଁ ଜଗା ଦାସକୁ	॥ ଅତି ବଡ଼ାଇ ବୋଲିବାକୁ	୬୧
ଆତ୍ମନ୍ତ ସେ ନିନ୍ଦନ କଲ	॥ ଆମ୍ଭେ ଚଳିଲେ ଚାକ ଗଲ	୬୨
ଅଶ୍ରୁପଦେଶିଆ ଜଗାଦାସ	॥ ତାହାକୁ ସ୍ଥାନୀ ନାମେ ଦୋଷ	୬୩
ଆତ୍ମନ୍ତ ଉପେକ୍ଷା ସେ କଲ	॥ ଏଠାରୁ ଗଲ ସଙ୍ଗେ ପିବା	୬୪
ରାତି ପ୍ରଭାତୁ ସଙ୍ଗେ ଗଲେ	॥ ପଛକୁ ଲେଉଟି ନଇଲେ	୬୫
ସ୍ଥାନୀ ସ୍ବରୂପ ଦାମୋଦର	॥ ଶିବାନନ୍ଦ ସେ ରଦାଧର	୬୬
ଏମାନ ପ୍ରଭୁର ପଦ୍ମିଧେ	॥ ବସି ବରୁଣିଲେ ଉପାଧି	୬୭
ଶିବାନନ୍ଦ ବୋଲେ ହଜାର	॥ ତୋହର ଏ ନୋହେ ବେର	୬୮

୭୭-୧୩ ଶିବାନନ୍ଦ ସେନଙ୍କ ନେତୃତ୍ବରେ ଯେଲେ ଗୌଡ଼ୀୟ ଭକ୍ତ ଚୈତନ୍ୟଙ୍କ ନିକଟରେ ଉପସ୍ଥିତ ହୋଇ ପଳାଇ ଯାଇଥିବା ବୈଷ୍ଣବଙ୍କୁ ଫେରାଇ ଆଣିବାକୁ କହୁଲେ । ଜଗନ୍ନାଥ ଦାସଙ୍କୁ ଯାତରେ ନେଇ ପିତାଙ୍କ ଜଣ୍ଡା ଚୈତନ୍ୟଙ୍କର ଥିଲ; ମାତ୍ର ଦାସେ ମନାକଲେ । ତେଣୁ ଚିଟି ଲେଖି ପଠାଇବାର ବ୍ୟବସ୍ଥା ହେଲା । ଚୈତନ୍ୟ, ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କୁ କହୁଲେ—ତୁମେ ଚଟାଉଟିଏ ଲେଖିଦିଅ । ଜଗନ୍ନାଥ, ଚୈତନ୍ୟଙ୍କର ଭାବନାକୁ ଅନୁସରଣରେ ଚଟାଉ ଲେଖିଲେ । ଏ ଚଟାଉ ଆଠଟି ଶ୍ଳୋକ ମାତ୍ର । ଏହାର ରଚୟିତା ଜଗନ୍ନାଥ ଦାସ । ଶିବାନନ୍ଦ ଚଟାଉ ନେଇ ଯାଜପୁର ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଗଲେ, ଚଟାଉ ଦେଲେ, ଚୈତନ୍ୟ ତୁମେ ସବୁ ଫେର ଆସିବାକୁ ଏ ଚଟାଉ ଲେଖିଛନ୍ତି ବୋଲି କହୁଲେ । କେହି ତ ଫେରିଲେ ନାହିଁ; କିନ୍ତୁ ଚୈତନ୍ୟଙ୍କର ଚଟାଉ ନେଇ ଗୌଡ଼କୁ ଚାଲିଗଲେ । ଏ ଚଟାଉର ଆଠଟି ଶ୍ଳୋକକୁ ଚୈତନ୍ୟଙ୍କ ରଚିତ ଶିକ୍ଷାସ୍ତକ ବୋଲି ଗୌଡ଼ରେ ପରୁର ହେଲା । ମାତ୍ର ଏହାର ରଚୟିତା ଜଗନ୍ନାଥ ଦାସ ବୋଲି ଏଥିରୁ ଜଣାଯାଉଛି । ମାଧବ ପଟ୍ଟନାୟକ ଏହାର ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷ ପ୍ରମାଣ ଦେଇଛନ୍ତି । ଏହି ଆଠଟି ଶ୍ଳୋକର ଶ୍ବେଦ ସମାନ ନୁହେଁ—ତେଣୁ ଏକ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ସମୟରେ ଏଗୁଡ଼ିକ ଏକାଠି କ୍ରମେ ରଚିତ ନୁହେଁ ବୋଲି କେହି କେହି ମତବ୍ୟକ୍ତ କରିଥାନ୍ତି । ମାତ୍ର ଚୈତନ୍ୟଙ୍କ ଭାବନାକୁ ଅନୁସରଣ କରି କରି ଜଗନ୍ନାଥ ଦାସ ଲେଖିଥିବା ମାଧବ ପଟ୍ଟନାୟକ କହନ୍ତି । ସ୍ବତନ୍ତ୍ର ଚୈତନ୍ୟଙ୍କ ଦିବ୍ୟୋଦୟମୟ ଭାବନାକୁ ଏହି ଶ୍ଳୋକାବଳୀର ଭିତ୍ତି—ଏ ବସନ୍ତରେ ଆସି

ତୋର ନମିତ୍ତ ଏଥେ ଥିଲେ	॥ ଏବେ ସେ ସଙ୍ଗେ ଲେଗିଲେ	। ୧୧ ।
ଏ କଥା ନୋହେ ତୋତେ ଭଲ	॥ ଲେଉଟି ଅଣାଅ ଶେଷର	। ୧୦ ।
ପ୍ରଭୁ ବୁଝିଲ ସ୍ତମ୍ଭୀ ମୁଖ	॥ ସ୍ତମ୍ଭୀ ସେ ଦୋଳନ ଚମୁଖ	। ୧୧ ।
ବୋଇଲ ପ୍ରଭୁ ରୁ ନ ବୁଝି	॥ ମୋ ଚହୁଁ ପଦେ ଗଲେ ସିନା	। ୧୨ ।
ମୁଁ ନ ଯାଇ ତୋର ରୁଲେ	॥ ଡାକିଲେ ଆସିବେ କି କଲେ	। ୧୩ ।
ପ୍ରଭୁ ବୋଇଲ ଲେଖ ଚିଟି	॥ ଫେରିବା ଆସିବେ ଲେଉଟି	। ୧୪ ।
ସ୍ତମ୍ଭୀ ଲେଖିଲ ଆଠ ଶ୍ଳୋକ	॥ ପ୍ରଭୁର ଶ୍ରବଣେ ସେ ଯେତେକ	। ୧୫ ।
ପ୍ରଭୁକୁ ଶ୍ଳୋକ ଶୁଣାଇଲ	॥ ବସେଲେ ପ୍ରଭୁ କୋଳ କଲ	। ୧୬ ।
ଶିଖାବନ୍ତ ସେ ସେନଗଲ	॥ ପ୍ରଭୁ ସେ ଲେଖିଛୁ ବୋଇଲ	। ୧୭ ।
ଯାଜନନ୍ତ ପରାସନ୍ତରେ	॥ ସକଳେ ଥିଲେ ସେଠାବରେ	। ୧୮ ।
କେହୁ ଲେଉଟି ନ ଅଇଲେ	॥ ଶିବାନନ୍ଦ ସେ ସମେତରେ	। ୧୯ ।
ସକଳେ ଗଲେ ଗୌଡ଼ମାନେ	॥ ସେ ଚହୁଁ ଏକ ବଡ଼ ଭାବେ	। ୨୦ ।
ବୃନ୍ଦାବନରେ ଯାଇ ମନେ	॥ ରୂପ ସନାତନେ ଭେଟିଲେ	। ୨୧ ।
ରୂପ ରଖାଇଲ ସେମାନେ	॥ ଗିରି ଗୋବର୍ଦ୍ଧନ ଯାବନ୍ତ	। ୨୨ ।
ଥିଲେ ଲେଖି ରାଜମାନେ	॥ ଗୌଡ଼ପୁ କୁ ନିରେଖି ତରଣେ	। ୨୩ ।
କଳି ଲାଗଇ ସୋରତର	॥ ମାଡ଼ିଆ ଗୌଡ଼ପୁ ନିକର	। ୨୪ ।
ଗୌଡ଼ପୁ ବୋଇଲେ ଦେବତ	॥ ସବୁ ଅନେକ ଖାଲୁ	। ୨୫ ।

ସନ୍ଦେହ ନ ଥାଇପାରେ । ଶ୍ଳୋକ ଲୁଚିକରେ ଅନ୍ତର୍ଦ୍ଧ୍ୟ କରୁଥିବା ଓ ବୈଷ୍ଣବୋଚିତ ଅବରଣ ସ୍ୱେ ନିହିତ । ଏ ଲୁଚିକର ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ—ମୁଖ ଉକ୍ତ ଗୋଷ୍ଠୀକୁ ବାଟକୁ ଆଣିବା । ଯାଜପୁରରେ ଅବସ୍ଥାନ କରୁଥିବା ଯେଉଁ ଭକ୍ତ ଗୋଷ୍ଠୀ ଚୈତନ୍ୟଙ୍କର ଅଠଟି ଶ୍ଳୋକ ପଢ଼ାଇ ପରେ ମଧ୍ୟ ପୁରୀକୁ ଫେରିଲେ ନାହିଁ, ସେମାନଙ୍କ ସଫରରେ ନୂତନ ସମ୍ପ୍ରଦାୟ ମାଧବଙ୍କ ଶ୍ରେୟାକୁ ଜଣାଯାଏ । ଏମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରୁ ଏକ ବଡ଼ ଭାଗ ନବପ୍ରାପ୍ତ ବୃନ୍ଦାବନ ଗଲେ । ରୂପ ସନାତନଙ୍କ ସହୃଦ ସମ୍ମିଳିତ ହେଲେ । ମାତ୍ର ସେଠାର ଗିରି ଗୋବର୍ଦ୍ଧନରେ ଶ୍ରୀକ୍ଷେତ୍ରଙ୍କ ଶିଷ୍ୟମାନେ ପୂଜା କରୁଥିବା ଗୋପାଳଙ୍କ ସେବା ପୂଜାକୁ ଅଧିକାର କରି ମନ୍ଦିରର “ସବୁ ଅନେକ ଖାଲୁ” ବୋଲି ଦାବୀ କଲେ । କ୍ଷେତ୍ରଙ୍କ ଶିଷ୍ୟ ଓ ଗୌଡ଼ପୁ ଭକ୍ତଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ କଳି ଲଗିଲା । ଏହି କଳରେ ଗୌଡ଼ପୁ ଭକ୍ତମାନେ କ୍ଷେତ୍ରଙ୍କ ଶିଷ୍ୟଙ୍କ ହାତରୁ ମାଡ଼ ଖାଇଲେ । ଏକଥା ଉତ୍ତରରୁ ଫେରି କନ୍ଦୁକ ଶୁଣୁଥା ପୁରୀରେ ଶ୍ରୀଚୈତନ୍ୟ ଓ ଅନ୍ୟମାନଙ୍କ ଆଗରେ ପ୍ରକାଶ କଲେ । ଯେଉଁମାନେ ପୁରୀରୁ ମାଡ଼ଖାନ ପଳାଇଥିଲେ,

ରୋପାଳ ସେବା ନ ଗ୍ରହଣେ	॥ କଳି ଲଗିଲ ତହୁଁ ଭଲେ	୮୭
ଶ୍ରୀବତ୍ସର ସେବକେ	॥ ମାଳଲେ ମାଡ଼ ତହୁଁ ଥୋକେ	୮୭
ବଳଲେ ଗୌଡ଼ିୟା କେତେକେ	॥ ଛୁଡ଼ି ଗଲେକ ଦେଥୁ ଥୋକେ	୮୮
ରହଲେ କିଛି ସେହୁ ଆନେ	॥ ରୂପ ଗୋସାଇଁ ଦିନିଆନେ	୮୯
ରଥକୁ ସମ୍ଭାତ ଶୁଣିଲୁ	॥ କଲ୍ଲାଇ ଅସି ବୋଇଲରୁ	୯୦
ପ୍ରଭୁକୁ କଲ୍ଲାଇ ବୋଇଲ	॥ ପ୍ରଭୁ ବୋଇଲ ଭଲ ହେଲ	୯୧
ମାଡ଼ିଆ ସୁରାବ ଯାହାର	॥ ମାଡ଼ ଖାଇବେ ନିରନ୍ତର	୯୨
ତଥାପି, କେତା ନ ପଶିବ	॥ ଯାହାର ଯେମନ୍ତ ସୁରାବ	୯୩

ସ୍ଵାମୀର ଅଷ୍ଟଶ୍ଳୋକ

ଚେତା ଦର୍ପଣ ମର୍ଜନଂ ଭବମହାବାସି ନିଷାପମେ
 ଶ୍ରେୟଃ କେରକ ଚନ୍ଦ୍ରିକା ବିଚେତଂ ବିଦ୍ୟାବଧି ଜ୍ଞାନମ୍ ।
 ଆନନ୍ଦାମ୍ଭୁଜେନଂ ପ୍ରତିପଦଂ ପୁଣ୍ୟାମୃତାସ୍ତଦନମ୍
 ସର୍ବାହମପଦଂ ପଦଂ ବିଜୟତେ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ସଙ୍କୀର୍ତ୍ତନମ୍ । ୧ ।

କୃଷ୍ଣର ଗୁଣ କୀର୍ତ୍ତନରେ ॥ ମନ ଦର୍ପଣ ପରିଷ୍କାରେ
 ଅସ୍ଥା କଳ୍ପସ ଦୂର ହୋଇ ॥ ଝରମ ଶବ୍ଦଟି ଝରଇ
 ସଙ୍କୀର୍ତ୍ତନ ଯେ ଶିକ୍ଷା ଦାତା ॥ ଭକ୍ତର ସଞ୍ଚାର କରତା
 ନିର୍ମଳ ପ୍ରେମ ବୃଦ୍ଧି ପାଇ ॥ କୃଷ୍ଣ ପ୍ରେମ ମଧୁ ଗଣାଇ
 ଇନ୍ଦ୍ରିୟ ସର୍ବ ହୋଏ ତୃପ୍ତ ॥ କୃଷ୍ଣ ନାମ ସଙ୍କୀର୍ତ୍ତନ ଏମନ୍ତ

ନାମ୍ନାମକାର ହେଧା ନିଜ ସର୍ବଶକ୍ତ—

ପ୍ରମାଣିତା ନିୟମିତଃ ସ୍ଵରାଶେ ନକାଳଃ ।

ଏକାଦଶୀ ତବ କୃପା ଭଗବାନ ମମାସି

ଦୁର୍ଦ୍ଦେ ବସିଦୁର୍ଗମିତ୍ଵାଜନନାନୁବରଃ । ୨ ।

ସେମାନେ ବୃନ୍ଦାବନରେ ମଧ୍ୟ ମାଡ଼ ପାଇଲେ । ଏହା ଶୁଣି ଚୈତନ୍ୟ
 କହଲେ—ଯାହାର ମାଡ଼ ଖାଇବା ସୁରାବ, ସେ ଯେ କୌଣସି ସ୍ଥାନରେ ହେଲେ
 ମାଡ଼ ହିଁ ଖାଇବ । ଏଥିରେ ବିଚିତ୍ରତା କିଛିନାହିଁ ।

[ଅଣପଶ୍ୟ]

ଭ୍ରମର ନାମ ଯେ ଅଶେଷ ॥ ବହୁ ନାମ ଯେ ବହୁଅଙ୍ଗ
 ସକଳ ନାମେ ଭ୍ରମ ଶୁଣି ॥ ପ୍ରକଟ ପଣ୍ଡିତେ ବଦନ୍ତି
 ନାମ ସୁରଣ ଲାଗିନରେ ॥ ବେଳ ଅବେଳ ଅବେଳରେ
 ହେ ପ୍ରଭୁ ! ଏହା ଭ୍ରମ କୃପା ॥ ମାତ୍ରକ ମୁଁ ଅଟେ ଦୁର୍ଭାଗୀ
 ମୋହ ଦୃଢ଼ସ୍ତେ ଶ୍ରଦ୍ଧା ନାହିଁ ॥ ନାମକୁ ବିରାଗ ହେଉ

ତୁଣାଦପି ସୁନାବେନ ତରୋରବ ପଦ୍ମସୁନା
 ଅମାନନା ମାନଦେନ ଲାଗିନସୁ ସଦା ହରିଃ । ୩ ।

କୃଷ୍ଣେ ବନମ୍ବ ବୋଲଅ ॥ ବୃଷ ଲହୁଁ ପଦ୍ମସୁ ହୁଅ
 ଆପଣା ସୁଖ ଦୁଃଖ ଗୁଣି ॥ ଅପରେ ପ୍ରେମ ଦଥ ଡାଳି
 ସବଦା ବୋଲି ଦଶ ନାମ ॥ ଏ ଚହୁଁ ନାହିଁ ଅନ୍ୟ ଧାମ

ନଧନଂ ନଳନଂ ନସୁନ୍ଦରମ୍
 କବିତାଂ ବା ଜଗଦାଶ କାମୟେ ।
 ମମ ଜନ୍ମନ ଜନ୍ମମାଶ୍ରେ
 ଭବତାପ ଚକ୍ରରମ୍ଭେ କା ହୃଦ୍ଯୁ । ୪ ।

ନ ଲେଟେ ମୁଁହି ଧନନ ॥ ଅବା ସୁଦୟ ପ୍ରାଣ ରହୁ
 କବିତା ରହି କବି ହେବ ॥ ହେ ପ୍ରଭୁ ! ମୁଁ କପା ବାସ୍ତିବି
 ପ୍ରାର୍ଥନା କରଇ ବକଳେ ॥ ପ୍ରଭୁ ହୋ ! ଜନ୍ମଜନ୍ମାନ୍ତରେ
 ଭ୍ରମର ଅନୁଗତ ହୋଇ ॥ ଯେମନ୍ତ ଭାବି ଚରୁଥାଇ

ଅସ୍ତ୍ର ନଦତରୁନ କଙ୍କରମ୍
 ପତିତଂ ମାଂ ବିଷମେ ଭାଗ୍ୟସୂତ୍ରୀ ।
 କୃପୟା ତବ ପାଦପଞ୍ଜଳମ୍
 ସ୍ଥିତ ଧୂଳୀ ସଦୃଶଂ ବିଚିତ୍ରୟ । ୫ ।

ହେ କୃଷ୍ଣ ନନ୍ଦ ଗୋପସୁତ ॥ କୃପା କରହେ ଗୋପୀନାଥ
 ପତିତ ମୁଁହିଟି ସଂସାରେ ॥ ଭବସାଗରେ ବୁଝିମରେ
 ପଦ୍ମ ଚରଣରେ ଭ୍ରମର ॥ ଧୂଳି କଣାଏ ବୋଲି ଧର

ନୟନଂ ନଳଦଣ୍ଡ ଧାରୟା
ବଦନଂ ଗଦନଦବୁଦ୍ଧୟା ଗିରା ।
ପୁଲକେନିଷିତଂ ବୟଃ କଦା
ତବ ନାମ ଗ୍ରନ୍ଥେ ଭବିଷ୍ୟତ । ୬ ।

ନଗନ୍ନାଥ ହେ ଚକାଆଣି ॥ ସେ ଦିନ କେବେ ଆସିବକି
ଦେବେ ତୋ ନାମ ଛକାରଣ ॥ କରୁ ଚକ୍ଷୁ ଅଶ୍ରୁ ମୋଚନ
ତୋହର ନାମ ଉଚ୍ଚାରିଲେ ॥ କଣ୍ଠ ମୋ ଶ୍ରେୟ ହେବ ଭଲେ
ଆନନ୍ଦେ ସମସ୍ତ ଶରୀର ॥ ପୁଲକେ ହେବ ଥର ଥର

ଯୁଗାୟିତଂ ନମେଷେଷ ଚକ୍ଷୁଷା ପ୍ରାକୃଷ୍ଟାୟିତମ
ନୈମାୟିକଂ ଜଗତ୍ ସର୍ବଂ ଗୋବିନ୍ଦ ବିରହେଷ ମେ । ୭ ।

ହରିର ବିଚ୍ଛେଦେ ମୋ ଦୃଢ଼ ॥ ଦହକ ହେଉଛୁ ଅମାପ
ମୁହୂର୍ତ୍ତ ଏକ ଯୁଗ ସରି ॥ ଚକ୍ଷୁରୁ ଝରେ ଧାରାବାର
ସକଳ ଦର ଶୂନ୍ୟବୋଧ ॥ ହରି ରେହୁ ଗୁରୁବାଧ

ଅଶ୍ରୁ ଖା ତା ପାଦରତଂ ପିନଷୁ ମା
ମଦର୍ଶନାନ୍ନର୍ମହତାଂ କରେତୁ ବା ।
ସଥା ତଥା ବା ବିଦଧାରୁ ଲମ୍ବିତେ
ମତ୍ ପ୍ରାଣ ନାଥସ୍ତୁ ସ ଏବ ନାପରାଧ । ୮ ।

ହେ କୃଷ୍ଣ ! ମୋତେ କଷ୍ଟ ଦଥ ॥ ଅଥବା ତୋ ପାଦେ ଖଟାଅ
କର ତୁ ମୋରେ ଅଲିଙ୍ଗନ ॥ ଅଥବା ନ ଦଥ ଦର୍ଶନ
ପ୍ରେମରେ ରତି ମତି ଭୋଳ ॥ ସାପନ ରାତି ଉନ୍ମଥଳ
ତଥାପି ତୁ ମୋର ପର୍ଶଣ ॥ ତୋ କହୁ ଗତି ନାହିଁ ଆନ
ବଧାର ଭବ ଏ ସରବ ॥ ବଞ୍ଚିଲ ଶ୍ରୀମୀ ଆଠ ଶ୍ଳୋକ

କବି ଶତ୍ରୁଘ୍ନ ଅଜ୍ଞାୟ ସବୁର୍ଣ୍ଣ

ସପ୍ତମ ଅଧ୍ୟାୟ

.

ଶୁଣ ହୋ ଚରିତ ବୈଷ୍ଣବ	॥	ସବ ବୃଜନ ନାଶ ପିବ	୧
ସୁମୀ ବୋଇଲେ ମନ୍ଦ ନେବ	॥	ରାଗମାର୍ଗେ କୃଷ୍ଣ ଭଜବ	୨
ପ୍ରତିକ ସାହାସ ପୁରଣ	॥	ଏଥେଟି କହ କାର୍ଯ୍ୟ ପୁଣ	୩
ପ୍ରଭୁ ବୋଇଲେ ଘାଣ୍ଟା ନିଅ	॥	ବଳରାମଠାଇଁ ଶୁ ଯାଅ	୪
ବଚନ ପିଇ ବଳରାମ	॥	ତା ଚହଁ ମନ୍ଦ ନିଅ ପୁଣ	୫
ତା ଚହଁ ଶୁରୁ ନାହିଁ ଅନ	॥	ଭଗତ ଶ୍ରବ ଗରିଆନ	୬
ସୁମୀ ଯେ ମନ୍ଦ ଘାଣ୍ଟା ନେଲ	॥	ବଳରାମକୁ ପ୍ରଣମିଲ	୭
କାଶୀ ମିଶ୍ର ଏହା ଶୁଣିଲେ	॥	ସୁମୀରେ ବହୁ କୋପ କଲେ	୮ X
ବ୍ରାହ୍ମଣ ହୋଇ ଶତ୍ରୁମୁଖ	॥	ମନ୍ଦଘାଣ୍ଟା ରୁ ଉପଦେଶୁ	୯
ଏଥୁଟି ନାହିଁ ଅନେକର	॥	କଳିକାଳର ହୁରାବୁର	୧୦
ସୁମୀ ବୋଇଲ ବଞ୍ଚେବେ	॥	ଦୋଷ ନ ବାଧଇଟି ଲବେ	୧୧
କବା ଶୁଦ୍ର କବା ବ୍ରାହ୍ମଣ	॥	ମନୁଷ୍ୟ ସମସ୍ତ ସମାନ	୧୨ @
ନୀଳ ସ୍ଥାନରେ ଥିଲେ ରହୁ	॥	ବ୍ରହ୍ମଣ ଜଗବାଟି ଧର୍ମ	୧୩
ଏହୁ ମୋହର ମନ ଦୃଢ଼େ	॥	ଶୁଣି ତଲ ବଳରାମରେ	୧୪
ଏଥୁ ରୁ କପା ତଳେ	॥	ରାମ ମାର୍ଗେଟି ଅମ୍ଳେ ଜେ	୧୫
ଶୁଣିଲେ ଏହା ସାବଧାନ	॥	ମେରାୟ ଲକ୍ଷ୍ମୀଧର ପୁଣ	୧୬
ବୋଇଲେ କହୁ ହିଁ ନ ହେ	॥	ଜଗନ୍ନାଥର ପିଇ ଦେହ	୧୭
କାଶୀ ମିଶ୍ରକୁ ପ୍ରବୋଧଲେ	॥	ସୁମୀରେ ଛୁଇଁ ଢୋଇଲେ	୧୮

X ୮- ଶ ପୋଥି—ଚହୁଟ କୁପିଲେ । @ ୧୨- ବୈଷ୍ଣବ ସମସ୍ତ ସମାନ ।

୧-୧୮ ସୁମୀ ଜଗନ୍ନାଥ ଦାସ ‘ଅଶ୍ରୁପଦେଶିଆ’ ଥିଲେ - ଅର୍ଥାତ୍ ସେ ମନ୍ଦଘାଣ୍ଟା ନେଇ ନ ଥିଲେ । ଏଥିଲଗି ଗୌଡ଼ୀୟ ଭକ୍ତଙ୍କ ମଧ୍ୟରୁ ଅନେକେ ଜଗନ୍ନାଥ ଦାସଙ୍କ ସହଚାରିତମାନଙ୍କର କଳ୍ପଚାକ୍ର ଭଲ ଅର୍ଥରେ ଦେଖି ନ ଥିଲେ । ମାଧବ ଦାସୀ—ଶ୍ରେଷ୍ଠ ହରିଦାସ ପଟଣାରେ ଜଗନ୍ନାଥ ଦାସଙ୍କ ଚାରିପଟେ ଏ ଅଭିଯୋଗ ସାଧାରଣ ଭାବରୁ ଶୁଣାଗଲା । ଏହାପରେ ଜଗନ୍ନାଥ ଦାସ ମନ୍ଦ ଘାଣ୍ଟା ନେବାକୁ ଇଚ୍ଛା କଲେ । ରାଗ ମାର୍ଗରେ କୃଷ୍ଣ ଭଜନ କରିବା ଓ ତଦନ୍ତ-କ୍ରମେ ଶାସ୍ତ୍ର ପୁରାଣ ପାଠ ପଠନ ପ୍ରତି ଅଗ୍ରନ୍ଥା ଜାତି ହେବା ଜଗନ୍ନାଥ ଦାସଙ୍କ ଜୀବନରେ ଏହିଠାରୁ ଆରମ୍ଭ ହେଲା । ମାଧବଙ୍କ ବର୍ଣ୍ଣନାର କ୍ରମ ଦୃଷ୍ଟି ହୁଏ ଏହା ଖ୍ରୀ: ୧୫୧୭-୧୮ ହୋଇପାରେ । ମନ୍ଦଘାଣ୍ଟା ବଳରାମ ଦାସଙ୍କ ଠାରୁ ବ୍ରହ୍ମଣ

ଏ ଚନ୍ଦ୍ର କିନ୍ତୁଦନ ଅନ୍ତେ	॥ ପ୍ରଭୁ ସେ ଘେନାଥ ଦାସେ	। ୧୧ ।
ହକାରି ବୋଲେ ଏଥୁ ନିଅ	॥ ଗୋବର୍ଦ୍ଧନ ଶିଳା ଏ ସମ୍ଭାଅ	। ୧୦ ।
ଏହୁଟି ଶିଳା ଶାଳଗ୍ରାମ	॥ ଏହାକୁ ଲେବେ ନମଣ	। ୧୧ ।
ସାବରୌମ ଲକ୍ଷ୍ମୀଧର ଶୁଣିଲେ	॥ ବରରେ ସେହୁ ମୌନ ହେଲେ	। ୧୨ ।
ଶୁଦ୍ର ହେଲ ଅଧିକାରେ	॥ ଶାଳଗ୍ରାମ ଶିଳା ପୂଜାରେ	। ୧୩ ।
ଶୁଦ୍ରକୁ ବିପ୍ର କି ବୋଲଇ	॥ ଏଥକୁ ଆନ କି ପାଆଇ	। ୧୪ ।
ନାହିଁ ନୋହୁବା କଥା ହେଲ	॥ କାଶୀ ମିଶ୍ର ସେ କୋପ କଲ	। ୧୫ ।
ଅରୁଣ ଅନନ୍ତ ପଣୋବନ୍ତ	॥ ବଳରାମ ସେ ଜଗନ୍ନାଥ	। ୧୬ ।
ପ୍ରଭୁର ଭୁଲେ ନିତ୍ୟେ ରସି	॥ ସାହାସ ପୁରୁଷ ଲେଖି	। ୧୭ ।

୧୦- ବେରେ ନିଅ ।

୧୧- ଏ ଅଟେ ।

କରିବା ପାଇଁ ଶ୍ରୀଚୈତନ୍ୟ ଇଚ୍ଛା କରନ୍ତି । କାରଣ ବଳରାମ ଥିଲେ ବଚନ ସିଦ୍ଧ ଓ ବସୋକ୍ୟେଷୁ । ଭକ୍ତ ଭାବେ ଏକନିଷ୍ଠତାରେ ସେ ଥିଲେ ଅଦ୍ୱିତୀୟ । ଦାସେ ବଳରାମଙ୍କ ଠାରୁ ମନ୍ତ୍ର ପାଆ ନେଲେ; ମାତ୍ର କାଶୀ ମିଶ୍ର ଏହି ଘଟଣାରେ ଦାସଙ୍କ ପ୍ରତି ହୁଏତ ହେଲେ ଓ ବରଦ୍ର ପ୍ରକାଶ କଲେ । ଡୋସର କାରଣ— ଜଣେ ଶାସନ ବ୍ରାହ୍ମଣ, ଶୁଦ୍ରଠାରୁ ମନ୍ତ୍ର ପାଆ ନେବା । ଏହା ଉଚିତ ବ୍ୟବହାର ନୁହେଁ; ବରଂ ଏହା କଳିକାଳର ଏକ ଦୁର୍ଘଟ । ଜଗନ୍ନାଥ କିନ୍ତୁ ଆତ୍ମପକ୍ଷ ପରମର୍ଥ କଲେ—କେଲେ ଅସ୍ପୃଶ୍ୟ ପରମର୍ଥ କଲେନାହିଁ, ଜାତି ପ୍ରଥା ବା ବ୍ରାହ୍ମଣ ଶୁଦ୍ର ଭେଦ ସେ ସମାଜର ଏକ କଳଙ୍କ, ଏ ନିୟତ ପୁରୋହିତ ଫିଟାଇବାରେ ଜଗନ୍ନାଥ ଦାସଙ୍କ ବ୍ୟକ୍ତି ଓ ମାନସିକ ସ୍ୱଭାବ ସେ ସୁଗରେ ଅଦ୍ୱିତୀୟ । ସେତେବେଳେ ଓଡ଼ିଶା ଏକ ନିର୍ବିତ ଅଧଃପତନର ଅନ୍ତକାର ଗର୍ଭକୁ ଟାଣି ହୋଇ ପାଉଥିଲା—ଅନ୍ୟଥା ସ୍ୱାମୀ ଜଗନ୍ନାଥ ଦାସଙ୍କର ଏହି ଉନ୍ନତ ପୁରୋହିତ ସମାଜର ଗତିକୁ ଦେଖାଇ ପାରିଥାନ୍ତା । ଏବଂ ସମସାମୟିକ ଭାରତବର୍ଷରେ ଏହା ଅନ୍ୟନ୍ତେ ଗୁରୁତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ ମନେ ହୋଇଥାନ୍ତା ।

୧୧-୩୦ ଶ୍ରୀଚୈତନ୍ୟ ଏହାର କିନ୍ତୁଦନ ପରେ ଶୁଦ୍ର ଘେନାଥ ଦାସ ଗୋଷ୍ଠୀକୁ ସେ ପ୍ରତିଦିନ ପୂଜା କରୁଥିବା ଗୋବର୍ଦ୍ଧନ ଶିଳା (ଶାଳଗ୍ରାମ) ଅର୍ପଣ କଲେ । ସେ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ରଘୁନାଥ ଦାସ ଗୋଷ୍ଠୀ ମାଳାଚଳରେ ଶ୍ରୀଚୈତନ୍ୟଙ୍କର ନିତ୍ୟ ସଙ୍ଗୀ ଥିଲେ । ଶୁଦ୍ରକୁ ଶାଳଗ୍ରାମ ଶିଳାର ପୂଜାଧିକାର ଦେବା ଭଲ ଏକ ବୃକ୍ଷଲକ୍ଷର ଘଟଣା ସେତେବେଳେ ମାଳାଚଳର ସ୍ୱାମୀ ଗୋଷ୍ଠୀରେ ଖୁବ୍ ଆଲୋଡ଼ନ ସୃଷ୍ଟି କଲା । ବାସୁଦେବ ସାବରୌମ ଓ ଲେଖ ଲକ୍ଷ୍ମୀଧର ପ୍ରମୁଖ

ସଙ୍ଗର୍ଜନରେ ମତ ଦେଲେ	॥ ବଜଧୁ ମାର୍ଗ ସେ ଗୁଡ଼ିଲେ	୨୮
କୃଷ୍ଣର ଲୀଳା ରସ ସେତେ	॥ ଗୋପୀ ଶ୍ରବଣ ପରିସନ୍ନେ	୨୯
ମନେ ହୁଅନ୍ତୁ ସଦା ଶୁଣି	॥ ରାଗ ମାର୍ଗକୁ ପରିମାର୍ଗ	୩୦
ଏଥୁ ଅନ୍ତରେ ଶୁଣ ଲେସ	॥ ଗଜପତି ବାଣୀ ବଶେଷ	୩୧
କୃଷ୍ଣଦେବ ରାସ ସଙ୍ଗେତେ	॥ ସୁଦ୍ଧ ହୋଇଲ ବହୁମତେ	୩୨
ଗଜପତିର ବଳସାଥ	॥ କାହୁଁ କଳିବ କୃଷ୍ଣରାସ	୩୩
ଦୁଇକ୍ଷ ଦେଲକ କଷଣ	॥ ରଖହୋ ଆରତ ଭଞ୍ଜନ	୩୪
ଶୟ ଫକା ସେ ହାମା ହେଲ	॥ ଜଳ ବହୁନେ ନାଶ ଗଲ	୩୫
ପ୍ରଜାଏ ତାକଲେ ଆରତେ	॥ ରଖ ହୋ ପ୍ରଭୁ ଜଗନ୍ନାଥେ	୩୬

ବିଷୟ ସ୍ଵାର୍ଥମାନେ ଏହା ଶୁଣିଲେ; ମାତ୍ର ଏଥିରେ ପ୍ରତିଫଳିତ ହୋଇ କହେବା ପଦବର୍ତ୍ତେ ମୌନ ରହିଲେ । ତାଣୀଶ୍ଵର ମିଶ୍ର ଏହି ସଙ୍ଗରେ ଚୈତନ୍ୟଙ୍କ ପ୍ରତି ଖୋସି ପ୍ରକାଶ କଲେ । କିନ୍ତୁ ମହାତ୍ମା ଜଗନ୍ନାଥ ଦାସ ଓ ଶ୍ରୀଚୈତନ୍ୟ ଜାତପ୍ରସାର ଲେଖ ସାଧନ ପାଇଁ ଦେଖି ମହାନ ସାମାଜିକ ପୁରୋଦ୍ଦେଶ୍ୟ ଫିଟାଇବାକୁ ଉଦ୍ୟତ ହୋଇଥିଲେ, ତା ନିକଟରେ ସ୍ଵାର୍ଥମାନଙ୍କର ଚିନ୍ତାଧାରା କୌଣସି ପ୍ରଭାବ ପ୍ରାପ୍ତ ନ ଥିଲା ବୋଲି ଏଥିରୁ ଜଣାଯାଉଛି । ବୈଧି ମାର୍ଗ ପଦବ୍ୟାପୀ କରି ଦେ ମାର୍ଗରେ ଭଜନଗୀତ କରିବାର ଶ୍ରଦ୍ଧା ଏହି ସମୟରୁ ଆରମ୍ଭ ହେଲା । ଶତ୍ରୁ ପୁରାଣକୁ ଉପେକ୍ଷା କରି ପଞ୍ଚସଖା ଚୈତନ୍ୟଙ୍କ ପଦ୍ମପଦ ସଙ୍ଗର୍ଜନରେ ମତ ଦେଲେ । ଗୋପୀ ଶ୍ରବଣେ କୃଷ୍ଣ ଭଜନର ପଦ୍ମା ରାସ ରମାନନ୍ଦ ଶ୍ରୀଚୈତନ୍ୟଙ୍କୁ ବୋଲ ଥିଲେ । ନୀଳାଚଳରେ ପଞ୍ଚସଖା ଏହି ପଦ୍ମାକୁ ଅନୁସରଣ କରି ଚୈତନ୍ୟଙ୍କ ପଦ୍ମପଦ ରାଗମାର୍ଗର ସାଧନାରେ ନିବିଷ୍ଟ ରହିଲେ । ରାଗାନୁଗା ଭକ୍ତ ଚୈତନ୍ୟଙ୍କ ଆବେଶର ବା ଗୌଡ଼ର ଅବଦାନ ବୋଲି ଏଥିରୁ କିଛି ସୂଚନା ମିଳୁ ନାହିଁ । ଅନ୍ୟ ପକ୍ଷରେ ଏହା ନୀଳାଚଳର ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ ମତବାଦ ବୋଲି ଏଥିରୁ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ଭାବରେ ଜଣା ପାଉଅଛି । ପଞ୍ଚସଖା ଚୈତନ୍ୟଙ୍କ ପଦ୍ମପଦ ସମ୍ମିଳିତ ହୋଇ ରାଗାନୁଗା ଭକ୍ତ ଧର୍ମର ଅନୁକୂଳ ଭଜନ ଗୀତରେ ମନୋନିବେଶ କଲେ । ମାଧବ ପଦ୍ମନାୟକଙ୍କ ବର୍ଣ୍ଣନା କ୍ରମରୁ ଜଣାଯାଉଛି ଯେ ଏହା ପ୍ରାୟ ଖ୍ରୀ: ୧୫୫୫-୧୬ର ପାଖାପାଖି ସମୟରେ ସାଧିତ ହୋଇଥିଲା—ଜନମୁଖରୁ ରାଗାନୁଗା ଅଢ଼କୁ ଛକଳୀୟ ବୈଷ୍ଣବ ଧର୍ମର ଆରମ୍ଭରୁ ଆବାହତ ଭାବରେ ଗଠି କଲା ।

୩୧-୨୧ ଖ୍ରୀ: ୧୫୨୨ରୁ ୧୫୫୧—ଏହି ଦୀର୍ଘ ସାତବର୍ଷ ବଜସ୍ଵନଗର ସମ୍ପ୍ରଦାୟ ପଦ୍ମପଦ ଓଡ଼ିଶା ସାମ୍ରାଜ୍ୟର ସୁଦ୍ଧ ଲାଗି ରହିଥିଲା । ଏ ସାତବର୍ଷିଆ ସୁଦ୍ଧ ଓଡ଼ିଆ

କଳ ବହୁନେ ଶଯ୍ୟ ମଳ	॥ ମୁଖୁ ଖାଇଲଉ କଢାଲେ	୩୭
ବରଷ ବରଷ ଏ ମତେ	॥ ବଡ଼ ମରୁଡ଼ି ବାଦ ଯେତେ	୩୮
ବଡ଼ ସେ ଆସି ଉପାଳଳ	॥ ମରୁଡ଼ି ସେ୍ୟ ମରାଳଳ	୩୯
ବଡ଼ ମରୁଡ଼ିର ଏ ବାଦ	॥ ପ୍ରଜାଏ କଲେ ଆର୍ତ୍ତନାଦ	୪୦
ବଳରାମ ସେ ଜଗନ୍ନାଥ	॥ ଅରୁଣ ଅନନ୍ତ ଯଶୋବନ୍ତ	୪୧
କାର୍ତ୍ତିକ କଲେ ଗ୍ରାମେ ଗ୍ରାମେ	॥ କୃଷ୍ଣର ନାମ ପ୍ରସ୍ତରଣେ	୪୨
ଗଜପତିର ବଳ ଯେତେ	॥ ଭାଙ୍ଗିଲେ ସେହୁ ଏହି ମତେ	୪୩
ଉଦୟଗିରି କେନ୍ଦ୍ରକୁରୁ	॥ ହାରିଲେ ପଦମା ମୁକରୁ	୪୪
କୋଣାର୍କର ଦୁର୍ଗେ ମେଲିଲେ	॥ ରଢ଼ିବା ଏହି ଦୁର୍ଗେ ଭଲେ	୪୫

କାନ୍ଦିବ ଦୁଇ ନର ଚିତ୍ତଦ୍ୱାରା ହେନ କରିଥିଲା । ଏହି ସମୟରେ ବାଲେଶ୍ୱାର ବନ୍ୟା ଓ ମରୁଡ଼ି ବର୍ଷ ପରେ ବର୍ଷ ଲାଗି ରହିଲା । ବର୍ଷେ ବନ୍ୟାରେ ଶଯ୍ୟ ଫତ୍ତା ଧୋଇନେଲେ ବେଳକୁ ତାର ପରସେ ମରୁଡ଼ିର କରୁଳଗ୍ରାସରେ ଶଯ୍ୟ ଫତ୍ତା ପଡ଼ି ଜଳ ଯାଉଥିଲା । ଲୋକେ ବନ୍ୟା ଓ ମରୁଡ଼ିର ଚମିକ ଉତ୍ପାଦନରେ ଅତିଷ୍ଠ ହେବା ଅନ୍ନ ଲାଗି ଚିନ୍ତା କଲେ । କିନ୍ତୁ ଦିନରୁ ପଡ଼ୋଶୀମାନେ ଶୟ ଥିଲେ; ତେଣୁ କୌଣସି ଦୁରୁ ସାହାଯ୍ୟର ସମ୍ଭବନା ନ ଥିଲା । ଏଣେ ପୁଣି କୃଷ୍ଣଦେବ ରାୟଙ୍କ ସହୃଦ ଗଜପତିଙ୍କର ଘୋର ମୂଢ଼ ଲାଗି ରହିଥିଲା । ପଞ୍ଚସଖା ଏହି ସମୟରେ ଗ୍ରାମେ ଗ୍ରାମେ କାର୍ତ୍ତିକ କରି ଲୋକଙ୍କ ନୈତିକତା ଗଢ଼ା କରିବାକୁ ଯତ୍ନ କରୁଥିଲେ । ବଡ଼ି ଓ ମରୁଡ଼ି ଫଳରେ ଲୋକଙ୍କର ଆର୍ଥିକ ଅବସ୍ଥା ଅତି ଶୋଚନୀୟ ଭାବେ ଦୃଶ୍ୟ ହୋଇ ପଡ଼ିଲା । ବୋଧହୁଏ ମୂଢ଼ କରୁଥିବା ସୈନ୍ୟମାନଙ୍କୁ ବାଦ୍ୟ ପାମଗ୍ରୀ ଯଥା ଆବଶ୍ୟକତା ଅନୁସାରେ ଯୋଗାଯାଇ ପାରିଲା ନାହିଁ । ତେଣୁ ଧୀରେ ଧୀରେ ସୈନ୍ୟଲେ ଭାଙ୍ଗିବାକୁ ଆରମ୍ଭ କଲେ । ଦକ୍ଷିଣେ ଦୁର୍ଭେଦ୍ୟ ଦୁର୍ଗ ଉଦୟଗିରି ଓ କୋଣାର୍କରୁ ଓଡ଼ିଆଙ୍କ ହାତରୁ ଶ୍ଵାସଗଳ—ଶୟ ଅଧିକାର କରିନେଲେ । ଶେଷରେ ଅନ୍ୟ ଏକ ଦୁର୍ଭେଦ୍ୟ ଓ ପ୍ରଧାନ ଦୁର୍ଗ କୋଣାର୍କରେ ଗଜପତିଙ୍କ ଲଙ୍ଘନରେ ଓଡ଼ିଆ ସୈନ୍ୟମାନେ ବୁଣ୍ଡ ହେଲେ । ଏ ଦୁର୍ଗକୁ କୌଣସି ମତେ ରକ୍ଷା କରିବାକୁ ହେବ ବେଳ ବରଷ ପଡ଼ିଲା । ବାରତ୍ର ଦେବଙ୍କୁ କୋଣାର୍କରୁ ଦୁର୍ଗ ରକ୍ଷାର ଦାୟିତ୍ୱ ଦିଆଗଲା । ତାଙ୍କର ପତ୍ନୀ ସୁତା କରିବା ପାଇଁ ନୀଳଦେବୀଙ୍କୁ ଓ ଅନ୍ୟ କେତେକ ପତ୍ନୀ ସାମନ୍ତଙ୍କୁ ସେଠାରେ ଅବସ୍ଥାପିତ କରାଗଲା । ଏଠାରେ ଦଶ ହଜାର ସୈନ୍ୟ ଦୁର୍ଗ ରକ୍ଷା କାର୍ଯ୍ୟରେ ଲାଗି ପଡ଼ିଲେ । “ମାଗିବା ନୋହଲେ ମରିବା”ର ପଣ ନେଲେ—କିନ୍ତୁ ଶୟ ନିକଟରେ ଅସୁବିଧାପୂର୍ଣ୍ଣ ପ୍ରଶ୍ନ ନ ଥିଲା । ଏତେବେଳେ କୃଷ୍ଣଦେବ

ରୁଦ୍ରଦେବ ସେ ନୃପମଣି	॥ ପାଟଳ ସଙ୍ଗତେ ଭଲେଣି	୪୭
ରୁଦ୍ରଦେବକୁ ରଖାଇଲେ	॥ ରଖ ରୁ ଏ ଦୁର୍ଗ ବୋଇଲେ	୪୭
ତୋର ସମାନ ବୀର ଥିଲେ	॥ ପ୍ରମାଦ ଅଛଇ କି ଭଲେ	୪୮
ପାଟ ସାମନ୍ତ ହକାରିଲେ	॥ ରଖ ହୋ ଏ ଦୁର୍ଗ ବୋଇଲେ	୪୯
ଜୀବଦେବ ସେ ସାମରଥୀ	॥ ରହୁଲେ ସେ ଆନେ ସବଦା	୫୦
ମାରିବା ନୋହୁଲେ ମରିବା	॥ ଏ ଚହୁଁ ଆନ ନ କରିବା	୫୧
ବୋଇଲ ବୀର ରୁଦ୍ରଦେବ	॥ ଏଥକୁ ଆନଟି ନ ରାବ	୫୨
କୃଷ୍ଣସ୍ୱୟ ସଜନୀ ହେଲେ	॥ ଚନ୍ଦ୍ରବନ୍ଧୁ ସେଇ ରହୁଲେ	୫୩
ଦଶ ସହସ୍ର ସଜନୀ ରୁଲେ	॥ ରୁଦ୍ରଦେବ ସେ ଚହୁଁ ଥିଲେ	୫୪
ଏକ ମାସକ ଅନ୍ତରେଣ	॥ ଚହୁଁ ମଲେ ଶୁଧାରେ ସଜନ	୫୫
ଜଳର ଲଗି ଚିତ୍କାରିଲେ	॥ ଶାଲର ଦ୍ରବ୍ୟ ସରିଲରେ	୫୬
ରଖ ହୋ ଜଗନ୍ନାଥ ଡାକ	॥ ଦୁର୍ଗର ମଧୁ ଶୁଭଲକ	୫୭
ଏକ ମାସକ ଅନ୍ତରେଣ	॥ ଅଗତି ଦୁର୍ଗେ ପ୍ରବେଶିଣ	୫୮
ରୁଦ୍ରଦେବକା ବାରିଲେ	॥ ଜୀବଦେବକା ହାଣିଲେ	୫୯
ଅତି ସେହୁ ପାଟ ସାମନ୍ତ	॥ ସବୁକୁ ସଙ୍ଗେଣ ନେଲେକ	୬୦

ରାଧିକା ସୈନ୍ୟମାନେ କୋଣ୍ଡା ଓ ଦୁର୍ଗକୁ ସେରିଗଲେ । ଓଡ଼ିଆ ସୈନ୍ୟମାନେ ଦୁର୍ଗ ଭିତରେ ଏକଦା ବନ୍ଦୀ ଅବସ୍ଥାରେ ରହୁଲେ । ବାହାର ସହର ଯୋଗାଯୋଗ ଛିନ୍ନ ହେଲା । ଦୁର୍ଗ ମଧ୍ୟରେ ମହକୁମା ଥିବା ଖାଦ୍ୟ ସାମଗ୍ରୀ ଶେଷ ହୋଇଯାଇଲା; ବୋଧହୁଏ ଗ୍ରୀଷ୍ମକାଳ ହୋଇଥିବାରୁ ଦୁର୍ଗ ମଧ୍ୟସ୍ଥ ଜଳାଧାରମାନ ଶୁଷ୍କ ହେଲା । ଓଡ଼ିଆ ସୈନ୍ୟମାନେ ଦୁର୍ଗ ମଧ୍ୟରେ ଖାଦ୍ୟ ଓ ଜଳ ନ ପାଇ ବ୍ୟକୁଳ ହେଲେ । ଦୁର୍ଗ ମଧ୍ୟରୁ “ରଖ ହୋ ଜଗନ୍ନାଥ” ଡାକ ଅହରହ ଶୁଣାଗଲା । ଶୁଧା ଓ ଭୂଷାରେ ଅନେକ ସୈନ୍ୟ ଦୁର୍ଗ ମଧ୍ୟରେ ପ୍ରାଣତ୍ୟାଗ କଲେ । ଦୁର୍ଗ ବାହାରେ ଶେଷ ସୈନ୍ୟ ବରାବର ସେଇ ରହୁ ଅବସ୍ଥା ଲକ୍ଷ୍ୟ କରୁଥାନ୍ତି । ଏକ ମାସ ପରେ ଶେଷ ସୈନ୍ୟ ଦୁର୍ଗ ଦ୍ୱାର ଛାଡ଼ି ଦୁର୍ଗ ମଧ୍ୟକୁ ପ୍ରବେଶ କଲେ । ବାହ୍ୟମଣ୍ଡଳ ଜୀବଦେବାର୍ଚ୍ଚନା ବୋଧହୁଏ ପ୍ରଥମେ ଦୁର୍ଗ ଦ୍ୱାରରେ ଶେଷମାତ୍ରାରେ ହେବେ ଲେଖିଲେ । ଶେଷମାନେ ଜୀବଦେବାର୍ଚ୍ଚନାକୁ ହାଣି ଦେଲେ । ଗରଭଦ୍ର ଦେବଙ୍କୁ ବନ୍ଦୀ କଲେ ଓ ଅନ୍ୟ ଅଳ୍ପ କେଳେକ ପାଟ ସାମନ୍ତଙ୍କୁ ବନ୍ଦୀ କରିନେଲେ । ଓଡ଼ିଆମାନେ କେହି କିନ୍ତୁ ଶେଷ ନିକଟରେ ଅସୁସ୍ଥପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ କରି ନ ଥିଲେ । ତାହା ଅପେକ୍ଷା ମୃତ୍ୟୁର ସେମାନେ ଶ୍ରେୟସ୍ୱର ମଣିଥିଲେ । ଗରଭଦ୍ର ଦେବଙ୍କୁ ବନ୍ଦୀକରି ନେଇ କୃଷ୍ଣଦେବ ରାୟ ତାଙ୍କୁ ବେନୁରୁ ସୀମାରେ ଚାଲାଇଲେ । ବେନୁରୁ ସୀମା ବୋଧହୁଏ ବିଜୟନଗର ସାମ୍ରାଜ୍ୟର ଦକ୍ଷିଣ ସୀମା ଥିଲା ।

ଉଦ୍‌ଦେବ ଯେ ବନ୍ଦୀ ହେଲେ	॥	ବେନୁରୁ ସୀମାରେ ରହୁଲେ	୭୧
କାଳେ କୃଷ୍ଣବସୁ ଅଇଲ	॥	ଉଦ୍‌ଦେବକଇ ସମ୍ଭାରିଲ	୭୨
ବୋଇଲ ରଜପତି ପୁତ	॥	ଝଣା ଝେଲ ରୁ ଜାଣୁ ସତ	୭୩
ଶୁଣିଲୁ ତୋହର ଗାରିମା	॥	ଝେଲ ଦେଖିଲେ ଜାଣିବା ନା	୭୪
ହୁକାରିଲ ଏକ ସଇନ	॥	ଏ ରୁଲେ ଝଣା ଝେଲ ପୁଣି	୭୫
ସାରଉଦ୍ରର ହାତେ ଝଣା	॥	ଝେଲେ ଅଟଇ ପ୍ରଚଣ୍ଡ	୭୬
କୃଷ୍ଣ ବାସୁକୁ ହକାରିଲ	॥	ମୋ ରୁଲେ ଝେଲ ରୁ ବୋଲେ	୭୭
ବାସୁ ସେ ତହୁଁ ନାସ୍ତି କଲ	॥	ତୋ ଝେଲେ ମୋର ଛାଡ଼ା ହେଲ	୭୮
ଏ ତହୁଁ ଗଲକ ସରମା	॥	ଝଣା ଝେଲବ ଏହୁ ପୁଣି	୭୯
ଉଦ୍‌ଦେବ ବୋଲେ ମୁଁ ରଜା	॥	ରଜା ସତେ ମୋ ତରଜା	୮୦
ଆନରେ ଏ ଝଡ଼ର ନ ରୁଲେ	॥	ଝେଲିବୁ ହୁଏ ଅସ ଉଲେ	୮୧
ବାସୁ ବୋଇଲ ଦେଖି ବାନା	॥	ତୋ ଝେଲ ପରିମାଣି ମାନା	୮୨
ଝେଲ ରୁ ଏ ସଇନା ରୁଲେ	॥	ଦଣ୍ଡିବୁ ଅମାନ୍ୟ ରୁ କଲେ	୮୩
ସଇନ ଏ ଆସି ଉତ୍ତରଣ	॥	ହାତେ ଝଣା ଏକ ଶୋହଣ	୮୪
ନୋହେ ସେ ରଜାର କୁମର	॥	ରଜ ରକତ ନୋହେ ତାର	୮୫
ଉଦ୍‌ଦେବ ଶରୀର କମ୍ପାଇ	॥	କୋପେଣ ଅରହର ହୋଇ	୮୬
କୋଷରୁ ଝଡ଼ର ମୁକୁଳାଇ	॥	ଆପଣା ଗନ୍ଧରେ ମାରଇ	୮୭

୭୧-୮୭ ରଜପତି ପୁତ ସାରଉଦ୍ର ଦେବ ସମସାମୟିକ କାଳରେ ଜଣେ ପ୍ରଖ୍ୟାତ ସାର
ପୁରୁଷ ରୂପେ ଖ୍ୟାତି ଲଭି କରିଥିଲେ । ବୈଷେଷ ଝଡ଼ର ଗୁଳନାରେ
ତାଙ୍କର ଅପାର ଦକ୍ଷତା ଶତ୍ରୁ ହୃଦୟରେ ଘାତ ସର୍ବ୍ବ କରୁଥିଲା । ତାଙ୍କ
ହାତରେ ଝଡ଼ର ଥିଲେ ସେ ଉତ୍ତରର ରୂପ ଧାରଣ କରିଥାନ୍ତି ଏବଂ ଶତ୍ରୁ
ମର୍ଦ୍ଦନରେ ସେ ନିଷ୍ଠୁର ହୋଇଥାନ୍ତି । ଏ ପ୍ରସିଦ୍ଧି ତାଙ୍କର ଥିଲା । ଥରେ
କୃଷ୍ଣଦେବ ବାସୁ ଆସି ସାରଉଦ୍ରଙ୍କ ଝଡ଼ର ଗୁଳନା କୌଶଲ ଦେଖିବା ପାଇଁ
ଆଗ୍ରହ ପ୍ରଦର୍ଶନ କଲେ । ଜଣେ ସାଧାରଣ ପୈନିକ ସହିତ ଝଡ଼ର ଗୁଳନା
କରିବା ପାଇଁ ଦହୁଲେ । ସାରଉଦ୍ର, କୃଷ୍ଣଦେବ ବାସୁଙ୍କୁ ଅସ୍ତ୍ରାଂ କଲେ ଝଣା
ଝେଲିବା ପାଇଁ । ମାତ୍ର କୃଷ୍ଣଦେବ ବାସୁ ବିଜେତାର ଗୌରବ ନେଇ ନାସ୍ତି
କଲେ ଏବଂ ଏହି ସାଧାରଣ ପୈନିକ ସହିତ ସାରଉଦ୍ରଙ୍କୁ ଅବଶ୍ୟ ଝଣା
ଝେଲିବାକୁ ହେବ ବୋଲି ଅଦେଶ ଦେଲେ । ଅଦେଶ ଅମାନ୍ୟ କଲେ
ଦଣ୍ଡି ଦିଆଦିବ ବୋଲି ଧମକ ଦେଲେ । ସାରଉଦ୍ର ଦେବ ଦେଖିଲେ—ତାଙ୍କ
ସମ୍ମୁଖରେ ଏକ ସାଧାରଣ ପୈନିକ ଉଭା ହୋଇଛି ଝଣା ଝେଲିବା ପାଇଁ
ସଜ୍ଜିତ ଅଦେଶରେ । ସାରଉଦ୍ର ଏଥିରେ ବିଚଳିତ ହୋଇପଡ଼ିଲେ । ରଜା

ପଞ୍ଚଲ ତଳେ ଗଲଗାଳି	॥ କୃଷ୍ଣରାୟ ଚନ୍ଦ୍ର ମୁକୁନ୍ଦ	୭୮
ବୋଇଲ କେଡ଼େ କର୍ମ କଲ	॥ ରାଜାର ସନ୍ତତି ଏ ଭଲ	୭୯
ଉଦ୍ରଦେବକୁ ଚୋଳି ଧରି	॥ ରାଜ ସନମାନେ ଉଦ୍ଧରି	୮୦
ବୋଇଲ ଧନ୍ୟ ବୀରଭଦ୍ର	॥ ଧନ୍ୟ ଚୋହର ତାତ ମାତ	୮୧
ସାମାନ୍ୟ କଥା ନ ସହଲୁ	॥ ଗଜପତି ପଣ ରଖିଲୁ	୮୨
ବୋଲି ବହୁତ ଦୁଃଖ କଲ	॥ ଗଜପତିକୁ ବାଣୀ ଦେଲ	୮୩
ଚମ୍ପାଦେବୀ ସେ ପାଟରାଣୀ	॥ ରାୟର ଅଟଳ ବନ୍ଧନ	୮୪
ଗଜପତି ସେ ଚନ୍ଦ୍ରା କଲେ	॥ ଦୂରରେ ପ୍ରଭୁକୁ ଧାଇଲେ	୮୫
ରାଣ ଦେବୀ ପ୍ରଭୁ ଜଗନ୍ନାଥ	॥ ରୁ ଅଟୁ ସବୁ ସୁରୁଷାର୍ଥ	୮୬
ରାୟ ସେ ବାଣୀ ପଠାଇଲ	॥ ବୀରଭଦ୍ରର ମୁଖୁ ହେଲ	୮୭
ଗଜପତିର ମହାଚନ୍ଦ୍ରା	॥ କେମନ୍ତ ଏ ତହୁଁ ତରନ୍ତା	୮୮
ରାୟ ବୋଲେ ତୋ କନ୍ୟା ଦିଅ	॥ ପାଟରାଣୀକୁ ମୁକୁଳାଥ	୮୯
ସନ୍ଧି କଲେକ ଦେହ ଆନେ	॥ ଜଗମୋହନ କନ୍ୟା ଦାନେ	୯୦
କୃଷ୍ଣାର ଦକ୍ଷିଣ ପାରୁଣେ	॥ ଦେଲେ ପଦ୍ମରାଜ ସ୍ବରୂପେ	୯୧
ସେପକ୍ଷେ ଲେଖି ଅଇଲେ	॥ କେତେକେ ଦର୍ଶନ ସେ କଲେ	୯୨

ସହଜ ରାଜାର ଚୋରା ଗୁଳନା ପକ୍ଷେ ଓ ରାଜୋଚିତ କର୍ମ । ବୀରଭଦ୍ର ନଦୀ ଓ ଅପମାନରେ ଖଡ଼ଗକୁ କୋଟିମୁକ୍ତ କରି ଆପଣା ବନ୍ଧରେ ବନ୍ଧି କଲେ ଏବଂ ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ସେ ଭୂମିରେ ଢଳି ପଡ଼ିଲେ । ଏହା ଥିଲା ନିଜାନ୍ତ ଅପ୍ରକାଶିତ । କୃଷ୍ଣଦେବ ରାୟ ଏଥିରେ ବିଚଳିତ ହେଲେ । ତଳେ ଉଠାଇ ସେ ବୀରଭଦ୍ରକୁ ଶୁଣି ସମ୍ମାନରେ ସମ୍ବର୍ଦ୍ଧିତ କଲେ ଏବଂ ତାଙ୍କୁ ଓ ତାଙ୍କ ତାତ ମାତକୁ ଧନ୍ୟ ଧନ୍ୟ କଲେ । ସାମାନ୍ୟ କଥା ନ ସହ ବୀରଭଦ୍ର ଜୀବନ ତ୍ୟାଗ କରିଥିବାରୁ କୃଷ୍ଣଦେବ ରାୟ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଦୁଃଖିତ ହେଲେ । ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ବୀରଭଦ୍ରର ମୁଖୁ ସମ୍ବନ୍ଧ ଗଜପତିକୁ ଜଣାଇଲେ । ସେତେବେଳେ ଦକ୍ଷିଣର କୌଣସି ଏକ ଯୁଦ୍ଧ ଶିବରୁ ଗଜପତିଙ୍କ ପାଟରାଣୀ (ବୀରଭଦ୍ରଙ୍କ ଜନନୀ) ଚମ୍ପାଦେବୀକୁ କୃଷ୍ଣଦେବ ରାୟ ବନ୍ଧନ କରି ରଖିଥିଲେ । ତା ସାଙ୍ଗକୁ ବୀରଭଦ୍ରଙ୍କ ମୁଖୁ ସମ୍ବନ୍ଧ ଦାରୁଣ ଜ୍ବେଷାତ ଭଳି ମନେ ହେଲା । କୃଷ୍ଣଦେବ ରାୟଙ୍କ ସହଜ ସନ୍ଧି କରିବା ବ୍ୟତୀତ ଅନ୍ୟ ଉପାୟ ନ ଥିଲା । ସନ୍ଧିର ସର୍ତ୍ତ ଅନୁସାରେ ଗଜପତି ଆପଣା କନ୍ୟା ଜଗମୋହନଙ୍କୁ କୃଷ୍ଣଦେବ ରାୟଙ୍କୁ ବିବାହ ଦେଲେ ଓ ପାଟରାଣୀ ଚମ୍ପାଦେବୀକୁ ମୁକୁଳା ଅର୍ପଣ କଲେ । କୃଷ୍ଣାର ଦକ୍ଷିଣରେ ଥିବା ଅଞ୍ଚଳ ଯୌରୁତ ସ୍ବରୂପ ଅର୍ପଣ କଲେ । ପାତବର୍ଷ କାଳ ଲାଗିଥିବା ଯୁଦ୍ଧ ଏଠାରେ ଶେଷ ହେଲା । ଏହା ଖ୍ରୀ: ୧୫୧୨ର ସତ୍ୟ ବୋଲି ଇତିହାସକୁ ଜଣାଯାଏ ।

ସୁମୀ ସେ ବଳରାମ ଦାସ	॥ ହକାରି ଆଣିଲେ ପାରୁଣ	। ୧୩ ।
ବୋଇଲେ ଭକ୍ତ କଥା କହ	॥ ପ୍ରଭୁକୁ ଏ ଆନେ ଡକାଅ	। ୧୪ ।
ଜାଣିନ କରହୋ ମୋ ପାଶେ	॥ ମୋହର ଭକତ ବଞ୍ଚାସେ	। ୧୫ ।
କୃଷ୍ଣର ନାମଟି ଶୁଣାଅ	॥ ହୃଦୟ ଆତପ ରୁଟାଅ	। ୧୬ ।
ସୁମୀ ପାଦେଶ ଶିର ଥାପି	॥ ପ୍ରଭୁ ପାଦେଶ ଶିର ଥାପି	। ୧୭ ।
ସୁମୀକୁ ବୋଲେ ନାମ ଦଥ	॥ ପ୍ରଭୁକୁ ବୋଲେ ପମକାଅ	। ୧୮ ।
କୃଷ୍ଣର ଲୀଳା ଯେତେ କହ	॥ ହୃଦୁ ମୋ ପନ୍ଥାପ ରୁଟାଅ	। ୧୯ ।
ତୋର ଜାଣିନ ନୃତ୍ୟ ରସ	॥ ଦେଖିତେ ମୋହର ମୁହାଁପ	। ୧୦୦ ।
ଭଗତି କହୁ ସେ ଶୁଣିଲେ	॥ ମନକୁ କେତେ ପ୍ରବୋଧଲେ	। ୧୦୧ ।
ବଳରାମ ଅଚ୍ୟୁତ ଅନନ୍ତ	॥ ଯଶୋବନ୍ତ ଯେ ଜଗନ୍ନାଥ	। ୧୦୨ ।

୧୩-୧୦୧ ଗଜପତି ପ୍ରତାପରୁଦ୍ର ମୁଖ ବରଦି ପରେ ଦୁଃଖରେ ଗଣ୍ଡର ମନୋବେଦନ । ନେଇ ପୁରୀରେ ଉପସ୍ଥିତ ହେଲେ ଏବଂ ବୈଷ୍ଣବମାନଙ୍କ ଗହଣରେ ଭକ୍ତ କଥା ଶୁଣି ମାନସିକ ଦୁର୍ଦ୍ଦିନୀ ଦୂର କରିବା ପାଇଁ ଛୋଟା କଲେ । ଜଗନ୍ନାଥ ବଳରାମ ପ୍ରମୁଖ ବୈଷ୍ଣବମାନଙ୍କୁ ଡକାଇଲେ । ଶ୍ରୀଚୈତନ୍ୟଙ୍କୁ ମଧ୍ୟ ଡକାଇଲେ । ମୋ ଆଗରେ ହରିନାମ ଜାଣିନ କର, ମୋତେ ହରି ଲୀଳା ଅମୀୟ ଗାଥା ଶୁଣାଇ ମୋ ହୃଦୟରୁ ପନ୍ଥାପ ଦୂର କରି ବୋଲି ବ୍ୟାକୁଳ ଭାବରେ ନିବେଦନ କଲେ । ବୋଧହୁଏ ସେ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଗଜପତି ମୁଖରେ ବ୍ୟସ୍ତ ରହି ବୈଷ୍ଣବମାନଙ୍କ ପ୍ରତି ଆସକ୍ତ ହେବାର ଅବକାଶ ପାଇ ନ ଥିଲେ । ରାଜ୍ୟ ହରାଇ, ଶାସ୍ତ୍ରୀଙ୍କ ଦାୟିତ୍ବକୁ ହରାଇ ତାଙ୍କର ମାନସିକ ଦୁର୍ଦ୍ଦିନୀ ବଢ଼ି ଯାଇଥିଲା ଓ ସେ ଶାନ୍ତି ଲାଭ କରିବା ପାଇଁ ବୈଷ୍ଣବଗୋଷ୍ଠୀର ନିବେଦନୀ ହେଲେ । ରାଜାଙ୍କ ସମ୍ମୁଖରେ ବଳରାମ, ଜଗନ୍ନାଥ, ଅନନ୍ତ, ଅଚ୍ୟୁତ, ଯଶୋବନ୍ତ ପ୍ରମୁଖ ବୈଷ୍ଣବମାନେ ହରିନାମ ଜାଣିନ କଲେ ଓ ଏହି ଗୋଷ୍ଠୀର ମଧ୍ୟ ଭାଗରେ ଶ୍ରୀଚୈତନ୍ୟ ରହି ଜାଣିନ ନୃତ୍ୟ କରୁଥିଲେ । ରାଜା ଶ୍ରୀଚୈତନ୍ୟଙ୍କର ଏ ଜାଣିନ ନୃତ୍ୟ ଦେଖି ଚମତ୍କୃତ ହେଲେ ।

୧୦୨-୧୪୮ ଖ୍ରୀ: ୧୫୧୧-୨୦ ଠାରୁ ଶ୍ରୀଚୈତନ୍ୟଙ୍କର ଦିବ୍ୟୋଦୟମୟ ମହାଭାବମାନ ଆତ୍ମପ୍ରକାଶ କଲ । କଟି ସୁନ୍ଦରେ ଗଣି ଗଣି ନାମ ଜପ କରିବାର ଭାବ ସେ ଏହି ସମୟରୁ ପ୍ରଭୁଲେ । ସେ ବାଳକ ପୁଲଭ ଦ୍ଵାବସ୍ଥାମାନ ପ୍ରକାଶ କଲେ । ରଥଯାତ୍ରାର ସମୟ ଆସି ଉପସ୍ଥିତ ହେଲା । ରଥ ଆଗରେ ଚୈତନ୍ୟଙ୍କର ଜାଣିନ ନୃତ୍ୟ ଦେଖି ଗଜପତି ଅତିଶୟ ବିସ୍ମିତ ହେଲେ । ଚୈତନ୍ୟ ଜାଣିନ ବେଳେ ରଥ ଆଗରେ ନୃତ୍ୟ କରୁ କରୁ ଯଶୋବନ୍ତ ବଢ଼ୁଥିଲେ ଓ ପର ମୁହୂର୍ତ୍ତରେ

ମଧ୍ୟେଷ ଚୈତନ୍ୟ ରହଇ	॥	କାହିଁ ନ ନୃତ୍ୟ ସେ କରଇ	୧୦୩
ରଥର ବେଳ ଆସି ହେଲ	॥	ନୃତ୍ୟ ସେ ରଥ ଆଗେ କଲ	୧୦୪
ତେ କହୁ ପ୍ରଭୁର ସେ ନୃତ୍ୟ	॥	ମହାଭାବ ସେ ରସରାଜ	୧୦୫
କ୍ଷଣବେ ବଢ଼ଇ ହୃଦଇ	॥	କ୍ଷଣକେ ଅନ୍ତର୍ଦ୍ଧାନ ହୋଇ	୧୦୬
ରାଧାର ସୁରାବଟି ଯେତେ	॥	କ୍ଷଣକେ ନୟନେ ଲେଖିବେ	୧୦୭
ଉଦାମ ଭାବ ନୃତ୍ୟ ଦେଖି	॥	ନୃପମଣି ସେ ଅନୁରାଗୀ	୧୦୮
ବୋଇଲେ ଏ ନୋହେ ମାନବ	॥	ସାକ୍ଷାତେ ଅଟେ ରାଧାଭାବ	୧୦୯
ରାମରାୟ ସେ ଜଣାଇଲେ	॥	ଏ ନୋହେ ମନୁଷ୍ୟଟି ଭଲେ	୧୧୦
ଦୈବତା ଭାବ ଆବେଶଇ	॥	ନୃତ୍ୟ ରଙ୍ଗରେ ପ୍ରକଟଇ	୧୧୧
ପ୍ରଭୁ ଏ ବୋଲି ହସୋଷିଲେ	॥	ରଥ ସାମାର ଲେଖ ମେଣଇ	୧୧୨
ସକଳେ ଶୁଣି ହେଲେ ତୋଷ	॥	ଚୈତନ୍ୟ ଦ୍ରବ୍ୟ ଏ ବିଶେଷ	୧୧୩
ପ୍ରଭୁର ଯେତେ ମହାଭାବ	॥	କେ ତାହା ବର୍ଣ୍ଣିବ ପାଶବ	୧୧୪
କେବେ ରହଇ ମହାଭାବେ	॥	କନ୍ୟାସ୍ତ୍ର ଭକ୍ତରେ ସେ ଲବେ	୧୧୫
ଉଠଇ ବସଇ ଗଡ଼ଇ	॥	ହା କୃଷ୍ଣ ବୋଲି ଉଚାରଇ	୧୧୬
ନୟନୁ ଲେଖଇ ଝରଇ	॥	କୃଷ୍ଣରେ ଅନୁରାଗୀ ହୋଇ	୧୧୭
କୃଷ୍ଣ ବିରହ ବାଧ ଏଟି	॥	ପ୍ରଭୁର ଶରୀରେ ପ୍ରକଟି	୧୧୮
କଟି ସୁମରେ ନାମ ଲପ	॥	ପ୍ରଭୁର ଶରୀରା ସୁରାବ	୧୧୯
ମତି ଭେଲେ ସେ ଦିନ ନିଏ	॥	ଶିଶୁ ପରାୟ ଶ୍ରବ ବହେ	୧୨୦
ତେବେ ଧାଏଁ ସେ ଘେଉଟଇ	॥	କୃଷ୍ଣ ମୋ କାହିଁ ଦେଖିବାକୁ	୧୨୧
ହା କୃଷ୍ଣ ବୋଲି ଉଚ୍ଚେ କାନ୍ଦେ	॥	କେବେ ବା ନିଜ ରୂପ ନିନ୍ଦେ	୧୨୨
କେବେ ଧାଏଁ ସେ ସମୁଦ୍ରକୁ	॥	କୃଷ୍ଣର ରୂପ ଦେଖିବାକୁ	୧୨୩
ମେଘ ଉଡ଼େଇ ଆକାଶର	॥	ଦେଖିଣ ହୋଅଇ କାତର	୧୨୪
କେବେ ସେ ଚୋଟା ଗୋପୀନାଥେ	॥	କେବେ ବା ବସେ କୁଞ୍ଜମଠେ	୧୨୫

୧୦୭- କ୍ଷଣକେ କାହିଁ ସେ ଲୁଚଇ ।

ହେଉଥିଲେ । କ୍ଷଣକେ ଅତୁଣ୍ୟ ହୋଇଯାଉଥିଲେ । ରାଧା ଭାବରେ ଆକୃଷ୍ଟ ହୋଇ ଆଖିରୁ ଲେଖଇ ଝରୁଥିଲେ । ଏହି ଦବ୍ୟୋନ୍ମାଦମୟ ମହାଭାବମାନ ଲକ୍ଷ୍ୟ କରି ଗଜପତି ଚୈତନ୍ୟଙ୍କୁ ଭଗବାନଙ୍କର ଅବତାର ବୋଲି ସ୍ୱୀକାର କଲେ ଏବଂ ରାୟ ରାମାନନ୍ଦଙ୍କ ପରାମର୍ଶରେ ଶ୍ରୀଚୈତନ୍ୟଙ୍କୁ ‘ମହାପ୍ରଭୁ’ ବୋଲି ସମ୍ପ୍ରଦାନଙ୍କ ଗହଣରେ ପୋଷଣ କଲେ । ଏଠାରେ ପ୍ରବନ୍ଧ ଦବ୍ୟୋନ୍ମାଦମୟ ମହାଭାବର ବର୍ଣ୍ଣନା ବାସ୍ତବରେ ଅଛି ।

କେବେ ବା ଯାଏ ସେ ଗୁଣିବୁ	॥ ମଣ୍ଡପେ ବସିବେ ଶ୍ରବଣୁ ।	୧୭୭
ଏକା ସେ କୃଷ୍ଣ ରୂପ ଧ୍ୟାନେ	॥ ହେଉ ଶ୍ରବ ଆହୁତନେ	୧୭୮
ଛଟ ଛଟ କେ ମୁହଁ । ହୋଏ	॥ କେବେ ବାଁ ସୋମାହୁତ କାୟେ	୧୭୯
କେବେ ବା ଧ୍ବଜରେ ଗନ୍ତୁଲ	॥ ସଙ୍ଗାଟେ ଧ୍ବଜ ବୋଲି ହୋଇ	୧୮୦
ନରେନ୍ଦ୍ର ପୋଖରକୁ ଧାଏ	॥ କେବେ ମାର୍ଜଣେ ଅଗୋଷ୍ଠେ	୧୮୧
ଜାଣି ନ ରସେ ମତି ହେଲ	॥ ନୃତ୍ୟ କରିବା ପ୍ରବରଳ	୧୮୨
ଆଗକୁ ପଛକୁ ଝୁଲଇ	॥ ହଠାତ୍ରେ ଦେହ ଲମ୍ବ ଦେଇ	୧୮୩
କେବେ ବା ରବିନ୍ଦ୍ର ପ୍ରକୃତିରେ	॥ ସୁଖରେ ଆଳାପ ସେ କରେ	୧୮୪
ଏକା ତା ପତି ନୃତ୍ୟ ରଙ୍ଗେ	॥ ଜାଣି ନ ରସ ଅନୁରାଗେ	୧୮୫
ଶୟନ ଅଗନରେ ମନ	॥ ନ ଥାଇ ତାହାରଟି ଜାଣ	୧୮୬
ସୁମୀ ଆଣଇ ଅନ୍ନ ଥାଳ	॥ ଭୁଞ୍ଜାଏ ବଳକାର କରି	୧୮୭
ସ୍ବରୂପ ଦାମୋଦର ପାଶେ	॥ ମହାଶ୍ରବ ସେ ପରକାଶେ	୧୮୮
ଦେଖିବେ ଜନେ ଆଚମ୍ବିତ	॥ ବୁଝନ୍ତି ପ୍ରଭୁର ଉଦନ୍ତ	୧୮୯
ଜଳାଚଳର ସେମଧନ	॥ ପ୍ରଭୁଏ ବୋଲିବାଟି ଜାଣ	୧୯୦
ସାକ୍ଷୀକେ ସେମର ପ୍ରତିମା	॥ ସେମ ରହଇ ଏହୁ ସୀମା	୧୯୧
ନ ଜାଣେ କେହୁ ତାର ଭାବ	॥ ସୁମୀ ଜାଣେ ଏ ସୁଭାବ	୧୯୨
ବୋଲଇ ପ୍ରଭୁ ଶ୍ରୀର ହୃଦ	॥ ଜାଣି ନ ରସେ ମନ ଦିଅ	୧୯୩
ଜାଣି ନେ ତୋର ଭାବ ମୁଖି	॥ ମନୁଷ୍ୟ ଗୁରୁ କି ହୁଏନ୍ତି	୧୯୪
ବଳରାମ ସେ ଜଗନ୍ନାଥ	॥ ଅନନ୍ତ ଅରୂପ ଯଶୋବନ୍ତ	୧୯୫
ଏ ପାଞ୍ଚ ପ୍ରଭୁ ପାଶେ ମିଳି	॥ ଜାଣି ନ ରସେ ମତି ତାଳି	୧୯୬
ବୋଲଲେ ପ୍ରଭୁ ଅପ୍ତ ହୃଦ	॥ ସଦା ରୁ ଆମ୍ଭ ଭୁଲେ ଥାଅ	୧୯୭
ପ୍ରଭୁ ସେ ଭାବ ପ୍ରକାଶଇ	॥ ମନୁଷ୍ୟ ଲୀଳା ଏ ବୋଲଇ	୧୯୮
କହଇ ମାଧବ ସେ ଦାସ	॥ ପ୍ରଭୁ ପାଦକୁ କରି ଆଶ	୧୯୯

ଅଷ୍ଟମ ଅଧ୍ୟାୟ

ଶୁଣ ସାଧବେ ଦେଇ ମନ	॥ ଭବିଷ୍ୟ ଶାନ୍ତିନ ବର୍ଣ୍ଣନ	୧
ମୁଦଙ୍ଗ ହେଲ ଖୋଲ ନାମ	॥ ଏହୁ ଚର୍ଚ୍ଚିତ ପରିଣାମ	୨
ଦିନେକ ଶାନ୍ତିନ ରସରେ	॥ ପ୍ରଭାତ ନଗରେ ବାହରେ	୩
ଅଚ୍ୟୁତ ଅନନ୍ତ ଯଶୋବନ୍ତ	॥ ବଳରାମ ସେ ଜନ୍ମୋପ	୪
ମୁଦଙ୍ଗ ଆ ଜଣ ଦୁଇ ସେ	॥ ସଙ୍ଗେତ ଅଛଇ ବେଢାସେ	୫
ପ୍ରଭୁ ସେ ମହା ନୃତ୍ୟକାରେ	॥ ଶାନ୍ତିନ ରସେ ନୃତ୍ୟକରେ	୬
ଶାନ୍ତିନ ଗହ ଗହ ନାଦେ	॥ ଝାଞ୍ଜ ମୁଦଙ୍ଗ ତାଳ ଶବ୍ଦେ	୭
ଦୁଆରେ ଦୁଆରେ ବାଜୁତେ	॥ ଶାନ୍ତିନ ଶବ୍ଦେ ଶୁଣନ୍ତେ	୮
ମାତାମାନନ୍ତ ସରେ ସରେ	॥ ବାସିପାଳଟି ଯେ ଉପରେ	୯
ଏକ ସେ ବାଜୁତ ଉଠିଲ	॥ ଶାନ୍ତିନ ଦେଖିବ ବୋଲଲ	୧୦
ଶେଷାରୁ ଉଠି ଧାଏଁ ଶରେ	॥ ଶାନ୍ତିନ ଦେଖିବ ଦୁଆରେ	୧୧
ପିଣ୍ଡା ତଳକୁ ଗଡ଼ିଲର	॥ ମସ୍ତକ ଦହ ରକ୍ତଧାର	୧୨
ମାତା ସେ ଗୁହକୃତ୍ୟ ରକ	॥ ହୃଦନେ ଧାଇଁଣ ଯାଅନ୍ତି	୧୩
ତୋଳକୁ ଶିଶୁ ଉଠାଇଲେ	॥ ଚରଚରକୁ କୋପ କଲେ	୧୪
ଶିଶୁର ମଳମୂତ ଯେତେ	॥ ବନା ସେ ଗଡ଼ଲର ରାସେ	୧୫
ହସ୍ତେ ଉତ୍ତରଣ ଧଳଲେ	॥ ଦାଣ୍ଡ ଦୁଆର ବୋଲିଗଲେ	୧୬
ଦୁଆର ସୀମାରେ ପହଞ୍ଚି	॥ ଶାନ୍ତିନ ଗହ ଗହ ନାଦ	୧୭
ମାତା ସେ ବହୁ ତରଳଲେ	॥ ଉଚ୍ଚ ସ୍ଵରରେ ଡିକା ଦେଲେ	୧୮
ମଳମୂତ ବନା ସବୁନ୍ତି	॥ ଶାନ୍ତିନ ଉପରେ ଫିଙ୍ଗନ୍ତି	୧୯

୧-୩୦ ମୁଦଙ୍ଗ ଉପର ଖୋଲ ନାମ ଧାରଣ କଲ ସେ ଫପକୀୟ ଏକ ସଂକୀର୍ଣ୍ଣ ବର୍ଣ୍ଣନା ଏଠାରେ ଦିଆଯାଇଛି । ଶ୍ରୀଚୈତନ୍ୟ ଓ ପଞ୍ଚସଖା ପୁରାଣେ ପ୍ରତିଦିନ ପ୍ରଭାତରୁ ନଗରଶାନ୍ତିନ ଭରନ୍ତି । ସେହିସମୟଟି ସରେ ସରେ ମା ଉତ୍ତରୀଞ୍ଚ ପାଇଁ ବାସିତାମ କରବାର ସମୟ । ଗ୍ରେଟ ଗ୍ରେଟ ଶିଶୁମାନେ ଝାଞ୍ଜ ମୁଦଙ୍ଗ ଶବ୍ଦରେ ଶେଷରୁ ଉଠିପଡ଼ନ୍ତି ଓ ମା'ମାନଙ୍କୁ ବାସିତାମ ଭରଣ ଦିଅନ୍ତିନାହିଁ । ଥରେ ଏହପଣ ଗୋଟିଏ ଶିଶୁ ଶେଷରୁ ଉଠି ଶାନ୍ତିନ ଦେଖିବାକୁ ଗଲବେଳେ ଝୁଲିପଡ଼ି ପିଣ୍ଡା ତଳକୁ ଗଡ଼ିପଡ଼ିଲ ଓ ତା ମସ୍ତକରୁ ରୁଧିର ଝରିଥିଲା । ମାଆ ଏଥିରେ ବରଳିତ ହୋଇ ପିଲର ଗୁହମୂତ ବନା ସବୁ ଶାନ୍ତିନ ଅଙ୍ଗ ଉପରକୁ ଡୋଧ ଓ ଚରନ୍ତରେ ଫୋପାଡ଼ି ଦେଇଥିଲେ । ଚୈତନ୍ୟ ଶିଶୁର ଗୁହମୂତକୁ ଶାନ୍ତିନ ପାଇଁ ସୁରସାର ବୋଲି ମନେକଲେ ଓ ଶିଶୁର ମଳକୁ ତହନ ବୋଲି କହିଲେ । ଗୁହମୂତ

କୋପ ହରନ୍ତ ପୁଣ୍ୟବଶେ	॥ ଡକା ସେ ଦେଲେକ ଅଶେଷେ	୧୦
ପ୍ରଭୁ ସେ କନାକୁ ଧଇଲ	॥ ମୁଦଙ୍ଗ ଉପରେ ଥୋଇଲ	୧୧
ପୁଲକେ ଅଙ୍ଗ ନର ନର	॥ ଶୁଷ୍କ ରଦ ରଦ ସ୍ଵର	୧୨
ବୋଇଲ ପାଇଲୁ ସମ୍ପଦ	॥ ଖର୍ଚ୍ଚ ନ ରସର ଆନନ୍ଦ	୧୩
ଶିଶୁର ମଳ ଏହୁ ନୋହେ	॥ ସାକ୍ଷାତ ଚନ୍ଦନ ବୋଲଏ	୧୪
ମସ୍ତକେ ବୋଲ ଏ ଚନ୍ଦନ	॥ ଖର୍ଚ୍ଚ ନ ରସର ବନ୍ଦନ	୧୫
ମଳମୂଳ କନା ଗୋଟାଇ	॥ ମୁଦଙ୍ଗ ଉପର ପକାଇ	୧୬
ବୋଲେ ଆନନ୍ଦ ଏ ହୋଇବ	॥ ମୁଦଙ୍ଗେ ଏହୁ ସୋଡ଼ାଇବ	୧୭
ସୁରଣେ ମାତା କୁମିଲର	॥ ବାଳୁତ କନା ଖୋଳକର	୧୮
ମୁଦଙ୍ଗ ଉପର ଏ ଖୋଲେ	॥ ନ ଥିଲେ ଖର୍ଚ୍ଚ ନ ନ ଚଳେ	୧୯
ସେ ଦନ୍ତ କନା ସୋଡ଼ାଇଲ	॥ ମୁଦଙ୍ଗ ଖୋଳ ବୋଲଇଲ	୨୦
ଶୁଣ ପୁଲକେ ମନତୋଷ	॥ ଖର୍ଚ୍ଚ ନ ରସର ବିଶେଷ	୨୧
ଦନେକ ପ୍ରଭୁ ହୁକାରିଲେ	॥ ପଞ୍ଚସଖାକୁ ଆସ ବୋଲେ	୨୨
ଆସ ହୋ ପ୍ରମୀ ବଳରାମ	॥ ଆସ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଅନନ୍ତେଶ	୨୩
ଯଶୋବନ୍ତ ହୋ ରୁମେ ଆସ	॥ ସ୍ଵାମୀ ହୋ ମୋର ପାଶେ ବସ	୨୪
ତରବା ଖର୍ଚ୍ଚ ନ ପ୍ରଭୁର	॥ ଭ୍ରମିବା ନଗର ନଗର	୨୫
ଅନବସର ଦବସେଷ	॥ ପିବାତ ଅଲର ନାଥେ	୨୬

କନାକୁ ଚକ୍ର ଗୋଟାଇ ଆଣି ମୁଦଙ୍ଗ ଉପରେ ବସ୍ତ୍ରର ଦେଲେ । ଖର୍ଚ୍ଚ ନ
ତଳ ପ୍ରତି ମାତାର କୋପକୁ ସୁରଣୀୟ କରି ରଖିବା ପାଇଁ ଶିଶୁର ମଳମୂଳ
କନାର ଚକ୍ର ସ୍ଵରୂପ ମୁଦଙ୍ଗ ଉପରେ କନା ସୋଡ଼ାଇବାର ବ୍ୟବସ୍ଥା
କରାଇଲ । କନା ଖୋଳରେ ଆବୃତ ହୋଇ ନ ଥିବା ମୁଦଙ୍ଗ ଖର୍ଚ୍ଚ ନ
ବେଳେ ବ୍ୟବହାର କରାଗଲାହିଁ । କନାର ଖୋଳ ମୁଦଙ୍ଗ ଉପରେ
ଆବରଣ ସ୍ଵରୂପ ବ୍ୟବହୃତ ହେବାରୁ ମୁଦଙ୍ଗର ନାମ ଖୋଳ ହେଲା ।

୩୧-୩୫ ଶ୍ରୀ: ୧୫୨୦ ପରବର୍ତ୍ତୀ ସମୟରେ ଶ୍ରୀଚୈତନ୍ୟ, ପଞ୍ଚସଖା ଅନ୍ତର୍ଗତ
ପ୍ରତ୍ୟେକଙ୍କୁ ପାଖକୁ ଡାକି ଖର୍ଚ୍ଚ ନ ରସ ପ୍ରସାରଣ ଲାଗି ବର୍ଷର ବଢ଼ିଲା
ସମୟରେ ଭିନ୍ନ ଭିନ୍ନ ସ୍ଥାନକୁ ଯାଇ ଖର୍ଚ୍ଚ ନ କରବାର ପ୍ରସାଦ ଦେଲେ ।
ପଞ୍ଚସଖା ଏଥିରେ ସମ୍ମତ ହେଲେ । ଫଳରେ ବର୍ଷବ୍ୟାପୀ ଏମାନେ ଓଡ଼ିଶାର
ଭିନ୍ନ ସ୍ଥାନରେ ଖର୍ଚ୍ଚ ନ କରବାକୁ ଯାଉଥିଲେ । ଶ୍ରୀଚୈତନ୍ୟଙ୍କ ଶେଷ
ବାର/ତେର ବର୍ଷ ଜୀବନକାଳ ଏସଣ ଭାବରେ ଅତିବାହିତ ହୋଇଥିଲା ।

୩୬-୪୧ ଆଷାଢ଼ କୃଷ୍ଣ ପ୍ରତିପଦରୁ ବଡ଼ ଦେଉଳରେ ତିନି ଠାକୁର ଅନବସର ଭାବରେ
ରହନ୍ତି । ଯାହାମାନେ ଠାକୁର ନଗରର ସୁଯୋଗ ଏ ପଦର ଦିନ
(ନେତ୍ରୋତ୍ସବ ପର୍ବ) ପାଆନ୍ତି ନାହିଁ । ଅନବସର ଦିନ ଗୁଡ଼ିକରେ ଭକ୍ତ

ଅସାଧୁ ପ୍ରତିପଦା ତଥ	॥ ଅମାବାସ୍ୟାକୁ ସେ ଫେରନ୍ତି	୩୭
କାର୍ତ୍ତିକ ଅଳରନାଥେଶ	॥ ଶିଶୁଭୋଗ ସେ ଅସ୍ତବତ	୩୮
ରାମରାୟ ସେ ତୋଷ ହୋଇ	॥ ବୈଷ୍ଣବେ ବହୁ ଚରଚଇ	୩୯
ପଞ୍ଚପାଣ୍ଡବ ମୁର୍ତ୍ତି ପାଶେ	॥ କାର୍ତ୍ତିକ କରନ୍ତି ଅଶେଷେ	୪୦
ପ୍ରତ୍ୟେକ ବରଷ ଏ ମତେ	॥ ଚଳନ୍ତି ସେ ଅଳରନାଥେ	୪୧
ପରଷ ପୁଣ୍ଡ୍ରୀ ତଥରେ	॥ ମିଳନ୍ତି ଏକାମ୍ର ଶେଷରେ	୪୨
ଅନନ୍ତ ବାସୁଦେବଠାଇଁ	॥ କାର୍ତ୍ତିକ ରସ ପ୍ରକାଶଇ	୪୩
କୃତ୍ତିବାସ ସେ ଲଜରାଜ	॥ ହରିହର ରୂପ ପ୍ରକାଶ	୪୪
ରୁକ୍ମିଣୀ ଚଳୁଦଳ ଦେଇ	॥ ପୁନନ୍ତି ଲଜରାଜ ତହିଁ	୪୫
ରାଜରାଜ କୁଣ୍ଡେଣ ସ୍ବାହାନ	॥ ତେଜାର ଲିଖିତ ପୁନନ	୪୬
ଅନନ୍ତ ବାସୁଦେବ ଭୋଗ	॥ ଚନ୍ଦ୍ରହାସରେ ଅନୁରାଗ	୪୭
କାର୍ତ୍ତିକ ଚରନ୍ତି ଅଶେଷେ	॥ ବୈଷ୍ଣବ ଭଗତ ପାରୁଣେ	୪୮
ନିଆଳ ମାଧବେ ରମନ	॥ ପ୍ରୀତିରେ ଅଙ୍ଗ ପଶାଳନ	୪୯
ମାଧବେ ଭଗତି ଅର୍ପଣ	॥ କାର୍ତ୍ତିକ ରସ ପ୍ରସାରଣ	୫୦
ବହୁତ ଲେବ ମେଳହୋନ୍ତି	॥ ମକରମେଳା ସେ କରନ୍ତି	୫୧
ଗୀତ ଗୋବିନ୍ଦ ନୃତ୍ୟରସେ	॥ ନୟଦେବର ପରଶଂସେ	୫୨
ତେଢ଼ୁଳ ଗ୍ରାମର ମଧ୍ୟେ	॥ କାର୍ତ୍ତିକ ରସ ପ୍ରସାରଣ	୫୩
ତହିଁ ରମନ୍ତି ଚନ୍ଦ୍ରଭାଗା	॥ ପଡ଼ଇ ମୁହିଁ ତହିଁ ରଙ୍ଗା	୫୪
ତଳ ପ୍ରସ୍ତମୀ ରୂପପାଶ	॥ କାର୍ତ୍ତିକ ଚରନ୍ତି ଉତ୍ତର	୫୫
ଅଦତ୍ୟ ଶସ୍ତ୍ରର ଅର୍ଦ୍ଧନା	॥ କରନ୍ତି ପୂର୍ଣ୍ଣ ଉପାସନା	୫୬
ଅରୁଣ ପୂର୍ଣ୍ଣର ଉଦୟେ	॥ ପ୍ରଭୁର ମତ ଭୋଗ ହୋଏ	୫୭

ଅଳରନାଥକୁ ଯାଇ ଦର୍ଶନ ଓ ପୂଜା ଅର୍ଚ୍ଚନା କରନ୍ତି । ଅନବସର
ଦିନମାନ ପଞ୍ଚସଖାଙ୍କ ସହୃଦ ଅଳରନାଥ (ବେଣୁସୁର ନିକଟବର୍ତ୍ତୀ ସ୍ଥାନ)
ଯାଇ କାର୍ତ୍ତିକ କରନ୍ତି । ପଞ୍ଚପାଣ୍ଡବ ମୁର୍ତ୍ତିମାନ ଅଳରନାଥ ମଘର
ପାଶ୍ବ ବର୍ତ୍ତୀ । ସେଠି କାର୍ତ୍ତିକ କର ଏମାନେ ଅଳରନାଥଙ୍କ ଶିଶୁଭୋଗ
ଆସ୍ତବନ କରନ୍ତି । ରାୟ ରାମାନନ୍ଦ ଆପଣା ଗ୍ରାମରେ (ବେଣୁସୁରରେ)
ଶ୍ରୀଚୈତନ୍ୟ ଓ ପଞ୍ଚସଖାଙ୍କୁ ଅତିଥ୍ୟ ରୂପେ ପାଇ ଅନ୍ୟ ସହକାରେ
ସେମାନଙ୍କର ଚର୍ଚ୍ଚା ପ୍ରତିବର୍ଷ କରନ୍ତି । ବୈଷ୍ଣବଗୋଷ୍ଠୀ ପୁଣି ଅସାଧୁ
ଅମାବାସ୍ୟାକୁ ପୁଣି ଫେରିଆସୁଥିଲେ । ଠିକ୍ ତା' ପରେ ପରେ ରଥଯାତ୍ରା ।
ପ୍ରତିବର୍ଷ ରଥ ଆଗରେ କାର୍ତ୍ତିକ କରୁଥିଲେ ।

ପୌଷ ପୁଣ୍ଡ୍ରୀ ତଥରେ ଏହି ବୈଷ୍ଣବଗୋଷ୍ଠୀ ଏକାମ୍ର ଯେତେ ଭୁବନେଶ୍ବରକୁ
ପ୍ରତିବର୍ଷ ଯାଉଥିଲେ । କୃତ୍ତିବାସ ଲଜରାଜଙ୍କୁ ଏମାନେ ଭବସ୍ବ ରୁକ୍ମିଣୀ

ମହାଭବ ସେ ପ୍ରକାଶକ	॥ ନୃତ୍ୟ ଭରେ ସେ ଅନେକାଳ	୫୮
ପଞ୍ଚସଖାଙ୍କ ସଙ୍ଗ ମେଲେ	॥ ଶାନ୍ତି ଲଭିବ ମଣ୍ଡଳେ	୫୯
କ୍ଷିପ୍ର ଲକ୍ଷ୍ମୀ ଶ୍ରେଣୀ ଆସୁଦନ	॥ କରନ୍ତି ବସ୍ତ୍ରର ଅର୍ଚ୍ଚନ	୬୦
ବାଟରେ ମଙ୍ଗଳା ପୁକନ	॥ ପ୍ରଭୁର ହୋଏ ବ୍ୟାଭ୍ରମ	୬୧
କାକଟପୁର ଗ୍ରାମବାଟେ	॥ ପ୍ରବେଶ ହୋନ୍ତି ଶେଷ ତଟେ	୬୨
କଟକେ ଗମନ୍ତି ଦୋଳକୁ	॥ ରାଜାଙ୍କ ନନ୍ଦର ମେଳାକୁ	୬୩

ଓ ବାଲୁକରେ ପୁନାବର ଶାନ୍ତି ନ କରୁଥିଲେ । ଅନନ୍ତ ବାସୁଦେବ ମନ୍ଦିରରେ ଶାନ୍ତି ନ କରି ପ୍ରସାଦପେବନ କରୁଥିଲେ । ଗୌରୁକୁଣ୍ଡରେ ସ୍ନାନକରି କେତାରେଶ୍ବରଙ୍କୁ ପୂଜା କରୁଥିଲେ । ବଂଶୁସାଗରରେ ଅବଗାହନ କରି ଅନନ୍ତ ହେଉଥିଲେ ।

ଏକାମ୍ର ଶେଷରୁ ଏମାନେ ପ୍ରତିବର୍ଷ ମକରମେଳାରେ ଯୋଗଦେବା ପାଇଁ ନିଆଳି ମାଧବ ମନ୍ଦିରକୁ ଯାଉଥିଲେ । ପ୍ରାଚୀ ନଦୀରେ ସ୍ନାନକରି ନିଆଳି ମାଧବଙ୍କ ମନ୍ଦିରରେ ଶାନ୍ତି ନ କରୁଥିଲେ । ଏହି ମନ୍ଦିରର ଅଦୂରରେ କେନ୍ଦୁଲି ଶାସନ—ଶ୍ରୀ ଗୀତଗୋବିନ୍ଦକାର ଜୟଦେବଙ୍କ ଜନ୍ମସ୍ଥାନ । ଶ୍ରୀଚୈତନ୍ୟ ଓ ପଞ୍ଚସଖାଙ୍କ ପାଇଁ ଏହା ଥିଲା ଏକ ଶର୍ଯ୍ୟସ୍ଥାନ । ସେମାନେ କେନ୍ଦୁଲି ଗ୍ରାମ ମଧ୍ୟରେ ଗୀତଗୋବିନ୍ଦର ପଦ ଗାନକରି ଶାନ୍ତି ନ କରୁଥିଲେ ଓ ଭାବରେ ଚାଲି ହେଉଥିଲେ । ଷୋଡ଼ଶ ଶତାବ୍ଦୀର ମଧ୍ୟରେ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ କେନ୍ଦୁଲି ଗ୍ରାମ ଓ ତତ୍ ସମ୍ପର୍କ ଜୟଦେବଙ୍କ ସ୍ମୃତି ଅସ୍ମୃତି ଥିବା ଏଥିରୁ ଜଣାଯାଏ ।

୫୪-୬୦ କେନ୍ଦୁଲିର ମକରମେଳାରେ ଶାନ୍ତି ନ କରିଯାଇ ଏହି ବୈଷ୍ଣବଗୋଷ୍ଠୀ ତଳସ୍ତମ୍ଭମୀକୁ ଚନ୍ଦ୍ରଭାଗାରେ ଅଦିତ୍ୟ ବସ୍ତ୍ରଙ୍କର ଶେଷରେ ଶାନ୍ତି ନ କରିବାକୁ ଯାଉଥିଲେ । ଅଦିତ୍ୟ ବସ୍ତ୍ରଙ୍କର ଅର୍ଚ୍ଚନା କରି ଏମାନେ କୋଣାର୍କ ମନ୍ଦିରରେ ପୁନା ପାଉଁଶିବା ସୂର୍ଯ୍ୟ ଦେବତାଙ୍କର କ୍ଷିପ୍ର ଲକ୍ଷ୍ମୀ ଶ୍ରେଣୀ ଆସୁଦନ କରୁଥିଲେ; ସମୁଦ୍ରରେ ସ୍ନାନକରି ଅରୁଣ ସୂର୍ଯ୍ୟ ଦର୍ଶନରେ ଚୈତନ୍ୟଙ୍କର ମହାଭାବଜାତ ହେଉଥିଲା । ଏଥିରୁ ଜଣାଯାଏ ଯେ ‘ବୈଷ୍ଣବ ଲାଳାମୁତ’ କାବ୍ୟର ରଚନାକାର ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ (ଖ୍ରୀ: ୧୫୩୫) କୋଣାର୍କରେ ସୂର୍ଯ୍ୟଦେବତାଙ୍କର ପୂଜାଅର୍ଚ୍ଚନା ଅବ୍ୟାହତ ଥିଲା ଏବଂ ପ୍ରତିଦିନ ଠାକୁରଙ୍କ ନିକଟରେ କ୍ଷିପ୍ର ଲକ୍ଷ୍ମୀ ଶ୍ରେଣୀ ଦିଆଯାଉଥିଲା । ଖ୍ରୀ: ୧୫୩୫ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ କୋଣାର୍କ ମନ୍ଦିର ଅସ୍ମୃତି ଥିବା ଏଥିରୁ ପ୍ରମାଣିତ ହୁଏ ।

ଏହି ପ୍ରସିଦ୍ଧ ବୈଷ୍ଣବଗୋଷ୍ଠୀ ଚନ୍ଦ୍ରଭାଗାରୁ କାକଟପୁର ମଙ୍ଗଳାଙ୍କ ଦର୍ଶନକରି ଓ ସେଠାରେ ଶାନ୍ତି ନ କରି ଯୁଗକୁ ହେଉଥିଲେ ।

୬୩-୬୭ ପ୍ରତିବର୍ଷ ଦୋଳପୁର୍ଣ୍ଣମୀକୁ ଏହି ବୈଷ୍ଣବଗୋଷ୍ଠୀ କଟକ ନଗରରେ ରାଜପତିଙ୍କର ନଅର ମେଳାରେ ଯୋଗଦେଇ ଶାନ୍ତି ନ କରୁଥିଲେ ।

ରୁଦ୍ରଦେବ ଯେ ଗଜପତି	॥ ବୈଷ୍ଣବେ ଅର୍ଚ୍ଚନା ଚରନ୍ତି	୭୪
ରାଣୀମାନନ୍ତ ସମ୍ଭାଷଣ	॥ କରନ୍ତି ବୈଷ୍ଣବ ପ୍ରଜନ	୭୫
ଜାଣି ନ ରସ ପ୍ରକାଶନ୍ତି	॥ ପ୍ରଭୁର ମହାଶବ୍ଦ ଦେଖି	୭୬
ନିପ ଯେ ବସେଲ ଦୁଃଖ	॥ କୃଷ୍ଣ ରସରେ ଜମବନ୍ତି	୭୭
ତହିଁ ଚଳନ୍ତି ଚରକାଳ	॥ ବୈଚରଣୀରେ ଅବତାଡ଼	୭୮
କଶାଣ୍ଡମେଧ ଯାତେ ଆନ	॥ ଚରନ୍ତି ବୈଷ୍ଣବେ ଶ୍ରୀ ନ	୭୯
ପ୍ରଭୁର ପିତୃସ୍ଥାନ ଏହି	॥ ସାଜନଗୁଡ଼ିଏ ବୋଲଇ	୮୦
ଝିପେନ୍ତୁ ପିତାମହ ନାମ	॥ ବସୁସ୍ତ ସାମନ୍ତ ବୁଲାନ	୮୧
ଅଟଇ ମିଶ୍ର ସଞ୍ଜାୟ	॥ ବୈଦିକ ଶାସନାଧିକାରୀ	୮୨
ଛଡ଼ି ଦଶନରେ ପଣ୍ଡିତ	॥ ନ୍ୟାୟ ବେଦାନ୍ତେ ସାମରଥ	୮୩
କପିଳେଶ୍ବର ମହାବଳା	॥ ଅନେକ ଚଳଇ ଚରକା	୮୪
ରାଜ ରାସରେ ପଳାଇଲେ	॥ ଶ୍ରୀହଠେ ଘାଇ ବାସକଲେ	୮୫
ତାହାର ପୁଅ ଜଗନ୍ନାଥ	॥ ତା ଉଡ଼ି ପ୍ରଭୁ ହୋଏ ତାତ	୮୬
ସାଜପୁରକୁ ଆସି ହେଲେ	॥ ପ୍ରମୋଦେ ଜାଣି ନ ମଣ୍ଡଳେ	୮୭
ପ୍ରଭୁର ପରିଚୟ ଜାଣି	॥ ଚରନ୍ତି ପାଦ ଯେ ବଢ଼ଣି	୮୮
ଗୋମୟେ ରସି ଦ୍ବାର ଭର	॥ ଆପଣ ଦାସ ପୁଣ୍ୟକୁମ୍ଭ	୮୯
ପ୍ରଭୁକୁ ପରାବେ ବଢ଼ଲେ	॥ ମହାଶବ୍ଦ ଶ୍ରେ ପ୍ରକାଶିଲେ	୯୦
ସେଥେ କହୁଦନ ରହଣି	॥ ବୁଲିଯାଁ ଶେଷେ ବଳେ ପୁଣି	୯୧
ତହିଁ ବଳଦେବ ଦଶନ	॥ ଚରନ୍ତି ପ୍ରସାଦ ସେବନ	୯୨
ଲେଉଟି ଆସନ୍ତି ଶେଷକୁ	॥ ଦେବତା ସ୍ବହାନ ବେଳକୁ	୯୩
ଏ ମତେ ପଞ୍ଚସଖା ସଙ୍ଗେ	॥ ପ୍ରଭୁ ଯେ ଚଳେ ନୃତ୍ୟରଙ୍ଗେ	୯୪
ବରଷ ବରଷ ଏ ଲାଘ	॥ ସଙ୍ଗେ ପଞ୍ଚସଖା ଚରନ୍ତି	୯୫
ପ୍ରଭୁ କନକଗୌରୀ କାନ୍ତି	॥ ଦୁଃଖ ପାଶୋର ଅଟଇଟି	୯୬
ଅତ୍ୟନ୍ତ ଭଲ ଲାଘ	॥ ରାଧାକୁମାର ପ୍ରକରଣ	୯୭
ହୁମାଁ ଯେ ଅଟଇଟି ଲୁହୁ	॥ ଜାଣି ନ ରସ ମହାମେରୁ	୯୮

ଗଜପତି ନିଜେ ଓ ତାଙ୍କର ରାଣୀମାନେ ଇନ୍ଦ୍ର ସହକାରେ ବୈଷ୍ଣବମାନଙ୍କର ସାଥୀରେ ରତ । କରୁଥିଲେ ।

୯୮-୧୦୦ କଟକରୁ ପ୍ରତ୍ୟବର୍ଷ ଏହି ଗୋଷ୍ଠୀ ତୈଥ ମାସରେ ଚରକାଶେଷ ସାଜପୁରକୁ ଯାଉଥିଲେ ଜାଣି ନ ଚରକା ଗାୟ । ସେଠାରେ ବୈଚରଣୀ ନଦୀରେ ସ୍ନାନ କରି କଶାଣ୍ଡମେଧ ଯାତରେ ବ୍ରଣ୍ଡାମ କରି ଜାଣି ନ କରୁଥିଲେ । ବୈଚରଣୀଙ୍କର ପୁଣ୍ୟସ୍ବରୂପ ସାଜନଗୁଡ଼ିଏ ଅଧିବାସୀ ଥିଲେ । ତାଙ୍କ ପିତାମହ ଝିପେନ୍ତୁ ମିଶ୍ର ନକ୍ଷେ ଚରକା ପଣ୍ଡିତ ଓ ଶାସନାଧିକାରୀ ଥିଲେ । ବସୁସ୍ତ

ବଳରାମ ଅଟେ ପାଣ୍ଡିତ	॥	ସବରସର ପ୍ରବର୍ତ୍ତନ	। ୮୧ ।
ଅନନ୍ତ ଯଶୋବନ୍ତ ନାଶ	॥	କାର୍ତ୍ତିକ ରସର ସୁଧା	। ୮୨ ।
ସୁର ଗଦାଧର ପୁରନ୍ଦର	॥	ତୋଟା ଗୋପୀନାଥ ବସନ୍ତ	। ୮୩ ।
କାହିଁ ସେ ଯାଇ ନ ପାରନ୍ତି	॥	କୃଷ୍ଣର ଲୀଳା ସେ ଗୁଣନ୍ତି	। ୮୪ ।
ସୁରୁଷ ଅଟେ ଶ୍ରୀକାୟା	॥	ନ ଥାଇ ଦୃଢ଼ଦୟେ ମାୟା	। ୮୫ ।
କାହିଁ ସେ ଯାଇ ନ ପାରନ୍ତି	॥	ନରତେ ତତ୍ତ୍ୱ ସ୍ୱେଚ୍ଛାପା	। ୮୬ ।
କାର୍ତ୍ତିକ ଚରେ ପଞ୍ଚସଖା	॥	ଅସୁରୀକରୁ ପୁଅ ଦେବା	। ୮୭ ।
ହଂସ ନନ୍ଦର ବଳରୁ	॥	କାର୍ତ୍ତିକ ପ୍ରାଣୀକୁ ଉଦ୍ଧରୁ	। ୮୮ ।
ପ୍ରକୃତ ବାମ ହେଲେ କାହିଁ	॥	ଲୋକ ସେ ଶୁଦ୍ଧି ଉଦ୍ଧାର	। ୮୯ ।

ଗୋପୀୟ ଏହି ଭୂଲୀନ ବ୍ରାହ୍ମଣ ବଂଶ ସାମନ୍ତ ପଦରେ ଅଧିଷ୍ଠିତ ଥିଲେ । ଶାସନା ବ୍ରାହ୍ମଣଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ କୌଳୀନ୍ୟ ଓ ପାଣ୍ଡିତ୍ୟ ରୋଗ ନେଇ ବୋଧହୁଏ ଗଜପୁରରୁ ସାମନ୍ତ ପଦରୁ ଦୃଷ୍ଟି ହୋଇଥିଲା । ଉପେନ୍ଦ୍ର ମିଶ୍ର ଗଜପତି ତପିଲେନ୍ଦ୍ର ଦେବଙ୍କ କୋପ ଦୃଷ୍ଟିରେ ଚୌସେ କାରଣରୁ ପଡ଼ିଥିଲେ ଏବଂ ରାଜଦଣ୍ଡ ଉପରେ ସେ ଯାନପୁରରୁ ଗୌଡ଼ର ଶ୍ରୀହଟ୍ଟ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଚାଲିଗଲେ । ଉପେନ୍ଦ୍ରଙ୍କ ପୁଅ ଜଗନ୍ନାଥ ମିଶ୍ର ଏବଂ ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କ ଔରସରୁ ଶ୍ରୀଚୈତନ୍ୟଙ୍କର ଜନ୍ମ ନବଦ୍ୱୀପରେ । ଚୈତନ୍ୟ, ପଞ୍ଚସଖାଙ୍କ ମେଳରେ କାର୍ତ୍ତିକରସ ପ୍ରସାରଣ ପାଇଁ ପ୍ରତିବର୍ଷ ଯାନପୁର ଚରକାଷେଷକୁ ଯାଉଥିଲେ । ଯାନପୁରରେ ତାଙ୍କ ଜିଉ-ଗୋସାଇଁ ଲୋକେ ଚୈତନ୍ୟଙ୍କ ପରିଚୟ ପାଇଲ ପରେ ତାଙ୍କର ଯଥୋପଯୁକ୍ତ ଅର୍ଚ୍ଚନା କଲେ । ଜଣେ ଗୃହତ୍ୟାଗୀ ପନ୍ଥାସୀ କାର୍ଯ୍ୟବଶତଃ ନିଜ ପିତୃ ସ୍ଥାନରେ ଆସି ଉପସ୍ଥିତ ହେଲେ ତାହାର ଅର୍ଚ୍ଚନା ଭଗବାନ ପରମ୍ପରା ସେ ତାଳରେ ଓଡ଼ିଶାର ପାମାଜିତ ପରମ୍ପରାରେ ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ ଥିଲା—ଏବେ ମଧ୍ୟ ଏହା ଅଛି । ଦାଣ୍ଡଦୁଆର ଗୋମୟରେ ଲିପି ଦାପନାଲି ପୁଣିକୁମ୍ଭ ବାଡ଼ି ଜିଉଗୋସାଇଁ ଲୋକେ ଅଗ୍ରନ୍ତକ ଗୃହତ୍ୟାଗୀ ପନ୍ଥାସୀର ପଦବନ୍ଦନା ଭଗବାନ ଯାନପୁରର ଚୈତନ୍ୟଙ୍କ ବଶର ଲୋକଙ୍କ ପାଇଁ କିଛି ନୁହେଁ ବୋଲି ନ ଥିଲା । ଏ ବଧୂ ଓଡ଼ିଶାର ସମାଜ ଚଳଣୀ ଓ ପରମ୍ପରା ସମର୍ଥକ ଥିଲା । ଚୈତନ୍ୟଙ୍କୁ ଦେବତା ଜ୍ଞାନରେ ତାଙ୍କ ଜିଉଗୋସାଇଁ ଲୋକେ ଏପରି ଅର୍ଚ୍ଚନା ତତ୍ତ୍ୱ-ନ ଥିଲେ ମାତ୍ର ବଶର ଜଣେ ଗୃହତ୍ୟାଗୀ ପନ୍ଥାସୀର ଦର୍ଶନ ଏପରି ବଦାପନା ଅର୍ଚ୍ଚନାର ଭାରଣ ଥିଲା—ଏହା ଏଥିରୁ ସ୍ପଷ୍ଟ ହୁଏ ।

୮୯-୯୭ ଯାନପୁରରୁ ପୁଣି ଆସିବା ବାଟରେ ଏମାନେ ଗୁଲୁଗୁଲୁ ଶେଷକୁ ଯାଇ କାର୍ତ୍ତିକ ଚରୁଥିଲେ ଓ ବଳଦେବଙ୍କର ଦର୍ଶନ କରି ପ୍ରସାଦ ପାଉଥିଲେ । ସ୍ଥାନ ପୁଣିମା ପୁଣିରୁ ଏମାନେ ପୁଣିରୁ ବେଶଆସୁଥିଲେ । ପ୍ରତ୍ୟେକ ବର୍ଷ

ପ୍ରମୀର ଶ୍ରବଣ ଯୋଗ	॥ ଦେବତା ଇନ୍ଦ୍ରାଣେ ପୁନନ୍ତୁ	। ୧୮ ।
ଶ୍ରୀ ଶ୍ରବଣ ଯୋଗ ଯେତେ	॥ ଲେଖାଏ ନିଅଇ ଅନେତେ	। ୧୯ ।
ଶ୍ରବଣ ଗ୍ରାମେ ପଡ଼ଇ	॥ ପୁନନ୍ତୁ ଆସନେ ବସାଇ	। ୨୦ ।
କରନ୍ତି ଚନ୍ଦ୍ର ଶ୍ରବଣାଳା	॥ ନୃତ୍ୟନ୍ତୁ ଶ୍ରବଣ ରସ ଶ୍ରେଳା	। ୨୧ ।
ପ୍ରମୀର ପଦ ଗୀତ ଗାଇ	॥ ନୃତ୍ୟନ୍ତୁ ଗୋଳ ତାଳ ବାଇ	। ୨୨ ।

ତୋର ଚରଣେ ମନ ଲଗଇବେ ।
 ଶିଖର ! ତୋର ଚରଣେ ମନ ଲଗଇବେ ॥
 ନଟବର ନାଗର ଗୋପୀଙ୍କ ବାସ ଶ୍ରେର
 ତୋର ଚରଣେ ମନ ଲଗଇବେ ॥
 ପୟସ ତୋର ଛତ୍ରା ଭଗନ ଶ୍ରବେ ବଜା
 ତୋର ଚରଣେ ମନ ଲଗଇବେ ॥
 ଗୋପୀଙ୍କ ମନ ହର ଶ୍ୟାମ ଚନ୍ଦ୍ର ଶ୍ରେର
 ତୋର ଚରଣେ ମନ ଲଗଇବେ ॥
 ଜଗା ଦାସ ବୋଲଇ ଦାସ ଶ୍ରବରେ ଉଡ଼ି
 ପ୍ରେମଧନକୁ ମନ ଆସଇବେ ॥
 ତୋର ଚରଣେ ମନ ଲଗଇବେ ॥

ଏହିପରି ଶ୍ରୀଚୈତନ୍ୟ ଓ ପଞ୍ଚସଖା ଶାଶ୍ବତ ଭଗବା ପାଇଁ ବଢ଼ିଲା ସମୟରେ ଭଲ ଭଲ ସ୍ଥାନ ପ୍ରମଣ କରୁଥିଲେ ।

୮୭-୧୪ ଶ୍ରୀଚୈତନ୍ୟଙ୍କର କନକଗୌରବାନ୍ତ ଦର୍ଶନରେ ଲେଙ୍କେର ମନର ଦୁଃଖ ସବୁ ଦୂର ହୋଇଯାଇଥିଲା । ଶାଶ୍ବତ ଆସରରେ ଶ୍ରୀଚୈତନ୍ୟଙ୍କର ଅଙ୍ଗବାନ୍ତ ଦଶକମାନଙ୍କର ପ୍ରଧାନ ଆକର୍ଷଣ ଥିଲା । ଶାଶ୍ବତ ଆସରରେ ଅତ୍ୟାଚାରୀ ଶ୍ରବଣାଳାର ପ୍ରକରଣ ରଚନା କରୁଥିଲେ । ଶାଶ୍ବତ ରସର ମହାମେରୁ ଥିଲେ ପ୍ରମୀ ଜଗନ୍ନାଥ ଦାସ । ସେ ଶାଶ୍ବତର ଏକ ପ୍ରକାର ଗୁରୁ ଥିଲେ କହିଲେ ଚଳେ । କେଉଁଠି କପଟି କି ସବୁରେ ଶାଶ୍ବତ ଭଗବାକୁ ହେବ ଏବଂ କେଉଁ ଗୀତ କେତେବେଳେ କପଟ ଗାଇବାକୁ ହେବ ଏବଂ କପଟ କେତେବେଳେ ପଢ଼ାବୁଲନା ଓ ତାଳ ଦେବାକୁ ହେବ—ଏ ଦିଗରେ ନିର୍ଦ୍ଦେଶ ଦେଇଥିଲେ ପ୍ରମୀ ଜଗନ୍ନାଥ ଦାସ । ଶାଶ୍ବତ ଆସରରେ ସାହିତ୍ୟ ଶ୍ରବଣସର ପ୍ରବର୍ତ୍ତନ କରୁଥିଲେ ବଳରାମ ଦାସ । ଶାଶ୍ବତ ରସର ମର୍ମଜ୍ଞ ଥିଲେ ଅନନ୍ତ ଓ ଯଶୋବନ୍ତ । ଏହିପରି ଶ୍ରବଣେ ପଞ୍ଚସଖା ଓ ଶ୍ରୀଚୈତନ୍ୟ ଗୁରୁରେ ଓ ଅନ୍ୟ ସ୍ଥାନରେ ଶାଶ୍ବତ କରୁଥିଲେ ।

ଗୁରୁ ଅନ୍ୟତଃ ଅଦେଶିଲ	॥ ଶିଷ୍ୟ ସମଚନ୍ଦ୍ର ଅଭାବ	୧୦୩
ସ୍ତମ୍ଭିକ୍ ଭୋଲେ ଆସ ରୁଦ୍ଧ	॥ ନିଘରପୁର ପାଟଣାହି	୧୦୪
ରାସ ରଚିତ ସେହୁ ଆନ	॥ ସାନ୍ତାତ ଅଟକଟି ଧାମ	୧୦୫
ସନ୍ତାପଣ ସେ ମେଳ ହୋଇ	॥ ପ୍ରଭୁ ସେ ସଙ୍ଗତରେ ଆଇ	୧୦୬
ରାସ ସେ ରଚିଲେ ସେ ଆନେ	॥ ଜାଣି ନ ରାସ ପରିମାଣେ	୧୦୭
ସାବେଳ ଚଣ୍ଡି ଏହୁ ନୋହେ	॥ ସାନ୍ତାତ ରାଧାର ବହୁହେ	୧୦୮
ମହାଭାବର ଅଟେ ସୀମା	॥ ସାନ୍ତାତ ରାଧାର ପ୍ରତିମା	୧୦୯
ପ୍ରଭୁ ସେ ରାସଲୀଳା ଶ୍ରେଣେ	॥ ଭାବେଣ ମହି ନୃତ୍ୟକରେ	୧୧୦
ବଡ଼ ପୁରସୀ ଏହୁ ଆନ	॥ ମହାଭାବ ଉତ୍କଳି ପୁଣି	୧୧୧
ଏମନ୍ତ କେତେ ତାଳ ଯାଇ	॥ ଜାଣି ନ ରାସେ ମନଦେଇ	୧୧୨
ଭ୍ରମନ୍ତ ବହୁ ନନ୍ଦ ଗ୍ରାମେ	॥ ଜାଣି ନ ରାସ ପ୍ରସାରଣେ	୧୧୩
କହଇ ମାଧବ ଗୁଆଳ	॥ ଜାଣି ନ ରାସେ ମତି ତାଳ	୧୧୪

ଗୁରୁ ପଣ୍ଡିତ ଗଦାଧର ପୁରୀରେ ଚୋଟା ଗୋପୀନାଥଙ୍କର ପୂଜକ ଥିଲେ । ତେଣୁ ଜାଣି ନ ଆସରରେ ସେ ପୁରୀ ଗ୍ରନ୍ଥ କୌଣସିଆଡ଼େ ଶ୍ରୀଚୈତନ୍ୟଙ୍କ ସ୍ମୃତିକ ଯାଇପାରୁ ନ ଥିଲେ । ସ୍ବରୂପ ଦାମୋଦର ପୁରୀରେ ଥିଲେ ମଧ୍ୟ ଚୈତନ୍ୟଙ୍କ ସ୍ମୃତିକ ସେ କୌଣସି ସ୍ଥାନରୁ ଯାଇପାରୁ ନ ଥିଲେ । କାରଣ ତାଙ୍କ ଶରୀର ସଙ୍ଗେ ଅସୁସ୍ଥ ରହୁଥିଲା; ସେ ଯନ୍ତ୍ରଣା ଶ୍ରେଣୀ କରୁଥିଲେ । ସେ ଶ୍ରୀପଦ ଶ୍ରେଣୀରେ କଷ୍ଟ ଶ୍ରେଣୀପଦା କଥା ମାଧବ ପଟ୍ଟନାୟକଙ୍କ ବର୍ଣ୍ଣନାରୁ ଜଣାଯାଏ ।

ଜାଣି ନ ଆସରରେ ପଞ୍ଚସଖାଙ୍କ ଫରୋସ ଫରାସରେ ପ୍ରାମାଣିକ ବଦରଣୀ ଏଥିରୁ ମିଳେ । ଅସୁସ୍ଥିକ ପୁଷ୍ପଲତା କଣିକା ପାଇଁ, ହୃଦୟକୁ ଉତ୍ତୁରୁ ଓ ପ୍ରାକୃତିକ ବସ୍ତୁତରୁ ରକ୍ଷା ପାଇବା ପାଇଁ ଲେଟେ ଗ୍ରାମେ ଗ୍ରାମେ ଜାଣି ନର ଆୟୋଜନ କରୁଥିଲେ । ପଞ୍ଚସଖା ଓ ଶ୍ରୀଚୈତନ୍ୟଙ୍କୁ ସେମାନେ ପୁରୀରୁ ନିମନ୍ତ୍ରଣ କରି ନେଇଥିଲେ ।

ଶ୍ରୀଚୈତନ୍ୟ ଓ ପଞ୍ଚସଖା ଯେଉଁ ସ୍ଥାନକୁଯାଇ ଜାଣି ନ କରୁଥିଲେ, ସେଠାରେ ପ୍ରଥମେ ସ୍ତମ୍ଭିକ୍ ନଗଦ୍ବାପ ଦାସଙ୍କ ଭାଗବତ ପୋଥିମାନ ଆସନ ଉପରେ ସ୍ଥାପନ କରି ଦେବତା ଭଳି ସୁନା କରାଯାଇଥିଲା । ଗ୍ରାମେ ଗ୍ରାମେ ଭାଗବତପାଠ କରାଯାଇଥିଲା ଏବଂ ଭାଗବତ ପୋଥିମାନ ଆସନ ଉପରେ ରଖି ସୁନା କଣିକା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ତା ଶ୍ରେଣୀପଦେ ଏହି ବୈଷ୍ଣବଗୋଷ୍ଠୀ ଜାଣି ନ କରୁଥିଲେ ଓ ନୃତ୍ୟ କରୁଥିଲେ । ଜାଣି ନ ବେଳେ ଶ୍ରୀଚୈତନ୍ୟ ଓ ଶ୍ରୀମୁକ୍ତ ପଦ ଗାନକର ନୃତ୍ୟ କରାଯାଇଥିଲା; କିନ୍ତୁ କେତେକ ଓଡ଼ିଆ ଜାଣି ନ ଗୀତ ମଧ୍ୟ ଗାନ କରାଯାଇଥିଲା । କାରଣ ସାଧାରଣ

ନୂତନ ଅଧ୍ୟାୟ

ନୀଳାଚଳର ଲକ୍ଷ୍ମଣୋଷ୍ଠୀ	॥	ଉଡ଼ି ପାରୁଣେଶ ବସନ୍ତ	୧
ରାମ ରାମ୍ଭ ଦେ ମୁଖ୍ୟ ଏଥ	॥	ପ୍ରଭୁ ପ୍ରମୀ ମଧ୍ୟେ ବସନ୍ତ	୨
ବଳରାମ ଦେ ପ୍ରମୀ ପାଶେ	॥	ଅନନ୍ତ ଅରୁଣ ଯଶୋବନ୍ତେ	୩
ସୁରୁପ ରାଜନାଥ ଦାସ	॥	ଅଟନ୍ତି ପଣ୍ଡିତ ବିଶେଷ	୪
ସାବିତ୍ରୀମ ମଧ୍ୟେ ବସନ୍ତ	॥	ଶାସ୍ତ୍ର ବସ୍ତ୍ରର ସେ କରନ୍ତି	୫
ବୃନ୍ଦାବନରୁ ରୂପ ଆନେ	॥	ରାଜାର ଅଙ୍କ ବସ୍ତ୍ରବଳିସେ	୬
ରୂପ ଦେଖାଇଲେ ନାଟକ	॥	ପ୍ରଭୁ ବୋଲଇ ପଡ଼ିବାତ	୭
ଲକ୍ଷ୍ମଣୋଷ୍ଠୀରେ ଆସି ହେଲେ	॥	ନାଟକ ରୂପ ଦେଖାଇଲେ	୮
ପ୍ରଭୁ ସେ ରାମ ରାମ୍ଭ ଦେଲେ	॥	ପଞ୍ଚଶ କରହୋ ବୋଇଲେ	୯

କନକା ସମ୍ପଦ ବୁଝି ନ ଥିଲେ । ଏହିଭଳି ଏକ ଓଡ଼ିଆ ଗୀତିକ ଗୀତିକ
ଏଠାରେ ଉଦ୍ଧାର କରାଯାଇଛି । ଏହାର ଲେଖକ ପ୍ରମୀ କରନ୍ନାଥ ଦାସ ।

ଅରେ ଅରୁଣାକନ୍ଦୁକ କନେକ ଶିଖ୍ୟ ରାମଚନ୍ଦ୍ର ପୁରୁଷ ଏହି ଗୋଷ୍ଠୀକୁ
ନିମନ୍ତ୍ରଣ କରିନେଇଥିଲେ ଜଙ୍ଗରପୁରପାଟଣାକୁ (ଆଧୁନିକ ସାରଳା ଚଣ୍ଡୀ
ପୀଠ ଝଙ୍କଡ଼କୁ) ସେଠାରେ ଗୀତିକ କରାଯାଇ । ସାରଳା ଚଣ୍ଡୀଙ୍କ
କ୍ଷେତ୍ରରେ ପଞ୍ଚସଖା ଓ ଶ୍ରୀଚୈତନ୍ୟ ଗୀତିକ କରାଥିଲେ । ସାରଳା ଚଣ୍ଡୀଙ୍କ
ଦଶନରେ ଏମାନଙ୍କର ରାଧାସୁବଳୀତ ହୋଇଥିଲା । ଏହି ସ୍ଥାନଟି ବଡ଼
ପୁରସ୍ୟ ଓ ଅନ୍ୟତମ ପ୍ରଧାନ କ୍ଷେତ୍ରରୂପେ ସ୍ୱୀକୃତି ହୋଇଥିଲା ।

୧-୧୭ ନୀଳାଚଳର ଲକ୍ଷ୍ମଣୋଷ୍ଠୀ ସମ୍ପର୍କରେ ବିବରଣୀ ଏଠାରେ ପ୍ରଦତ୍ତ ।
ଲକ୍ଷ୍ମଣୋଷ୍ଠୀ ମନ୍ଦିର ଉତ୍ତର ପାର୍ଶ୍ୱରେ ନିର୍ମଳ ମଣ୍ଡପରେ ପ୍ରତ୍ୟହ ସ୍ୱେଦିଲେ ।
ରାମ ରାମଚନ୍ଦ୍ର ଏଥର ମୁଖ୍ୟ ଥିଲେ । ଶ୍ରୀଚୈତନ୍ୟ ଓ ପ୍ରମୀ କରନ୍ନାଥ
ଦାସ ଏହି ଗୋଷ୍ଠୀର ମଧ୍ୟ ଭାଗରେ ଆସନ ଗ୍ରହଣ କରୁଥିଲେ । ବଳରାମ
ଦାସ, ପ୍ରମୀ କରନ୍ନାଥ ଦାସଙ୍କ ପାର୍ଶ୍ୱରେ ବସୁଥିଲେ । ଅନନ୍ତ, ଅରୁଣ,
ଯଶୋବନ୍ତ ସୁରୁପ ଦାମୋଦର, ରାଜନାଥ ଦାସ ପ୍ରମୁଖ ବିଶିଷ୍ଟ ବୈଷ୍ଣବ-
ମାନେ ଲକ୍ଷ୍ମଣୋଷ୍ଠୀରେ ପ୍ରତ୍ୟହ ବସୁଥିଲେ । ରାଜନାଥ ଦାସ ଗୋଷ୍ଠୀର
ଶେଷ ପକ୍ଷୀ, ନୀଳାଚଳରେ ଥିବା ଏଥିରୁ କଟାଯାଏ । ବାସୁଦେବ
ସାବିତ୍ରୀମ ଲକ୍ଷ୍ମଣୋଷ୍ଠୀର ମଧ୍ୟ ଭାଗରେ ବସି ଆବଶ୍ୟକତାବୁଦ୍ଧାରେ ଶାସ୍ତ୍ରୀୟ

ସ୍ବୟଂ ବୋଇଲେ ପଦ ଶ୍ଳୋକ	॥ କବିତ୍ବ ପରମାଣିବାକ	୧୦
ରୂପ ପଦ୍ମ ଶ୍ଳୋକ ଯେତେ	॥ ନାଦୀରୁ ସ୍ବୟଂ ମାନ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତେ	୧୧
ସ୍ବୟଂ ବୋଇଲେ ରୂପେ ଧୃତି	॥ କବିତ୍ବ ତୋର ଅମୃତ ହିଁ	୧୨
ଏତେକ ରସ ନାଟ କଲୁ	॥ କବିତା ରସ ଅସ୍ବାଦକୁ	୧୩
ତୋର ନାଟକ ଯେ ବିଶେଷ	॥ ପ୍ରକାଶ ହେଉ ସର୍ବଦେଶ	୧୪
ବିଦଗ୍ଧ ମାଧବ ଏ ନାଟ	॥ ଲେଖକେ ହେଲୁଟି ପ୍ରକଟ	୧୫
ରୂପ ରହିଲେ ରାମାୟଣେ	॥ ଗମନ୍ତି କାର୍ତ୍ତିକ ପ୍ରବେଶେ	୧୬
ରସନାଥ ରୂପ ସଙ୍ଗତେ	॥ ଗଲେକ ବୃନ୍ଦାବନ ପଥେ	୧୭
ସ୍ବରୂପ ସେହୁ ଏଥେ ରହି	॥ ଅନେକ କଷ୍ଟ ସେ ଭୋଗର	୧୮

ପିତାନ୍ତ ପ୍ରକାଶ କରୁଥିଲେ । ଗୁଣାଙ୍କ ଚଉବିଲିପି ଅଙ୍କ = ଶ୍ରୀ: ୧୫୩ ।
 ବୋଧହୁଏ ଜଳର ମାଧର ରଥଯାତ୍ରା ବେଳେ ରୂପ ଗୋସ୍ବାମୀ ବୃନ୍ଦାବନରୁ
 ଆସି ନୀଳାଚଳରେ ପହଞ୍ଚିଲେ । ରୂପ ତାଙ୍କ ରଚିତ ନାଟକ ପୋଥି
 ଚୈତନ୍ୟଙ୍କୁ ଦେଖାଇଲେ । ଚୈତନ୍ୟଙ୍କ ନିର୍ଦ୍ଦେଶରେ ରୂପ ତାଙ୍କ
 ନାଟକକୁ ଇଷ୍ଟଗୋଷ୍ଠୀରେ ଉପସ୍ଥାପିତ କଲେ ଏବଂ ସ୍ବୟଂ ରାମାନନ୍ଦ ରୂପଙ୍କୁ
 ଶ୍ଳୋକ ଆବୃତ୍ତି କରିବା ପାଇଁ ନିର୍ଦ୍ଦେଶ ଦେଲେ ଓ ଅନେକ ପ୍ରଶ୍ନ ପଚାରିଲେ ।
 ରୂପ ସେ ସବୁ ପ୍ରଶ୍ନର ସନ୍ତୋଷଜନକ ଉତ୍ତର ଦେଲେପରେ ସ୍ବୟଂ ରାମାନନ୍ଦ
 ଏହି ନାଟକର ଧ୍ୟାନେଷ୍ଟ୍ର ପ୍ରକାଶ କଲେ ଏବଂ ରୂପଙ୍କ କବିତ୍ବ ବାସ୍ତବରେ
 ଅମୃତର ଧାର ବୋଲି ଘୋଷଣା କଲେ । ତା'ପରେ ଏ ନାଟକର ଫୁଲ
 ଓ ପ୍ରସାର ହଟିଲା । ନୀଳାଚଳର ପଣ୍ଡିତମାନଙ୍କ ଦ୍ବାରା ପଢ଼ାଯିବ ନ ହେଲେ
 କୌଣସି କାବ୍ୟକୁଳ ଲେଖକେ ପଢ଼ିବର ସୁଯୋଗ ପାଇ ନ ଥିଲା । ରୂପ
 ଗୋସ୍ବାମୀଙ୍କ ରଚିତ 'ବିଦଗ୍ଧ ମାଧବ' ନାଟକ ସୁଦ୍ଧର ଇଷ୍ଟଗୋଷ୍ଠୀ ଦ୍ବାରା
 ପଢ଼ାଯିବ ହେଲେପରେ ଏବଂ ସ୍ବୟଂ ରାମାନନ୍ଦ ରୂପଙ୍କ କବିତ୍ବକୁ ଉଚ୍ଛ୍ବସିତ
 ପ୍ରଶଂସା କଲେପରେ ଏହା ଲେଖକେ ଫୁଲିବ ହେଲା । ରୂପ ଗୋସ୍ବାମୀ
 ଶ୍ରୀ: ୧୫୩ର ରଥଯାତ୍ରାରୁ ଆସି ଏଠାରେ ରାମାୟଣ ରହିଲେ ଏବଂ କାର୍ତ୍ତିକ
 ପ୍ରବେଶରେ ସେ ଏଠାରୁ ବୃନ୍ଦାବନକୁ ପ୍ରତ୍ୟାବର୍ତ୍ତନ କଲେ । ରସନାଥ
 ଧ୍ୟାନ ଗୋସ୍ବାମୀ ରୂପଙ୍କ ସହୁତ ବୃନ୍ଦାବନ ଗଲେ ।

୧୮-୨୭ ନୀଳାଚଳରେ ସ୍ବରୂପ ଦାମୋଦର ବରବର ଶ୍ରୀଚୈତନ୍ୟଙ୍କ ସହୁତ କାଶୀ-
 ମିଶ୍ରଙ୍କ ଗନ୍ତ୍ରୀରେ ରହିଥିଲେ । ସେ ଅନେକ କଷ୍ଟ ଭୋଗ କରୁଥିଲେ ।
 ସେ ସର୍ବଦା ଶୁଦ୍ଧ ଭୋଗରେ ପୀଡ଼ିତଥାଇ ଯନ୍ତ୍ରଣା ଭୋଗୁଥିଲେ । ମାତ୍ର ଶୁକୁ
 ଏକାଦଶୀରେ କାଶୀ ମିଶ୍ରଙ୍କ ଗନ୍ତ୍ରୀରେ ତାଙ୍କର ତାଳ ହେଲା । ଏହା
 ବୋଧହୁଏ ଶ୍ରୀ: ୧୫୩ର ଫିବ୍ରୁଆରୀ ମାସ ହେବ । ଅନନ୍ତ, ଅନ୍ୟତ,
 ଯଶୋବନ୍ତ ଓ ତତ୍ତ୍ବ ମାଧବ ପଞ୍ଜନାୟକ ମିଳିତ ହୋଇ ଯନ୍ତ୍ରଣାରେ ତାଙ୍କ

ଶ୍ରୀମଦ୍ଭଗବତ୍ ଏ ବେଞ୍ଚର	॥	କରଇ ସେହୁ କଲବଳ	୧୧
ମାସ ଶୁକ୍ଳ ଏକାଦଶୀରେ	॥	ଦେହବନ୍ଧା ତା ଗନ୍ତି ଗରେ	୧୦
ଅନନ୍ତ ଅଚ୍ୟୁତ ମିଳିଲୁ	॥	ସନ୍ତୋଷକୁ ହୃଦାଶିଲୁ	୧୧
ନେଲୁ ସେ ଶବ ସମୁଦ୍ରକୁ	॥	ଭସାଇଦେଲୁ ସେ ସଞ୍ଜକୁ	୧୨
ପ୍ରଭୁ ମୁଖ କଥା ନଷ୍ଟ ରେ	॥	ରାସ୍ତା ସେ ଅନ୍ତ ଚ ହୋଇଲେ	୧୩
ତୁମ୍ଭୀ ବଳରାମ ସମେତେ	॥	ଦୁଃଖ ସେ ତହିଁ କଲେ ତେତେ	୧୪
ଗଦାଧରେ ପ୍ରଭୁ ହକାରେ	॥	କଲ ରୁ ଏଥୁଟି ଗୌଡ଼ରେ	୧୫
ସ୍ବର୍ଗ ଏଥେ ମାରାକଲ	॥	ଜଣାଅ ଭଗବତ୍ ଭଲ	୧୬
ଗଦାଧର ସେ ଗଲେ ଗୌଡ଼େ	॥	ଫରୁଷ ମାସ ପଶନ୍ତରେ	୧୭
କଲରାମ ସେ ସୁପଣିତ	॥	ବେଦାନ୍ତ ଶାସ୍ତ୍ର ମତରତ	୧୮
ରଞ୍ଜିତ ସେହୁ ରାମାୟଣ	॥	ଭଗବତ ଗୀତା ଖୋଣ	୧୯
ବ୍ରହ୍ମଜ୍ଞାନେଶ ମନ୍ତ୍ର ଦୃଢ଼	॥	ଭଗତ ସାହାସେ ନିବାଡ଼	୨୦
ସଦା ଜାଣିନ ସେ କରଇ	॥	କହୁ ନ କହୁ କାହାକଲ	୨୧
ଭଜଇ ନାମ ଅନର୍ଗଳା	॥	ମରଣ କାଳ ଆସି ହେଲ	୨୨
ବୋଇଲ ଅନ୍ନ ଗ୍ରହବର୍ତ୍ତ	॥	ଧର୍ମେ ତପସ୍ବରା କହୁ	୨୩
ବସଇ ସିଂହାସ ମନ୍ତ୍ରନେ	॥	ଫରୁଷ ଶୁକ୍ଳ ନିଶିଦିନେ	୨୪
ପିଣ୍ଡ ପରାଣ ଉଡ଼ିଯାଇ	॥	ବୃକ୍ଷେକ ଭଞ୍ଜିଲ ପଡ଼ଇ	୨୫
ପ୍ରଭୁ ତୁମ୍ଭୀ ସେ ସନ୍ତୋଷକୁ	॥	କରାଇ ଅଚ୍ୟୁତ ଅନନ୍ତ	୨୬
ରାମ ରାସ୍ତା ସେ ଆସି ହେଲେ	॥	ସରବେ ଗୁଣ ସୁମରଲେ	୨୭
ଜଗନ୍ନାଥର ପ୍ରିୟ ସେହୁ	॥	ଜଗନ୍ନାଥ ଅବେ ମିଶଇ	୨୮
ସୋମୋଦ୍ର ତଟେଶ ବାଳର	॥	ପୋତାଇଲେ ଶବ ରାସିର	୨୯
ଭଗବେ ଶୁଣିଲେ ବାରତା	॥	ଅଶ୍ରୁ ଉତ୍ତାଳ ଅଧୋମଥା	୩୦
ପ୍ରଭୁ ସୁମୀ ସେ ନ ଛାଡ଼ିଲେ	॥	କାହାରେ କଥା ନ ବୋଇଲେ	୩୧

ଶବକୁ ସମୁଦ୍ରରେ ନେଇ ଫୋପାଡ଼ି ଦେଇଆସିଲେ । ଏହା ବୋଧହୁଏ ସ୍ବରୂପ ଦାମୋଦରଙ୍କର ଶେଷ ଲକ୍ଷଣ ଥିଲା । ଏହୁ ମୃତ୍ୟୁରେ ଶ୍ରୀଚୈତନ୍ୟ, ରାସ୍ତା ରାମାନନ୍ଦ, ଜଗନ୍ନାଥ ଦାସ ଓ କଲରାମ ଦାସ ବହୁତ ଦୁଃଖ କଲେ । ତୋଟା ଗୋପୀନାଥ ସୁକଳ ଗଦାଧର ପଣ୍ଡିତଙ୍କୁ ତଳାଇ ଶ୍ରୀଚୈତନ୍ୟ ତାଙ୍କୁ ଗୌଡ଼ରେ ଯାଇ ଏ ବାଉଁଶ ଜଣାଇବାକୁ ପଠାଇଦେଲେ । ଫରୁଷ ମାସ ଆରମ୍ଭରେ ଗଦାଧର ପଣ୍ଡିତ ଗୌଡ଼କୁ ଗଲେ । ସେ ଆଉ ଜଳାଳରକୁ ଫେରିଆସିବାର ବର୍ଣ୍ଣନା ନାହିଁ ।

୨୮-୨୯ ପଞ୍ଚସଖା ଅନ୍ତର୍ଗତ କଲରାମ ଦାସ ସୁପଣିତ ଥିଲେ । ବେଦାନ୍ତ ଶାସ୍ତ୍ର ଚର୍ଚ୍ଚାରେ ତାଙ୍କର ମନ୍ତ୍ର ଦୃଢ଼ ଥିଲା । ସେ ‘ବେଦାନ୍ତସାର ରୁପ୍ରଗୀତା’

ଶୁଣେ ସୁଜନେ ମନଦେଇ	॥ ପ୍ରଭୁ ଯେ ଅଟେ ସୁଖଦେହ	୪୨
ପ୍ରଭୁର ଅଟେ ଶୁଦ୍ଧ ଦେହ	॥ କାଳେ ଯେପରି ଗଲ ଯୁଦ୍ଧ	୪୩
ଏକ ଦିନକେ ନୃତ୍ୟ କଲ	॥ ଉଦାମ ଭାବ ନ ପ୍ରତିଲ	୪୪
ଖୋଲ ଭରତାଳ ପହୁତ	॥ ପାଦ ଚାଲଇ ଅବରତ	୪୫
ବାଟେ ଲଟାଏ ପଡ଼ିଥିଲ	॥ ଚଢ଼ିକ ଦୃଷ୍ଟି ତା ନ ଥିଲ	୪୬
ବାଳିଲ ବାମ ବୃତ୍ତାଙ୍ଗୁଷ୍ଠି	॥ ରୁଧିର ବୋଇ ନିକଟି	୪୭
ପାଦ ଖଞ୍ଜାଇ ମୋଡ଼ିହେଲ	॥ ଗଲଗାଳି କଲେ ପଡ଼ିଲ	୪୮
ସ୍ତମ୍ଭୀ ସେ ଚାଣୀଶ୍ଵର ମିଶ୍ର	॥ ଯଶୋବନ୍ତ ଶ୍ରୀବତ୍ସ ଅନନ୍ତ	୪୯
ସଙ୍ଗେ ହୋଇଣ ଏକମେଳ	॥ ପ୍ରଭୁକୁ ପମ୍ପାଲେ ଭୁତଲ	୫୦
ପ୍ରଭୁ ଯେ ହୃଦୟନ ହୋଇ	॥ ତଳେ ପଡ଼ିଛୁ ଚେତନାହିଁ	୫୧
ପ୍ରଭୁକୁ କାହେ ଟେକିନେଲେ	॥ ରୁକୁଣୀ ଅମାବାସ୍ୟା ସାୟଂକାଳେ	୫୨
ଉଦର ପାରୁଣି ମଣ୍ଡପେ	॥ ଶୁଆଇ ଦେଲେ ଚିତାଟୋପେ	୫୩
ନାସାରୁ ଅନିଳ ବୋହଇ	॥ ଚନ୍ଦ୍ର ମୁଖିଣ ପଡ଼ିଆଇ	୫୪
ମୁଖେଣ ପଲ୍ଲବ ପିଞ୍ଚନ	॥ କେତେବେଳେକେ ଧୃଦେଈନ	୫୫
ଚନ୍ଦ୍ର ମେଳଇଣ ରୁଦ୍ଧିଲ	॥ ପିଣ୍ଡେ ପରଶ ପ୍ରବେଶିଲ	୫୬
ସକଳ ହୋଇଲେ ହରଷ	॥ ସ୍ତମ୍ଭୀ ହେଉନ ପ୍ରଭୁ ମୁଖ	୫୭
ବୋଲଇ ପ୍ରଭୁ କଥା କହୁ	॥ ପିଣ୍ଡେ ମୋହର ପ୍ରାଣ ଦଥ	୫୮

ରଚନା ଭରସା ଏହାର ପ୍ରମାଣ । ସେ ରାମାୟଣ ରଚନା କରି ଆପଣାଇ ଭକ୍ତିନିଷ୍ଠା ପ୍ରକାଶ କରିଥିଲେ । ଭରବତ ଗୀତା ବ୍ୟାଖ୍ୟା କରି ସେ ଓଡ଼ିଆ ଭାଷାରେ ତାହା ପ୍ରକାଶ କରିଥିଲେ । ଭକ୍ତି ଶାସ୍ତ୍ରରେ କାଙ୍କର ପାରଦର୍ଶିତା ଥିଲା । ବ୍ରହ୍ମଜ୍ଞାନରେ ତାଙ୍କର ଜ୍ଞାନଗାମ୍ଭୀର୍ଯ୍ୟ ପ୍ରତଟିତ ଥିଲା । ସବଦା ନାମ ଜାଣିନରେ ତାଙ୍କର ସମୟ କଟୁଥିଲା । ମୃତ୍ୟୁକାଳ ଉପସ୍ଥିତ ହେବାର ଜାଣି ସେ ଚଣ୍ଡଳ ରହିଲେ; ତାହା ପହୁତ ବଶେଷ କଥାବାଚ୍ଛା କଲେନାହିଁ । ସେ ଅନ୍ନ ପ୍ରତିଦେଲେ । ଆତ୍ମହତ୍ୟାରେ ମୌନବ୍ରତ ଅବଳମ୍ବନ କରି ଦେହ-ତ୍ୟାଗର ସଙ୍କଳ୍ପ ନେଇ ସେ ନିର୍ବେଦ ଭାବରେ ବସି ରହିଲେ । ଫାଲ୍‌ଗୁନ ଶୁକ୍ଳ ଦଶମୀ ଦିନ ତାଙ୍କ ପିଣ୍ଡରୁ ପ୍ରାଣବାୟୁ ଉଡ଼ିଗଲା । ଏହା ଖ୍ରୀ: ୧୫୩୩ ମାର୍ଚ୍ଚ ମାସ (ବୋଧଦ୍ଧ ଏ ୨୭ ତାରିଖ) । ସମୁଦ୍ରତଟ ବାଲିରେ ତାଙ୍କ ଶବକୁ ପୋତି ଦିଆଗଲା ।

୪୨-୭୭ ଶ୍ରୀଚୈତନ୍ୟ ଥିଲେ ସୁଖଦେହ । ତାଙ୍କ ଶରୀର, ଶୁଦ୍ଧ ଶରୀର । ତାହା ଯେପରି ଯୁଦ୍ଧ ହେଲା, ତାହାର ଦବରଣୀ ଏଠାରେ ପ୍ରଦତ୍ତ । ସେ ଦିନେ ଉଦାମ ଭାବରେ ନୃତ୍ୟ କଲବେଳେ ବାଟରେ ପଡ଼ିଥିବା ଖଣ୍ଡେ ଲଟା ଉପରେ ତାଙ୍କ ବାମ ପାଦ ପଡ଼ିଗଲା । ବାମ ବୃତ୍ତାଙ୍ଗୁଷ୍ଠିରେ ଯିତ ହୋଇ

ତାଳେ ପାଷ୍ଟାମ ହେଲ ପ୍ରଭୁ	॥	ଗଲେ ସେ ଆନୁ ଲେବ ପବୁ	। ୫୧ ।
ରଜନୀ ପହରତ ବେଳେ	॥	ରାମ ରାୟ ସେ ବେଳେ ହେଲେ	। ୫୦ ।
ମନ୍ଦିରେ ବାଜେ ଖୋଲ ତାଳ	॥	ଗୁରୁ ଗନ୍ଧାର ନାଦଶେଳ	। ୫୧ ।
ପ୍ରଭୁ ବୋଲଇ ମୋତେ କଥ	॥	ଦେଖିବ ନୃତ୍ୟ ଶରୀର	। ୫୨ ।
ମାତ୍ରକ ପାଦ ନ ପଡ଼ଇ	॥	ପ୍ରମୀ ବସାଇ କର ଦେଇ	। ୫୩ ।
ବୋଇଲେ ପ୍ରଭୁ ତୁ ନ ଚଳ	॥	ଏ ଆନେ ବସ ରୁ କିଶଳ	। ୫୪ ।
ପାଦେ ତୋ ବ୍ୟଥା ଉପକାତ	॥	ନ ଚଳ ଏଥୁ ଏକହାତ	। ୫୫ ।
ତୋହରେ ପାନ ଭୋଜନାଇ	॥	ମୁଁ ଏବ ତୋରେ କଥୋଗାଇ	। ୫୬ ।
ଏମନ୍ତ ଗଲ ରାସିତାଳ	॥	ପ୍ରଭୁକ ଆସି ହେଲ ଠଳ	। ୫୭ ।

ଭକ୍ତ ହେଲ । ବାମ ପାଦର ଖଣ୍ଡା ମୋଡ଼ି ହୋଇଗଲ । ସେ ଗଲାରେ ଗଜନ କବ୍ ତଳେ ପଡ଼ିଗଲେ । ଏହା ରୁକ୍ମିଣୀ ଅମାବାସ୍ୟା ବା ଦୈଶାଖ ଅମାବାସ୍ୟାର ସନ୍ଧ୍ୟା ସମୟ । ଏହି ସନ୍ଧ୍ୟାର ଜାହ୍ନବେ ଜଗନ୍ନାଥ ଦାସ, କାଶୀଶ୍ଵର ମିଶ୍ର, ସତ୍ୟବାଦୀ ଦାସ, ଶ୍ରୀଧର, ଅନନ୍ତ ପ୍ରମୁଖ ଉପସ୍ଥିତ ଥିଲେ । ଶ୍ରୀଚୈତନ୍ୟ ତଳେ ପଡ଼ି ଅଚେତ ହୋଇଗଲେ । ଉପସ୍ଥିତ ଦୈଶ୍ଵକମାନେ ତାଙ୍କୁ ଚକ୍ର ଟେକିନେଇ ମନ୍ଦିର ଉତ୍ତରପାର୍ଶ୍ଵ ମଣ୍ଡପରେ ଚିତ୍ରତର ଶୁଆଣ ଦେଲେ । ମୁହଁରେ ଜଳ ସିଂହାରୁ କେତେ ସମୟ ପରେ ତାହାର ଚେତା ହେଗଲା । ଉପସ୍ଥିତ ସମସ୍ତେ ଅଶ୍ରୁ ହେଲେ । କିନ୍ତୁ ସମୟ ପରେ ସେ ଚିତାବାହୁଁ କଲେ । ଲୋକେ ସେଠାରୁ ଧୀରେ ଧୀରେ ଚାଲିଗଲେ । ମନ୍ଦିରରେ ସନ୍ଧ୍ୟାର ଜାହ୍ନବ ଖୋଲ କଢ଼େଇନାଦ ଶୁଭିକାରୁ ଚୈତନ୍ୟ ମନ୍ଦିରକୁ ଫିକାକୁ ଚାଲିଲେ । ମାତ୍ର ସେ ସେହି ସ୍ଥାନରୁ ଉଠି ଠିଆ ହୋଇପାରି ନ ଥିଲେ । ଜଗନ୍ନାଥ ଦାସ ତାଙ୍କୁ କହିଲେ—ତୁମେ ନିଶ୍ଚଳ ହୋଇ ଏଠାରେ ଲହ । ତୁମ ପାଦରେ ବ୍ୟାଧାତ ହୋଇଛି—ମୁଁ ତୁମକୁ ଏଠାରେ ଖାଦ୍ୟସାମଗ୍ରୀ ସବୁ ସୋଗାଢ଼ ରୂମର ଶୁଣ୍ଠି ପା ଚାଲି ।

୭୭-୧୦

ତା' ଆରତନ ସକାଳେ 'ଦୈଶାଖ ଶୁକ୍ଳ ପ୍ରତିପଦା' ଦେଖାଗଲା, ପ୍ରଭୁଙ୍କ ଶରୀରରେ ଖୁବ୍ ଉତ୍ତାପ ଅଛି । ଫାଶରେ ଦେଖିଲ ବେଳକୁ ପାଦ ଡାଲି-ସାଲି ଓ ବାମ ପାଦର ଆଙ୍ଗୁ ଠି ପୀଡ଼ା ଦେଉଛି । ଶୁଣିଲେ ଜଗନ୍ନାଥ ଦାସ ପାଣି ଗରମ କରି ସେଥିରେ କରୀଆ ବୁଡ଼ାଇ ପ୍ରଭୁଙ୍କ ପାଦରେ (ସେତ) ଦେଲେ । ପୀଡ଼ା ସାମୟିକ ଭାବରେ ଲସକ ହେବାର ଜଣାଗଲେ ମଧ୍ୟ ରାତିକୁ ଶରୀରର ଉତ୍ତାପ ନ ଗୁଡ଼ିଲନାହିଁ ବରଂ ସମୁଦାୟ ଶରୀରରେ କମ୍ପନାତ ହେଲା । ସ୍ଵାମୀଙ୍କୁ ପ୍ରଭୁ କହିଲେ—ତୁ ଥିଲେ ମୋର ତାଳ ହେବନାହିଁ । ତୋ ସହ ମୁଁ ପ୍ରତିପାରିବି ନାହିଁ । ଇଶ୍ଵରଙ୍କ ଇଚ୍ଛା ହିଁ ମନୁଷ୍ୟ ଜୀବନରେ ପୂର୍ଣ୍ଣବିପ୍ରାପ୍ତ ହୁଏ । ଫସାରରେ ଯେଉଁମାନେ ଶସ୍ତ୍ର ଲକ୍ଷ ବା ହରି ସେବକ,

ପ୍ରଭୁର ଶରୀର ତପତ	॥ ଯେହନ ଯାନ ଖଳୁଟୁ	୭୮
ପଞ୍ଚକ ପାଦ ଫୁଲଗଳ	॥ ବାମ ଅଂଶୁଷ୍ଟି ଶୀତା ଦେଲ	୭୯
ସୁମୀ ଯେ ଜଳ ତପତାଳ	॥ ତାତହିଁ କଣିଆ ବୁଢ଼ାଇ	୮୦
ପ୍ରଭୁର ବାମପାଦେ ଦେଲ	॥ ଝୁସୁମ ହେଲ କି ବୋଲଲ	୮୧
ତାତଲ ଚଣିଆ ଉତ୍ତମ	॥ ପାଇଣ ଶାନ୍ତି କଲ ମନ	୮୨
ତେବେହେଁ ତାତ ନ ଗୁଡ଼ିଲ	॥ ରାହନେ ଅଙ୍ଗ କମ୍ପ ଦେଲ	୮୩
ସୁମୀକୁ ଦୋଇଲ ସମ୍ଭାଳ	॥ ରୁ ଅଲେ ମୋର ନାହିଁ କାଲ	୮୪
ତୋ ସଙ୍ଗ ମୁଁ କି ଗୁଡ଼ିବୁ	॥ ହରିର ଇଚ୍ଛା ପୁଣି ହୋଇ	୮୫
ହରି ସେବକେ ଘେତେ ଭବେ	॥ ତାଙ୍କର ମୁଖ ନୋହେ ଲବେ	୮୬
ରୁ ଜଗନ୍ନାଥର ସେବକ	॥ ସେବକ ମୁଁ ତୋ ଅବବେତ	୮୭
ସେବା ପାଇଲ ତୋର ହାସ୍ତ	॥ ଜାଣିବ ସବୁ ଜଗନ୍ନାଥ	୮୮
ତା ବନା ଗତି ଆଶ୍ରୟାନ୍ତ	॥ ପ୍ରାଣୀର ଅର୍ଥ ନିବାରଣ	୮୯
ରଖାଇ ଆପଣା ଚରଣେ	॥ ମୋତେ କି ନେବ ନିଜାଧାମେ	୯୦
ରୁ ସୁମୀ ମୋହର ପରାଣ	॥ ସୁଜ୍ଞାନ ପଣ୍ଡିତ ସୁନାଣ	୯୧
ଭଗତି ବାଟ ବଢ଼ାଇଲୁ	॥ ସଖ୍ୟରେ ମୋତେ ବଢ଼ାଇଲୁ	୯୨
ତୋତେ ଗୁଡ଼ି ମୁଁ ପିବିକାହିଁ	॥ ତୋ ପିତା ବାଟ ଅବ ଗୁଡ଼ି	୯୩
ପ୍ରଭୁର ନୟନେ ଲେଚକ	॥ ସୁମୀ ହେରଇ ପ୍ରଭୁମୁଖ	୯୪
ଲେଚକେ ଲେଚକ ମିଶିଲ	॥ ତପତ ପ୍ରବାହ ବୋହଲ	୯୫
ସୁମୀ ଅଛଇ ପାଖେ ପାଖେ	॥ ସେବକ ପ୍ରଭୁକୁ ନିରେଖେ	୯୬

ସେମାନଙ୍କର କାଳ ହୁଏନାହିଁ । ରୁ ଜଗନ୍ନାଥର ସେବକ, ମୁଁ ତୋର ସେବା କରିବା କଥା । ମାତ୍ର ବିଚିତ୍ର କଥା ଯେ ମୁଁ ତୋ ହାତରୁ ସେବା ପାଇଲି । ଭଗ୍ନର ହିଁ ମୂଳକ ବିଷୟର ସଂସମୟ ହେଁ । ମୋତେ ତାଙ୍କ ଚରଣରେ ଆଶ୍ରୟ ଦେବାପାଇଁ ସେ ପ୍ରର୍ଥନାକୁ ନେବେ କି ଅବା ! ହେ ସୁମୀ— ରୁମେ ମୋର ପ୍ରାଣ ସ୍ବରୂପ, ରୁମେ ଜ୍ଞାନ, ପଣ୍ଡିତ, ତତ୍ତ୍ବବେଦୀ । ରୁମେ ମୋତେ କେବଳ ଭକ୍ତ ମାର୍ଗ ଶିଖାଇଲ ନୁହେଁ, ନିବିଡ଼ ସଖ୍ୟରେ ମୋତେ ବାହୁରିଣି । ମୁଁ ଆଗେ ଗୁଲିଗଲେ ମଧ୍ୟ ରୁମେ ପିତାବାଟକୁ ଅନାଇ ରହୁଥିବ । ପ୍ରଭୁ ଓ ସୁମୀ ଭକ୍ତସୂକ୍ଷ୍ମ ଚକ୍ଷୁରେ ଲେଚକ । ସୁମୀ ବରାବର ପାଖେ ପାଖେ ରହି ପ୍ରଭୁଙ୍କର ସେବା କରୁଥିଲେ । ସାଧୁ ନାଥ ଯେପରି ଆପଣାର ପ୍ରାଣପ୍ରିୟ ପତିଙ୍କ ସେବା କରୁଥାଏ, ଜଗନ୍ନାଥ ଦାସ ମଧ୍ୟ ସେହିପରି ମନପ୍ରାଣ ତାଳି ଶ୍ରୀଚୈତନ୍ୟଙ୍କର ସେବା କରୁଥିଲେ । ଅସ୍ଥୟ ତୃଷ୍ଣା (ବୈଶାଖ ଶୁକ୍ଳ ତୃତୀୟା) ବ୍ରାହ୍ମ ମୁହୂର୍ତ୍ତରେ ପ୍ରଭୁଙ୍କ ପିଣ୍ଡରୁ ପ୍ରାଣବାୟୁ ଉଡ଼ିଗଲା ।

ସାଧୁ ନାଶର ଭବ ବହୁ	॥ ସେବେ ପିତୁକୁ ପ୍ରାଣ ଦେଇ	। ୮୭ ।
ଦେହ ଚପଟ ନ ଗୁଳି	॥ ସରବ ଅଙ୍ଗ ଫଳିଯାଇ	। ୮୮ ।
ଅନ୍ଧସ୍ତ ଚିତ୍ତସ୍ତା ସ୍ବଦେଶ	॥ ଚନ୍ଦନ ନାଳ ଅବକାଶ	। ୮୯ ।
ଦ୍ରାଘ ମୁହୂର୍ତ୍ତ ଅସି ଦେଲ	॥ ପ୍ରଭୁର ପିଣ୍ଡ ପ୍ରାଣଗଲ	। ୯୦ ।
ଏକା ସେ ଜଗନ୍ନାଥ ଦାସ	॥ ମନ୍ଦିରେ ଅସ୍ତ୍ର ତାର ପାଶ	। ୯୧ ।
ଭଜ ସ୍ବରରେ କାନ୍ଦୁ ଥାଇ	॥ ଭୋ ପ୍ରଭୁ କେଣେ ଗଲୁ ରୁହ	। ୯୨ ।
ନୟନୁ ଝରଇ ଲେଚକ	॥ ତନ୍ମାଳ ପ୍ରଭୁର ଶ୍ରୀଅଙ୍ଗ	। ୯୩ ।
ଶବଟି ତଳେ ଶୁଆଇଛୁ	॥ କାନ୍ଦୁଛୁ ହୋଇଣ ନିମିଷି	। ୯୪ ।
ତାତ ଅସିଣ ରାବଦେଲା	॥ ଚନ୍ଦ୍ରଦିନ ସେ ଉଜଲିଲା	। ୯୫ ।
ପ୍ରଭାତ ଅବକାଶ ବେଳ	॥ ମନ୍ଦିର ଅଛଇ ନିଶ୍ଚଳ	। ୯୬ ।
ସେବକ ଜଣ ଦୁଇ ଏକ	॥ ମନ୍ଦିରେ ଦେଲେ ଉପଗତ	। ୯୭ ।
ସ୍ତ୍ରୀ ବୋଇଲା ବେରେ ଯାଅ	॥ ରାମ ରାମରେ ଜଣାଅ	। ୯୮ ।
ଆସୁ ସେ ଏଥେ ଅଗଳମ୍ବେ	॥ ଝପଟ ଯାଅ ଏବେ ରୁମ୍ବେ	। ୯୯ ।
ସନ୍ଦେଶ ପାଇ ରାମ ରାମ	॥ ତୁଣ୍ଡେ ମିଳି ଦେବାଳୟ	। ୧୦୦ ।

୧୧-୧୧୧ ଶ୍ରୀମନ୍ଦିର ଭିତରେ ଶ୍ରୀଚୈତନ୍ୟ ଶେଷ ନିଶ୍ବାସ ତ୍ୟାଗକଲେ । ମନ୍ଦିର ଭିତରେ ଜଗନ୍ନାଥ ଦାସ, ଶ୍ରୀଚୈତନ୍ୟ ମଲ୍ଲ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ତାଙ୍କ ପାଖରେ ଥିଲେ । ଶ୍ରୀଚୈତନ୍ୟଙ୍କ ସାଗବାୟୁ ଉଚ୍ଚପିତା ପରେ ଜଗନ୍ନାଥ ଦାସ ମନ୍ଦିର ଭିତରେ ଶବକୁ ଧରି ଭଜ ସ୍ବରରେ କାନ୍ଦୁ ଥିଲେ । ବୈଶାଖ ଅନ୍ଧସ୍ତ ଚିତ୍ତସ୍ତାର ଦ୍ରାଘ ମୁହୂର୍ତ୍ତ ଅର୍ଥ ଭୋର ରାଗିଣୀ ଦେଲ ହେବ । ଦ୍ରାଘ ପାଞ୍ଚଟା ବେଳେ ରାଗିଣୀରେ ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ ଚଣିଲ ଓ ତାଙ୍କ ରାବ ଶୁଣାଗଲ । ଜଣେ ଦୁଇଜଣ ସେବକ ମନ୍ଦିରରେ ଉପସ୍ଥିତ ହେବାରୁ ଜଗନ୍ନାଥ ଦାସ ସେମାନଙ୍କୁ ପଠାଇଲେ ଶୀଘ୍ର ଯାଇ ରାମ ରାମନାମକୁ ଚାକିରା ପାଞ୍ଜି । ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ରାମ ରାମ ମନ୍ଦିରରେ ପହଞ୍ଚିଲେ । ପ୍ରଭୁର ମୃତ୍ୟୁ ହୋଇଥିବା ଜାଣି ସେ ପ୍ରମୁଦୁତ ହେଲେ । ଚନ୍ଦ୍ରର ଲିଙ୍ଗକ ଝରେଲା । ପ୍ରଭୁର ଶରୀର ଆସିଥିଲେ ପିଣ୍ଡରେ ପ୍ରାଣ ନ ଥିଲା । ପ୍ରକୃତରେ ପ୍ରଭୁର ମୃତ୍ୟୁ ହୋଇଥିବା ଜାଣି ସେ ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ସେବକକୁ ତକାଇ ଆଦେଶ ଦେଲେ— ଅଜ ମନ୍ଦିର ଦ୍ବାରମାନ ବନ୍ଦ ରହନ୍ତୁ; ଦେବନାଥ ସପନ ହେବନାହିଁ । ସେହି ଆଦେଶ ବଳରେ ମନ୍ଦିର ଦୁଆର ସବୁ ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ବନ୍ଦ କରିଦିଆଗଲା । ଯାହା ତ ଦୂରର କଥା ସେବକମାନେ ମଧ୍ୟ ମନ୍ଦିର ଭିତରକୁ ପ୍ରବେଶ କରିବାର ସୁବିଧା ପାଇଲେନାହିଁ । ରାମ ରାମ ଜଣେ ଅଶ୍ୱାତ୍ସେୟକୁ ତକାଇ ତା ଦ୍ବାର ଗଳପଡ଼ିକ ନିକଟକୁ ବାନ୍ଧି ପ୍ରେରଣ କଲେ । ଦୈବରେ ଗଳପଡ଼ି ପୁଣି ଅଭିମୁଖେ ଚନ୍ଦନ ଯାହା ଲାଗି କଟିଲେ ବାହାରି ଅସୁଥିଲେ । ବାଟରେ

ଦୁର୍ଦ୍ଦଶା ଦେଖିବ ପ୍ରଭୁର	॥ ଶଙ୍ଖେ ହୋଇଲ ସୁଗନ୍ଧୀର	୧୦୧
ନୟନୁ ଝରିଲ ଲେଉଟ	॥ ଶବ୍ଦକୁ କଲ କୋଳାଗ୍ରତ	୧୦୨
ପ୍ରଭୁର ମୁଖ ଅଭିଷିଳ	॥ ସଙ୍ଗାଙ୍ଗ କର ବୁଲାଇଲ	୧୦୩
ନାହିଁଟି ଆଉ ପ୍ରଭୁ କୋଳ	॥ ଶବ୍ଦ ପ୍ରଭୁର ଧୃତିପଥ	୧୦୪
କହୁତେ ଯେବେନେ ହୃଦାବ	॥ ଆଦେଶ ଦେଲୁଟି ଉତ୍ତର	୧୦୫
ଆଜି ଦୁଆର କଲା ହେବ	॥ ଦେବତା ମନ୍ତ୍ର ନ ଚଳିବ	୧୦୬
ହୃଦାବ ଅଶ୍ରୁଭୋଷ୍ଣ କଣେ	॥ ଚିନ୍ତାଧି ପ୍ରେମେ ତରଣେ	୧୦୭
ଯୋଗରେ ଅନ୍ତସ୍ତ ତପସ୍ତା	॥ ଚନ୍ଦନ ଯାହା ବନୋଇଥା	୧୦୮
ଗଜପତି ଯେ ରୁଦ୍ରଦେବ	॥ ଚଳେ ଦର୍ଶନକୁ ସମ୍ଭବ	୧୦୯
ବାଟରେ ଭେଟି ଅଶ୍ରୁଭୋଷ୍ଣ	॥ ଚିନ୍ତାଧି ପଡ଼ିଲ ଫିଟାକ	୧୧୦
ଦୁଃଖେ ମୁଖ ବସାଉତ	॥ ସ୍ବପ୍ନପ୍ରହର ବେଳ ହେବ	୧୧୧
ରାମ ରାୟ ଯେ କଣାଢଳେ	॥ ପ୍ରଭୁକୁ କି କରବା ବୋଲେ	୧୧୨
ଗଜପତି ଯେ ଦାହୁଭୁତ	॥ କଥା ନ ଫୁଲେ ମୁଖୁ ସତ	୧୧୩
ରାମ ରାୟ ସେ ବୋଲେ ଶୁଣ	॥ ଏ ଶବ୍ଦ ନେଲେ ଅକାରଣ	୧୧୪
ଗୌଡ଼ପୁରୀ ଚଉର୍ଥ କରବେ	॥ ମୁହେଁ ରାଜାରେ ଖଟ ବୋଲିବେ	୧୧୫
ଭଗବତ ଚନ୍ଦୋଳ ବହୁତ	॥ ଶୂନ୍ୟ ତଥାକୁ ମିଛ ସତ	୧୧୬
ଯୋଡ଼ିବେ ଅନେକ ବାରତା	॥ ଶେଷେ ପାଇବୁ ଅଧନିଦ୍ରା	୧୧୭

ଅଶ୍ରୁଭୋଷ୍ଣଠାରୁ ଚିତ୍ତ ପାଇ ଶୁଣପ୍ରହର ସମୟକୁ ସୁଗନ୍ଧରେ ଆସି ଉପସ୍ଥିତ ହେଲେ । ଚୈତନ୍ୟଙ୍କ ମୃତ୍ୟୁବିଷୟ ଜାଣିଲ ପରେ ଗଜପତି ଘୋର ଦୁଃଖିତ ହେଲେ—ରାମ ରାୟ ତାଙ୍କୁ ସବୁକଥା କହିଲେ । ମାତ୍ର ଅସଲ ସମସ୍ୟା ହେଲା, ପ୍ରଭୁତ ମନ୍ଦିର ଭିତରେ ମଲେ, ତାଙ୍କ ଶବ୍ଦକୁ ଚର୍ଚ୍ଚିମାନ କିପରି ବଣ କରାଯିବ ? ରାମରାୟ ଗଜପତିଙ୍କ ସହୃଦ ଏ ବିଷୟରେ ପରାମର୍ଶ କଲେ । ମାତ୍ର ଗଜପତି ସ୍ତମ୍ଭଭୂତ, ବିଷୟରେ କ୍ଲାନ୍ତ ହେଉ ନିଜକୁ ଅବସ୍ଥାରେ ରହିଲେ । ରାମ ରାୟ ପରାମର୍ଶ ଦେଲେ—ଏ ଶବ୍ଦ ମନ୍ଦିର ବାହାରକୁ ନେବା ଦ୍ଵାରା କିଛି ଭଲ ଫଳ ହେବନାହିଁ—ଢେଣ୍ଡ ଦେଉଳ ବାହାରକୁ ନେବାର ଆବଶ୍ୟକତା ନାହିଁ । ଦ୍ଵାର କାଣେ ହେଲା—ଗୌଡ଼ପୁରୀ ଭକ୍ତମାନେ ଚଉର୍ଥ କରବେ ଏବଂ ଗୌଡ଼ପୁର ମୁହେଁ ରାଜା ଅଗରେ ନାନା ଧରଣର ମିଥ୍ୟା ସମ୍ଭାବ ଦେବେ । ଏଥିରୁ ବହୁତ ଚନ୍ଦନ ବା ଶିଶିରୋଳିଆ ପରିସ୍ଥିତି ସୃଷ୍ଟି ହୋଇପାରେ । ସତ ଭଲ ଅନେକ ଖଟ ମିଛ କଥା ସେମାନେ ଯୋଡ଼ିତୋଡ଼ି କହିବେ । ଶେଷରେ ଗଜପତି ରାଜାଙ୍କର ନିଦ୍ରା ହେବ । ମନ୍ଦିରରେ ପ୍ରଭୁଙ୍କର ମୃତ୍ୟୁ ହୋଇଛି—ତେଣୁ ମନ୍ଦିର ଭିତରେ ଶବ୍ଦକୁ ପୋତାଇଦେବା ଯଥାର୍ଥ ହେବ ।

ମନ୍ଦିରେ ମାରଗଲ ପ୍ରଭୁ	॥	ଏହାକୁ ଏଥେ ପୋତାଇବୁ	। ୧୮ ।
ମଣିମା ରଥ ଯାତ ବେଳେ	॥	ଦ୍ରବ୍ୟ ବୋଲିଛ ଯାହା ମେଳେ	। ୧୯ ।
ଏ ପ୍ରଭୁ ସେ ପ୍ରଭୁରେ ଲୀନ	॥	ହେଲ ବୋଲିବାଟି କାରଣ	। ୨୦ ।
ଶବ ପୋତାଇବା ଭୂତରେ	॥	କୋଇଲି ବୈକୁଣ୍ଠ ପୁରରେ	। ୨୧ ।
ଜଗନ୍ନାଥ ଖଣ୍ଡି ବ୍ରହ୍ମ	॥	ପୋତାହେଲଠାକୁ ଏ ନିଅ	। ୨୨ ।
ଗଜପତି ସେ ଅଧୋମୁଖେ	॥	ସମ୍ମତ ହେଲେନ ଭୂତରେ	। ୨୩ ।
କୋଇଲି ବୈକୁଣ୍ଠେ ଶବ ନେଇ	॥	ପୋତାଇଲେ ଗାତ ଖୋଲାଇ	। ୨୪ ।
ରାମ ରାମ୍ଭ ସେ ସ୍ତମ୍ଭ ପାଦ	॥	ଆଉ ସେବକ ଦୁଇ ଏକ	। ୨୫ ।
ଏହା ନ ଜାଣେ ଆନ ବେଦ	॥	ପଡ଼ଇ ଦୁଆର ଫିଟଇ	। ୨୬ ।
ସ୍ତମ୍ଭର ପାଇଁ ଆଦେଶିଲ	॥	ମନ୍ଦର ସବୁ ଧୁଆଇଲ	। ୨୭ ।
କର୍ପୁର ଚନ୍ଦନ ଅବୁରୁ	॥	ସେବକେ ସିଂହଲେ ଭିତରୁ	। ୨୮ ।

ହେ ମଣିମା ! ତୁମେ ଆଗରୁ ରଥଯାତା ବେଳେ ଯାହାମାନଙ୍କ ସମ୍ମୁଖରେ ଶ୍ରୀଚୈତନ୍ୟଙ୍କୁ ‘ଦ୍ରବ୍ୟ’ ବୋଲି ଘୋଷଣା କରୁଥିଲୁ । ସେ ଦିନରୁ ଲୋକେ ଶ୍ରୀଚୈତନ୍ୟଙ୍କୁ ସାମାନ୍ୟ ମନୁଷ୍ୟ ଲୋକ କରନ୍ତିନାହିଁ—ଲୋକ ଦୃଷ୍ଟିରେ ସେ ଦେବତା ବା ‘ଦ୍ରବ୍ୟ’ । ଅତଏବ ଏ ପ୍ରଭୁ (ଶ୍ରୀଚୈତନ୍ୟ) ସେ ପ୍ରଭୁରେ (ଶ୍ରୀ ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କ ବ୍ରହ୍ମରେ) ଲୀନ ହୋଇଗଲେ ବୋଲି କହିବା ଉଚିତ ଏବଂ ଯଥାର୍ଥ ହେବ ।

ନବବଳେବର ବେଳେ ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କ ଖଣ୍ଡି ବ୍ରହ୍ମମାନ କୋଇଲି ବୈକୁଣ୍ଠରେ ଗାତଖୋଲି ପୋତାଯାଏ । ଶ୍ରୀଚୈତନ୍ୟଙ୍କ ମରଣଶବ୍ଦକୁ ମଧ୍ୟ କୋଇଲି ବୈକୁଣ୍ଠରେ ପୋତାଇବାକୁ ହେବ । ଗଜପତି ଏ ପ୍ରସ୍ତାବରେ ସମ୍ମତ ହେବାକୁ ସଜେ ସଜେ ଚିତ୍ତ କାର୍ଯ୍ୟାନୁଷ୍ଠାନ ତରଫର । ରାମ ରାମ୍ଭ ସ୍ତମ୍ଭ ଜଗନ୍ନାଥ ଦାସ, ସ୍ତମ୍ଭ ଗଜପତି ଓ ଆଉ ଜଣେ ଦୁଇଜଣ ସେବକ ବ୍ୟତୀତ ଏ ଘଟଣା ଆଉ କେହି ଜାଣିଲେନାହିଁ (ଏହି ଜଣେ ଦୁଇଜଣ ଭିତରେ ମାଧବ ପଟ୍ଟନାୟକ ଅନ୍ତର୍ଭୁକ୍ତ ଥାଇପାରନ୍ତି) । ଦ୍ରବ୍ୟ ଘଟଣାକୁ ଗୋପନୀୟ ରଖାଗଲା ଏବଂ ଶବ ପୋତାଇ ଦିଆଯିବା ପରେ ଦ୍ରବ୍ୟ ଶ୍ରୀଚୈତନ୍ୟ ଅନ୍ତର୍ଭାବ ହେଲେ—ଶ୍ରୀଜଗନ୍ନାଥଙ୍କ ଅଙ୍ଗରେ ଲୀନ ହେଲେ ବୋଲି କହିବାର ସୁବିଧା ହେଲା । ଏହାର ମଧ୍ୟ ସେତେବେଳେ ଆବଶ୍ୟକତା ଥିଲା । ଏ ଘଟଣା ଯେଉଁ ଜାଣିଲେନାହିଁ—ବନ୍ଦ ହୋଇଥିବା କବାଟମାନ ପୁଣି ଫିଟିଲା । ସେବକମାନେ ବୁଣି ହୋଇ ମନ୍ଦର ତଟାଣ ଧୁଆଇଲେ—ଭିତରେ କର୍ପୁର-ଚନ୍ଦନ-ଅବୁରୁ ମିଶ୍ରିତ ଜଳ ଝିଞ୍ଜିଲେ । ଏହିପରି ମନ୍ଦର ସ୍ତମ୍ଭର କରଗଲା ଓ ଚନ୍ଦନ ଯାତା ପାଇଁ ଆୟୋଜନ କରାଗଲା ।

ତେଜେବେଳେ ବନ୍ଦନ ଲଗି	॥	ଯାହା ଆରମ୍ଭ ହେବାଦେଖି	୧୨୧
ଭଗବେ ଆସି ଚଳି ହେଲେ	॥	ମାର୍ଜଣ ବୋଲି ଚଳିଗଲେ	୧୩୦
ଯାହା ଦବପେଶ ଶୋଦ	॥	କାହା ମୁଖେ ନାହିଁ ହରଷ	୧୩୧
ପ୍ରଭୁର ଅନ୍ତର୍ଦ୍ଧାନ ବାଣୀ	॥	ପାଇଣ ସବେ କାରେତା	୧୩୨
କରନ୍ତ ଅଟେ ମିଶିଲ	॥	ବଜ୍ର ମେଘେ ଲୁଗିଗଲ	୧୩୩
ଏକ ଆରେକ ମୁଖ ହେଲ	॥	ପ୍ରଭୁ କଥାକୁ ହେଲେ ଭଲ	୧୩୪
ସକଳେ ହେଲେ ଦୁଃଖମନା	॥	ପ୍ରଭୁର ଗୁଣ ସୁମରଣ	୧୩୫
ପ୍ରଭୁ ସାକ୍ଷାତେ ଭବବାନ	॥	ନୃତ୍ୟ କଲକୁ ହେଲ କନ	୧୩୬
ଏବେ ହୋ ଶ୍ରୀଅଙ୍ଗେ ମିଶିଲ	॥	ଶୁଣ ସରବେ ଭବଭୋଳା	୧୩୭
କାଶିଲ ଅରୁଚ କହ୍ନାଇ	॥	ସରୋବନ୍ତ ସେ ଅନନ୍ତାଇ	୧୩୮
ସରବ ଶୁଣି ହେଲେ ଦୁଃଖୀ	॥	ସ୍ୱାମୀକୁ କୋଳାର ଚାନ୍ଦଇ	୧୩୯
ଅରୁଚ ବୋଲଇ ସ୍ୱାମୀକୁ	॥	ତୁ କପା ପ୍ରଭୁକୁ ପ୍ରତିଲୁ	୧୪୦
ଆମ୍ଭେ ଦେଖି ନ ପାଇଲୁ	॥	ତୁ କପା ବାନ୍ଧ ନ ରଖିଲୁ	୧୪୧
ସରୋବନ୍ତ ବୋଲେ ଏ କଥା	॥	ବାଳୁତ ବୋଲେ କିବା କଥା	୧୪୨

୧୩୦-୧୩୭ ଚନ୍ଦନ ଯାହା ଲଗି ଭକ୍ତମାନେ ରୁଣ୍ଡ ହେଲେ । ମାର୍ଜଣ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଯାହା-
ମାନେ ଗଲେ । ମାତ୍ର ଯାହାର ସେ ଅନନ୍ତ ଉତ୍ସବ ଉତ୍ସାହ ଦେଖାଇଲ
ନାହିଁ । ସମସ୍ତଙ୍କ ମନରେ ବିଷାଦ ଭାବ । ପ୍ରଭୁର ଅନ୍ତର୍ଦ୍ଧାନ ବାଣୀରେ
ସମସ୍ତେ ଦୁଃଖିତ—ବଜ୍ର ମେଘରେ ଲୁଗିଗଲ ପରି ଶ୍ରୀଚୈତନ୍ୟ
ଶ୍ରୀକରନାଥଙ୍କ ଅଙ୍ଗରେ ମିଶିଗଲେ ବୋଲି ସମସ୍ତେ କୁହାକୁହୁ ହେଉଥାନ୍ତି ।
ପ୍ରଭୁର ହାବଭାବ, ନୃତ୍ୟ ଓ ସକଳ ସଦ୍‌ଗୁଣ ଲୋକେ ସ୍ମରଣ କରୁଥାନ୍ତି ।
ପ୍ରଭୁ ଶ୍ରୀଚୈତନ୍ୟ ଏକାଦଶମେ ଘାଟି ଅଠର ବର୍ଷକାଳ ପୃଥିବୀରେ ଥିଲେ ।
ଲୋକେ ତାଙ୍କୁ ଅତି ଆନୁଷ୍ଠାନିକ ଭାବରେ ଶୁଦ୍ଧ ପାଖରୁ ଜାଣୁଥିଲେ । ତେଣୁ
ଏପରି ଶୋଚୋଚ୍ଛ୍ୱାସ ଓ ବିଷାଦଭାବ ପୃଥିବୀରେ ସୃଷ୍ଟି ହୋଇଥିବା ସ୍ୱଭାବିକ ।

୧୩୮-୧୪୩ ଅରୁଚ, ଅନନ୍ତ, ସରୋବନ୍ତ, କହ୍ନାଇ ଶୁଣିଥା ପ୍ରମୁଖ ଚୈତନ୍ୟଙ୍କ
ମୃତ୍ୟୁରେ ଗଭୀର ଶୋକ ପ୍ରକାଶ କଲେ । ସ୍ୱାମୀ କରନ୍ତାଅ ଦାସକୁ
କୁଣ୍ଡଳ ସେମାନେ କାନ୍ଦିଲେ । ଅରୁଚ କହଲେ—ତୁମେ କାହିଁକି
ପ୍ରଭୁକୁ ପ୍ରତିଦେଲ । କାହିଁକି ବାନ୍ଧ ନ ରଖିଲ । ଆମ୍ଭେ କେହି
ଦେଖିବାକୁ ପାଇଲୁନାହିଁ । ସରୋବନ୍ତ ବିଜ୍ଞତା ପ୍ରକାଶ କରି ଅରୁଚଙ୍କ
ଆଚରଣକୁ ବାଲୋଚିତ ବୋଲି କହଲେ । ଅନନ୍ତ ସର୍ବଦା ଶିଶୁ
ସୁଲଭ ହାବଭାବମାନ ପ୍ରକାଶ କରୁଥିଲେ । ତେଣୁ ଶିଶୁତ୍ୱର ସେ ଦେବଳ
କାନ୍ଦିବାରେ ଲାଗିଲେ । ସମସ୍ତେ ପ୍ରଭୁଙ୍କ ଗୁଣାବଳୀକୁ ଗାଥା ଦିବସ
ସ୍ମରଣ କଲେ ।

ଶିଶୁ ଅନନ୍ତ ନ ଜାଣେ	॥ ବାଳୁକ ପରାଏ କାନ୍ଦଇ	। ୧୪୩ ।
ସରବେ ପ୍ରଭର ଚରଣ	॥ ଗୁଣିଲେ ଦିବାରୁଣ ସତ	। ୧୪୪ ।
ଗୌଡ଼ିୟା ଭକ୍ତେ ଆସି ହେଲେ	॥ ରଥରେ ନୃପ ବସିଲେ	। ୧୪୫ ।
ଗୌଡ଼ିୟା ସବେ ଚଳିଗଲେ	॥ ନନ୍ଦହେ ଯାଇ ସେ କହିଲେ	। ୧୪୬ ।
ପ୍ରଭର ପ୍ରସାଦ ବାରତା	॥ ରଥକୁ ଜାଣିଲେ ପମେତା	। ୧୪୭ ।
ପ୍ରଭକୁ ନ ପାଇ ରଥରେ	॥ ରଜା ଯେ ବହୁ ଦୁଃଖ ଭଲେ	। ୧୪୮ ।
ସବର୍ଣ୍ଣ ସମାର୍ଜନ ପଡ଼ିଲା	॥ ରଜାର ହାତୁଁ ଏ ନ ଥିଲା	। ୧୪୯ ।
ରଥଯାତାର ଅବତାରଣେ	॥ ଜାଣିଲେ ଏ ବାଣୀ ଲୋକରେ । ୧୫୦ ।	
ଭଦ୍ରକ ମାସ କୃଷ୍ଣାଷ୍ଟମୀ	॥ କୃଷ୍ଣ ଜନ୍ମ ଉତ୍ସବ ଜାଣି	। ୧୫୧ ।

୧୪୪-୧୫୧ ଅଷାଢ଼ ଶୁକ୍ଳ ଦ୍ଵିତୀୟାର ରଥଯାତା ଆସି ପଡ଼ିଥିଲା । ରଥକୁ ଗୌଡ଼ିୟା ଭକ୍ତମାନେ ପ୍ରତିବର୍ଷ ଆସି ପଡ଼ିଥାନ୍ତି — ଏ ବର୍ଷ ମଧ୍ୟ ଉପହୁତି ହେଲେ । ଗୌଡ଼ିୟା ଭକ୍ତମାନଙ୍କ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ଗଜପତି ରଥ ଉପରୁ ଚୈତନ୍ୟଙ୍କ ପ୍ରସାଦ କାର୍ତ୍ତା ଘୋଷଣା କଲେ । ଶ୍ରୀଜଗନ୍ନାଥଙ୍କ ଅଙ୍ଗରେ ଶ୍ରୀଚୈତନ୍ୟ ଲୁନ ହେବା ବସ୍ତୁ ଘୋଷିତ ହେଲା । ଏହି ରାଜଙ୍କୁ ଘୋଷଣା ରଥ-ଯାତା ବେଳେ ପ୍ରଭୁଙ୍କ ଘେନିବା ବାହାରୁ ଆସିଥିବା ଗୌଡ଼ିୟା ଭକ୍ତମାନେ ରଥଯାତା ବେଳେ ଅଷାଢ଼ ଶୁକ୍ଳ ସପ୍ତମୀ ତିଥିରେ ଚୈତନ୍ୟ ଅନ୍ତର୍ଦ୍ଧାନ ହୋଇଥିବା ବସ୍ତୁ ଗୌଡ଼ରେ ପ୍ରଭୁଙ୍କ କରଖିବା ଅପମ୍ଭବ ନୁହେଁ । ମାତ୍ର ମାଧବ ପଟ୍ଟନାୟକଙ୍କ ବର୍ଣ୍ଣନାରୁ ଜଣାଯାଏ ଯେ ଶ୍ରୀଚୈତନ୍ୟ ବୈଶାଖ ଶୁକ୍ଳ ଅଷ୍ଟମୀତୀର୍ଥୀୟାର ବ୍ରାହ୍ମ ମୁହୂର୍ତ୍ତରେ ଶ୍ରୀମନ୍ଦିର ଭିତରେ ଶେଷ ନିଶ୍ଵାସ ତ୍ୟାଗ କରିଥିଲେ । ତାଙ୍କ ଶବ୍ଦକୁ କୋଇଲି ବୈକୁଣ୍ଠରେ ପୋତାଗଲା ଓ ଭକ୍ତଙ୍କ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ପ୍ରଭୁଙ୍କ କରଗଲା ଯେ ଚୈତନ୍ୟ 'ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କ ଅଙ୍ଗରେ ଲୁନ ହୋଇଗଲେ । ଚୈତନ୍ୟଙ୍କ ମୃତ୍ୟୁ ସମ୍ପର୍କରେ ଏପରି ଅଲୌକିକ ବସ୍ତୁ ପ୍ରକାଶ କରିବାରେ ମୁଖ୍ୟ ଭୂମିକା ଗ୍ରହଣ କରିଥିଲେ ବସୁ ରାମାନନ୍ଦ । ଏହା ଦ୍ଵାରା ଚୈତନ୍ୟଙ୍କ ଭଗବତ୍ଵ ସ୍ଵୀକୃତି ପାଇବା ସମ୍ଭବ ହେଲା ଓ ରାମାନନ୍ଦ ପ୍ରତିପାଦିତ ରାଗାନୁରା ପ୍ରେମଭକ୍ତି ପ୍ରତି ଜନ-ସମର୍ଥନକୁ ଦୃଢ଼ କରାଇପାରିଲା । ରାଗାନୁରା ପ୍ରେମମାର୍ଗୀ ଭକ୍ତ ଗୋଷ୍ଠୀର ନୈତିକ ଶାସ୍ତ୍ରକୁ ଏହାଦ୍ଵାରା ସୁଦୃଢ଼ କରାଇପାରିଲା । ରାମ ବସୁ ହିଁ ଏହାର ସୂତ୍ରଧାର ।

୧୫୧-୧୬୪ ରଥଯାତାର ଅଲ୍ପଦିନ ପରେ ଭଦ୍ରକ କୃଷ୍ଣାଷ୍ଟମୀ । ବସୁ ରାମାନନ୍ଦ ଓ ଅନ୍ୟମାନେ ହରିବାସର ଉପବାସୀ । ସେତକ ଚୈତନ୍ୟ ନ ଥିଲା, ଜାଣି ନ ଚାହୁଁ ନ ଥିଲା । ପର୍ୟାୟେ ବସୁ ଉଦ୍ଧର ପାଇଁ ମଣ୍ଡପରେ କଣ୍ଠଗୋଷ୍ଠୀ ବସୁଥିବା ସ୍ଥାନରେ ବସିଲେ । ଚୈତନ୍ୟଙ୍କ ଅନୁପସ୍ଥିତି ଯେ

ନ ହେଲା ଶୀର୍ଷିନ ଶୁଭାସ	॥	ସକଳ ମନ୍ଦିରେ ବରଷ	୧୫
ମଣ୍ଡପ ଉତ୍ତର ପାରୁଣେ	॥	ରାମ ରାୟ ଯେ ଆସି ବସେ	୧୬
ପ୍ରଭୁର ଶ୍ରବ ଯେ ସୁମର	॥	ନୟନୁ ଲେଖକ ଉତ୍ତର	୧୭
ସୁମୀ ସଜାତେ କଥା ରଜେ	॥	ସୁମର ଶୀର୍ଷିନ ପ୍ରସଙ୍ଗେ	୧୮
ସୁମୀ ବୋଇଲେ ନ ଆସିବ	॥	ସମୁଦ୍ର କୁଳେଶ ରହୁବ	୧୯
ଅରୁତ ଗଲ ନେମୁ ଲକୁ	॥	ଅନନ୍ତ ଗଲ ସୁସାନ୍ତକୁ	୨୦
ସେଦନ ସାପୁଂକାଳ ବେଳେ	॥	ରାମ ରାୟ ଯେ ସ୍ଵର୍ଗ ଗଲେ	୨୧
ପିଣ୍ଡରୁ ପ୍ରାଣ ଗଲବାଳେ	॥	ହା କୃଷ୍ଣ ସେହୁ ଉତ୍ତରଲେ	୨୨
କେତେ ଯେ ପଡ଼ିଲ ବହଳ	॥	ମିଳିଲେ ଲେଖ ଯେ ପଞ୍ଚର	୨୩
ସକଳ ପୁଣେ ହରିନାମ	॥	ସତ୍ୟ ବୋଲଇ ରାମ ନାମ	୨୪
ପ୍ରାଣୀର ଭଲ ମନ୍ଦ ବାଣୀ	॥	ମନେକଲେ ତାହା ଜାଣି	୨୫
କହୁଛୁ ଜଗନ୍ନାଥ ଦାସ	॥	ଅଟଇ ସେ ସିଦ୍ଧ ସୁରୁଷ	୨୬
ଏ କହୁଁ ଆନ ନ ହେବାର	॥	କହଇ ମାଧବ ଯେ ଗୁର	୨୭

କିନ୍ତୁ ବୈଷ୍ଣବ ଲୀଳାମୃତ ସମୁଦ୍ର ।

ଏଥେ ବାରତା ଅଛଇ ବୈଷ୍ଣବ ।

ଲେଖନକାରର ନ ଧରିବ ଦୋଷ ।

ବୈଷ୍ଣବ ଅନୁଭବ କଲେ; ଆଖିରୁ ତାଙ୍କର ଲେଖକ ଶେଷଲ । ହା କୃଷ୍ଣ
ଉତ୍ତରଣ କରୁ କରୁ ତାଙ୍କ ପ୍ରାଣୋତ୍ସୁ ଉତ୍ତରଲ । ଏହାପରେ ସୁମୀ
ଜଗନ୍ନାଥ ଦାସ ଆଉ ମନ୍ଦରକୁ ଆସିଲେନାହିଁ—ସମୁଦ୍ରକୂଳରେ ପୀଠ
କରି ରହୁଲେ । ଅରୁତ ନେମୁଲକୁ ଚାଲିଗଲେ । ଅନନ୍ତ ସୁସାନ୍ତକୁ
ଚାଲିଗଲେ । ଶ୍ରୀଚୈତନ୍ୟ ଓ ପଞ୍ଚସଖାଗୋଷ୍ଠୀ ଏହିଭଳି ଭାବରେ
ଭାଜିଗଲ ।

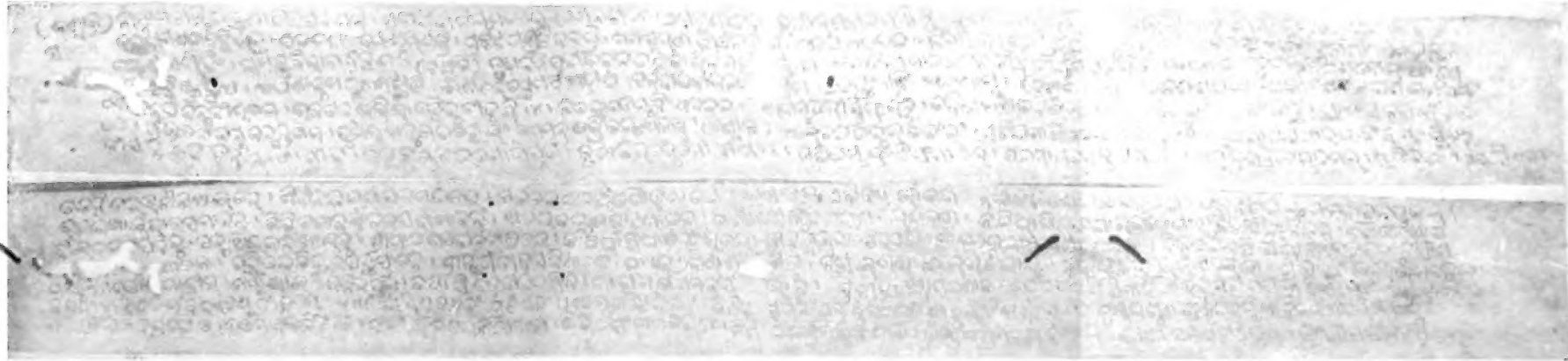

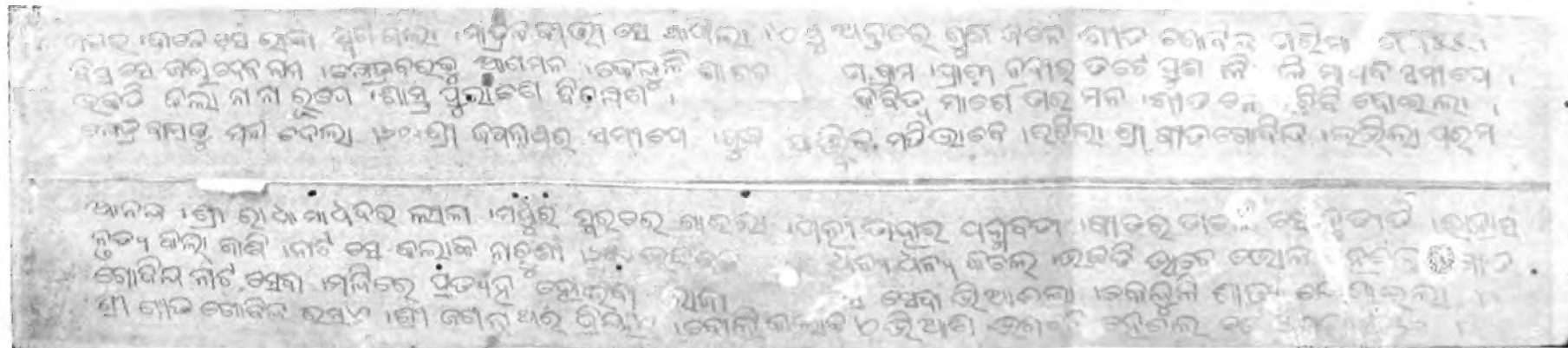
‘କ’ ପୋଥିର ପ୍ରଥମ ଦୁଇ ପୃଷ୍ଠ । ଗୁପ୍ତାବଦ—ଶ୍ରୀକଳ୍ଲୋଥ ପୁର ।

‘କ’ ପୋଥି— ନବମ ଅଧ୍ୟାୟ । ଏଠାରେ ଶ୍ରୀକଳ୍ଲୋଥଙ୍କ ଶ୍ରେଷ୍ଠାଦି ପ୍ରମୁଖ ବର୍ଣ୍ଣିତ ।

‘ଶ’ ପେଥିର ଦୁଇଟି ପୃଷ୍ଠା । ଶ୍ରୀମାଁ ଜଗନ୍ନାଥ ଦସଙ୍କ ରଚନା ବୋଲି ଦାବୀ କରୁଥିବା ‘ଶିକ୍ଷାସ୍ତବ’ର କପିଦଳୀ ଏଠାରେ ଲିପିବଦ୍ଧ ।

‘ଶ’ ପେଥିର ଦୁଇଟି ପୃଷ୍ଠା । ଗୀତ ଗୋବିନ୍ଦର କବି ଶ୍ରୀ କପ୍ପଦବଳ ସମ୍ପର୍କିତ ବର୍ତ୍ତମାନ । କବଳ ଜଗନ୍ନାଥ ଓ ଶ୍ରୀ ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କ ସମ୍ମୁଖରେ ଗୀତ ଗୋବିନ୍ଦ ରଚନା ଓ ଗାନ, ଶ୍ରୀ ମନ୍ଦିରରେ ଗୀତ ଗୋବିନ୍ଦଗାନକୁ ଏକ ସେବା ରୂପେ ପଢ଼ିବା କଥା ଓ ସେବାରେ ନାୟଣୀ ମାତାଗଣାଙ୍କୁ ନିୟମିତ ଭାବେ ବୋଧପୁର ଗୋବିନ୍ଦ ଦେବା ବା ଭବନ ଦେବଙ୍କ ଶ୍ରୀ । ତାହା ଏଠାରେ ପଞ୍ଚ ଦୃଷ୍ଟିରେ ଦେଖିବାକୁ ମିଳୁଛି ।